اسکی تورکجه‌ین

گرامری

ESKİ TÜRKÇENİN GRAMERİ

ATATÜRK KÜLTÜR, DİL VE TARİH YÜKSEK KURUMU
TÜRK DİL KURUMU YAYINLARI : 332

A. VON GABAIN

ESKİ TÜRKÇENİN GRAMERİ

Çeviren:
MEHMET AKALIN

TÜRK TARİH KURUMU BASIMEVİ — ANKARA
1988

YERİ DOLDURULAMAZ, YARDIMSEVER,
ŞEFKATLİ HOCAM VE DOSTUM
W. BANG'IN
(AZİZ) HATIRASINA

İÇİNDEKİLER

Çevirenin Ön Sözü ..... s. XIII
Birinci Baskıya Ön Söz ..... s. XV
İkinci Baskıya Ön Söz ..... s. XVII
İşaretler ve Kısaltmalar ..... s. XIX

(Sayılar paragrafları gösterir)

Giriş 1-6
Ad, Tarihler vs. 1
Ağız Ayrılıkları; *y* Ağzı 2
Kitabelerin Ağızları 3
n Ağzı 4
Brāhmī Yazmalarının Ağızları 5
Hıristiyan Yazmalarının Özellikleri 6
Yazı Bilgisi 7-12
Türk Run Yazısı 8
Uygur Yazısı 9
Soğut Yazısı 10
Mani Yazısı 11
Brāhmī Yazısı 12
Fonetikle İlgili Notlar 13-42
Vurgu 13
Ünlüler 14-23
Uzun Ünlüler (14) — Ünlü İndirgenmesi (15) Ünlü Varlığı (*a, ā,* D *— ä, e — ı, i, ī — o, ō; ö, ȫ — u, ū; ü, ǖ*) (16) — Ünlülerin Tasnifi (17) — Ünlülerin yerleri (18) — Dudak uyumu (19) — Seyrek Görülen *a/ı, ä/i* Ünlü Değişmesi (20) — *u/ı, ü/i* Değişmesi (21) — *u* ve *w* Ses Dönüşümü (22) — 2. Hecede *o* ve *ö* (23)
"Diftonglar" 24
Ünsüzler 25-39
Ünsüz varlığı (25) — Ünsüzlerin Yeri (26) — *y* Ön Türemesi (27) — Kitabelerdeki Genizliden Önceki *b* —'nin Yazmalarda *m* —'ye Değişmesi (28) — Kitabelerdeki *—p—*, *—p*'nin Yazmalarda *—b—*, *—b*'ye ve Kitabelerdeki *—b—*, *—b*'nin

Yazmalarda *−w−*, *−w*'ye Değişmesi (29) −Seyrek *ŋ/~ġ/g* Değişmesi (30) −Kitabelerdeki *ny*'nin Yazmalarda *n* ve *y*'ye Değişmesi (31) −*d* Düşmesi (32) Sedalı Son Ses Seyrek Olarak Sedasızlaşır (33) −Sedalı Ünsüz İç Seste Sık Sık Sedalılaşır (34) Ünlüler Arasındaki Sedalı Ünsüz (35) −Ek Başında *t/d* Değişmesi (36) −Ek Başında *ḳ, k/ġ, g* Değişmesi (37) −*ş/s* Değişmesi (?) (38) −Ünsüz Yığılması (39)

Hece Düşmesi 40

Ses Uyumu 41

Yabancı Kelimeler 42

Kelime Teşkili 43-167

İsimden İsim Yapan Ekler: *+°ç* (44); *+ça, +çä* (45); *+°çaḳ, +°çäk* (46); *+çı, +çi* (47); *+ḫan, +ḳan, +kän* (48); *+ki, +ḳı* (49); *+kün, +gün, +ḳun, +ġun* (50); *+°l* (51); *+lag, +läg* (52); *+l°ġ, +l°g* (53); *+l°ḳ, +l°k* (54); *+°m* (55); *+an, +än* (56); *+ḳ, +k* (57); *+ḳa, +kä* (58); *+ḳaḳ, +käk, +ġaḳ, +gäk* (59); *+ḳu, +kü, +ġu, +gü* (60); *+s°z* (61); *+suḳ, +sük* (62); *+suş, +süş* (63); *+°ş* (64); *+t* (65); *+tag, +täg, +dag, +däg* (66); *+tam, +täm, +dam, +däm* (67); *+taş, +täş, +daş, +däş* (68); *+täg, +tag, +däg, +dag* (69); *+t°n, +d°n* (70); *+z* (71)

İsimden Sıfat Yapan Ekler: *+çıġ, +çig* (73); *+ki, +ḳı* (74); *+°l* (75); *+la, +lä* (76); *+l°ġ, +l°g* (77); *+ŋ* (78); *+saḳ, +säk* (79); *+sıġ, +sig* (80); *+sır, +sir* (81); *+s°z* (82); *+ta, +tä* (83); *+t°n, +d°n* (84)

İsimden Fiil Yapan Ekler: *+a−, +ä−, +ı−, +i−, +u−, +ü−,* (85); *+d−, +ad−, +äd−* (86); *+ġar−, +gär−, +ḳar−, +kär−* (87); *+l−* (88); *+la−, +lä−* (89); *+n−* (90); *+°ḳ−, +°k−* (91); *+ḳa−, +kä−, +ġa−, +gä−* (92); *+ḳır−, +kir−, +ġır−* vs. (93); *+r−* (94); *+ra−, +rä−* (95); *+°rḳa−, +°rkä−* (96); *+sa−, +sä−* (97); *+sı−, +si−* (98); *+sıra−, +sirä−* (99); *+su−, +sü−* (100); *+ta−, +tä−, +da−, +dä−* (101)

Sıfatlardan Türetilenler 102-104

Fiilden İsim Yapan Ekler: *−a, −ä, −ı, −i, −u, −ü* (105); *−d* (106); *−duḳ, −dük, −tuḳ, −tük* (107); *−ġ/−°g* (108); *−ġa, −gä* (109); *−ġaç, −gäç, −ḳaç, −käç* (110); *−°ġlı, °−gli* (111); *−°ġma, −°gmä* (112); *−ġın, −gin, −ḳın, −kin, −ġan* vs. (113); *−ġak −gäk, −ġuḳ, −gük* (114); *−ġu, −gü, −ḳu, −kü* (115); *−aġul, −ägül* (116); *−°l* (117); *−°m* (118); *−ma, −mä* (119); *−maḳ, −mäk* (120); *−maz, −mäz* (121); *−mış, −miş* (122);

−mır, −mur (123); *−°n* (124); *−°nç, −°nçu, −°nçü* (125); *−p* (126); *−ḳ, −k, −uḳ, −ük* (127); *−r* (128); *−s°ḳ, −s°k* (129); *−°ş* (130); *−°t* (131); *−taçı, −täçi, −daçı, −däçi* (132); *−yaḳ, −yäk, −ayaḳ, −äyäk* (133); *−yuḳ, −yük* (134); *−°z* (135)

Fiilden Sıfat Yapan Ekler: *−duḳ, −dük, −tuḳ, −tük* (136); *−°ġ, −°g* (137); *−ġalı, −gäli* (138); *−°ġlı, −°gli* (139); *−°ġma, −°gmä* (140); *−ġu, −gü, −ḳu, −kü* (141); *−ma, −mä* (142); *−maḳlıġ, −mäklig, −maḳsız, −mäksiz* (143); *−maz, −mäz* (144); *−mış, −miş, −maş, −mäş, −muş, −müş* (145); *−°ml°ġ, −°ml°g* vs, *−°ms°z* (146); *−°n* (147); *−°nçıġ, −°nçig, −°nsıġ, −°nsig* (148); *−ḳ, −k, −uḳ, −ük* (149); *−r* (150); *−s°ḳ, −s°k* (151); *−yuḳ, −yük* (152)

Fiilden Fiil Yapan Ekler: *−d−* (153); *−°ġsa−, −°gsä−* (154); *−ġur−, −gür−, −ḳur−, −kür−* (155); *−°l−* (156); *−°msın−, −°msin−* (157); *−ma−, −mä−* (158); *−°n−* (159); *−°ḳ−, −°k−* (160); *−r−* (161); *−sı−, −si−* (162); *−s°ḳ−, −s°k−* (163); *−°ş−* (164); *−t−* (165); *−tur−, −tür−, −dur−, −dür−* (166); *−°z−* (167)

Şekil Bilgisi 168-326

İsim Soylular 168-210

Çokluk: *+lar, +kün, +z, +an, +t* 168-174

İsim 175-187

İsmin Halleri (175-177) −Belirsiz Hal (178) −İlgi Hali (179) −Yaklaşma Hali (180) −Yükleme Hali (181) −Bulunma-Ayrılma Hali (182) −Ayrılma Hali (183) −Vasıta Hali (184) −Eşitlik Hali (185) −Yön Hali (186) −Diğer Yer ve Zaman Belirleyicileri (187)

Zamirler ve Yakınları 188-201

Şahıs Zamirleri (189) −İşaret Zamirleri (190) −Sona Gelen Şahıs Zamirleri (191) İyelik Göstergeleri −İyelik Gösteren Kelimeler (192) −İyelik Ekleri (193) −Soru Kelimeleri (194-196) −Belirsizler (197) −Nisbet Zamirleri (198) −Zamir Ünlemleri (199) −Dönüşlülük Zamirleri: *öz, käntü* (200-201)

Sayılar 202-210

Asıl Sayılar (202) −Sıra Sayıları (203) −Üleştirme Sayıları (204) −Ortaklık Sayıları (205) −Katlama Sayıları (206) −Sayılardan Türetilmiş Olanlar (207) −Belirsiz Sayılar (208) −İsim Çekimi vd. (209) −Tarihleme (210)

Olumsuzluk 211-214

Fiil Şekilleri 215-270
Çekimli Fiiller 215-223
Dilek Kipleri: Emir vs. 215
Basit Zamanlar 216-223
Geniş Zaman: *—ur män* (216) — Görülen Geçmiş Zaman I: *—t+ım* (217) — Görülen Geçmiş Zaman II: *—yuḳ män* (218) — Belirsiz Zaman (Anlatılan Geçmiş Zaman): *—mış män* (219) — Gelecek Zaman I: *—ġay män* (220) — Gelecek Zaman II: *—taçı män* (221) — *—çı, —çi* (222) — *—ça, —çä* (223)
İsim Fiiller 224-228
—duḳ, —düḳ, —tuk, —tük (224) *—ġu, —gü* (225) *—ġuḳa, —gükä* (226) *—ġuluḳ, —gülük* (227) *—sıġ, —sig, —suġ, —süg* (228)
Zarf Fiiller 229-237
—°p (230) *—°pan, —°pän* (231) *—u, —ü; —a, —ä; —ı, —i; —yu* vs. (232) *—ġalı, —gäli; —ḳalı, —käli* (233) *—°n, —y°n* (234) *—matı, —madı, —mäti, —mädi; —matın, —madın, —mätin, —mädin* (235) *—ġınça, —gınçä; —ḳınça, —kınçä* (236) *—kän* (237)
Bağlı Fiiller 238-259
Yardımcı Fiiller: *är—, bol—, tur—* (238-248) — Modal Yardımcı Fiiller, Modal Saygı Fiilleri (249-254) Tasvirî Fiiller (255-259)
Şart, Bağlı Zaman, Olmazlık, Temennî vs. 260-270
Soru ve Tahmin 271
Son Çekim Edatları 272-326
Fiil Menşeli Son Çekim Edatları 272-303
—u, —a, —ı Zarf Fiilleri: *alḳu* (272), *aşa* (273), *aşnu* (274), *başlayu* (275), *birlä* (276), *iyä* (277), *käçä* (278), *öŋi* (279), *ötkürü* (280), *ötrü* (281), *ḳodı* (282), *sayu* (283), *tapa* (284), *tägi* (285), *tägrä* (286), *ulatı* (287), *ulayu* (288), *utru* (289), *üzä* (290), *ymä* (291), *yoḳaru* (292)
—°n Zarf Fiilleri: *adın* (294), *bilän* (295), *iyin* (296), *kin* (297), *öŋin* (298), *ḳatın* (299), *tiyin* (300), *üçün* (301) *—°p* ve *—°pan* Zarf Fiilleri: *ḳop* (302), *ḳopan* (303).
Menşeleri İsim Soylu Olan Son Çekim Edatları: *al* (304), *ara* (305), *asra* (306), *iç* (307), *uġur* (308), *ortu* (309), *öd* (310), *öŋ* (311), *taştın* (312), *tıltaġ* (313), *üsk* (314), *üst* (315), *yüz* (316)

Diğer Son Çekim Edatları: *ara* (317), *artuḳ* (318), *bärü* (319), *bır, bir, biri* (320), *ınaru* (321), *içrä* (322), *kisrä* (322a), *öŋrä* (323), *täg* (324), *yir, ir, yır, yırı* (325)
Cümle Bilgisi 327-455
Kelime Çeşitleri 327-360
İsimler .....
Sayı ve Cinsiyet (327) — İsim ve Sıfat (328) — Zamirler ve İsimler (329) — Soru ve Belirsizlik Zamirleri (330) — Soru ve Nisbet Zamirleri (331) — Sayılar ve İsimler (332) — Ekli ve Son Çekim Edatlı İsim Soylular (333-337) — Genel Değerlendirme (338)
Fiil Şekilleri 339-341
İsim Soylu Fiil Şekilleri (339) — Zarf Fiiller (340) — Ara Şekiller (341)
Ünlemler, Edatlar, Ekler 342-360
Ünlemler (343) — İşaret Kelimeleri (344) — Edatlar ve Edat Benzeri Ekler: *oḳ, ök* (345); *+raḳ, +räk* (346); *täg* (347); *+ça, +çä* (348); *+ça, +çä* (349); *+çaḳ* (350); *+ḳınya, +ḳına, +ḳıya, +ḳıa, +kinyä, +kinä, +kiyä, +kiä* (351); *ymä, mä, +ma* (352); Diğer kuvvetlendirme Kelimeleri (353); Olumsuzun Kuvvetlendirmesi (354) — Soru (355-358) — Tahmin (359) — Belirlilik (360)
Kelime Grupları 361-414
Yan Düzenleme .....
Eş Anlamlı Birleşik ve Eşit Sıralamalı Cümle Unsurları (361) — Sayılar (362) — Eklemeler (363—364) — Soyutlamalar (365) — İkileme (366—368)
Alt Sıralama 369-414
Birleşik Fiiller (370-377) — Yüklem Belirleyicisi ve Fiil (378-390) — Tümleç ve Fiil Yüklemi (391-397) — Vasıflık ve İsim (398—411) — Üstünlük Türleri (412) — Pekiştirme (413) — *tip* İle Sona Eren Kelime Grupları (414)
Cümle Öbekleri 415-445
Cümle Başı Edatı 415-419
Cümle Belirleyicisi 420-439
Özne 440
Tümleç 441
Yüklem 442-445

Cümle Kuruluşu 446-455
Basit Cümle; Kelime Sırası 446
Yan Cümleler 447-449
Nisbet Cümleleri 450-452
Dolaysız ve Dolaylı Anlatım 453-455
Ekler ..... s. 127
Dizin ..... s. 131
Terimler Dizini ..... s. 185
Türkçe-Almanca ..... s. 185
Almanca-Türkçe ..... s. 190
Bibliyografya ..... s. 195
Metinler ..... s. 229
Sözlük ..... s. 257

ÇEVİRENİN ÖN SÖZÜ

Eski Türkçe'nin Grameri (Alttürkische Grammatik) ilk defa 1941 yılında yayımlanmıştı. Bu tercüme, onun 1974'te yayımlanan üçüncü baskısından yapıldı.

Aradan uzun yıllar geçmiş olmasına rağmen eser hâlâ başvuru kitabı niteliğini korumaktadır. Tercümenin, eserin aslına ulaşamayanlar ve Almanca bilmeyenlere faydalı olacağını umuyorum.

Okuyanların kolaylıkla istifade edebilmeleri için kitaba, Türkçe-Almanca ve Almanca-Türkçe olmak üzere bir terimler dizini ekledik. Ayrıca, kitabın aslında bulunan dizine, gramer bölümünde örnek olarak verilen bütün kelimeleri ilâve ettik. Böylece okuyucu, merak ederse, A. von GABAIN'in kelimelerle ilgili olarak getirdiği yorum ve tahlilleri de kolayca öğrenebilecektir.

Prof. Dr. Ahmet TEMİR sözlük kısmını gözden geçirmek lütfunda bulundu.

Eserin aslında bulunan transkripsiyon işaretlerinin büyük bir kısmını olduğu gibi bıraktık. Fakat Türk alfabesini göz önünde tutarak, bazılarını değiştirdik. Bu değişikliği aşağıda gösteriyoruz:

1. č	ç
2. γ	ġ
3. ǧ	c
4. ï	ı
5. q	ḳ
6. š	ş
7. x	ḫ
8. ž	j

Kendi kültürümüzle ilgili eserleri basarken gerekli itinayı göstermek, değişik alfabelerle yazılmış metinleri olduğu gibi aktarmak titizliği, maalesef Türkiye'de henüz yerleşmemiştir. Bu bakımdan Türk Tarih Kurumu Başkanı ve Basımevi mensuplarının gösterdiği ilgiye teşekkür etmemek imkânsızdır.

Kitabı tercüme ettikten sonra, Marmara Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü araştırma görevlilerinden Mustafa ARGUNŞAH ile Ceval KAYA, daktilo ve tashihlerini yaptılar. Gösterdikleri gayret ve titizlik için kendilerine teşekkür ediyorum.

Tercümede gözden kaçan hususlar için yapılacak uyarılar, memnuniyetle karşılanacak, ikinci baskı imkânı elde edilirse, tabiatıyla, hatalar düzeltilecektir.

MEHMET AKALIN

BİRİNCİ BASKIYA ÖN SÖZ

Turfan'dan derlenen Uygur yazmaları koleksiyonu üzerinde uzun yıllar çalışmak imkânına sahip oldum. Türk dil bilimine ve bilhassa Uygurcaya yönelmemi, öbür dünyaya göçmüş olan sevgili hocam WILHELM BANG KAUP'a borçluyum. Kendisinin tabiatında var olan sihirli teşviklerle dolu rahatlığı, fikirlerindeki zenginlik, bütün Asya, Avrupa ve Kuzey Afrika'ya yayılmış Türk dillerindeki tek tek olgular üzerindeki tasavvur edilmesi bile güç olan geniş bilgisi, yanında çalışmayı zevkli bir yaşantıya dönüştürüyordu. Ondan aldıklarımla kendi bulup çıkardıklarımın hangileri olduklarını birbirinden ayıramıyorum. Her hangi bir teori yapmayan, sadece tasvirci olan, derleyip toparlayıcı bu çalışmamı onun görüşlerine sunamamış olmam, benim en büyük üzüntümdür. Fakat her ilerleme, başkalarının değerlendirmesini gerektirir. Bundan dolayı, henüz dikkate alınmamış her hangi bir yazma dolayısıyla, değiştirilebileceğinin şuurunda olarak bu *Eski Türkçenin Grameri*'ni meslektaşlarımın dikkatine sunmak zorundayım. V. THOMSEN ve W. RADLOFF'un temel atıcı çalışmaları, F. W. K. MÜLLER, A. v. LE COQ ve W. BANG'ın olduğu kadar MALOW, KOTWICZ, SAMOYLOWICZ, RAMSTEDT, K. GRÖNBECH, FOY, NEMETH, RAHMETİ ve diğerlerinin derinleştirici araştırmalarından sonra bu çalışma, bu günkü bilgimizin durumunu temsil eder ve meslektaşların tenkit ve katkılarını talep eder. Her bahis özel bir monografiyi gerektiriyordu. Buna rağmen, çalışmamı bu şekliyle gün ışığına çıkarmak cesaretini göstermem, Eski Türkçedeki eksikliklerimizin farkına varmamız ve diğer Türk dillerini incelerken, bilhassa nelere dikkat etmek zorunda olduğumuzu hatırlamamız içindir. -Bu en eski Türk ağzının Altayistlerin ve genel dil bilimcilerinin de ilgisini çekeceğini sanıyorum.- Meselâ ağaçtan yapılma nefesli bir sazın Anton BRUCKNER'de, BEETHOVEN'e göre, bambaşka tesirler uyandırması gibi, bu kitaptaki bazı gramerlik isimlendirmelerin de muhakkak bir Türkolog için bir Germanistten daha başka bir yürürlük sahası olacaktır. Bundan dolayı bu kitapta kullanılan gramer terimlerinin sadece cum grane salis (kelime anlamında) değil, üstelik bir X, Y ve Z olarak anlaşılmasını ve tariflerinin örneklerden çıkarılmasını diliyorum.

Yıllardan beri bana rahat çalışma imkânını veren ve bazı araştırma gezilerini destekleyen Bilimler Akademisi'ne teşekkür borçluyum. Berlin, kendilerinden pek çok tavsiye ve uyarılar aldığım çalışma sahama yakın ve uzak akraba sahaların pek çok mütehassısını barındırması bakımından benim için ideal bir şehir. Bundan dolayı, her şeyden önce sayın Prof. HARTMANN, sayın Prof. KOWALSKI ve sayın Prof. SCHAEDER'e sadece baskı tekniği türünden değil, düzeltici

okuyuşları, sayın Prof. SIEGLING ve sayın Dr. HANSEN'e Toharca ve İranca yabancı kelimelerin açıklanması bakımından, sayın okutman Ahmet TEMİR'e de sözlüğü Türkiye Türkçesi'ne çevirdiği için teşekkür ederim.

İKİNCİ BASKIYA ÖN SÖZ

Basımcı için üstesinden gelinmesi çok büyük zorlukların var olduğu bir devirde, bu gramerin yeni baskısı gündeme geldi. Birinci baskısından bu yana, Türkoloji yerinde durmadı, ve ayrıca basılı olarak ele alınınca bazı boşluklar dikkat çekti. Gerek yeni görüşler, gerekse yeni problemler bakımından pek çok şey eklenebilirdi. Cümle bilgisinin çerçevesi daha çok genişletilebilirdi. Maalesef, basımcıdan bir çok değişiklik beklenemeyeceği için, şimdilik sadece en önemli olanlar ilave edildi.

"Konverb (zarf fiil)" tabiri şimdiye kadar pek sevilmedi. Bir isim fiilin, yahut bir çekimli fiilin zıddı olarak, § 229'da teferruatıyla anlatıldı, fakat yine de bu konudan bir kere daha söz açmak gerekir. Türkçeye has bu kelime çeşidi için yeni bir tabir bulmak gereği yoktu; zarf fiil (Konverb) terimi, İndo-Germen dillerinde karşılığı olmayan aynı kategoriyi, kendi çalışma alanlarında tespit edebildikleri için, şekil bakımından hiç bir tenkide tabi tutulmadan Moğolistlerden alındı. "Gerindium" ve "Gerindivum" Latincede isim şekilleridir: *dicendum est* "böyle söylenir" ifadesinde fiil şekli bir isim ve üstelik nötrdür; kuruluşun bütünü bir mecburiyet ifade eder. *Ars loquendi* "konuşma sanatı"nda ise fiil şekli bir ismin ilgi halidir. Ne gramer şekli, ne de anlam Türkçe bir *tip*, *tiyü* yahut *tiyin*'e uyar. Burada cinsiyet, hal ve mecburiyet söz konusu değildir. Bu söyleyişler ne elimizdeki münasebetlere, ne de "Partizipia (isim fiil)" kavramına uyarlar. İsim fiiller, bir çok İndo-Germen dilinde, aynı zamanda, vasıflık, yani bir ismin belirleyicisi olarak kullanılabilen sıfatlardır. Daha yeni Türk ağızları, birbirinden tamamıyla farklı bu iki kelime gurubunu biraz karıştırdılar; en eski münasebetlerde isim fiillerle, yani çekimli fiillerle zarf fiiller esasta farklıdırlar. Zarf fiiller, ne çokluk eki, ne de hal ekleri alırlar; yalın halleri eksiz, yani tabanla aynı olan isimlerde olduğu gibi bunlardan yeni kelimeler teşkil edilemez; ne vasıflık, ne de isimlik, yani çekimli fiil olarak kullanılırlar. Bu durumda zarf fiiller (Konverbia), ismin zıddıdırlar. Bu iki kelime gurubu, yani zarf fiiller ve çekimli fiiller üzerinde Turfan yazmaları çok değerli bir açıklık getirmiştir.

Genç Türkologlar yanıltıcı bir durumla karşılaşabilirler: *ti-yin* "diye", *tir-in* "cemaat", *bil-in-* "bilinmek, şuurunda olmak", *agz* + *n* "sözle"; burada dört ayrı gramatik fonksiyon vardır. Her ne kadar bunların hepsi *n* ile ifade ediliyorsa da, burada bir tek ek değil, eş sesli dört ek söz konusudur. Anlaşılacağı üzere fonksiyonlar çok, fakat tamamıyla sınırlanmış bir ses vardır. Eş sesli eklerin aslında eş değerde olduklarını ispat etmeye kalkmak gerekmez; fonksiyon bütün tahlillerde kriterdir.

Birbiriyle hiç bir yakınlığı olmayan beş fiil şeklinin, Moğolistlere bakarak, "Vokativische Verbformen (dilek kipleri)" adı altında toplanmasının bir karışıklığa meydan vermeyeceğini umarım. Bir tek şahsı mevcut olan bir fiil şekline Optativ (istek), Desiderativ (dilek), Imperativ (emir), Prekativ veya Voluntativ (arzu) gibi isimler vermek etkileyici görünüyor.

Hamburg, Eylül 1950 A. v. GABAIN

İşaretler ve Kısaltmalar

+	: Gramer analizinde isim tabanlarının sonunu gösterir.
−	: Gramer analizinde fiil tabanlarının sonunu gösterir; metin örneklerinin çeviri yazısında, orjinalde ayrı yazılmıştır.
*	: Belgelenmemiş, fakat örneklerden hareket ederek bulunması gereken şekil.
°	: Bağlama ünlüsü.
(a)	: Parantez içine alınan ünlü, orjinalde yazılmamıştır.
^1n, ^2n	: Belirli ünsüzlerin yanında artlı yahut da önlü bir ünlü.
o, u	: Eksik, yani Ye'siz yazılan *ö, ü*.
a−	: Ön seste eksik, yani bir tek Elif'le yazılmış *a*.
n−, −*n*−, −*n*	: Başta, ortada veya sonda yer alan harfler, daha doğrusu sesler.
n, n	: Eklemeler, yani kesin olmayan (Metin örneklerinin çeviri yazısında).
///	: Metin örneklerinin çeviri yazısında: Zedelenmiş üç işaretin yerine.
...	: Metin örneklerinin çeviri yazısında: Belirsiz sayıda eksik işaret.
<	: Kelimenin nereden geldiğini gösterir.
=	: Anlamda eşitlik.
ayr.	: Ayrıca
B	: Batı
bk.	: Bakınız
Çin.	: Çince
D	: Doğu
Fars.	: Farsça
G	: Güney
K	: Kuzey
krş.	: Karşılaştırınız
Moğ.	: Moğolca
parg.	: Paragraf
Part.	: Partça
s.	: Sayfa

Skr. : Sanskritçe

Soğ. : Soğutça

Toh. : Toharca

I und *II*: V. THOMSEN, Inscriptions de l'Orkhon déchiffrées; sowie die neue Übersetzung in seinen Samlede Afhandlinger; deutsch von H.H. SCHAEDER in der ZDMG.

AI: BANG-V. GABAIN, Analytischer Index.

Böhtlingk: Sprache der Jakuten.

Ch: A.V. LE COQ, DR. STEIN'S Turkish Khuastuanift.

Deny: J. DENY, Grammaire de la langue turque (dial. osmanli).

Ht V, Ht VII, Ht G, Ht Y: A.V. GABAIN, die uig. Übersetzung der Biographie Hüen-tsangs (V. Kapitel); Briefe der uig. Hüen-tsang-Biographie (VII. Kapitel); sowie die unver-öffentlichten Bruchstücke aus dem Besitz der National-Library China (Y), und des Musée Guimet (G).

Höllen: BANG-RACHMATI.

HY: ERICH HAENISCH, Manghol un niuca tobca'an (Yüan-ch'ao pi-shi), Die Geheime Geschichte der Mongolen. Text: Leipzig 1937, 12, 140 s. — Wörterbuch: Leipzig 1939, 7, 191 s. — Übersetzung: Leipzig 1941.

KS: KOTWICH-SAMOILOVITCH, Le monument turc d'Ikhe-Khuchoto.

KP: PELLIOT, La version ouigoure de l'histoire des princes Kalyāṇaṃkara et Pāpaṃkara, ed. HAMILTON.

Kāş.: BROCKELMANN, Mitteltürk. Wortschatz nach Maḥmūdal-Kāšγarīs Dīvān luγāt at-turk.

Lieder: BANG-RACHMATI, Lieder aus Alt-Turfan.

M I, M II, M III: A.V. LE COQ, Türk. Manichaica aus Chotscho I, II, III.

Maitr.: A.V. GABAIN, Maitrisimit.

Man. Hymn.: W. BANG, Manichäische Hymnen.

Man. Erz.: W.BANG, Manichäische Erzähler.

Mus. 36: W.BANG, Manich. Laienbeichtspiegel.

Man. uig. Fr.: A.V. LE COQ, Ein manichäisch-uigurisches Fragment.

Marien-Psalter: Der komanische Psalter nach der Bangschen Edition.

Mostaert: A. MOSTAERT, Textes oraux ordos.

Oŋ: RADLOFF, Inschriften s. 243—256, Die Inschrift vom Ongin.

Orch.: Die Orchon-Inschriften nach der Edition von THOMSEN oder der von RADLOFF.

Pf.: F.W.K. MÜLLER, Zwei Pfahlinschriften.

QIP: W. RADLOFF, Kuanši im pusar.

R: J.G. RAMSTEDT, Zwei uig. Runeninschriften in der Nord-Mongolei.

Radloff, Inchr.: W. RADLOFF, Alttürkische Inschriften.

Runen-Mss: Die Handschriften in türkischer Runenschrift, die von THOMSEN (W und Th Blatt) und LE COQ (Köktürkisches) ediert worden sind.

S: BANG-V. GABAIN, Uigurische Studien.

Schink.: J. SCHINKEWITSCH, Rabgūzis Syntax.

StG: W.BANG, Türk. Bruchstücke einer nestor. Georgspassion.

Suv.: RADLOFF-MALOW, Suvarṇaprabhāsa.

Tc: V. THOMSEN, Turcica.

Th Blatt: V. THOMSEN, Ein Blatt in Türk. "Runen" Schrift.

Ti: W. RADLOFF, Tišastvustik.

TT I—X: W. BANG, V.GABAIN, RACHMATI, KOWALSKI, Türkische Turfan-Texte I-X.

To: Die Tonyuquq-Inschrift in RADLOFF, Inschriften, und mit der neuen Übersetzung von Thomsen in Samlede Afhandlinger.

UI—IV: F.W.K. MÜLLER, Uigurica I—IV.

USp: RADLOFF, Uigur. Sprachdenkmäler.

W: V. THOMSEN, Turkish manuscripts in "Runic" script (Wahrsagebuch).

WB: W. RADLOFF, Wörterbuch der Türk-Dialekte.

WG: BANG-V. GABAIN, Windgott.

Yen: Die Yenissei-Inschriften, in RADLOFF, Inschriften.

Süreli Yayınların Kısaltmaları:

ABAW: Abhandlungen der (Berliner, d.h.) preussischen Akademie der Wissenschaften.

Acta or. Hung.: Acta orientalia Academiae scientiarum Hungaricae, Budapest 1950 vd.

ADAW: Abhandlungen der (Berliner, d.h.) deutschen Akademie der Wissenschaften.

AM: Asia Major, Leipzig 1924 vd.; N.F. 1944. New series: London 1949 vd.

AN SSSR: Akademija Nauk Sojuza Sovetskich Socialističeskich Respublik.

AO: Acta orientalia, Lund 1923 vd.

BARB: Bulletin de l'Académie royale de Belgique, Brüssel.

BEFEO: Bulletin de l'École française de l'Extrème-Orient, Hanoi 1901 vd.

BSOAS: Bulletin of the School of Oriental and African studies, London 1940 vd.

BSOS: Bulletin of the School of Oriental studies, London 1917 vd.

CAJ: Central Asiatic journal, Den Haag-Wiesbaden 1955 vd.

DAW: Deutsche (= Berliner) Akademie der Wissenchaften.

Ep. Vost.: Epigrafika Vostoka, Moskau-Leningrad 1947 vd.

Ermitage TDV: Ermitage, Travaux du département oriental.

HJAS: Harvard journal of Asiatic studies, Cambridge/Mass. 1936 vd.

Inst. jaz.: Institut jazykoznanija AN SSSR.

ION AN: Izvestija Akademii Nauk, otdelenie obščestvennych nauk, Moskau-Leningrad.

Izv. GAIMK: Izvestija gosudarstvennoj Akademii istorii material'noj kul'tury, Leningrad.

JA: Journal asiatique, Paris 1822 vd.

Ja.m.: Jazyk i myšlenie.

JRAS: Journal of the royal Asiatic society..., London 1834 vd.

JSFOu: Journal de la société finno-ougrienne, Helsingfors (Helsinki) 1886 vd.

KSz: Keleti szemle, Budapest 1900-1932.

KCsA: Körösi Csoma Archivum, Budapest 1921-1941.

Monumenta Serica: Peking 1935 vd.

MSFOu: Mémoires de la sociéte finno-ougrienne, Helsingfors (Helsinki) 1890 vd.

MSOS: Mitteilungen des Seminars für orientalische Sprachen, Berlin 1898—1936.

OLZ: Orientalistische Literaturzeitschrift, Berlin.

OZ: Ostasiatische Zeitschrift, Berlin 1912—1943.

Prob. istoč: Problemy istočnikovedenija, Leningrad.

Rocz. or.: Rocznik orientalistyczny, Polen 1914—1925.

SBAW: Sitzungsberichte der (Berliner, d.h.) preussischen Akademie der Wissenschaften.

SDAW: Sitzungsberichte der (Berliner, d.h.) deutschen Akademie der Wissenschaften.

SUA: Societas Uralo-altaica.

Sov. Vost.: Sovetskoe Vostokovedenie, Moskau-Leningrad 1940 vd.

Stud. Or.: Studia orientalia, Helsingfors (Helsinki) 1925 vd.

TIV: Trudy instituta Vostokovedenija, Leningrad 1932 vd.

TOV: Trudy otdelenija istorii kul'tury i iskustva Vostoka gosudarstvennogo Ermitaža, Leningrad.

Toyo Bunko: Memoirs of the research department of Oriental studies, Tokyo.

Tùràn: Budapest 1918 (nur ein Band).

TP: T'oung-pao, Leiden 1890 vd.

UAJb: Ural-altaische Jahrbücher, Wiesbaden 1952 vd.

UJb: Ungarische Jahrbücher, Berlin 1921—1943.

VDI: Vestnik drevnej istorii, Moskau 1937 vd.

Vop.jaz.: Voprosy' jazykoznanija, Moskau 1952 vd.

WZKM: Wiener Zeitschrift für die Kunde des Morgenlandes, Wien 1897 vd.

ZDMG: Zeitschrift der deutschen, morgenländischen Gesellschaft, Leipzig, später: Wiesbaden 1847 vd.

ZIV: Zapiski instituta Vostokovedenija AN SSSR, Moskau 1932—1939.

ZVO: Zapiski vostočnago otdelenija imp. russ. archeologičeskago obščestva, Petersburg 1886—1921.

GİRİŞ

1. Elinizdeki eserin konusu, bir sıra kitabe ve "Uygurca" denen metinlerle belgelenmiş olan eski Türk dilidir. "Tatarca", "Çağatayca" yahut "Eski Osmanlıca" terimleri nasıl açık değilse, "Uygurca" sözü de açık değildir. İncelenen yazmalar, dillerini *türk, uyğur* veya *türk-uyğur* olarak gösteriyorlar. Hiç bir boy ismi söylenemese de, bu yazmalarda beş ayrı ağzın izleri tesbit edilebilir. Bunlardan sadece birinin gerçek "Uygurca" olması lazımdır.

Bu gramer, orta çağ Köktürk harfleriyle yazılmış kitabeleri, henüz İslamiyet'le temas etmemiş Orta Asya yazmalarını ve blok basmalarını ele alır. Kitabeler; kuzey Moğolistan'da, Yenisey ırmağının yukarı bölgelerinde, Yedi Su ülkesinde ve Talas vadisinde bulunurlar. Yazmalar; Çin Türkistanı'ndaki Turfan ve Miran'daki şehir harabelerinde, kuzey batı Çin'in Kan-su eyaletindeki Tung-huang ve Esten-gol'da bulunmuşlardır. -Uygurca yazmaların büyük bir kısmı, bugün, Berlin'deki Alman Bilimler Akademisi'nin mülkiyetindedir; diğer koleksiyonlar, Moskova Asya Müzesi'nde, British Museum'da, Paris'te Bibliothèque Nationale'de ve Guimet Müzesi'nde, Stockholm'da Dr. Hedin Koleksiyonu'nda, Pekin'deki Çin Akademisi'nde ve nihayet Kyoto ve Nagoya'da Japon mülkiyeti altında bulunurlar.

Kitabeler ve yazmalardaki en eski tarihler 8. yüzyılı gösterir; bir metnin en yeni istinsahı 17. asrın sonundadır; işlek Uygur yazısıyla yazılmış bir kaç şiir, dil özelliklerine göre çok eski değildirler.- Bu edebiyatın ve tipik kültürünün ürünlerinin 750-1300'de verildiği kabul edilebilir.

Eski Türkçenin dildeki yeri üzerine şöyle bir soru sorulabilir: Bu dilin, "Türkçe" adını verebileceğimiz ataları var mıydı? Onların selefleri kimlerdir? -Çin'in kuzeyinde, Çinliler, tarih yazmaya başlamalarından itibaren *Hiung-nu* denen göçebe bir halk tanıyorlardı; 6. asrın baş döndürücü olayları içinde isimleri kaybolur. Orta imparatorluğun yıllıkları, *Hiung-nu*ların dillerinden bir çok kelime, ünvan ve isim naklederler; bunlar, pek çok Eski Türkçe ve Moğolca unsur ihtiva ederler. -Aynı şekilde, bugün Çinliler tarafından *T'o-pa* denen *Tabğaç* dilinden de bahsederler, ki bunlar Kuzey Çin'in hakimleri olarak (436-557), Kuzey *Wei* adını taşıyorlardı. Eski Türkçenin, şimdiye kadar, daha eski bir şekli bulunamadı. -Bugün, Eski Türkçeye en yakın olan ağızlar, Doğu Türkistan Yarkend ağzı, Tarançi ağzı, İli vadisi ağızlarıdır.

Uygurların kültürü; Çin, Hint, Tohar ve İran tesirlerini taşır. Her ne kadar, komşu Kāşğar'da daha 1073'te Maḥmud'un Dīvān Luğāt at-Turk'u yazılmışsa da, metinlerimizde ne Arapça'nın tesirleri, ne de İslam'a küçük bir işaret vardır.

Ağız Ayrılıkları; y Ağzı

2. Budist veya Mani metinlerinin büyük bir kısmı ve pek çok yazma bu ağıza girer. Sapmalar bir kaide teşkil edecek şekilde değildirler. Yalnız, bazı metinlerde belirli özelliklerin ağır bastığı tesbit edilebilir. Bu, bahis konusu müstensihin ait olduğu boyu göstermesi ve böylece tarihî münasebetler üzerine ip uçları vermesi bakımından, büyük değeri olan bir vakıadır. Çin tarihçilerinden öğrendiğimize göre, siyasî birlikler ve felâketler, muhtemelen dil bakımından farklı olan bazı Türk boylarını meczetti. Daha sonraki bir zamanda bir yazı okulunun mu mevcut farklılıkları ortadan kaldırdığını, yoksa bir boyun siyasî üstünlüğünün mü diğer ağızları baskı altına aldığını henüz bilmiyoruz.

Aşağıda, *ayıġ* "fena, kötü, çok" kelimesine göre, ilk, yahut *ayıġ* ağzı, yahut da kısaca *y* ağzı olarak gösterdiğim bu paragrafın başında zikredilmiş metinlerin farkları verilecek. Bunun karşısındaki *ayıġ* yerine *anıġ* kullanan ağıza *n* ağzı (§ 4) denir, daha eski bir şekil olan *anyıġ*, kitabelerde bulunur (§ 3 parg. 1).

Kitabelerin Ağızları

3. Kitabeler, dil bakımından tam bir birlik göstermezler, bundan dolayı da muhtemelen ağız bakımından farklıdırlar. *w* ifade eden hiç bir yazı işareti yok; bu ses, burada henüz *b*'dir: *sub* "su", *ḳubrat-* "toplamak, yığmak" [1]; "ben" ve "bin", *bän* ve *biŋ* veya *bıŋ*'dır; fakat bazı kitabelerde *män* ve *miŋ* şekilleri de vardır [2]. -Daha sonraki *n* veya *y* çoğunlukla *ny*'dir: *ḳony, anyıġ*.

Çokluk eki *+lar* yazmalara nazaran daha az kullanılmıştır; *alḳu, sayu, ḳopan* gibi son çekim edatları, yahut *kün, +gün* kelimeciği bazen çokluk ifade eder. İlgi hali, Eski Osmanlıcada ve Yedi Su ülkesindeki Nasranî mezar taşlarında olduğu gibi *+°ŋ* şeklindedir. -Ayrılma halinin özellik arz eden *+tın* biçimi yoktur; bunun, ayrılma hali fonksiyonu bulunmayan vasıflık olarak kullanılan bir *+t°n* şekli vardır.

Görülen geçmiş zaman 2. şahsı kısmen *−t°ġ, −t°ġ°z* (Kāşġarī, bazı Arġu [1] ağızlarında *−d°ŋ* yerine *−duġ* dediklerine dikkat çeker) ile teşkil edilir, buna uygun olarak da teklik 2. şahıs iyelik ekleri yer yer *+°ġ* ile ifade edilir (*y* ağzı: *−t°ŋ, −t°ŋ°z*, yani *+°ŋ*). −Dilek 3. şahıs eki *−zun* yerine *−sun*, yer yer de *−çun*'dur. −"Gereklilik" olarak *y* metinlerinin *−ġuluḳ*'u yerine *−sıġ* da kullanılır: *alḳan−sıġ törü* "övgüye değer töre". (Kāşġarī'ye göre Oğuzların bazılarında da bu şekil vardır.) *−y* ağzında tercih edilen *−°p* zarf fiili kadar *−°pan* zarf fiili de sık sık kullanılır. −Çok az görülen bir şekli *−çı* ile teşkil edilir (bk. § 222).

Şüphe edatı (bk. § 359) *y* ağzında hakim olan *ärki* değil, *ärinç*'tir.

[1] Tirāz ile Balasaġun arasındaki mıntıkada yaşayan Türkler.

n Ağzı

4. Mani yazmalarının çoğu ve bazı Köktürk harfli yazmalar bu ağzın izlerini taşır. Kitabelerdeki *ny, n* olmuştur [3]. *−ı, i*'nin yerine bağlama ünlüsü olarak ve bazı kelime tabanlarının birinci hecesinin dışında *a, ä* bulunur; msl. *+an* (vasıta hali), *−t+am* (görülen geçmiş zaman; Kāşġarī'ye göre bu Oğuzcadır), *+amaz, +aŋaz* (1. ve 2. çokluk şahıs iyelik eki), *+aġ* (yükleme hali), *−aŋ, −alam* (emir-dilek), *−ap* (zarf fiil), *+laġ* (sıfat); *aġaz* (*aġız* yerine) "ağız". −Vasıta hali, dudak uyumunun (bk. § 19) tesiri altında kalabilir: *+un*. Bu durum *y* ağzında yoktur.

+tın eki, ayrılma hali olarak kullanılmaz; bu hal, aynen kitabelerdeki gibi, bulunma haliyle ifade edilir. −İlgi hali, kitabelerde olduğu gibi, bazen *+°ŋ* şeklindedir.

Görülen geçmiş zaman 2. şahıs, kitabelerdeki gibi, bazan *−t°ġ* ile gösterilir. −Gereklilik, aynen kitabelerdeki gibi, *−ġuluḳ* yerine *−sıġ* ile ifade edilir (bk. § 3). *−°pan, −°p* şeklinden daha sık kullanılır; *−°ġlı* ve *−°ġma* da yaygındır.

Brāhmī Yazmalarının Ağızları

5. (Bk. § 12) Bu yazmalar, imla bakımından bir birlik arz etmezler. Aynı kelime veya aynı ek, bazan aynı yazmada dahi değişik şekilde yazılmaktadır.

Uzun, kısa ve indirgenmiş ünlüler ayırt edilmiştir: *ādhaš* "arkadaş", *tāg* "gibi", *māñiṅ* "benim", *māṅā* "bana", *+tā* (bulunma hali), *−mā−* (olumsuzluk eki), *−māk* (mastar eki), *−dāci* (isim fiil eki). −Aşağıdaki imla şekilleri, muhtemelen indirgenmiş ünlüleri gösterirler: *ḳaphigi* "kapısı", *+lıg* (*+lġ* yerine) sıfat eki, *šïmnū* "şeytan"; *ḳši* "kişi", *yñā* (*yana* yerine) "yine", *kröp* "görüp", *trup* "durup", *pluñc* "kazanç", *ḳlinñc* "iş", *ptig* "kitap".

ä, ā ve *i*'nin yanında bir de *e* vardır: *eš* "eş", *yeg* "yeğ, daha iyi", *eyem* "sıra", *yerteñcö* "dünya", *tethtse, tethsi* "öğrenci", *kertö* "hakikat, doğru", *te−* "demek".

Dudak uyumu (bk. § 19), her ne kadar Uygur harfli *y* ağzı yazmalarında ortaya çıkmış olsa bile, bu yazmalarda açıkça görülür. −Birinci hecenin dışında da *u/ü*'nün yerinde *o, ö* de vardır: *süzök* "temiz, arı"; *ägsö-mäz* "eksilmez"; *könlömiṃ* "gönlümü", fakat *könli* "gönlü"; *könlömnöṅ* "gönlümün"; *olorop* "oturup"; *oloror* "oturur"; *tolo* "dolu" [4].

Bir yerde de bir *au* diftongu tesbit edilmiştir: *odhauh* (*oduġ* yerine) "uyanık".

Yedi Su ülkesinde bulunan Nasturî mezar taşlarında olduğu gibi, pek çok yazmada ön seste *p−* hakimdir; bazı yazmalarda da *bh−* bulunur; *d* ve *g* ön seste bulunmaz (*ör-ö dur−* "ayağa kalkmak"ı, belki bir tek kelime, yani bir birleşik kelime olarak görmemiz gerekir, böyle olunca da *d*'nin ön ses olduğu kabul edilemez) [5].

ḳ ve *ġ* yerine yer yer *h* yazılır: *hāri*— "yaşlanmak, kocamak", *azih* "azı", *taśhārū* "dışarı", —*māh*+*ih* (mastar ve yükleme hali eki), —*hūluḳ*, —*ġuluḳ*'un bir başka şekli.

Bazen sedasız *ç*'ye tekabül eden yerde, *c* yazılır; Sanskritçilerin çeviri yazısına uygun olarak, bu iki işaret *c* ve *j* ile gösterilir: *āltuṃji* "altın işleyicisi", *kāsig*+*jä* "sıraya göre, sırasınca", —*tāji* (isim fiil), *jihśapath* < Skr. *śikṣāpada* "emir ve yasaklar".

ny sesi, *y* ağzında olduğu gibi, *y* olmuştur: *ḳāyū* "kim?", *aṣḳya* "azıcık".

z, yer yer *s* olmuştur: *yālińus* "yalnız", *asu* "yahut" (fakat sürekli *üzā* "üzerine"), *sislär* "sizler", *polsoṃ* "olsun" (—*māzuṃ* yanında).

d, ünlüler arasında değişik şekillerde yazılır: *adın* yerine *atiṃ* yahut *adhiṃ* "başka".

Yan yana bulunan ünsüzlerin yazılışında belirli bir kaide yoktur: *ätkü* (ayrıca *ädgü*) "iyi", *pliksistā, pligsiz* (ayrıca *biligsiz*+*dä* yahut +*tä*) "bilgisizlikten, cahillikten"; *adhlig* (ayrıca *atlıġ*) "adlı", *ḳilḳuluḳ* "kılmak için", *üklitkülük* "çoğaltmak için" (ayrıca çok kere —*ġuluḳ*).

Bazı ünsüzler, Brāhmī yazısıyla yazılmış Sakaca metinlerde olduğu gibi, çift yazılır: *arttoḳ* "artık, fazla, daha çok", *ḳattih* "katı, sert", +*lārri* "+ları" [6].

Bu imlâların fonetik değerlerinin daha araştırılması gerekir.

Genelde bu yazmalar, *y* ağzına yakındırlar.

Hıristiyan Yazmalarının Özellikleri

6. Çok az sayıdaki Hıristiyanlıkla ilgili metinlerin, *y* ağzından biraz farklı olduğunu tahmin etmek güç değildir. Muhtemelen bu metinler başka bir ağzın ürünleridir.

Yüklemin tümlecin önünde, hatta yönelme ve eşitlik ekinin önünde yer alması tipik bir özelliktir. —Yardımcı fiil olarak *är*— ve *bol*—'ın yanında, sonradan yaygınlaşan *tur*— da görülür.

YAZI BİLGİSİ

7. Uygurca yazmalar, yer yer Çin, Süryani ve Tibet yazısıyla yazılmışlardır. Bunlar, burada üzerinde durulmayacak olan istisnalardır. Yaygın yazı çeşitleri şunlardır:

Türk Run Yazısı

8. Pek çok taş kitabe ve bazı yazmalar, bazı alet ve edevat ile kapı kemerlerinde de bulunan bir nevi Run yazısıyla kaleme alınmışlardır. Kitabeler, kuzey Moğolistan'da, yukarı Yenisey ve Talas bölgesinde bulunurlar [7]; yazmalar, zaman zaman Tibetlilerin hakimiyet sahasına giren Türkistan'ın "Güney Yolu" üzerindeki Miran Kalesi'nde ve Çin'in Türkistan'a giden doğu kapısı Tun-huang'da bulunmuşlardır.

Kitabeler, ağızları bakımından (bk. § 3) Budist yazmalara göre, daha önce zikredildiği gibi, aralarında bir birlik arz etmezler. Yazmalar *n* ağzının eski bir şeklinin (bk. § 4) devamıdırlar.

Kitabeler -çoğu abideler ve mezar taşlarıdır- tarihî muhtevalı en eski Türkçe kaynaklardır. Yazmalar, büyük kısmıyla Mani kültür dairesine ait görünüyorlar. Bir fal kitabı ile sihirle ilgili bir mineraller bilgisi de, özel olarak, Maniheistlerin kullanması için olmalıdır. —Ayrıca, daha önce zikredilen kalede, itinasız yazı tarzıyla bu ürünlerden ayrılan, bu yazıyla yazılmış bir kaç askerî vesika vardır.

Kitabeler, ekseriya, Çin örneğine göre, yüksekte duran uzun yassı taşlar üzerine kazılmışlardır; bunlar, taştan kaplumbağaların veya benzer şeylerin üzerine oturtulmuşlardır ve bunların üst tarafında hareket halinde iki ejderha resmedilmiştir. Çokluk şilde benzeyen üst kısımda aidiyet gösteren Türklere has tipik bir damga (*tamġa*) bulunur. —Satırlar, ekseriya yukarıdan aşağıya doğrudur ve (Çincede olduğu gibi) sağdan başlar; tek satırlar da yan tarafta bulunur. Bu kaidenin istisnaları da az değildir; bazan satırlar, yazmalarda âdet olduğu üzere, yataydır. Bir başka sefer de soldan sağa doğru yazılırlar; Yenisey ve Talas'ta hiç bir itina gösterilmeden yazılmış kitabeler, doğru bir çizgi takip etmezler, satırlar birbirine girer.

Çince kitabelerde, yazı, aynen yazmalarda olduğu gibidir; çünkü, önce yazılacak taşın büyüklüğünde bir el yazısı hazırlanır, sonra bir taşa yapıştırılır ve her işaret madenî kalemle kâğıt üzerinden yontulur. Kitabelerdeki işaretlerin şekli, yazmalardakine uymaz. Birincilerin çizgileri, her doğrultuda aynı ölçüde kalın veya çok incedir, Miran'da bulunmuş ve fırçayla kâğıt üzerine yazılmış

Türk Run Yazısı

Orhon I, II Orhon III Yenisey [O, T]	[Yazm.]	[Ta]
a = *ä*	= [=]	= ; veya *a*, *ä*
e	—	
ı = *i*	= [=]	=
o = *u*	= [=]	=
ö = *ü*	[=]	=
^{1}y	= [=]	=
^{2}y [=]	[ ]	=
^{1}b (^{1}w?)	[=]	=
^{2}b (^{2}w?) [O , T]	[ ]	
$^{0}ç = {}^{0}c$	= [=]	=
iç = *ic*	[=]	[=]
^{1}d	=	=
^{2}d	= [=]	=
$^{1}ġ$ [T]	=	
^{2}g [O]	= [ ]	=
^{2}k	= [ ]	=
ök = *ük* = *kö* = *kü*	[ ]	
^{1}l	=	=
^{2}l	= [=]	=
^{0}ld = ^{0}lt	[=]	– XXXIII, XXXVII
^{0}m [O]	= [=]	= [ ]
^{1}n	=	=

Orhon I, II Orhon III Yenisey [O, T]	[Yazm.]	[Ta]
^{2}n	= [=]	=
$^{0}ŋ$	[=]	= veya ve
^{0}ny	= [=]	–; XXXVII
$^{0}nç$ = ^{0}nc [O T]	= [=]	=
^{0}nt = ^{0}nd [O ; T]	[=]	–
^{0}p	=	=
op = *up*	[ ]	
^{1}k (*ḫ*?)	= [=]	=
ık = *kı* [O]	– [=]	–; XXXVII
ok = *uk* = *ko* = *ku*	– [=]	
^{1}r	=	=
^{2}r	= [=]	=
^{1}s [O ; O T =]	[ ]	
^{2}s	= [=]	=
$^{0}ş$ [ ]	= [=]	
^{1}t [O ; O T]	[=]	[ ]
ot = *ut*	[ ]	
^{2}t	=	=
^{0}z (^{0}j?) [=]	[ ]	

Türk Run Yazısı Örneği

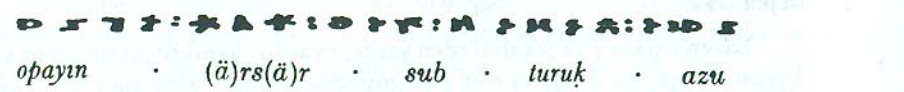

opayın · (ä)rs(ä)r · sub · turuk · azu

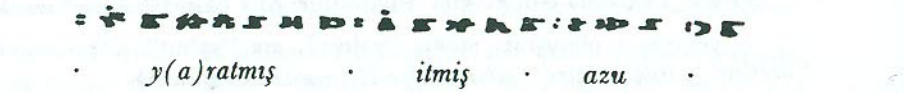

· y(a)ratmış · itmiş · azu ·

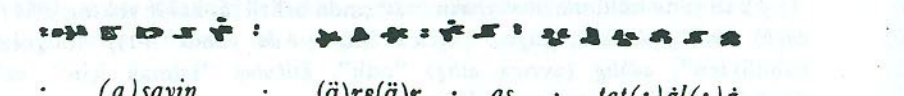

· (a)şayin · (ä)rs(ä)r · aş · tat(ı)ġl(ı)ġ

kıl(ı)nçl(ı)ġ · anyıġ · ymä · saḳıntı

saḳıntı · çulbu · y(a)bl(a)k · nä · şmnu ·

· m(ä)n · timiş · (i)nçä · biri · ymä

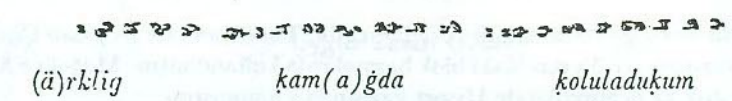

(ä)rklig *ḳam(a)ġda* *ḳoluladuḳum*

(ä)rmiş · yultuz

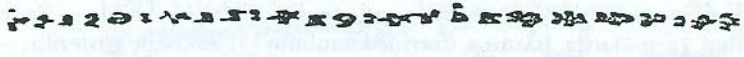

buluşġ(a)lı · alġ · yir · üz(ä)nmişl(ä)r · (i)nç(ä)k

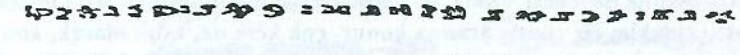

yultuzuġ *ymä ·* *unamaduḳl(a)r*

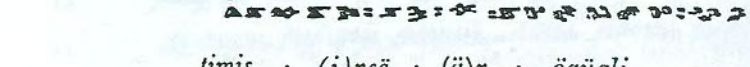

timiş · (i)nçä · (ä)r · ögügli

askerî belgeler de aynı şekildedir. Fakat diğer yazmalar, kamış kalemle yazılmıştırlar ve yukarıdan aşağıya kalın çizgilere, yanlamasına ince çizgilere sahiptirler.

Yazmalar, bir kelimeyi ikiye bölebilirler; bu duruma kitabelerde rastlanmaz.

Her işaret, esasta, bir heceyi, yani, ya belirli bir ünlüyü, yahut da onun önündeki bir ünlü ile birlikte belirli bir ünsüzü (veya belirli bir ünsüz birleşmesini) gösterir. Ünlüsüzlük, bilhassa gösterilmez. O halde, °*ç; aç, äç, eç* vs. veya *ç* manasına gelir [8]. — Pek çok ünsüzün, önlü veya artlı ünlülerle (bk. § 17) yan yana gelmiş olmalarına göre, işaretleri ayrı ayrıdır; bunlar çeviri yazıda küçük rakamlarla gösterilmiştir; buna göre, yanında artlı bir ünlü olan ^{1}y, ya *ay, ıy, oy, uy* yahut da *y* ifade eder; buna karşılık ^{2}y, önlü bir ünlü ile bağlantılılık ifade eder.

e, bazan hiç gösterilmeyen, bazan da *i*'yi temsil eden, yazılan ve Yenisey kitabelerinde özel bir işareti olan bir ünlüdür (bk. § 16 vd.).

ı, *i*'nin nötr olma eğilimi, yani artlı ve önlü ünlü arasındaki farkı kaybetme eğilimi (bk. § 16), ^{1}y, ^{1}n, ^{1}s ve -belirli Yenisey kitabelerinde- ayrıca bir $^{1}ŋ$, *ı* ünlüsü yanında ^{2}y, ^{2}n, ^{2}s ve $^{2}ŋ$ ile yazılmasından anlaşılır.

Ünsüz yığılmasını gösteren işaretlerin *ld, nd,* ve *nc* olarak mı, yoksa *lt, nt* ve *nç* olarak mı okunması gerektiği açık değildir.

Tabloda, birinci sütunda Orhon I ve II (yani *Kül tigin* ve *Bilgä ḳaġan*) kitabelerinin işaretleri verilmiştir; bunların yanındaki köşeli parantez içindekiler ise Onin ve *Tonyuḳuḳ* kitabeleri varyantlarıdır. — İkinci sırada III., yani Karabalġasun kitabeleri ile parantez içinde yazmaların şekilleri bulunur. "=" işareti, son sırada olduğu gibi, I. sıradaki işaretin burada da aynı olduğunu ifade eder. — Son sütun, Yenisey kitabelerindeki çeşitli varyantlardan önemlilerini ve parantez içindekiler de Talas mezar taşlarınınkini (Gedenkstein) verirler. Bir tek defa geçmiş olmalarından ve itinasız bir şekilde yazılmış olmalarından dolayı tabloya alınmaları pek bir şey kazandırmayacak olan bir kaç şekil buraya alınmamıştır: *o, u;* ^{2}b; ^{2}k; ^{0}m; ^{1}t. — İtinasız yazılmış vesikalarda bir işaret, bazan alışılana göre 90 derece ters veya tepesi üstü veya aynada görüleceği gibi yazılmışlardır; bu tip sapmalar, ancak çok özel olmaları halinde tabloda gösterilmişlerdir. Bir "—" işareti, "tevsik edilmediği" manasına gelir; bir romen rakamı, işaretin söz konusu kitabede, Fin baskısı sayımında görüldüğünü ifade eder.

Noktalama, çokluk, üst üste iki noktadır (:), Mani yazmalarında bu noktalar kırmızı bir daire içine alınmışlardır: . Bu işaret, kitabelerde kelime gruplarını; yazmalarda, çokluk, kelimeleri birbirinden ayırır.

Uygur Yazısı

9. Bütün yazı çeşitleri içinde en çok kullanılmış olanı, Soğut yazısının bir yakın akrabası olan Uygur yazısıdır [9]. Bu yazı, Pekin'in kuzeyindeki Kü-yung-

Uygur, Soğut ve Mani Yazısı

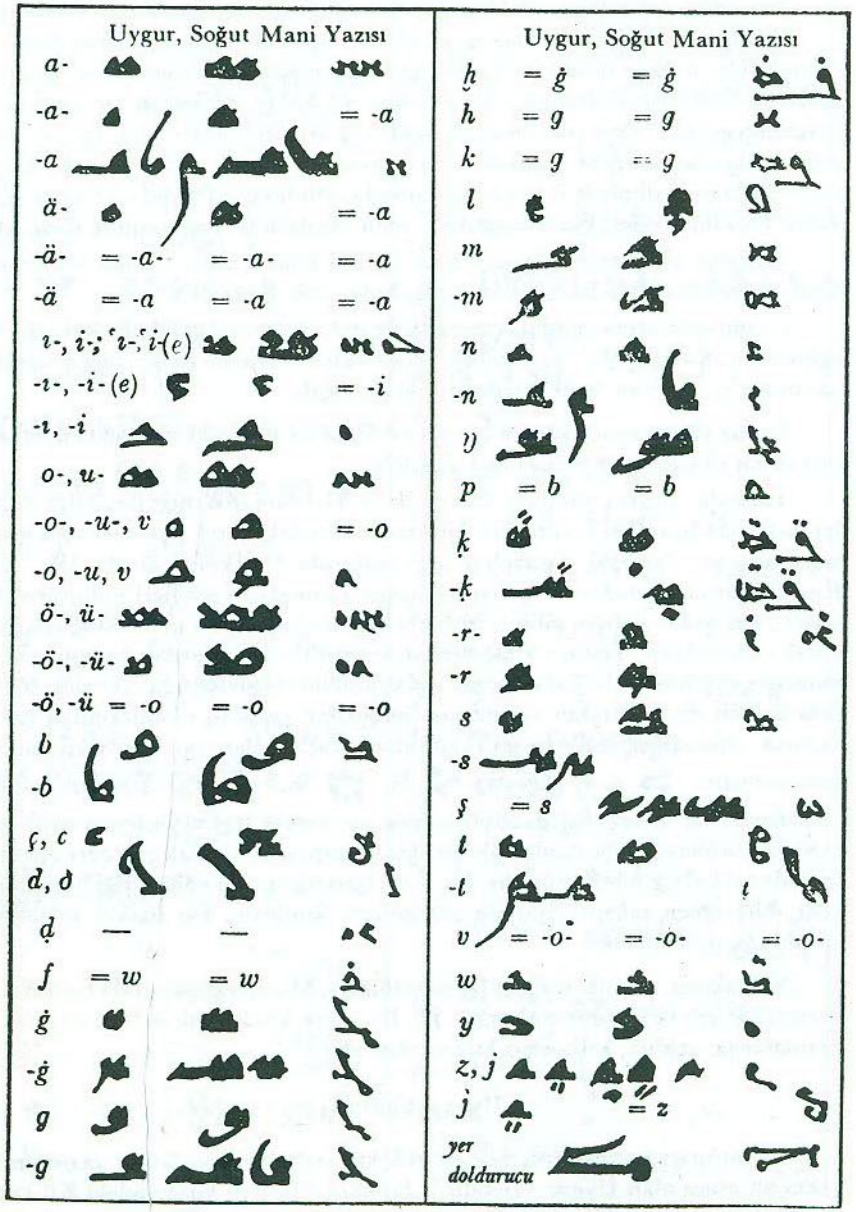

kuan'da Torbogen'deki kitabede olduğu gibi, Türkistan ve kuzey batı Çin'de her türlü yazmada ve Turfan'daki blok basmalarda kullanılmıştır. Moğol ve Mançur yazısı, çok az değişikliklerle Uygur yazısından alınmıştır.

Mani ve Hıristiyan yazıları, Budist yazılarından farklı bir yazı üslubuna sahiptirler; din dışı metinler ekseriya kursif olarak yazılmışlardır. Blok basmaların yazı üslubu, yazmalarınkinden daha keskindir.

Kelimeler ve itinalı yazmalarda belirli ekler ayrı yazılmışlardır. —Kapalı hecelerdeki ünlüler, ekseriya yazılmazlar [10]. *y* ve *k*/*g*'den sonra gelen ilk hecedeki ve ilk hece dışındaki *ö* ve *ü*'ler *Ye*'siz, yani *o* veya *u* gibi yazılırlar. İkinci hecelerde bu bir kaidedir. —Bazı yazmalar, *ġ* ve *ḳ*'yı *ḫ*'dan, üzerlerine konulan bir veya iki nokta ile ayırırlar; buna karşılık, yazmaların çoğu, *ḳ*'yı, üzerine hiç bir şey konmayan *ġ* = *ḫ*'dan, iki nokta ile ayırt ederler. *ḫ* çeviri yazıda, Mani yazısında veya kesin ayırt eden Uygur yazmalarında tevsik edilmiş ise, konur. —Sadece, çok muahhar yazmalarda, bazan *n*, üzerine konulmuş bir nokta ile gösterilir. —*i*—, *w* ve *y*, ekseriya ayırt edilemezler; aynı şekilde, pek çok yazmada *s* ve *ş* birbirinden farksızdır. Çeviri yazıda *s* ve *ş*'yi; Mani, Soğut yahut Brāhmī yazısıyla yazılmış yazmalara ve bugünkü Doğu Türkçesinin verilerine göre ayırt ediyoruz. —*z*, hiç bir zaman, kendisini takip eden harflerle sola doğru bitişmez.

Noktalama işaretleri; nokta, iki nokta ve nadiren de ikiden fazla noktalardır. Bunlar, çoklukla, iki cümle arasına konur, çok kere de, tabiî olarak, konulmaz. Çok zaman da, eşit iki cümle arasında bulunurlar. Mani metinleri, -söz konusu yazıda- siyah noktalamaların kırmızıya çevrilmelerinden anlaşılırlar.

Uygur yazısı, sağdan sola doğru yazılır, satırlar birbirine paraleldir. Son devirde satırlar diklemesine idi ve satırlar soldan sağa doğru devam ediyordu.

Uygur Yazısı Örneği

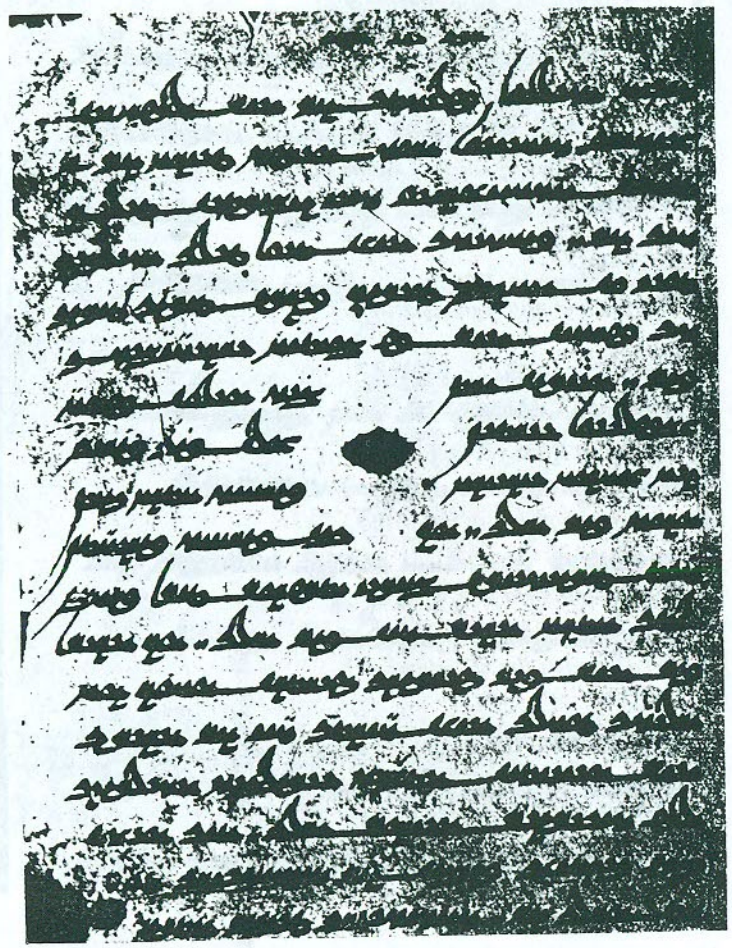

(İşaret: TIII 84—60)

İki yuz altı

sawaġ äşidip bodistw-lar-nıŋ ädgülärin 1

çıŋġaru saḳınıp ärüş üküş tınlġ-lar-r 2

taġun asġançulayu sözlämäktin tıdıl 3

-ġay-lar,, baḫşısı inçä tip tidi (:) äşidgil 4

tözün oġlum (,) tükäl bilgä t(ä)ŋri t(ä)nri 5

-si burḫan-nıŋ bo muntaġ y(a)rlıḳamışı 6

bar. öŋrä ärtmiş ödün bo'oḳ 7

ç(a)mbudwip yirtinçüdä bay barım 8

-lıġ çoġluġ yalınl(ı)ġ baranas atlġ känt 9

uluş bar ärdi. ol ymä baranas balıḳta 10

ḳut t(ä)ŋrisiŋä mänizätgülük täg br(a)ḫma 11

-dati atlġ ilig ḫan bar ärdi. ol ilig 12

bäg-niŋ bir körgäli körtlä oġul-luġ 13

ärd(i)nisi toġdı (.) inçä ḳaltı ḳaz-lar iligi 14

-niŋ ünintän itmiş yigädmiş işidgäli 15

ädgü säwiglig ünlüg ärdi. anı üçün 16

b(ä)lgü biltäçi braman-lar ḫansaswari tip 17

at urdı-lar. ḫansaswari tisär äntkäk 18

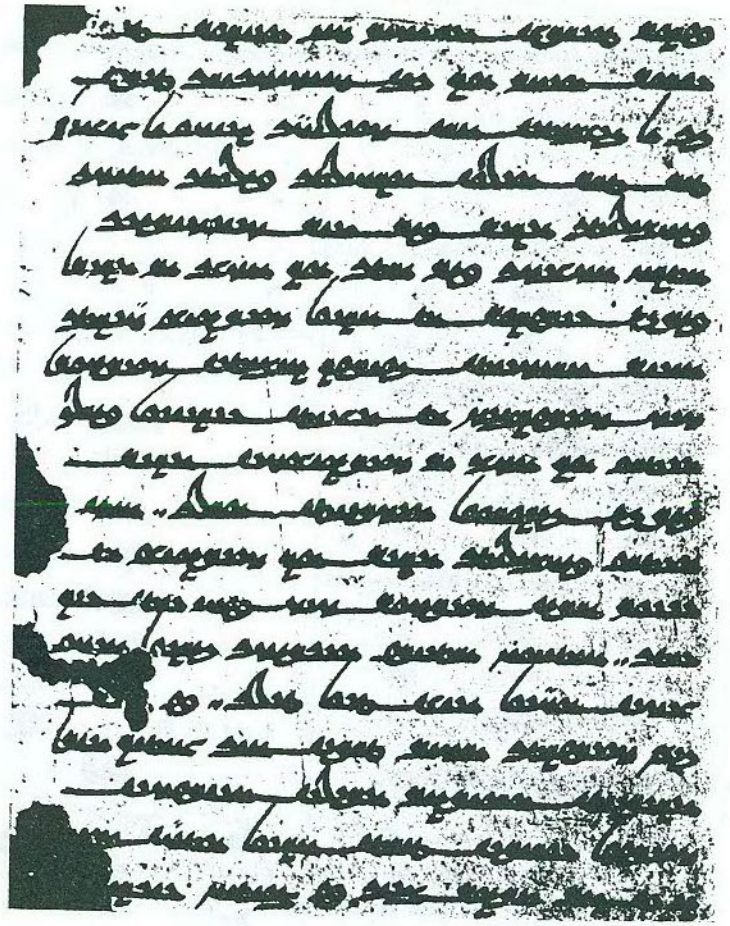

ESKİ TÜRKÇENİN GRAMERİ 15

bolur (.) türkçä äwirsär ḳaz ünlüg tip 19

yorüg ünär (.) ol ymä ḫansaswari tigin 20

-ki-ä kiçmätin ara suwdaḳı linḫua çäçäk 21

täg t(ä)rk ödün ulġadtı bädüti (,) atası 22

br(a)ḫmadati ilig bäg-niŋ ɣawsagriw (oku swayşagriw?) 23

atlġ aşçısı bar ärti (.) ol aşçı är ilig 24

bägkä yigülük ät alıp söglünçü ḳıltı (.) 25

anıŋ arasınta konül-länmätin sügsüg 26

şiş sögülmiş ät içintä yilinip bärdi (.) 27

ötrü ol aşçı är söglünçüsin ilig 28

bägkä kälürüp üskintä urdı. anta 29

ötrü br(a)ḫmadati ilig ol söglünçü ät 30

yiyür ärkän sügsüg şiş boġzınta yil 31

-inti. anta'oḳ ärtiŋü ötükäsi kälip ayġu 32

-çısın oḳıp inçä tip tidi. bo ätig 33

kim sögülti ärsär t(ä)rkin anı çantal-nıŋ 34

iligintä uruŋlar (,) ikidin äniŋüsin 35

sögüp yuŋäkin tarta alıp otḳa sögü 36

-lzün-lär (.) näg(ü)lüg mini bo muntaġ yawlaḳ 37

Uygur Blok Baskı Örneği

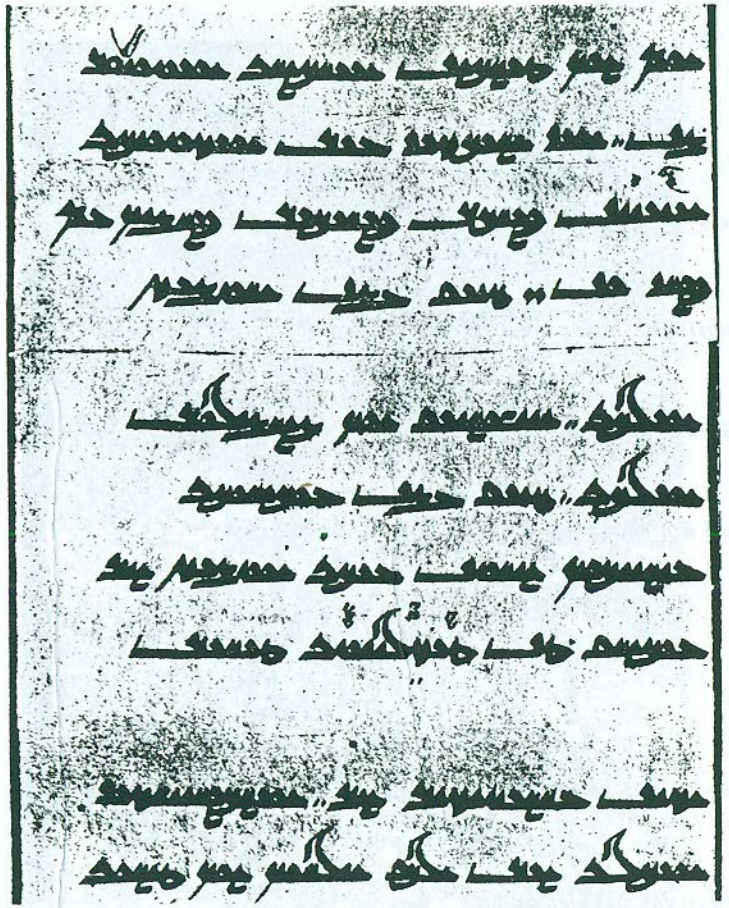

(İşaret: TIIIM 195)

nom-luġ tilgän äwirgäli ötünür 1

m(ä)n. üzäliksiz yig üstünki 2

inyana [Brāhmī alfabesinde: *jñāna*] *bilgä biligig bulmaḳ-ın* 3

bolzun. ḳayu ymä ärtmiş 4

ödki. ançulayu oḳ kälmadük 5

ödki. ḳayu ymä yugärüki 6

yalaŋuḳ-larta yigi utmış-lar 7

yugärü-tä tişdanti [Brāhmī alfabesinde: *dhiṣṭhanti*] *tirig* 8

äsän y(a)rlıḳasar-lar. ülgülänçsiz 9

ögdi-lig ädgü adruḳ-luġ taluy 10

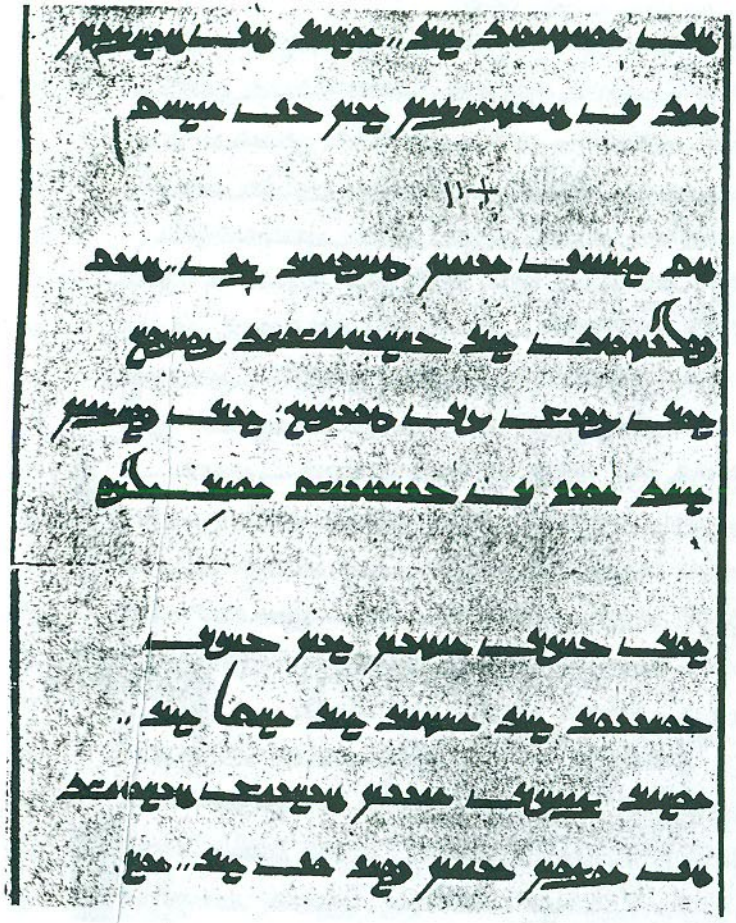

-ḳa oġşatı-lar. olar-ḳa ḳılmış 11

ay-a ḳawşurmaḳ-lıġ-ın alḳu 12

[Çin. Yaprak Numarası] 12

ḳu[1]*)-larḳa ınaġ täginür m(ä)n. ḳayu* 13

bodis(a)t(a)w-lar y(a)rlıḳançuçi koŋül 14

-lüg küç-kä tükäl-lig bolmaḳ 15

-ları üzä yirtinçü-nüŋ ädgü 16

-lüg-iŋä asıġ-lıġ-ıŋa 17

yorıyur-lar ärsär-lär alp-lar. 18

olar maŋa ayıġ ḳılınç ḳıltaçı 19

-ḳa umuġ ınaġ bolzun-lar. ol 20

[1] *Mükerrer yazılış*

Uygur Kursiv Örneği

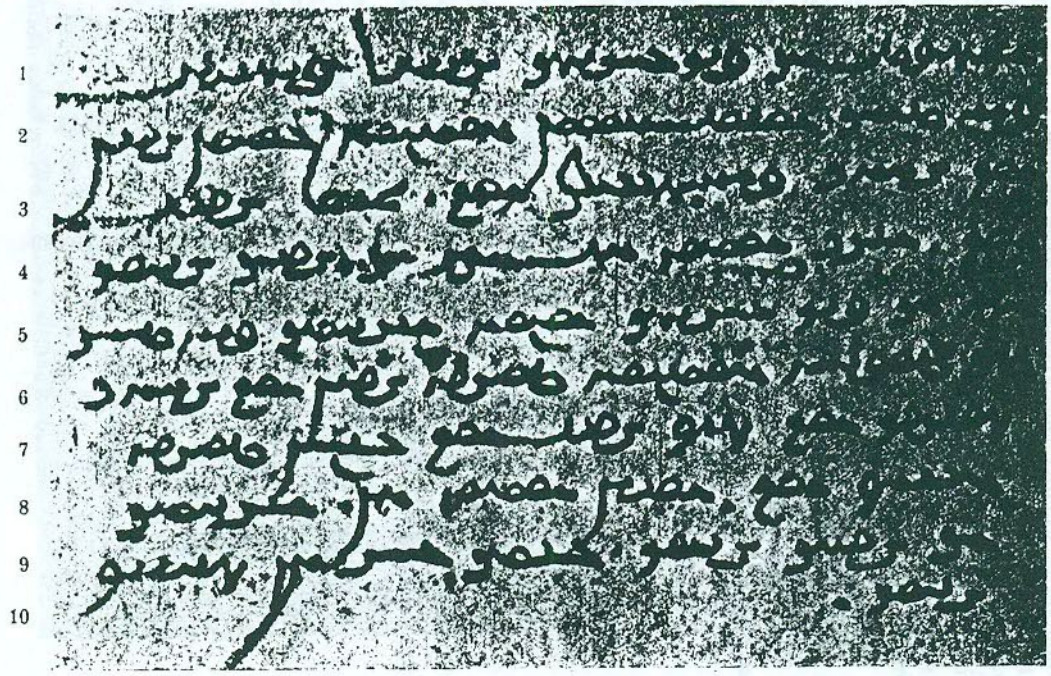

İşaret: TIII M138; TT VII s. 18'den

1 *ç(a)ẖşap(a)t ay bir yaŋısı kiç(i)g (.) bişinç*

2 *baġ-taḳı yunt (?) oot ḳutluġ (.) yunt kün*

3 *ol (.) gr(a)ẖi br(a)ẖasiwadi ol. çip kün*

4 *ol. iki otuz-ḳa a̤ram ay küni kirür (.)*

5 *a̤ram ay bir yaŋısı uluġ (.) ikinti baġ-taḳı*

6 *ti topraḳ ḳutluġ toŋuz kün ol (.) graẖ-i*

7 *şükür ol (.) şiu kün ol (.) yılan toŋuz*

8 *sırġu (?) ol. üç otuz-ḳa. ikinti*

9 *ay küni kirür. yiti yaŋı-ḳa sinçau (?)*

10 *kirür.*

Soğut Yazısı

10. Soğut yazısı, nadiren ve sadece Budistler tarafından kullanılmıştır. Türklerde, birbirinden çok az farklı iki şekli vardır. Soğut yazı işaretlerini ihtiva eden tablo ve Soğut yazısı örnekleri, sadece her iki türün daha büyük olanlarını gösterir. Bu yazmaların imlası çok tutarsızdır. Kelime içinde, sık sık, bir ünlünün büyük harfi kullanılmıştır. *ö* ve *ü*, ön seste ve ilk hecede, ekseriya, *o* = *u* olarak yazılır. Uygur yazısındakinin aksine, burada, *z* de soldan (kendisinden sonra gelen harflerle) birleşir. —Noktalama, nokta veya iki nokta ile yapılır; satırlar, yatıklamasına ve alt alta birbirlerine paralel olarak devam eder. —Yazı örneği olarak, sadece, tek tek ve birbirleriyle ilgisi olmayan kelimeler verilmiştir.

Soğut Yazısı Örneği

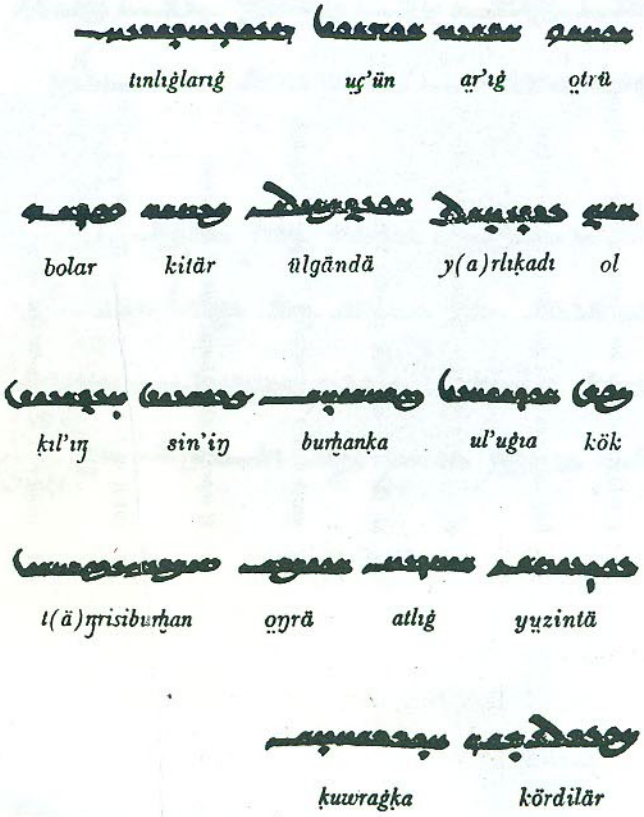

Mani Yazısı

11. Mani dininden olan Türkler, çokluk, "Mani yazısı" denen bir yazıyla yazdılar. Bu tür yazmalarla Turfan ve Tun-huang'da karşılaşılmıştır. —Ünlüleştirme sistemi Uygur yazısında olduğu gibidir. *ı* —, *i* —, *elif* yerine *ʿayn* ile yazılır. *ı*, *i*'nin her durumda sık sık çift yazılışı dikkat çekicidir. —Seyrek kullanılan ve *r*'ye benzeyen işaret, çeviri yazıda *ḏ* ile gösterilmiştir. Bazı yazmalarda *d* de sık sık çift yazılmıştır. *k*'nin yahut da *ḫ* ve *ḵ*'nin her iki şeklinde de fark gözetilmemiştir. —Aynı şekilde, *d* ile (seyrek rastlanan) *ḏ* yahut da *t* ile çok seyrek geçen *ṯ* arasında hiç bir fonetik fark tesbit edilememiştir. *r*, seyrek olarak altına da bir nokta alır.

Noktalama, Uygur yazılı Mani metinlerinde olduğu gibidir. Satırlar, sağdan sola ve birbirlerine paralel olarak alt alta sıralanır.

Ünlüleştirme sistemini mukayese edebilmek için Uygur, Soğut ve Mani yazısı, aynı yazı levhasında toplanmıştır.

Mani Yazısı Örneği

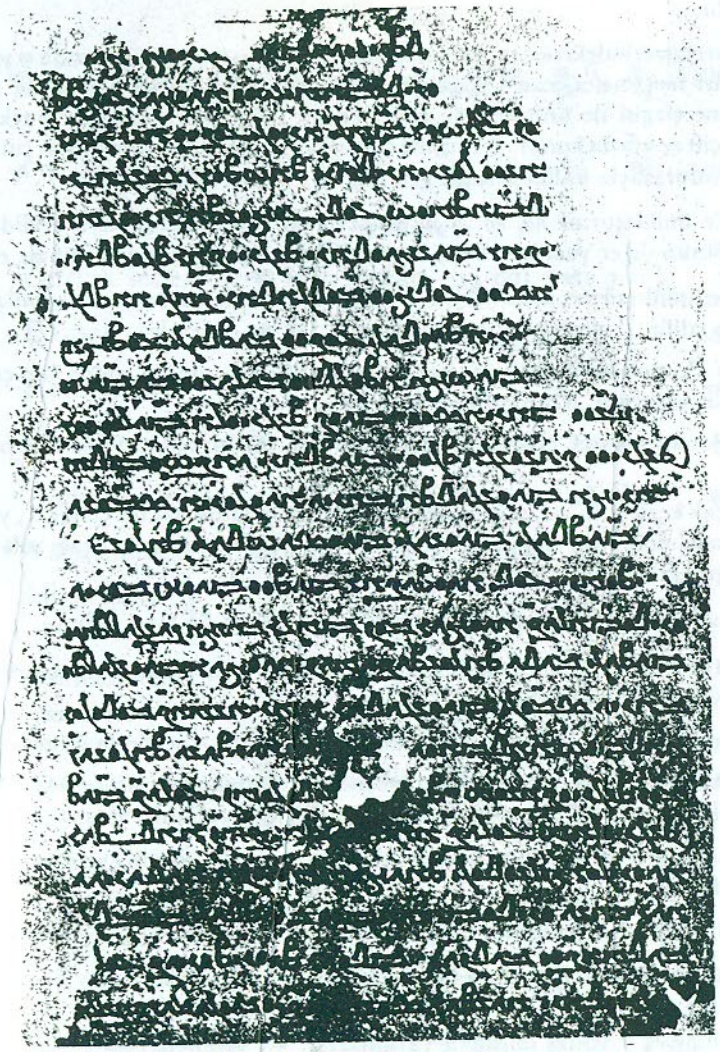

1
2
3
4
5
6
7
8
9
10
11
12
13
14
15
16
17
18
19
20
21
22
23
24

(İşaret: TM 47.417; MIII s. 33—34'ten)

... ltrıyu. kün täŋriçä çoma 1

bata *... y(a)rlıḳamışı üçün 'içtin* 2

sıŋar *.../iz başın ḳ(a)m(a)ġ arıġ 'ikii aṇçm(a)n* 3

.../anii dindarlar taştın sıŋar 4

... alḳatmış 'il 'içintä ärigmä 5

... täŋrikän ḳunçuylar t(ä)ŋrikän t(i)gitlär 6

... **il** *ögäsii 'ilçii bilgälär ḳ(a)m(a)ġ atl(ı)ġ* 7

.../ura tülüg 'ikii butluġ 'itçä 8

.. ḳuşça ätiglii bodunı buḳunı 9

||| alnı ḳarasu. kök t(ä)ŋridä ḳodı yir 10

t(ä)ŋrii ḫanıŋa t(ä)gii. ḳutlar vaḫşiklar 11

barça könültä bärü ögirä s(ä)winü 12

bo ḳutluġ künüg küsüşlüg täginür 13

ärtim(i)z. 'il ötükän ḳutı küç birü 14

y(a)rlıḳaduḳ üçün biz k(a)m(a)ġ(u)n barça könültäki 15

ḳutluġ bulu tägintükümüz üçün. könültä 16

bärü s(ä)wig könülün amranmaḳ biligin 17

alḳış alḳayu s(ä)winç ötünü täginür 18

biz t(ä)ŋrikänim. t(ä)ŋrii 'iligim(i)z 'ıduḳ ḳut 19

t(ä)ŋridäm 'ıduḳ at [Tashih] *altun* 20

örgin r(ä)dnilig tavçaŋ üzä oluruu 21

ornanu y(a)rlıḳamaḳı ḳutluġ ḳıwl(ı)ġ 22

bolmaḳı bolzun. k(ä)lzün tört y(a)ruḫ 'ilig 23

t(ä)ŋrilär ontun siŋarḳı bügü buḫanlar 24

Brāhmī Yazısı

12. *Brāhmī* (yani "Brahman'dan çıkmış") adlı Hint alfabesi, yazı tarzındaki belirli bir değişiklikle, Orta Asya'da Sanskrit metinlerinde de kullanılmıştır. Bu şekil, bir kaç yeni işaret de eklenerek Budist misyonerlerce Toharlar, Sakalar ve Türkler arasında yayılmıştır.

Berlin'deki Turfan'dan gelme Türk yazmaları koleksiyonunda, bu yazı türünde aşağı yukarı 100 parça mevcuttur. Bunların çoğu Budist metinleridir; tıp, takvim ve diğer sahalarla ilgili bazı metinlerin, aynı şekilde, Budist çevreden çıkmış olmaları gerekir. Ağız (bk. § 5) ve imla, diğer yazı türlerininkinden farklıdır.

Bu eserde, "yeni işaretler" bir yana bırakılırsa, Hindologlarca mutat olan çeviri yazı işaretleri kullanılmıştır.

Brāhmī yazısı, bir hece yazısıdır. Her işaret, belirli bir ünlüyü veya belirli bir ünsüz ile onu takip eden bir *a*'yı gösterir. *a*'nın yerine başka bir ünlü okunmak gerekiyorsa, yazı işareti küçük bir ilâve ihtiva eder. —İşarete ait ince yatık bir çizgi ve bizzat işaret üzerindeki bir nokta, ünlüsüzlüğü (*Virāma*) ifade eder.Sanskrit metinlerinde, bizzat işaret üzerine konan bir nokta, bir *Anusvāra*, yani hecenin genizlileşmesini gösterir; Türkçe metinlerde, böyle bir genizlileşme, diğer yazı türlerindeki *n*'nin yerinde görülür.

Yazı, soldan sağa doğrudur, satırlar birbirlerine yatık olarak alt alta gelirler.

ā̈, ü, ë, ö, ve *ō̈* ünlülerinin işaretleri, birbirlerine bağlanmış şekilleri içinde, Türkçe için yaratılmış *Ya*'lı yeni terkiplerdir. *oyo* yazılışı, muhtemelen bir uzunluk (*ō̈*) değil, sadece *oya* (=*ö*)'nün bir yazılış varyantı idi. Bazı yazmalar, *i* üzerine, (*ṅā*'nın aynen üst kısmına benzeyen) bir çizgi koymak suretiyle bir *ī*'yı işaret etmek istiyor olabilirler.

ga, gha, va, dza ve *ź̇a* sadece yabancı kelimelerde mevcuttur.

"Sonda bulunan ünlü ihtiva etmeyen" sekiz işaret, kaide olarak, işaret üzerinde bir nokta ile geriye doğru bir bitişme çizgisine sahiptir; bunlar, sona gelen, yani ünlü ihtiva etmeyen ünsüzleri gösterirler. Toharca'da, bunlar, bitişme çizgisi ve nokta ile yazılmamışlarsa, *ı* ünlüsü alan ünsüzlerin yerine kullanılırlar (SIEG-SIEGLING, "Tocharisch, die Sprache der Indoskythen", *SBAW*, 1908, s. 918), bu ses değeri, Türkçede de yer yer tevsik edilmiştir (krş. Ünlüleştirme örneklerini ihtiva eden tablo *lı*).

ṛ'nin ve *ḷ*'nin işaretleri, Sanskrit yazmalarında *ṛ* ve *ḷ* ünlüleri ile ünlülcştirmeye yararlar; Toharcada olduğu gibi, bazen de Türkçede, bunlar, *rı* ve *lı* hecelerine işaret ederler.

Yedi "yeni" işaret, ilkinin dışında, Hotan Sakacasında da tevsik edilmiştir (S. KONOW, "Ein neuer Saka-Dialekt", *SBAW*, 1935, s. 776 vd.).

Sanskritçe ve Toharca'da *kka* için, *ka*'nın çapraz bir çizgi ile biçimlenmiş bir şekli vardır; bu işaret Türkçe metinlerde, bizim çeviri yazıda *k̇* ile göstermeyi âdet edindiğimiz bir artlı *k*'ya delalet eder. —Aynı tarzda, Türkçe'deki *ġa, ra*'dan teşkil edilmiştir [11]. Bu, diğer Türkçe metinlerdeki artlı *g* sesinin, yani *g* ve *ġ*'nın yerine kullanılır.

İşaret üzerindeki nokta, yani *Anusvāra* (genizlileşme), çeviri yazıda *ṃ* şeklinde gösterilir: *tiṃ* "nefes, can", diğer Brāhmī yazmalarında *tin* olarak da yazılır. —Bitişme çizgisi ile ünlüsüzlüğe işaret etmek için, bazı yazmalarda tek nokta yerine, çift nokta da konur. —Bitişme çizgisi yoksa, bir işaret üzerindeki çift nokta, *ı* kapalı ünlüsüyle ünlüleştirmek gerektiği manasına gelir.

ā ile ünlüleştirme *ṅā, nā* ve *yā* örneklerinin gösterdiği üç ayrı şekilde ifade edilir. Bütün diğer yazı işaretleri, bu üç şekilden belirli birinden istifade ederler.

ä ile ünlüleştirme, altta (*ṇ, k, k̇, z* vs.), yahut yanda (*s, t, m, y* vs.) konulan bir *y* ile ifade edilir. *ā̈; ā* ve *ä* ile teşkil edilir.

ı, i ile ünlüleştirme, yazı işareti üstündeki sola doğru giden bir çengelle gösterilir; sadece *lı, li*'nin özel bir şekli vardır.

Çok nadir olan *ī*, çokluk, *nī*'da olduğu gibi yazılır; sadece *lī*'da özel bir şekli vardır.

u, çok kere (*ṇ, n, y, l, m, h* vs'de) yazı işaretinin altındaki bir çengelle, yer yer, yukarı sağa doğru bir boğumla (Schleife) (*t, ṫh, ś*'de), yahut da aşağı sola doğru bur boğumla (*k, d, r, k̇*'da) gösterilir.

ū; u'dan ilave bir boğumla veya küçük bir çizgi ile ayırt edilir.

ü; ä ve *u*'dan; *ǖ* de muhtemelen *ä* ve *ū*'dan teşkil edilir. Şeklen bir *rūyu* veya *ruyū* olan *rṻ*'ye dikkat edilmelidir.

Sanskritçe'deki ünlü *ṛ*'nin işaretinin çeviri yazısı *rı* şeklinde gösterilir.

e ile ünlüleştirme, umumiyetle, *te* örneğinde olduğu gibidir; *le*'deki *e, l*'deki *o* ile ünlüleştirmede olduğu gibi, alışılmamış bir şekle sahiptir.

ö'nün işareti, *ä* ve *o*'nunkilerden; çok az geçen *au*'nunki de *e* ve *o*'nunkilerden teşkil edilir.

y, bir sesi gösteren işaret öbeğinin ikinci kısmı olarak özel bir şekle sahiptir.

r, ünsüzlerden önce satır üstündeki bir baş, ünsüzlerden sonra ise aşağı sola bir boğum gibi yazılır.

Kelimeler, çokluk, müstakil yazılmazlar; bir kelimenin ilk ünlüsü, bazan, önceki kelimenin son işaretiyle birleşir. Bir kelimenin son ünsüzü de, takip eden kelimenin ilk ünsüzü ile bitişik yazılabilir.

Bitiştirmeler (Ligaturen) hakkında: Ünlü ihtiva eden bir diğerini takip eden bir ünsüz, umumiyetle, öncekinin altına konur.

Brāhmī Yazısı I

Ünlüler

a ā (aya =) ä ï = i u ū (uyu =) ü

e (eya =) ē ai o (oya =) ö (oyo =) ō

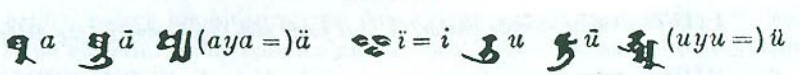

Ünsüzler

Gırtlak sesleri	ka	kha	(ga)	(gha)	ṅa
Damak sesleri	ca	cha	ja		ña
Kafa sesleri					ṇa
Diş sesleri	ta	tha	da	dha	na
Dudak sesleri	pa	pha	ba	bha	ma
Yarı ünlüler	ya	ra	la	va	
Hışırtılı ve nefesli sesler	śa	ṣa	sa	ha	
Ünlüsüz son işaretleri	-k̲	-p̲	-m̲	-r̲	
	-l̲	-ś̲	-ṣ̲	-s̲	
Yeni işaretler	qa	ga	ɒa	(dza / wa) (?))	wa
	za (ź̲a)				

Sayı işaretleri

1 2 3 4 5 6 7 8

9 10 20 30 40 50 60 70

80 90 100 14

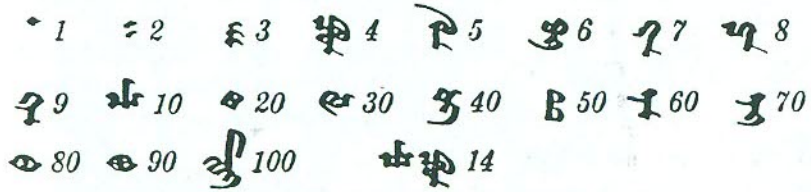

Brāhmī Yazısı II

Ünlüleştirme Örnekleri

ṅā nā yā lā ṇä ḳä mä

lā̈ cā̈ kā̈ li gi lī nī

nu yu lu ḳu tu rū lū

tü yü rü lü rṻ prə lə

te le lai hai to lo lö

kö śau

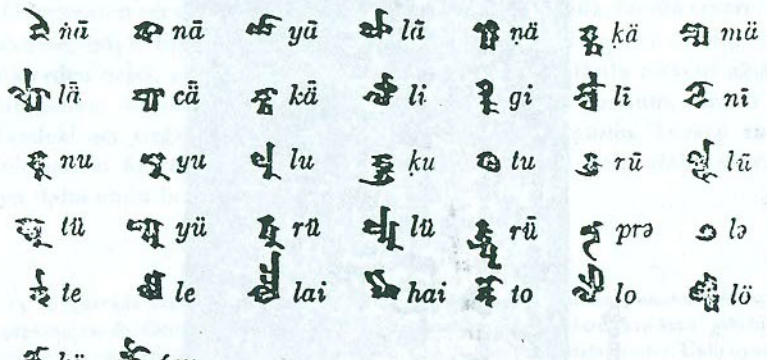

Yaygın Bitiştirme Örnekleri

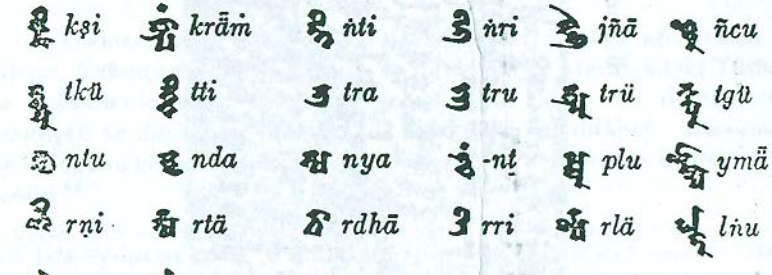

kṣi krā̈ṁ ṅti ṅri jñā ñcu

tkü tti tra tru trü tgü

ntu nda nya -nṯ plu ymā̈

rṇi rtä rdhā rri rlä lṅu

lso lqu śrā śru ślä hśa

-hk̲ l̲rə ḳli gsi zwa

Nadir Bitiştirmeler

iki iśi umu uya ula lṛ

Brāhmī Yazısı Örneği

1 2 3 4 5 6

(İşaret: TII S. 49)

1 ... —*māḳ kālīṛ/ /tiḷ tüpi. bhogzi. ōpkāsi. tāmgāḳi sūw ōḷ ödüṣ āltāci tāma...*

2 ... *ḳ pūḳ bhälkülāri montāg bholoṛ(.) āgzi ḳuriṛ sūw iciṗ ḳāṃmāz āśag āḳlāṛ. ü/..*

3 ... *agzintiṃ tāśhārū üntürūṛ ḳohśāṛ. sāweḳlāṛ könli ādāṛ sūwsālıḳ isi/...*

4 ... *sūwsālaḳ bholsāṛ ḳohśāḳ pūrḳe bholoṛ tulūñi sāñcāṛ bhāśśi tittrār...*

5 ... */p leśpi. ḳulḳāḳi yüz usuz kücsüz bholoṛ. sogeḳ suw icsāṛ suwsālıḳi...*

6 ... *ḳizḳiḷ bholūṛ(.) uzatti ḳurimāḳ isirkāṃmāḳ püśmāḳlıḳ bholoṛ/yeḷ pūlgā/...*

Bitiştirmelerde ünlü işaretinin şekli, yukarıya konması gereken bir işaretse, yukarıdaki işarete doğru; aşağıya konması gereken bir işaretse, aşağıya doğru yön alır. —Dikkat edilmesi gereken, mesela *tru* ve *śru*'da olduğu gibi, iç sesteki *r*'den gelen *—u*'dur.

t̲, henüz, sadece bir bitiştirmenin ikinci kısmı olarak tevsik edilmiştir. Bu, şeklen *dh* ile gösterilir, ama Toharca'da bu, fonetik bir *t̲* olarak tesbit edilmiştir (SIEG-SIEGLING, Tocharische Sprachreste, A: Transkription s. VIII).

+lṅġ ekindeki (Uygur yazısında, çokluk, *+lġ* olarak yazılmıştır) *lı* burada, bazan, *ı* ile ünlüleştirmeyi ifade eden (*lrı*), *l̤* ve *r̤* (Sanskritçe'de vokaldirler)'nin bitiştirmeleri olarak, üzerlerine konan iki nokta ile yazılırlar.

+lar çokluk eki, bazan, *la* ve Sanskritçe'deki *r̥* ünlüsünün öbeklenmesi olarak yazılır: *lr̤*, çeviri yazı: *lar̤*.

Noktalama, yani cümle ayırıcı olarak, nokta, çift nokta yahut aşağıya doğru iki çizgi kullanılır.

Bu açıklamalar ve her iki tablodaki işaretler, Türkçe kelimelerin aktarılması için geçerlidir. Sanskritçe, Toharca ve Sakaca için, Brāhmī yazısında daha başka işaretler de vardır. Türkçe kelimelerde olmayan, yahut *ṭo* gibi sadece yabancı kelimelerde çok nadir rastlanan işaretleri tabloya almadım.

Brāhmī yazısındaki uzun ünlülü şekiller, teorilerimizle uyuşmaz. Bunun, bir nicelik yerine bir nitelik ifade edebileceği zikredilmelidir. Hotan Sakacasında *—āṃ* yazılışı *—on* ses değerine, *—aṃ* yazılışı ise *—an* ses değerine sahiptir (Sir Harold BAILEY, *ZDMG*, 90, s. 578). Buna göre, Brāhmī yazılı Türkçe metinlerdeki *ā*'nın, hafif yuvarlak bir *a*'nın değerine sahip olması mümkündür.

FONETİKLE İLGİLİ NOTLAR

Uygurcanın ses varlığı üzerine fikir beyan etmek, henüz, büyük cesaret ister. Bu, sadece, böyle bir teşebbüs karşısında, geçmişte yaşamış her dilin getirdiği güçlüklerden değil, aynı zamanda, kitabelerde ve yazmalarda mevcut ağızların çeşitliliğinden de ileri gelir. Çeşitli yazı türlerindeki imlânın, bizzat Eski Türkçedeki ses değişikliklerinin ve İslâmî kültür dairesinin Türkçe en eski metinlerindeki fonetik münasebetlerin esaslı bir tetkiki, belki daha sonra, bu soruya daha emin bir cevap getirecek.

Vurgu

13. Uygurcada baskı ve müzik vurgusu olup olmadığı, henüz aydınlatılmış değildir. Açık orta hece, şüphesiz zayıftı. Cümle içindeki ses tekrarına dayanan şiirin ve *ḳap-ḳara* "kap kara" gibi birleşmiş kelimelerin mevcudiyeti, ilk hecenin son heceye belirli bir hakimiyetine delalet eder. Ünlü uyumunun ilk heceye göre tanzim edilmiş olması gerçeği de bunu teyit eder.

Ünlüler

Uzun Ünlüler

14. Türkmencede, Özbekçede ve diğer modern Türk ağızlarında uzun ünlülerin, Yakutçada uzun ünlülerin ve diftongların, Macarcadaki Türkçeden alma kelimelerde uzun ünlülerin, yahut altta kalmış ses dönüşümlerinin mevcudiyeti ve diğer bazı belirtiler, ilk Türkçenin (Urtürkisch) uzun ünlülere sahip olduğunu gösterir. Yazılış şekillerine bakarak, Uygurcada bu durum tesbit edilebilir [12].

Uygur, Mani ve yer yer Run yazısındaki çift yazılışlar, uzun ünlünün varlığına delalet eder. Burada, kaideli yahut tek tük bir çift yazılış değil, rastgele çift yazılışlar söz konusudur. Tabiatıyla, burada görülenlerden daha çok uzun ünlü mevcut olmuş olabilirdi. *—a* ve *ä*, Uygur yazısında çift yazılışlı değildir, çünkü *n*'ye benzemelerinden dolayı kelime anlaşılmaz duruma gelebilirdi. Mani yazısında çift yazılışlar seyrektir. Sadece *u* ve *ü*, burada sık sık görülür, fakat uzunluk ifade etmez. Teferruat için § 16'ya bakılmalıdır.

Ünlü İndirgenmesi

15. *a*—'nın kaidesiz (defektiv) yazılışı ve iç sesteki ünlülerin yazılmaması, muhtemelen, bir ünlü indirgenmesine delalet eder:

yiti "keskin", ekseriya *yti* (msl. UIII 19, 4), fakat *yitti* (UIII 64, 9) olarak da yazılmıştır. Bu yazılışlarla, belki, ilk hecede bir ünlü zayıflığına işaret edilmek istenmişti. *alp* "alp", *amran*— "sevmek", *amtı* (daha sonra *ämti*) "şimdi", *arslan* "aslan"; *b(ä)dü*— "büyümek", *b(ä)k* "sıkı, sağlam", *b(ä)lgür*—

"belirmek", *b(ı)rt*– "kırmak", *ḳ(a)ra* "siyah, kara", *s(ä)winç* "sevinç", +*lg* (fakat ekseriya +*lig*, hiç bir zaman +*lg* değil) sıfat eki. Bu örneklerde de sık, fakat kaideli olmayan bir yazı tarzı söz konusudur. Kaidesiz ünlü yazılışının, özellikle *r* ve *l*'nin çevresi ile kapalı hecede görülmesi bir tesadüf olamaz. –Bununla ilgili olarak, Brāhmī yazısındaki indirgenmiş ünlüler hakkında söylenenlere (§ 5 ve 12) bakılmalıdır.

Orta hecede, kaidesiz bir şekilde, izah edilemeyen bir ünlü değişmesi görülür; bu, sadece, buradaki ünlünün belirsizliğine yahut zayıflığına delalet edebilir: *munta*, fakat *muntuda* "buradan" da; *ança* ve *munça*, fakat *ançulayu* ve *munçulayu* "böyle".

Açık bir hecenin ünlüsünün indirgenmesi, yerine göre, nadiren düşmesine sebep olabilir:

uġur "fırsat, sebep, esna", *uġurınta* yanında *uġrınta* "uğrunda, sebebiyle"; *oġul* "oğul", *oġulı* yanında *oġlı* "oğlu"; *işit*– "işitmek, duymak", *işitil*– yanında *iştil*– "işitilmek"; *aġız* "ağız", *aġzan*– "söylenmek, telaffuz edilmek".

Ünlü Varlığı

a, ā, ρ

16. Kısa *a*'nın yanında, muhtemelen bir de uzun *ā* vardı; bu, bir çatışma uzunluğu olması gereken *bar* < **bar-ır* "var"a bakarak, oldukça kesinlikle kabul edilebilir.

Brāhmī yazmalarındaki uzun ve kısa *a*'nın yazılışındaki fark, hafif yuvarlak (burada çeviri yazısı ρ olarak gösterilmiştir) ve geniş bir *a*'ya delalet edebilir. Bu, niçin bazı *a*'ların Yakutça bir *o*'ya (msl. Uygurca *artuḳ*–Yakutça *ordux*) tekabül ettiğini açıklayabilir.

ä, e

Arkadan çıkarılan *a*, önden çıkarılan *ä*'ye tekabül eder. –Bunun yanında, Uygur ve Mani yazısından kâh *ä*, kâh *i* ile temsil edilen kapalı bir ünlünün de var olması gerekir[13]. Run yazısında, bunun için özel bir işaret vardır. (V. THOMSEN:) "*e* ile *i*'nin münasebeti, *o* ile *u* ve *ö* ile *ü*'nün münasebetleri gibidir." Brāhmī yazısıyla yazılmış bazı yazmalar da, *e*'yi *ä*'den ve , iç seste ise (msl.) *be* ve *bä* yazılışıyla birbirinden ayırt ederler. —Sonradan görülen *ä*/*i* değişmesiyle ilgili bir kaç örnek, belki gerçekte, yazmalarda farklı yazılmış olan bu *e*'nin örnekleridir.

ı, i, ī

Bir sürü yazı türünden hiç birinin[14] *ı* ile *i* arasında bir fark gözetmemesi dikkat çekicidir. Şüphesiz, *ı*'nın nötr olma temayülü vardır (bk. § 8). Bundan dolayı, kitabelerde *y*, *s* ve *n*'nin işaretleri ve -böyle bir grafik farklılık olduğu yerde- *ŋ* de *ı*'nın yanında, diğerleri artlı ünlü olsalar da, önlü şekilleriyle yazılmışlardır.

Daha önce bir *ı* ihtiva etmiş olan bazı kelimeler, bazı yazmalarda ön ünlülü sıraya itilmişlerdir: *yıl, yil* "yel"; *ış, iş* "iş"; *bıŋ, biŋ* "bin"; *bıçın, biçin* "maymun"; *bış*–, *biş*– "pişmek"; *tıt*–, *tit*– "terk etmek"; *tıl, til* "dil"; *bır, bir* "güney"; *yılın, yilin* "sıcak".

Muhtemelen, bir uzun *i* de vardı; bunun delilleri, Uygur yazısında *i*'nin çift yazılışı (Mani yazısındaki bu tip yazılışların fonetik bir değeri yoktur) ile Brāhmī yazısındaki *ī* işareti ve Yakutça'daki uzunluklardır.

Run yazısında, önce *kidiz* "keçe" (W 49) yazılmış, sonra da *kiiz* olarak düzeltilmiştir; o halde, **kiyiz*'den *kīz*'a doğru bir inkişaf; *ḳın* "azap, cefa" (UII 20, 1; MIII 39,7 Mani yazısıyla), Run yazısında (R 02) tevsik edildiği gibi *ḳıyn* okumak, belki daha iyidir; *siin* "düşünce, fikir" (MIII 6, 3) < Çin. *sin* < **siąm*[1]; *tii* yahut *tıı* "daimi, sağlam" (AI)< Çin. 定 *ting*, < **d'ieng*, Sin.–Jap. *tei; jiil* (UII 39, 90) "yel".

o, ō; ö, ȫ

o'nun yanında, bir de uzun *ō*'nun varlığı kabul edilebilir; Uygur yazısında, bu ünlünün, rastgele, çift yazılışı ve Yakutçadaki *ō* yahut *uo* mütekabili, buna, bir delil olabilir. Aynı şekilde, önlü ünlü *ö* de, rastgele, çift yazılmıştır ve bu, uzun bir *ȫ*'nün varlığından söz etmeye sebep olur:

Uygur yazısında, bu ünlünün, rastgele, çift yazılışı ve Yakutça'daki *o* yahut *uo* mütekabili, buna, bir delil olabilir. Aynı şekilde, önlü ünlü *ö* de, rastgele, çift yazılmıştır ve bu, uzun bir *ȫ*'nün varlığından söz etmeye sebep olur:

oon (Ch 42) "on"; *oot* (UII 59, 4; MIII 36,8 Mani yazısıyla) "atç"; *ḳoolıçaḳ* (UIII 64, 13) "kolcuk"; *toon* (UIII 38, 17) "elbise"; *tooz* (UII 39, 89) "toz"; *ȫȫ̈* (UII 23, 14) "öç, intikam"[15].

u, ū; ü, ǖ

Yakutçanın bir uzun *ū*'ya sahip olmasından ve bazı *u*, *ü*'lerin, Brāhmī yazısında görüldüğü gibi, çift yazılışından hareketle, *u*, *ü*'nün yanında, *ū*, *ǖ*'nün varlığından da söz edilebilir.

boo (MIII 11, 11) "bu"; *kuun* (UIII 42, 23) "harem" < Çin. *k'un* < **k'uan; uu, uv* (UIII 11,8) "uyku"; *uudı*–, *uvdı*– (UIII 64, 1) "uyumak"; *uut* (UII 86, 40) "ar, ut" yaygın olan *uwut*'tan gelir; *luu, luo* (AI) "ejder" < Çin. *lung*, Sin.–Jap. *riō; kūū* (U 19, 36) "ün, şöhret"; *küül çor* (KS 4, Run yazısı) bir isim ve ünvan; *suū* (UII 74,4; MIII 41,1, Mani yazısı) "ordu"; *tuū* (UII 29, 17) "tüy, kıl" (krş. Yakutça *tū* "hayvan tüyü"); *tuū türlüg* (UIII 63,6) "her türlü ...".

Ünlülerin Tasnifi

17. Bütün ünlüler şu guruplara ayrılırlar: a. Uzun, bulanık (getrübt) ve indirgenmiş şekilleriyle artlılar ve önlüler, yani bir tarafta *a, o, u, ı;* diğer tarafta *ā, ö, ü, e, i*. Bir kelimede, nötr *i*'nin dışında, sadece iki guruptan birinin ünlüleri bulunabilir;

1 Çince işaretler için, daima, bugünkü Mandarin telaffuzu, ve gerektiği zaman da, B. KARLGREN'in *Analytic Dictionary of Chinese and Sino-Japanese*, Paris 1923 kitabındaki, yaklaşık milattan 600 sene sonrasına göre tanzim edilmiş telaffuz verilmiştir.

b. Açık ve kapalı (= geniş ve dar) ünlüler: Bir tarafta *a, ä; o, ö* ve diğer tarafta *ı, i; u, ü*. Orta hece düşmesi, ekseriya, dar heceye isabet eder. Kelime tabanı ile ek arasına, aynı şekilde, bağlama ünlüsü olarak, tercihen kapalılar gelir[16]. Dudak uyumu, sadece dar ünlülere tesir eder;

c. Düz ve yuvarlak ünlüler, yani *a, ä, e, ı, i,* ve *o, ö, u, ü*.

Ünlülerin Yerleri

18. Bütün ünlüler, ön, iç ve son seste bulunabilirler. *o, ö;* muhakkak ilk hecede bulunur, fakat Brāhmī yazısında bazı yazmalar, birinci hecenin dışında da, dudak ünlüsünden sonra *o/ö<ı/i*'ye sahiptir.

Dudak Uyumu

19. Aşağıdaki kelime teşkili unsurları, dudak uyumunun tesiri altındadırlar; yani, *ı, i* bağlama ünlüsü, kendisinden önceki yuvarlak bir ünlüden sonra *u, ü* olur; aşağıda bağlama ünlüsü ° şeklinde gösterilmiştir.

İsimden isimler: $+l^{\circ}\dot{g}$, $+l^{\circ}\dot{k}$, $+^{\circ}m$, $+s^{\circ}z$, $+t^{\circ}n$

İsimden fiiller: $+^{\circ}r\dot{k}a-$.

Fiilden isimler: $-^{\circ}\dot{g}$, $-^{\circ}\dot{g}l\imath$, $-^{\circ}\dot{g}ma$, $-^{\circ}m$, $-^{\circ}n\varsigma$, $-^{\circ}n\varsigma u$, $-^{\circ}\dot{s}$. Çok istisnaî olarak, muhtemelen daha sonraki bir zamanda *−mış*'ın *i*'si de yuvarlaklaşmıştır.

Fiilden fiiller: $-^{\circ}\dot{g}sa-$, $-^{\circ}l-$, $-^{\circ}n-$, $-^{\circ}\dot{k}-$ (?), $-^{\circ}\dot{s}-$, $-^{\circ}z-$ (?).

Aşağıdaki şekil unsurları yuvarlak ünlü alırlar:

İsim şekil unsurları: $-^{\circ}\eta$, $+n^{\circ}\eta$ (ilgi hali, zamirlerde de); $+^{\circ}\dot{g}$ (yükleme hali; fakat, *munı* vs. şeklinde söylenen zamirin yükleme hali değil); $+ın$ (vasıta hali, yalnız rastgele yuvarlaklaşmış); yukarıda zikredilen isim soylu sıfat eki $+t^{\circ}n$'ın aksine, ayrılma hali eki *+tın*'ın ünlüsü yuvarlaklaşmaz. $-+^{\circ}m$, $+^{\circ}\eta$, $+^{\circ}m^{\circ}z$, $+^{\circ}\eta^{\circ}z$ (iyelik ekleri; fakat, üçüncü şahıslar *+i* olarak kalırlar); $+^{\circ}n$ (yükleme hali ve 1. ve 2. şahıs iyelik eklerinin vasıta hali, kaidesiz olarak, yuvarlaklaşmışlardır; 3. şahıslar, tabiatıyla, yükleme ve vasıta halinde de değişmezler). $-+^{\circ}n\varsigma$ (sıralama sayı sıfatları).

Fiil şekil unsurları: $-^{\circ}\eta$ (emir 2. şahıs çokluk); $-t^{\circ}m$ vs., $-d^{\circ}m$ (görülen geçmiş zaman; iyelik ekleri vasıtasıyla teşkil edildiği için, bu zamanda, durum, tamamıyla iyelik eklerinde olduğu gibidir, yani 1. ve 2. şahısların ünlüleri yuvarlaklaşır, 3. şahsınki düzdür); kitabelerde görülen $-t^{\circ}\dot{g}$ ve $-t^{\circ}\dot{g}^{\circ}z$ hiç bir zaman ünlüleri ile yazılmazlar, ve bundan dolayı da dudak uyumu olup olmadığı karanlıktır); $-s^{\circ}\dot{g}$ (gereklilik, *y* ağızlarının *−ġuluk*'una karşılık); $-^{\circ}p$, $-^{\circ}pan$ (zarf fiil eki).

Tabandaki yuvarlak ünlüden sonra gelen çift ünsüz, bazan, ekin dudak uyumuna girmesini önler: *bälgürt-ip* (TTV A116) "belirtip, gösterip".

Seyrek Görülen a/ı, ä/i Ünlü Değişmesi

20. Bu, belki de kısmen bir ağız özelliğidir; § 16'daki *ä, e* bahsine de bakılmalıdır.

bırt−, bart− "kırmak". *simäk, sämäk* "orman".
tıwar, tawar "mal, mülk". *yinä yänä, (yana)* "yine".
sarsıġ, sarsaġ "kaba". *tarıġ, taraġ* "ekin, nesil".
tapıġ, tapaġ "hürmet, hizmet, huzur". *amıl, amal* "sakin".
yalıŋ, yalaŋ "yalın, çıplak". *balık, balak* "balık".

+lıġ, +laġ sıfat eki.

u/ı, ü/i Değişmesi

21. Bu değişmeyi, kısmen, sadece çevresi belirler; kısmen de buna ağız ayrılıkları tesir etmiş olabilir.

min-, mün− "binmek". *mıŋ, muŋ* "sıkıntı".
ḳamış, ḳamuş "kamış".
tumşık, tuwşuk "gaga". *turıġ, turuġ* "zayıf".
toḳı−, toḳu− "dokumak". *tapın-, tapun−* "tapınmak, hizmet etmek".
köpik, köpük "köpük". *ḳurı−, ḳuru−* "kurumak".
ḳorı−, ḳoru− "korumak". *sıŋük, süŋük* "kemik".

u ve w Ses Dönüşümü

22. *a*; kendisini takip eden hecenin *u*'sundan önce, daha Uygurcada, bir kaideye bağlı olmaksızın *o*'ya dönüşmüştür: *taluy* "deniz" KP 14,4'te *toluy* olarak görülür.

Aynı şekilde, *a*; bir *w*'den önce, kaideye bağlı olmaksızın, *o* olur: *ḳawıt−* (Suv. 620, 21) "takip edilmek"i, bir Berlin varyantı, *ḳowıt−* olarak yazar.

2. Hecede o ve ö

23. Brāhmī yazısının dışındaki hiç bir yazı türü, *o, ö*'yü *u, ü*'den ayırt etmez. Brāhmī yazısında, Tibet yazılı bazı parçalarda olduğu gibi, ikinci hecede bir *o, ö* mevcuttur. Yine de yazı, diğer yazı türlerindeki metinleri de, aynı şekilde okumaya zorlamaz. Uygurcanın devamı sayılabilecek olan bugünkü Tarançi'de, *o, ö*'nün birinci hecede var olduğunu kabul etmek temayülü vardır.

ät'öz ve *birök*; iki kelimeden, veya, bir kelime ile bir ekten meydana gelmiş teşkillerdir; burada, ikinci hecede, bir *ö*'nün varlığı söz konusu olabilir; fakat, bu *ö*, daha Uygur döneminde *ü* olmuştu: *ät'üz, birük*; her halükârda, Komanca *etiz*, eski bir *ätüz*'ün varlığının delilidir.

"Diftonglar"

24. "Diftonglar", aslında, takip eden *y* ünsüzleriyle birlikte tek ünlülerdir.

Run yazısı, söz konusu yerde, *a, o* vs.'den sonra *ı, i* değil, *y* ünsüzünün gelişinden bunu açıkça ifade eder. – Sesle ilgili belirtiler de buna işaret eder: *tsuy* "günah, suç"un ilgi hali *tsuy-nuŋ*'dur, yani *y*

vasıtasıyla dudak uyumu önlenmemiştir, çünkü *y* bir ünsüzdür. Aynı şekilde, *ḳoyn* "koyun"un yükleme halinde de görülür: *ḳoyn+uġ* (MI 8,8). *ay-* "söylemek" fiilinin geniş zamanı, ünsüzle biten fiil tabanlarında görüldüğü gibi, bağlama ünlüsüyle teşkil edilir: *ay-ur;* bunun isim fiilinin **ayıġ* değil, *ayġ* olması, burada, **bar-* "mevcut olmak"dan *barḳ* "mal"da da mevcut, çok sık görülmeyen, bağlama ünlüsü ihtiva etmeyen birisi söz konusudur.

Ünsüzler

Ünsüz Varlığı

25. Run, Brāhmī ve Mani yazılarının şehadetine göre, bir *b* ve bir *p*; Brāhmī yazısının şehadetine göre, bir *ç* ve bir *c* vardır. (Kāşġarī'nin *c*'yi tanımasından, belki Brāhmī yazısının şehadetine değer verebilirdik; çeviri yazıda, Brāhmī metinlerinin dışında, bu sesin sedasız olduğu iddia edilmeden, hep *ç* ile yazılmıştır.) *d* ve *t*'nin yanında, belki, bunların bir de sızıcıları vardı. Run işareti 𐰴 ve 𐰚'nin, kâh *nda, lda,* kâh *nta, lta* olarak çözülüp yazılışına dikkat etmelidir (bk. § 39). — Dil tarihi notu: *—d—* ve *—d*, Yakutça bir *t*, Osmanlıca vs. *y*, Sagayca ve Koybalca *z*'ye tekabül eder.

Run yazılı metinlerin dışında, her yerde tevsik edilmiş olan *w*'nin yerindeki Mani yazılı bir yazmada görülen *f*, bir ağız özelliği olarak görülmek zorundadır [17].

ġ ve *ḳ, g* ve *k*'ye tekabül eden artlı seslerdir. Dil tarihiyle ilgili not: *—ġ/g*, Doğu Türkçesinde, ekseriya *—ḳ/—k*'ye tekabül eder [18], pek çok batı ağızlarında kaybolmuştur; bazı ağızlarda ise *w, v* yahut *u*'ya dönüşmek veyahut da kendisi tamamen kaybolarak önündeki ünlüyü uzatmak suretiyle arkasında bir iz bırakmıştır. *—ḫ*, yabancı ve alıntı kelimelerde, derin ve artlı *a* ve *o* ünlülerinin önünde bulunur.

Muhtemelen önlü ve artlı olmak üzere iki farklı *l* vardı; *r* ile ilgili olarak 11. nota bakınız.

Bundan başka bir *m, n, ŋ* ve, Brāhmī yazısına göre karar vermek gerekirse, muhtemelen *n*'den çıkmış ve ünlüyü genizlileştiren bir de *ṃ* vardı (krş. Fransızca *bon*).

s, z, ş, w ve *y* Türkçe kelimelerde bulunan ünsüzleri tamamlar; yabancı kelimelerde ayrıca, bir de *h, j* ve yarı ünlü *v* vardır [19].

Ünsüzlerin Yeri

26. Ön seste *b, ç, t, ḳ* ve *k, m* (seyrek), *n* (daha seyrek), *s* ve *y* ünsüzleri bulunur. *—w*'nin yerine *f* yazan Mani harfli malum yazmada [1] ve bazı Brāhmī yazmalarında *p—* de bulunur.

İç ve son seste, yazmalarda *w*'ye dönüşen *b*'nin dışında, bütün ünsüzler bulunabilir.

[1] Bundan bazı parçalar TTIII olarak ve Man. Erz. s. 24-35'te yayımlandı.

Ön seste iki ünsüz, fonetik bakımından açık olmayan *ymā*'nin dışında, sadece, fonetik münasebetleri fevkalade ıttıratsız olarak gösteren ve Uygur yazısıyla yazılmış yazmalar yığınına aykırı Brāhmī metinlerinde bulunur.

y— Ön Türemesi

27. *y—* türemesi (Vorschlag), ekseriya, daha sonraki bir ses değişikliğine sebep olmaz [20].

amraḳ, y(ı)mraḳ "sevgili".
äm, yäm "ilaç".
ıġla—, yıġla— "ağlamak".
ıra—, yıra— "kaçmak".
ır, yır "müzik, şarkı".
ig, yig "hastalık".
idiz, yitiz "yüksek".
il—, yil— "iliştirmek, asmak".
inçkä, yinçkä "ince".
iriŋ, yiriŋ "irin".
ir, yir "kuzey".

28. Kitabelerdeki Genizliden Önceki b—'nin Yazmalarda m—'ye Değişmesi

bäŋü, mäŋgü "ebedî".
buŋ, muŋ "bun".
biŋ, miŋ "bin".
bän, män "ben".
bin—, min— "binmek".

29. Kitabelerdeki —p—, —p'nin Yazmalarda —b—, —b'ye ve Kitabelerdeki —b—, —b'nin Yazmalarda —w—, —w'ye Değişmesi

ḳapşur—, ḳabşur—; ḳawşur— "katlamak".
ab, aw "av".
sab, saw "söz".
säbin—, säwin— "sevinmek".

30. Seyrek ŋ/ġ/g Değişmesi

äŋim, ägim "kısımlı".
äŋin, ägin "omuz".
äŋir—, ägir— "takip etmek, muhasara etmek".

31. Kitabelerdeki ny'nin Yazmalarda n ve y'ye Değişmesi (Ağız Özelliği)

anyıġ, anıġ, ayıġ "kötü, fena".
çıġany, çıġay "fakir".
kön—, köy— "yanmak".
könyäk, könäk "kova" [1].
ḳanyu, ḳayu "kim, hangi".
+ḳınya, +ḳına, +ḳıa ve *+ḳıya* küçültme eki.
ḳıtany, ḳıtay "Hıtay".
ḳony, ḳon, **ḳoy>* küçültme *ḳoyn* "koyun".
yany—, yay— "sallamak, sarsmak" [21].

[1] *y*'li şekil, bildiğime göre, tevsik edilmemiştir; ama Kazakçadaki *küyök* "keçe torba" ile karşılaştırılabilir.

32. d Düşmesi (İlk, Seyrek Örnekler)[22]

idi "sahip" U 23, 10'da *ia*.
kidiz "keçe". W 49'da *kiiz* olarak düzeltilmiştir.

33. Sedalı Son Ses Seyrek Olarak Sedasızlaşır

igid, igit "yanlış".
Ayrıca bk. § 25.

34. Sedasız Ünsüz İç Seste Sık Sık Sedalılaşır

kitär–, kidär– "gidermek".
bütün, büdün "bütün".
öt "öğreti, bilgi", yükleme hali kaideye bağlı olmaksızın *öd+ig*.
okıt– "okutmak", *okıdıp* zarf fiil.

Ünlüler Arasındaki Sedalı Ünsüz

35. Her hangi bir kaideye bağlı olmadan, iki ünlü arasındaki sedalı ünsüz sedasızlaşır.

kädil–, *kätil–* "giyilmek".
ködüg, kötüg "iş".

Ek Başında t/d Değişmesi

36. *d* hiç bir zaman kelime başında bulunmaz; ama ekler *d/t* ile başlarlar. Fakat, henüz, hangisinin ne zaman kullanıldığı hususunda bir kaide koymak mümkün değildir. İsimden isim yapma eki *+taġ, +tam, +taş, +t°n*, fiilden isim yapma eki *–taçı, –tuk*, nadiren fiilden fiil yapma eki *–tur–*, bulunma hali eki *+ta*, ayrılma hali eki *+tın* ve görülen geçmiş zaman eki *–t°m*, metinlerde sık sık *d +ta*, ayrılma hali eki *+tın* ve görülen geçmiş zaman eki *–t°m*, metinlerde sık sık *d* olarak da geçer. Kitabelerde *+da, –daçı, -duk, –dı* tercih edilir; fakat *r, l, n*'den sonra, M *ld, lt* ve ◡ *nd, nt* işaretleri yazılmamış ise, *t*'li şekil kullanılır.

Ek Başında k, k/ġ, g Değişmesi

37. Aynı şekilde, ek başında bulunan gırtlaklı kullanışlarının da sedalı veya sedasız oluşu belli değildir. İsimden isim yapma ekleri *+kak, +ku, +kün*, isimden fiil yapma ekleri *+ka–, +gar–*, fiilden isim yapma ekleri *–gak, –gın*, yer yer de *–°gli* ve *–°gma*, fiilden fiil yapma eki *–gur–*, fiil şekilleri *–galı* (seyrek), *–gınça* ve *–guluk* (aynı şekilde seyrek) bu değişmeye girerler.

ş/s Değişmesi ?

38. Mani yazısı ile yazılmış bir tek yazmada (MI s. 5-7) hiç bir zaman *ş* kullanılmaz; bu, *ş* sesini tanımayan bir ağıza mı aitti, yahut müstensih mi *ş* işaretini bilmiyordu, tetkik edilmesi gereken bir husustur. Uygur yazısında *s* ile *ş* işareti arasındaki farkı tesbit etmek asla mümkün değildir.

Ünsüz Yığılması

39. Türkçe'de bazı ünsüz yığılmaları mümkündür, diğerleri, telaffuzu konuşucuya güç geldiğinden, hemen değişikliğe uğrarlar. Bu durumda bir ünsüz kaybolabilir, göçüşme yahut diğer değişiklikler meydana gelir.

td/tt/dt/t/d değişimi: *t* yahut *d* ile biten fiil tabanlarının görülen geçmiş zamanları bir kaideye bağlı değildir; *tt-dı, tıı* ve *tdı*'nın yanında, *td-tı* "gönderdi" de vardır. Bu durum, daha kitabelerde tevsik edilmiştir.

nt/nd dönüşümü: *anta* "orada", yazmalarda *anda* kadar erken; *käntü* "kendi", *kändü* kadar çok tevsik edilmiştir. Bundan dolayı kitabelerdeki ◡ işaretinin *nt* mi, yoksa *nd* mi okunması gerektiği belli değildir.

Ünsüzden sonra *z/s* değişimi: *ägzig, äksük* "eksik"; *tützük, tütsük* "tütsü, buhur değneği"; *utzuk–, utsuk–* "yenilmek".

Yan yana iki sedalı ünsüzün sedalılık ve sedasızlık değişimi: *bögdä, böktä* "hançer"; *igdülä–, iktülä–* "bakmak (hastaya, çocuğa vs.)"; *ozġur–, osķur–* "kurtarmak"; *ķadġu, ķatķu* "kaygı, acı, ızdırap".

Ünsüzlerden birinin düşmesi: *äwril–, äril–* "dönmek"; *ärtgür–, ärgür–* "geçirmek"; *yart–, yar–* "yarmak"; *kirgür–, kigür–* "içeri sokmak, girdirmek"; *yalpırġak, yapırġak* "yaprak"; *äŋ–gil, äŋil* "eğil!"; *ölütçi, ölüçi* "katil"; *–çıġ* > *–sıġ* (§ 80).

r ve *l*'nin yanındaki sedalı ünsüzler sedasızlaşırlar: *bärgä, bärkä* "kamçı"; *birdäm, birtäm* "beraber, birlik"; *bulġa–, bulķa–* "karıştırmak".

Göçüşmeler: *artuk, adruk* "artık"; *ärdäm, ädräm* "yiğitlik, erdem"; *äŋnäk, äŋräk* "parmak"; *ögrät-, örgät-* "öğretmek"; *ķurtul–, ķutrul–* "kurtulmak"; *buyruk, buryuk* "başkumandan, bakan"; *tägzin–, täzgin–* "dönmek".

İzah edilmeyen ünsüz çoğalması (muhtemelen, sadece bir imla özelliği): *yirçi, yirtçi* "rehber, önder".

40. Hece Düşmesi (Seyrek)

**ot+a–daçı* yerine *otaçı* "hekim" MI 15,6.
**bar-ır* yerine *bar* "var".
**är–ür+kän* yerine *ärkän* "iken", buna analoji olarak *är-mäz+kän*.

Ses Uyumu

41. Bütün Türk dillerinde olduğu gibi Uygurcada da kuvvetli bir ses uyumu vardır. Bu uyum, ünlülerle ve ünsüzlerin bir kısmıyla ilgilidir. Bir kelime bütün ekleriyle birlikte, ya önlü sıradan, yahut da artlı sıradan ünlüler ihtiva edebilir.

Ünlü uyumu, bizim için, neyin bir kelimeden, neyin bir kelime ve edattan, yahut da bir çok kelimeden meydana geldiğini anlamak için güvenilir bir delildir. Yazıda, ayrı yazılış, çeşitli yazı türleri bu bakımdan birbirlerinden farklı oldukları için, bir şey ifade etmez. Run yazısında bütün kelime gurupları bitişik yazıldığı

halde, mesela, Uygur yazısı, ünlü uyumuna uydukları, yani, kendisinden önce gelenle, tek bir kelime teşkil ettikleri halde, çokluk ve yokluk ekleri $+lar$ ve $+s°z$ ayrı yazılırlar. Ses uyumu sağlamdır, kelimenin dışına sarkmaz, fakat kök ve eklere tatbik edilir.

Arka sıra ünlü ve ünsüzleri şunlardır: *a, ı, o, u; ḳ, ġ* ve *ḫ; ä, e, i, ö* ve *ü* ile *k* ve *g* ön sıradadırlar; geriye kalan ünsüzler muhtemelen nötrdürler. -Run yazısında, *b, d, l, n, ŋ, r, s, t* ve *y* ünsüzleri için, yanlarına artlı yahut önlü ünlü almalarıyla ilgili olarak, iki ayrı şekil vardır. Bu, bu ünsüzlerin iki türlü telâffuzları olduğunu ifade etmez, ancak, bir hece yazısıyla karşı karşıya olduğumuzu gösterir; daha doğrusu şöyle diyebiliriz: *ab* için bir işaret, *äb* için başka bir işaret vardır. Böyle bir çift sıranın varlığından hareketle, ünsüzlerin kalitesiyle ilgili bir hüküm veremeyiz. Ayrıca, Run yazısı, şu hususta karar vermeye elverişli değildir: Yanındaki ünlüden bağımsız olarak, *ç = c, m, p, ş* ve *z*'nin her biri için sadece bir işaret vardır.

Yabancı Kelimeler

42. Moğolca kelimelerin Uygurcada tanınması bizim için mümkün değildir.

Çinçeden geçen kelimeler, bugün, modern Pekin ağzında olmayan son ses ünsüzlerini muhafaza etmişlerdir; şüphesiz, bazan, kelimeler, zaman ve yer bakımından çeşitli Çin ağızlarından alınmışlardır. Bundan dolayı Uygurcada aynı 龍 *lung* "ejderha" işareti için hem *loŋ*, hem de *lu, luo* bulunur. Orta çağda kullanılmış ve bugün artık tek sese dönüşmüş olan bazı diftonglar da muhafaza edilmiştir; Sinologlar için önemli veriler! —Çinceden alınan kelimeler, din, askerlik, yönetim, ölçü-tartı ve edebiyatla ilgilidir.

Hintçeden alınma kelimeleri, aracılık eden diller, kısmen değiştirmişlerdir; bunlar, çokluk, Toharcada, Sakacada, Partçada (?), Soğutçada şekil değişikliğine uğramışlardır. Tabiatıyla, bunlar özellikle, Budizmle ve Budizm görüntülü doğu Maniheizmiyle ilgili kavramlardır.

İran dillerinden ve Toharcadan alınan kelimeler de aynı şekilde, Budizm ve Maniheizmle ilgilidirler; bunlar, Sanskritçeden alınanlardan daha az bozulmuşlardır.

Mesela, *şad, tigin, tarḫan* gibi bazı ünvanlar, tanımadığımız Orta Asya dillerinden, özellikle Orta İran dillerinden gelmiş olabilirler.

Bazı yabancı kelimeler, Türkçe'deki ses uyumuna girecek şekilde intibak etmişlerdir (*bahşı* "usta, hoca", *bahşı+lıġ*), bir kısmı ses uyumuna girmez (*Kaŋ-si* "[Kayser] K'ang-hi"), bazıları da çeşitli şekilde davranırlar (*ſrnibran+ka* "parinirvāṇa'ya"nın yanında *nirwan+ka* "Nirvana'ya"). Kelimelerin Türk edebiyatına geçişi sırasında uğramış oldukları bu değişiklik ve münasebetler, Uygur fonetiği için, yabancı diller, yazı tarihi, kültür tarihi ve din tarihi için olduğu kadar aydınlatıcı değildir. Bundan dolayı, burada, üzerinde daha fazla durulmamıştır.

KELİME TEŞKİLİ

43. Ses uyumu kanunlarının hüküm sürdüğü bir ses birliğini "kelime" olarak kabul ediyoruz.

Aşağıda, çok kullanılan kelime teşkili unsurları sıralanmıştır. Fonksiyonlarının daha iyi anlaşılmasına yardımcı olmak gayesiyle, seyrek kullanılanlar için bazan daha çok misal verilmiştir. Sadece, açık kelime tabanlarına gelen, teşkil unsurları, "artık canlı değil" biçiminde ifade edilmiştir.

Kelime teşkili unsurlarıyla, gramer fonksiyonlu ekler arasında kesin bir sınır çizmek mümkün değildir; aynı şekilde, bazı son çekim edatlarıyla, bazı hâl ekleri arasında da esaslı bir fark tesbit etme imkanı yoktur.

Kelime tabanı teşkil eden eklerden bir gurubu isim, bir gurubu da fiil tabanlarına gelir.

İsimden İsim Yapan Ekler

44. $+°ç$: Küçültme, sevgi ve okşama bildirir.

ögüçüm "anneciğim" (*ög* "anne").
ataçım "babacığım" (*ata* "baba").

45. $+ça$, $+çä$: Küçültme ve kuvvetlendirme bildirir (DENY § 517); bk. Edatlar § 349; eşitlik hâli ile aynı.

ança "biraz, o kadar".
azraḳça "çok az".
antaça (StG 47) "tam o esnada, tam orada".
azuça (Suv. 135, 13) "veyahut".
barça < * *bar−ır+ça* "bütün, hep".

46. $+°çaḳ$, $+°çäk$: Küçültme bildirir.

bıçaḳ, biçäk "çakı" (*bı* "bıçak").
ḳolıçaḳ "kolcuk" (*ḳol* "kol").

47. $+çı$, $+çi$: Yapanı bildirir (Moğolca *ci*).

aŋçı "avcı" (*aŋ* "av hayvanı").
yadçı "büyücü, yağmur büyücüsü" (*yad* "yağmur taşı").
içräki orunçı "saray memuru, teşrifatçı" Pf. s. 34 (*içräki orun* "harem").

Fakat: *ölümçi tınlıġ* U 37,7 "ölümlü, ölecek canlı" (*ölüm* "ölüm"; bu fonksiyon kitabelerdeki *−taçı* gelecek zaman ekiyle karşılaştırılmalıdır).

48. *+ḫan*, nadiren *+ḳan*, *+kän:* Ünvan bildirir.

burḫan "Buda" (< Çin. 佛 *fo* < **b'iuat*, diğer ağızlarda **but* "Buda").
t(ä)ŋrikän "ilâhî, hazretleri" (*täŋri* "Tanrı").
tarḫan "yüksek bir mevki".

Bunlardan başka dağ isimleri[23] *Ḳadırḳan* ve *Ötükän*, ve ayrıca yıldız ismi *yitikän* "(yedi beyler, yani) büyük ayı".

49. *+ḳı*, nadiren *+ḳı:* Aitlik, içinde bulunma bildirir.

Nadiren isim, ekseriya sıfat yapar. bk. § 74!

50. *+kün*, *+gün; ayrıca +ḳun*, *+ġun:* Çokluk (?), soyut isim yapar; Moğolca *adaġun* "at" ile karşılaştırılmalıdır.

kälinümüm IN 9 "gelinlerim" (*kälin* "gelin").
inimigümüm IN 11 "küçük kardeşlerim" (*ini*, **inī* "küçük kardeş").
alḳuġun "bütünüyle, hepsi" (*alḳu* "bütün, hep").
kamaġun "bütünüyle, hepsi" (<**ḳamaġ+ġun*, <**ḳamaġ+kün*; *ḳamaġ* "bütün, hep" < Orta Farsça).

51. *+°l:* Ekseriya sıfat yapar, bk. § 75!

52. *+laġ*, *+läg* (*< +la-ġ*).

başlaġ "başlangıç" (*baş* "baş", *başla-* "başlamak").
ḳışlaġ "kışla" (*ḳış* "kış", *ḳışla-* "kışlamak, kışı geçirmek").
yaylaġ "yaz geçirilen yer, yayla" (*yay* "yaz", *yayla-* "yazlamak, yazı geçirmek").

53. *+l° ġ*, *+l° g:* Bir şeyle teçhiz edilmiş olmayı bildirir; ekseriya sıfat (bk. § 77) yapar. (Moğolca *+lik* "bir şeyle teçhiz edilmiş olan şey").

ilig "hükümdar" (<**illig: il* "devlet, kabile" *+lig*).
tınlıġ "canlı" (*tın* "nefes, hayat, can").
ḳullıġ "esirli, esir sahibi, hükmettiği kimseleri olan, kullu" (*ḳul*, "kul, esir").

54. *+l°ḳ*, *+l°k:* Soyut ve müşahhas isimler ve sıfat yapar. Moğolcada da aynıdır.

aġtlıḳ "ambar, hazine" (*aġı* "mal, hazine").
adġırlıḳ "hara" (*adġır* "aygır").
yimişlik "meyve bahçesi, bahçe" (*yimiş* "yemiş, meyve").
ḳınlıḳ "hapishane" (*ḳın* "ızdırap, cefa").
suwluḳ "su kabı" (*suw* "su").

55. *+ °m:* Ünvan ve hitap vs. bildirir; aslında 1. teklik şahıs iyelik ekidir.

täŋrim MIII 14, 3: "hazretleri, majeste"; Pf. 10, 2 "prenses" (*t(ä)ŋri* "tanrı").

56. *+an*, *+än*: Sadakat (Vertrautheit) ifadesi ve kuvvetlendirme (nadiren; yahut eski çokluk ?) bildirir.

ärän UIII 45, 8 "er, erkek, yiğit" (*är* "erkek, adam"; krş. Ht Y 83 b 10 *ärän ḳırḳın* "genç kızlar ve genç oğlanlar").
oġlan "küçük çocuk, oğlan" (*oġul* "oğlan, oğul").
örtän "alev, alevler" (*ört* "alev").[24]

57. Ünlü artı *+ḳ*, *+k*: Küçültme, sevgi vs. bildirir.

ögük "annecik" (*ög* "anne").
yulaḳ "küçük çay, derecik" (*yul* "çay, dere").
çöbik "çöp, bulanıklık" (*çöp* "çöp ve benzerleri").

58. *+ḳa*, *+kä:* İhtiva ettiği sesler bakımından yaklaşma hali eki ile aynıdır; sadece şu teşkillerde bulunur:

başḳa "başka" (*baş* "baş"). *ürkä* "daima" (*ür* "uzun müddet").

59. *+ḳaḳ*, *+käk*; *+ġaḳ*, *+gäk:* Küçültme ve kuvvetlendirme bildirir. Örnekleri çok değildir.

ärkäk, *irkäk* "erkek" (*är* "erkek, yiğit, adam").
tozġaḳ "çiçek tozu" UIII 71,1 (*toz* "toz").
äräŋgäk "(erkekçik, adamcık>) parmak" (*äräŋ* "erkek, adam, yiğit").
äşgäk "eşek" (*iş*, *äş* "eş"ten?).

60. *+ḳu*, *+kü*; *+ġu*, *+gü:* İsim ve sıfat yapar; seyrektir.

inçkü "huzur, sulh" (*inç* "huzur, sulh").
äsängü "sağlamlık, sıhhat, afiyet" (*äsäŋ* "sağlıklı, afiyetle").
mäŋigü "mutluluk" (*mäŋi* "mut, saadet").
oğlanġu "çocuk gibi muamele edilen, nazik" (*oğlan* "oğlan").

61. *+s°z:* Yokluk bildirir, ekseriya sıfat yapar (bk. § 82).

körksüz "çirkinlik" (*körk* "biçim, güzellik").
ögsüz "öksüz" (*ög* "anne").
igsäz Man. Erz. 8,10 "sıhhatli, sağ" (*ig* "hastalık").

62. *+suḳ*, *+sük*; seyrektir (<**+su-* §100 ve *-ḳ* § 127? *+suş* ile karşılaştırılmalıdır; DENY, s. 597'nin yukarısında *+sıḳ*, *+suḳ* için örnekler vermiştir).

bağarsuḳ "bağırsak" (*bağır* "karaciğer").
tanşuḳ "fevkalâde, hayrete değer olma" (*taŋ* "garip, garip olan").

63. *+suş*, *+süş;* seyrektir (<**+su-* § 100 ve *-ş* § 130? *+suḳ* ile karşılaştırılmalıdır).

suwsuş "içki" (*suw* "su").

64. *+°ş:* Seyrektir; W. BANG, "Studien" II, s. 914 ile karşılaştırılmalıdır.

bağış W 28 "halat" (*bağ* "bağ").
bügüş UII 9,12 "dirayet" (*bügü* "dirayetli, büyücü").

65. *+t:* Artık fonksiyonu olmayan eski ve yabancı çokluk ekidir; bundan dolayı, kelime teşkili bölümünde ele alınmıştır.

tigit Suv. 608,10 "prensler" (*tigin* "prens"; üstelik *+lär* de alır!).
süt "süt" (Moğolca *sün* ile karşılaştırılmalıdır).
tagşut MIII 7,2 "manzume" (aynı kökten *tagşu+r−* "şiir söylemek").
urunut (Ti 20 b 4) "savaşçı, muharip" (*urungu* "savaşçı, muharip" HANEDA, Texte fragmentaire A. 5).

66. *+taġ, +täg; +daġ, +däg* (< *+ta−ġ* § 101 ve 10; *+tam* ve *+taş* ile karşılaştırılmalıdır).

altaġ "hile" (*al* "hile").

67. *+tam, +täm; +dam, +däm:* Seyrektir (< *+ta−m*, § 101 ve 118; *+taġ* ve *+taş* ile karşılaştırılmalıdır).

ärdäm "güç, yiğitlik, erdem" (*är* "erkek, adam").
birdäm, birtäm "birlik, beraber, bir kere" (*bir* "bir").
täŋridäm "ilahî" (*täŋri* "Tanrı").
boġdam "küf" (*boġ* "küf").
kündäm "güneşli" (*kün* "güneş").

68. *+taş, +täş; +daş, +däş:* Beraberlik, ortaklık, yoldaşlık bildirir. (< *+ta−ş*, § 101 ve 130; *+taġ* ve *+tam* ile karşılaştırmalı; yahut da şöyle izah edilebilir: < bulunma hali eki *+ta* ve *iş* "eş"?).

ḳadaş "akraba" (*ḳa* "akraba").
ḳarındaş "kardeş" (*ḳarın* "karın").

69. *+täg*, nadiren de *+taġ, +däg, +daġ;* bk. son çekim edatları § 324. Eşitlik, aynılık bildirir.

antaġ "derhal, bunun gibi".

70. *+l°n, +d°n:* Ekseriya sıfat yapar, bk. § 387 ve 408.

oŋtun+tınta M III 13,4 "düzgün, nizama uygun" (*oŋ* "sağ, doğru").

71. *+z:* İkilik bildirir (artık canlı değil).

kögüz "göğüs".
köz "göz".
biz "biz", *siz* "siz".
müyüz "boynuz".
tiz "diz".
mäŋiz "beniz", *ağız* "ağız", *boğuz* "boğaz" kelimelerinden türetilmiş oldukları kuvvetle savunulabilir.

İsimden Sıfat Yapan Ekler

72. İsimle sıfat arasında esaslı bir fark yoktur; aynı kelime bazan isim, bazan sıfat olarak kullanılabilir. Yine de, daha çok manadan birine sahip olan kelimeler bulunabilir. Belki de, belirli teşkil unsurları, daha çok bir isim, bazıları da daha çok bir sıfat karakteri taşırlar. Burada, özellikle, sık sık, sıfat yapan ekler ele alınmıştır.

73. *+çıġ, +çig*, bk. *+sıġ* § 80!

74. *+ki*, nadiren *+ḳı:* Aitlik bildirir; bk. § 410!

aykı "her ay" (*ay* "ay").
söki "eskiden" (*sö* "vakit, zaman").
içräki "içeriki, içerdeki" (*iç* "iç", *içrä* "içeri").
suw üzäki "su üzerindeki" (*üzä* "üzeri").
ilkisizdinbärüki "ezelî olana ait (yani, ezelden beri)" (*bärü* "beri" kendisinden önce ayrılma hâli eki gelir).

Bulunma halinden sonra gelen şekiller daha çoktur:

yirdäki "yerdeki, dünyadaki" (*yir* "yer, dünya").
tört yınaḳdaḳı "4 gök çevresindeki" (*yınaḳ* "çevre").
oŋdınki tizi Suv 36,16 "sağ dizi", bk. § 183 sonu ve § 408.

75. *+°l.*

yaşıl "yeşil" (*yaş* "yaş").
kızıl "kızıl" (< * *kız* "kızgın"?).

76. *+la, +lä:* Çok eski ve ekseriya yüklem yahut cümle belirleyicisidir, çok seyrektir.

körklä "güzel" (*körk* "şekil, görünüş, resim").
ḳurla "kere" (*ḳur* "sıra").
tünlä "geceleri" (*tün* "gece").

77. *+l°ġ; +l°g:* Bir şeyle teçhiz edilmiş, bir şeye ait" vs. (bk. § 53).

adalıġ "tehlikeli" (*ada* "tehlike").
burḫan ḳutınlıġ Pf 8,8 "Buda azametli" (*ḳut* "azamet, devlet"; iyelik ekinden sonra gelen *n* ile ilgili olarak krş. § 193; bunun yanında *burḫan ḳutlıġ* UIV D96'da var).
ädligsiz MIII 22,9 "değersiz" (*äd* "madde").

78. Ünlü artı *+ŋ:* Seyrek görülür, *+lıġ* ile aynı fonksiyona sahiptir.

ayançaŋ "hürmetkâr" (*ayanç* "hürmet").
ḳaçaŋ "o kadar" (*ḳaç* "kaç").
öläŋ "nemli" (*öl* "nem").
küwänçäŋ TTVI 72 "gururlu" (*küwänç* "gurur").
ḳalaŋ+ur− Ht VII 1879 "sıçramak, dans etmek" (*ḳal*, "deli, delilik"; *+r−* ile isimden fiil yapılmıştır).
otuŋ "odun" (*ot* "ateş").

79. *+saḳ, +säk* (*< +sa−* § 97 ve *−ḳ* § 127)[25].

käksäk "kinli, kindar" (*käk* "kin").
tapıġsaḳ "hürmetkâr" (*tapıġ* "hürmet, hizmet").

80. *+sıġ, +sig;* tali olarak da *+çıġ, +çig:* "gibi, benzer" (bk. § 98 *+sı* − ve *−ġ* § 137; DENY s. 325 ve 595'in altı ve W. BANG, "Studien" I, s. 532[1]).

ḳulsıġ "köle gibi, kul gibi" (*ḳul* "kul, köle").
bägsig "bey gibi, beye yakışır" (*bäg* "bey").
adınsıġ, adınçıġ "başka türlü, seçkin" (*adın* "başka").
Bu *+sıġ* eki *−ç*'li bir kelimeye *−çıġ*'ı *−çıġ*'a dönüşmüş olarak gelir.
küsänçig "arzu edilen, istenilen" (*küsänç* "istek, arzu").
ḳorḳınçıġ "korkunç" (*ḳorḳınç* "korku, tehlike").

81. *+sız, +siz:* Yokluk bildirir. (*+s°z* ile karşılaştırılmalıdır), seyrektir.

ilsirät− "memleketsiz bırakmak" (*il+sir+ä−t−; il* "el, memleket") bk. § 99.

82. *+s°z:* Yokluk bildirir. (bk. § 61 ve *+sız* § 81).

yazuḳsuz "günahsız" (*yazuḳ* "günah, suç").
aġısız "değersiz, malsız" (*aġı* "hazine, mal").
ilkisiz "ezelî, başlangıcı olmayan" (*ilk* "ilk" ve iyelik eki).

83. *+ta, +tä;* çok seyrektir[26].

ḳanta "kanlı" W 36 (*ḳan* "kan").

84. *+t°n, +d°n:* Yer ve üleştirme; ekseriya vasıflık; bk. § 183 sonu, 387 ve 408.

İsimden Fiil Yapan Ekler

85. *+a−, +ä−; +ı−, +i−; +u−, +ü−.*

küçä− "çabalamak, zorlamak" (*küç* "güç, kuvvet").
ata− "çağırmak, seslenmek" (*at* "ad").
münä− "tekdir etmek, azarlamak, suçlamak" (*mün* "suç").
öli− "nemlenmek, ıslanmak" (*öl* "nem, ıslaklık").
boşu− "kurtarmak" (*boş* "boş, serbest").

86. *+d−, +ad−, +äd−:* "bir şey olmak veya yapmak". (*−t−* yaptırma eki ile *+a−* isimden fiil yapma ekinden meydana gelen *+at−* ile karıştırmamak gerekir, bk. § 165; Moğolca "fiilin sonucu").

ḳutad− "mutlu olmak, mesut olmak" (*ḳut* "saadet").
ulġad− "büyümek, yetişmek" (*ulug* "ulu, büyük").
yaġıd− "düşman olmak" R S4 (*yaġı* "düşman").

ädäd− "madde olmak" (*äd* "madde").
yigäd− ("iyileşmek >) yenmek" (*yig* "iyi, yeğ").
muŋad− "bunalmak" (*muŋ* "bun").
kökäd− "(göğe yükselmek >) övmek" (*kök* "gökyüzü, gök").

87. *+ġar−, +gär−; +ḳar−, +kär−;* sık değildir.

köŋülkär− "düşünmek" (*köŋül* "gönül, kalp").
tüpkär− Suv. 614,23 "tahkik etmek, aslını araştırmak" (*tüp* "dip").
birgär-ü "beraber" (*bir* "bir"; zarf fiil).
ḳodıḳartur− "kıymetten düşürmek" (*ḳodı* "aşağı, adî"; *−tur−* yaptırma eki).
çıŋġar-u "tam" (*çın* "doğru").
tözkär-inçsiz "bilinemez, temelsiz" (*töz* "kök, cevher").

88. *+l−;* sık değildir.

tusul− "fayda vermek, faydalanmak" (*tusu* "fayda").
yoḳlun− "tahrip etmek, yok etmek" (*yoḳ* "yok"; dönüşlülük ve yokluk manasıyla).

89. *+la−, +lä−:* Sınırsız kullanılma imkânı vardır.

yilwilä− "büyülemek" (*yilwi* "sihir, büyü").
buzaġula− "buzağılamak" (*buzaġu* "buzağı").
atlan− "ata binmek" (*at* "at"; dönüşlülük eki ile).
munıla-yu "böyle, bunun gibi" (** munı+la−*'nın zarf fiil şekli).

90. *+n−;* sık değildir, bu fiil tabanlarının bazıları *+°−n−*'den, yani, *+a−* ekinin dönüşlülük şeklinden meydana gelmiş olabilirler, § 85.

kirtün− "doğru olmak" (*kirtü* "doğru, gerçek").
uzan− "mahir olmak" (*uz* "mahir, uz").
saḳın− "düşünmek" (*saḳ* MIII 18, 4 "dikkatli, uyanık").

91. *+°ḳ-, +°k−.*

içik− "içeri girmek, emri altına girmek" (*iç* "iç").
taġıḳ− IE 12 "çıkmak, dağa çıkmak" (*taġ* "dağ").
yolḳ− "karşılaşmak" (*yol* "yol").

92. *+ḳa−, +kä−; +ġa−, +gä−.*

irinçkä− "acımak, merhamet etmek" (*irinç* "sefil").
yarlıġḳa−, yarlıḳa− "buyurmak, vaaz etmek" (*yarlıġ* "emir, karar").
kiŋgäş− "danışmak" (*kiŋ* "geniş"; *−ş−* ile kuvvetlendirme.).

93. *+ḳır−, +kır−; +ġır−* vs.?: "Ses çıkarmak" manasını verir.

ḳıḳıruş− "kıkırdaşmak, bağrışmak" (*ḳı* bir ünlemdir).
aykır− "haykırmak" (*ay:* ünlemdir).
yaŋḳır− UII 24,6; *yaŋḳurt−* U 22,1 "yankılanmak, yansıtmak".
alaḳır− "bağırmak".

94. Ünlü artı *+r−*.

bälgür− "belirmek" (*bälgü* "işaret, fal").
yaŋırtı "yeniden" (*yaŋı* "yeni"; *−t−* yaptırma eki ve zarf fiil eki).

95. *+ra−*, *+rä−;* seyrektir.

käkräş− "tahkir etmek, kızdırmak" (*käk* "kin" ve *−ş−* kuvvetlendirme eki).

96. *+°rḳa−*, *+°rkä−*.

alpırḳan− "yiğitlenmek" (*alp* "yiğit, kahraman" ve *−n−* dönüşlülük eki).
ḳıwırḳaklan− Suv. 136,16 "hasislik etmek" (*ḳıw* "hasislik"; *ḳıw+ırḳa−ḳ+la−n−*).
tsuyurḳa− "acımak, merhamet etmek" (Çin. 慈 *ts'ü* "merhametli").

97. *+sa−*, *+sä−:* "arzulama, istek duyma bildirir" (DENY s. 1116-1118).

käksäk "kindar, kinli" (*käk* "kin"; *−k* fiilden isim yapma eki ile).

98. *+sı-*, *+si−;* seyrektir; bk. § 80 ve 157.

ärksin− MIII 22,7 "hakimiyeti ele almak" (*ärk* "güç").

99. *+sıra−*, *+sirä−* "+sız/+siz vs. kalmak"; *<+sır+a−*, § 81 ve 85, yahut *<+sız+ra−* § 82 ve 95?; sık değildir.

ilsirä− "ilsiz kalmak" (*il* "ülke, il").
inçsirät− "rahatsız etmek" (*inç* "rahat, huzur"; ve *−t−* yaptırma eki).
tatıġsıra− "tatsızlanmak" (*tatıġ* "tat").

100. **+su−*, **+sü−:* bk. § 62 ve 63; DENY s. 597'nin üst tarafı.

101. *+ta-*, *+tä−;* *+da−*, *+dä−:* "taban ismini vasıta haline getirir" (Moğolcada da aynıdır).

üntä− "çağırmak, seslenmek" (*ün* "ün, ses").
istä− "aramak, istemek" (*iz* "iz").
alta− "aldatmak" (*al* "hile").

Sıfatlardan Türetilenler

102. Burada, tabanında sıfat karakteri fazla olanlara birkaç örnek verilmiştir.

İsimler:

ädgülüg "iyilik" (*ädgü* "iyi").
arıġsız "kir, pislik" (*arıġ* "temiz").

103. Sıfatlar:

ädligsiz "değersiz" (*ädlig* "değerli").
säwiglig "sevimli, sevgili" (*säwig* "sevgi, aşk").
ḳızılsıġ Th. yaprak 15 "kızıllı, kırmızılı; kızıla, kırmızıya bakar" (*ḳızıl* "kızıl, kırmızı").

104. Fiil Tabanları:

sarḳar− "sararmak" (*sarıġ* "sarı").
ḳarar− "kararmak" (*ḳara* "kara, siyah; karanlık").

Fiilden İsim Yapan Ekler

105. *−a, −ä, −ı, −i; −u, −ü* (eskiden, muhtemelen eş sesli zarf fiil ekinin aynısı idi, § 232); çok eskidir.

ögä "şöhret" (*ög−* "övmek").
udu "maiyet, sonra" (*ud−* "takip etmek").
ḳutada UII 86,38 kadın ismi (*ḳut +ad−* "mesut olmak").
ḳalısız "bakiyesi olmayan, kalıntısız" (*ḳal−* "kalmak"; ve yokluk eki).

106. *−d;* artık canlı değildir.

yıd "koku, rayiha" (*yıpar* "koku, rayiha" ile aynı kökten).
tod "dolu" (*tol−* "dolmak" ile aynı kökten).
kid "sonra; arka, art" (*kin* "arka, art; sonra" ile aynı kökten).

107. *−duḳ, −dük; −tuḳ, −tük;* sıfat olarak sıktır; krş. § 36 ve 224.

umduḳ "ümit" (*um−un−* "ummak, ümit etmek", dönüşlü fiil).
ḳonduḳ "yerleşme" (*ḳon−* "yerleşmek").
kösädük "istek" (*küsä−* "istemek").

108. *−°ġ/−°g:* Çeşitli anlamlar verir: Yapılan işin sonucunda ortaya çıkan şey, aktif isim ve diğerleri (Moğolcada da aynıdır).

tapıġ "hürmet, hizmet; huzur" (*tap−* "tapmak").
ötüg "ibadet, rica" (*öt−* "rica etmek, ibadet etmek").
ät'öz ḳoduġ "ölü" (*ḳod−* "koymak").
ayġ "söz, kelime" (*ay−* "söylemek").
sürüg "sürü" (*sür−* "sürmek, birlikte götürmek").
bilig "bilgi, malumat; hassa" (*bil−* "bilmek").
ög "akıl" (*ö−* düşünmek").

109. *−ġa, −gä;* seyrektir.

bilgä "bilge, hakîm" (*bil−* "bilmek").
ḳısġa "kısa" (*ḳıs−* "kısmak").

110. *−ġaç, −gäç; −ḳaç, −käç;* ekseriya alet ismi yapar.

açḳaç "anahtar" (*aç−* "açmak").
ḳıskaç "kıskaç, kerpeten, küçük boyunduruk" (*ḳıs−* "kısmak").

111. *−°ġlı, −°gli;* nadiren *−ḳlı* vs.: "faili, işi yapanı bildirir" (daha ziyade sıfat olarak kullanılır).

yaratıġlı "yaratıcı" (*yarat−* "yaratmak").
ädgü ögli "dost, arkadaş" (*ö−* "düşünmek").
ärikli R 01 "olmakta olan" (*är−* "imek, olmak").

112. *−°ġma, −°gmä: −°ġlı* ile eş anlamlı; daha ziyade sıfat yapar.

bağrın yorıġma "karın üstünde sürünenler" (*yorı−* "yürümek").

113. *−ġın, −gin; −ḳın, −kin; −ġan* vs.?; seyrektir.

täzkin W 35 "mülteci" (*täz−* "kaçmak").
tirgin "kalabalık, dernek" (*tir−* "dermek, toplamak").
bazġan MI 8, 10 "çekiç, basan" (*bas−* "basmak").

114. *−ġaḳ, −gäk; −ġuḳ, −gük;* ön sesi *ḳ*, son sesi *ġ* da olabilir mi?: "daima yapan" (muhtemelen *−ġ°ḳ* ve *−ḳ°ġ*, farklı anlamları olan farklı ekler olabilir; bunların hepsi de sık değildir; bk. Moğolca *−ġa−ġ*).

içkäk "vampir" (*iç−* "içmek").
yulġaḳ "aydınlık, ışık" (*yul-a* "meşale" ile aynı kökten).
ḳazġuḳ "kazık" (*ḳaz−* "kazmak").
tirgük "direk" (< **tirä-gük, tirä−* "diremek, desteklemek").
arkaġ "mekik ipeği, atkı" (*ar−* "dolaşmak").

115. *−ġu, −gü;* nadiren *−ḳu, −kü:* (bk. § 225) fail ismi; soyut isimler, alet isimleri vs.; sık sık da sıfat yapar (bk. Moğolca *− ḫu*).

urungu "savaşçı" A.v. LE COQ, Chotscho, Tafel 2[c] (*urun−* "kendi kendine vurmak, vurmak").
bälgü "işaret, alamet" (*bäl-gür-* "görünmek, belirmek").
bıçgu "bıçak, bıçkı" (*bıç-* "biçmek").
yilpigü "yelpaze" (*yilpi-* "yellemek").
altı atḳan-gular "hisleri rapteden 6 (bağ)" (*atḳan−* "bağlanmak").
ig toġa kitgüsi yoḳ U 45,4 "hastalıkların gitmesi yok, hastalıklar tükenmez" (*kit−* "gitmek").
paşik sözläküg ayu yarlıḳadıŋız olarḳa "onlara ilahiler söylemeyi emrettiniz" (*sözlä-* "konuşmak"; yükleme hali eki almıştır).
tükägüçä ur− KP 34,3 "sonuna kadar vurmak (atmak)" (*tükä−* "tükenmek" ve eşitlik hali eki).

−ġuluḳ, −ġusuz, −ġuḳa bu ekin genişlemiş şekilleridir, bk. § 141, 225; ayrıca şu ekleri de sayabiliriz:

−ġuçı, −güçi; nadiren *−ḳuçı, −küçi:* İşi yapanı bildirirler, *−taçı* ile eş anlamlıdırlar.

ölürgüçi "cani, katil" (*ölür−* "öldürmek").
ḳolġuçı "dilenci" (*ḳol−* "istemek, rica etmek").
ḳınaġuçı "eziyet eden, eziyet edici" (*ḳına−* "eziyet etmek").

116. *−aġul, −ägül:* İşi yapanı bildirir; seyrektir.

tirnägül Mus. 36, 182 "toplayan, derleyici" (*tirin−* "toplanmak, derlenmek").

117. *−°l* (Eski Moğolcada da aynı şekildedir: HY *oci-l* "verme, vergi").

ınal "bakan gibi yüksek bir mevki ünvanı" (*ınan−* "inanmak").
ḳısıl "boğaz, vadi" (*ḳıs−* "kısmak").
tükäl "bütün, hep" (*tükä−* "tükenmek").
osal "ihmalkâr" (*osa-n* Çağatayca "tembel").

118. *−°m.*

talım "yağma" (*talı−* "yağmalamak").
kädim "giyim, elbise" (*käd−* "giymek").
tuġum "(yeniden) doğuş" (*tuġ−* "doğmak, doğurmak").
istäm "istek, arzu" (*istä−* "aramak, istemek").

119. *−ma, −mä:* Çok seyrektir, sıfat olarak daha çoktur.

yälmä "binici, süvari" (*yäl−* "binmek").

120. *−maḳ, −mäk:* Soyut ve diğer isimler yapar (bk. Moğolca).

uḳmaḳ "akıl, görüş, fikir" (*uḳ−* "anlamak").
tüzülmäk "sükûnet" (*tüzül−* "tüzelmek, bir sıraya gelmek").
tutmaḳ UII 64,1 "sap" (*tut−* "tutmak").
ölmäk "ölme" (*öl−* "ölmek").

121. *−maz, −mäz:* Olumsuz isim yapar; isim olarak az, yüklem ismi ve sıfat olarak daha çok kullanılır (bk. § 211).

kişi ärmäz UII 20,23 "insan olmayan, insandan gayrısı" (*är−* "imek, olmak").
ärmäz+ig ärür tip S25 "olmazı olur deyip".

122. *−mış, −miş;* (*n* ağzında *−maş, −mäş*'tir; nadiren de *−muş, −müş* şekli vardır; etken ve edilgen karakterli, zaman bakımından belirsiz isim fiil; sık sık da yüklem ismi yapar; bk. § 145, 219.

ögmiş UIII 73,21 "övgü, methiye" (*ög−* "övmek").
atı kötrülmiş "adı yüksek, ulu, yüce" (*kötrül−* "yükselmek, yücelmek").

123. *−mır, −mur* vd.: Seyrektir.

yağmur "yağmur" (*yağ−* "yağmak").
almır "hırs, tamah" (*al−* "almak").
kömür "kömür" (< *köy-mür, köy−* "yanmak").

124. *−°n:* Seyrektir, yer yer de sıfat yapar.

tütün "duman" (*tüt−* "tütmek").
tirin "kalabalık, cemaat" (*tir−* "dermek, toplamak").
tügün "düğüm" (*tüg−* "düğümlemek").
yalın UII 78,42; *yalan* UIII 30,31 "alev, meşale" (*yal−* "alevlenmek").

125. 1. *−°nç;* 2. *−°nçu, −°nçü:* Aynı fiil tabanından birlikte teşkil edilebilen eş anlamlı iki ek. Bazılarında fiil tabanları tevsik edilmemiştir, sadece *−n−* dönüşlülük ekinden sonra gelir.

ögrünç, ögrünçü "sevinç" (*ögir−* "sevinmek, neşelenmek").
tägzinç "tomar, bölüm" (*tägzin−* "dönmek, dolanmak").
abınç "teselli, avunma"; *abınçu* W 57 "teselli".
alkınçu öd MIII 21,4 "ölüm saati" (*alk−* "sona ermek").
bulunçsuz, bulunçusuz "bulunamaz" (*bul−* "bulmak").
ınanç ünvan; *ınançu* şahıs ismi (*ınan−* "inanmak").
irinç "sefalet"; *irinçü* UII 85,19 "suç, günah" (*irin−tür−* "sefil etmek"; yaptırma eki).
kirtgünç "inanç, iman" (*kirtgün−* "inanmak").
−°nçs°z olumsuz şekli daha ziyade sıfat yapar (bk. § 148).

126. *−p:* Çok seyrektir, artık canlı değildir; aslında, belki de, eş sesli zarf fiil ile aynıdır § 230.

tolp "bütün, hep" (*tol−* "dolmak").
top "hep, bütün" (**to−* "dolu olmak, dolmak").
kop "bütün" (**ko−* "koymak", *ko−d+ur−u* "tamamıyla, tam", şüphesiz bu kökten gelir).

127. *−ḳ, −k; −uḳ, −ük* vd.: Bu ekin, mana bakımından, *−°ġ* ile yapılanlardan farkını kesin olarak tesbit etmek mümkün değildir; bu ekle yapılan isimler, bazan edilgenlik, bazan yapılan işin sonucunu bildirir; sıfat olarak ise daha çok kullanılır; bk. § 149.

anuḳ "hazır, hazırlık" (*anun−* "hazırlanmak").
közünük "pencere" (*közün−* "görünmek").
barḳ "mal, mülk" (**bar−* "mevcut olmak, var olmak").
yanlıḳ "yanlış" (*yanıl−* "yanılmak").
yoḳ "yok, yokluk" (**yo−, yo−d−un* "mahvolma" kelimesine bağlanabilir).
toḳ Suv. 531,2 "tok" (**to−l−* "dolmak" ile aynı kökten).

128. Ünlü artı *−r:* Daha çok sıfat yapar; aynı zamanda, geniş zamanın yüklem ismi, yani geniş zaman olarak da kullanılır, § 216.

tilär "dileyen (bir nevi böcek)" (*tilä−* "dilemek").
ot öçüri UII 9,4 "ateş söndürücüsü" (*öç−* "söndürmek"; iyelik eki).
ögdir "methiye, övgü" (*ög−üt−* "methettirmek", yaptırma fonksiyonunu kaybetmiş şekliyle).

129. *−s°ḳ, −s°k;* belki *−ġ, −g*'li şekli ile de çok kere (zumal) sıfat yapar.

tütsük "tütsü, buhur değneği" (*tüt−* "tütmek").
kün batsıḳınaru MIII 9,3 "gün batısına doğru" (*bat−* "batmak").

kün tuġsuḳdunḳı MIII 9,1 "gün doğusundaki" (*tuġ−* "doğmak").
kün tuġ−s(ı)ḳda IE 4 "doğuda".
ülä−s(i)kiŋin "payını".

130. *−°ş.*

uruş "savaş" (*ur−* "vurmak").
küsüş "arzu, istek" (fakat *küsä−* "istemek" olduğuna göre, **küs−ä−*'nin yanında *<*küs+ü−ş*).
busuş "keder" (fakat *busan−* "üzülmek, kederlenmek").
yaraş "sıfat, selamet" (*yara−* "yaramak").
sıġış "sıkıntı" (*sıḳ−* "sıkmak").

131. *−°t.*

sıġıtçı IE 4 "ağlayıcı, yaşçı" (**sıġ−* "ağlamak"; krş. *sıḳ−(ı)t+a−* "feryat etmek").
adırt "fark, ayırma" (*adır−* "ayırmak").
boşġut "öğüt" (*boşġun−* "öğrenmek").
urunt "kavga" (*ur−un−* "vurunmak").
art "geçit" (*ar−* "dolaşmak").

132. *−taçı, −täçi; −daçı, −däçi:* Bir işi yapanı bildirir; sık kullanılır; krş. § 36, 221; ayrıca W. BANG, "Studien" II., s. 919.

ḳatıġlandaçı "ceht edici" (*ḳatıġlan−* "katlanmak").
kältäçi "gelecek, gelici, gelen" (*käl−* "gelmek").

133. *−yaḳ, −yäk; −ayaḳ, −äyäk* (yahut *−yaġ* vs. mi okunmalı?): Çok seyrektir.

tutyaḳ, tutayaḳ UII 6,8; 10; 11; 12; "tutunma" (*tut−* "tutmak").

134. *−yuḳ, −yük:* Sık sık görülen yüklem ismi, yani ekseriya sıfat olarak kullanılır; bk. § 218.

sıyuḳ KP 54,6 "enkaz, harabe" (*sı−* "kırmak").

135. *−°z:* Artık hiç canlı değildir; sıfat da yapar.

uz "usta, iyi" (*u−* "muktedir olmak").
söz "söz" (Osmanlıca *sö−y+lä−* "söylemek" ile aynı kökten).
sämiz "semiz, besili" (*säm−r−it−* "semirtmek" ile aynı kökten).

Fiilden Sıfat Yapan Ekler

136. İsimden yapılan sıfatlar için söylenmiş olan nazarı itibara alınmalıdır: § 72. Vasıflık olarak, fiilden yapılmış olan sıfatlar, etkenlik ve edilgenlik ayrımı bakımından farksızdırlar: *sıġun tart−ar ḳanlı* (Ht. 2120) "sığının çektiği kağnı, sığın tarafından çekilen kağnı"; *alın−mış+ım ḳunçuyum* (MALOV, Yen. s. 29,1) "aldığım hanım, evlendiğim hanım".

—duḳ, —dük; —tuḳ, —tük: Ekseriya görülen geçmiş zaman manası verir; krş. § 224.

kälmädük öd "istikbal, gelecek" (*käl—* "gelmek", *—ma—* olumsuzluk eki ile birlikte).

137. *—°ġ, —°g* vs.: Bu eki, isim eki fonksiyonları ile karşılaştırmalıdır, § 108.

säwig "aşk" (*säw—* "sevmek").
sımtaġ "ihmalkâr" (*sımta—* "ihmal etmek").
arıġ "arı, temiz" (*arı—* "temizlenmek").
batıġ "derin" (*bat—* "batmak").

138. *—ġalı, —gäli;* nadiren de *—ḳalı, —käli:* bk. § 233. Nadiren isim yapar; yalnız isim fiilden önce vasıflık olarak kullanılır; § 399.

139. *—°ġlı, —°gli* vs.; (isim de yapar, § 111).

oḳıġlı üntägli täŋri "çağıran ve cevap veren Tanrı" (*oḳı—* "çağırmak", *üntä—* "çağırmak, cevap vermek").
buzuġlı "mahvedici" (*buz—* "mahvetmek").
artatıġlı "tahrip edici" (*arta—t—* "tahrip etmek").

140. *—°ġma, —°gmä* vs.; (isim de yapar, § 112).

tigmä "malum, isimli" (*ti—* "demek").
yirdä yorıġma yalaŋuḳ "yer yüzünde dolaşan (yürüyen) insanlar" (*yorı—* "yürümek").
käligmä öd "istikbal, gelecek (gelecek zaman)" (*käl—* "gelmek").

141. *—ġu, —gü;* nadiren *—ḳu, —kü:* Olabilirlik (Üblichkeit), zaruret; eğer bu sıfat fiil vasıflık olarak bir ismin önüne gelirse, bu şekil ilgili olduğu isim vasıtasıyla bir şeyler yapılabildiğini veya yapılmak zorunda olduğunu, yahut bir şeyler yapmak âdetinde olunduğunu; ilgili ismin delalet ettiği şeyin yapılabileceğini veya yapılmasının âdet haline getirildiğini ifade eder (bk. § 115 ve 225 vd.).

ḳılmaḳu ḳılınç "yapılmayacak iş, yapılmaması gereken iş" (*ḳıl—* "kılmak, yapmak").
ḳutḳarḳu tınlıġlar "kurtarılabilir canlılar, kurtarılması gereken canlılar" (*ḳutḳar—* "kurtarmak").
küzätgü ärmäz "gözetilmesi gerekmez (gözetilecek değildir)" (*küzät—* "gözetmek, korumak").
siŋhadıwıpḳa barġu ärsär "Seylan'a gidecek ise, Seylan'a gitmesi gerekirse" (*bar—* "gitmek, varmak").
alaŋadturġu saḳınç "zayıflatıcı düşünce" (*alaŋadtur—* "zayıflatmak").
ozġu ḳutrulġu yol "vasıtasıyla kurtarılacak ve kurtulunacak yol, yani kurtarıcı yol" (*oz—* "kurtarılmak"; *ḳutrul—* "kurtulmak").

Bu ek, *+luḳ*'la genişletmek suretiyle sıfat yapar: "ilgili kelimenin delalet ettiği şey yapılabilir":

bışrıŋguluḳ iş "alışılacak iş, talim edilecek iş" (*bışrun—* "talim etmek").
oḳşatġuluḳsuz ädgülük umuġ "(başkalarıyla) karşılaştırılması mümkün olmayan iyi iş, benzersiz iyi iş" (*oḳşat—* "benzetmek, karşılaştırmak").
tuyġuluḳ bilgülük yol "duyulacak, bilinecek yol, duyulması ve bilinmesi gereken yol" (*tuy—* "duymak"; *bil—* "bilmek").

"İlgili kelimenin delalet ettiği şeyle, veya onun bulunduğu yerde, ilgili ismin delalet ettiği şey yapılabilir veya yapılması gerekir":

adırtlaguluḳ bälgü "ayırt ettirici işaret" (*adırtla—* "ayırmak").
osġuluḳ yol "kurtarılacak yol, kurtarmaya yarayan yol" (*oz—* "kurtarılmak, kaçmak").
olurġuluḳ orun "oturulan yer, oturmak âdetinde olunulan yer, her zaman oturulan yer" (*olur—* "oturmak").
yuŋguluḳ törü "yıkanılacak töre (yani, yıkanma adabı)" (*yun—* "yunmak, yıkanmak").

Ayrıca—nadiren—bağımsız olarak kullanılır.

ḳamaġḳa ayaguluḳ bolġaylar "herkes tarafından hürmet edilen (insan) olmalılar" (*aya—* "hürmet etmek").
tınlıġlarıġ körgülük ḳılıp "canlıları görebilir yapmak istiyorum" (*kör—* "görmek").

—ġusuz, —güsüz; —guluḳ'un olumsuzudur.

säwgüsüz "sevilmeyen, istenmeyen" (*säw—* "sevmek").

142. *—ma, —mä* (sık değil).

oyma är "oyuncu" (*oy—* "oynamak").
bälgürtmä ät'öz "görülen vücut" (*bälgürt—* "göstermek, belirtmek").
käsmä aş "kıyma yemek" (*käs—* "kesmek, kıymak").
barma yıl "geçen yıl" (*bar—* "gitmek, varmak").

143. Ek yığılmasının örnekleri olarak *—maḳlıġ, —mäklig* ve *—maḳsız, —mäksiz.*

sadu timäklig saw UII 48,5 " 'aferin' denecek söz, isabetli söz" (*ti—* "demek, söylemek").
ilänmäksiz "hiç bir şeye dokunmayan, ilişiksiz", yani "serbest, bağımsız" (*ilän—* "takılmak, asılmak").

144. *—maz, —mäz:* Sık sık sıfatın ve bazan da yüklem isminin olumsuzu; bk. § 211.

ärmäz iş UIII 83, 23 "cinayet" (*är—* "imek, olmak").
bilig bilmäz kişi IS 7 "bilgi bilmez kişi, cahil".

145. *—mış, —miş; (n* ağzında da) *—maş, mäş;* (istisna olarak da) *—muş, —müş;* daha ziyade yüklem ismi yapar; bk. § 219.

sıḳtamış tamu "feryat cehennemi" (*sıḳta—* "feryat etmek").
ḳopda kötrülmiş nom "her şeyin üstünde olan öğreti" (*kötrül—* "yükseltilmek").

146. *—°ml°ġ, —°ml°g* vs. ve *—°ms°z:* Ek yığılmasının örnekleri olarak (§ 77, 82, 118).

ärtimlig "geçici, fani" (*ärt—* "geçmek").
ayaġḳa tägimlig "hürmete değer" (*ayaġ* "hürmet", *täg—* "değmek").
tapıŋguḳa tägimsiz "hürmete değmez, hürmete layık olmayan".

147. *−°n:* Seyrek; bk. § 124.

tolun ay "dolunay" (*tol−* "dolmak").

148. *−°nçıġ, −°nçig* vs.; *−°nsıġ, −°nsig* vs. (< *−°nç* § 125, ve *+sıġ* § 80); nadiren de *−ḳ* ile.

muŋadınçıġ "şaşırtıcı" (*muŋad−* "şaşmak, hayran olmak").
küsänçig "sevilen, istenilen" (*küsä−* "istemek").
ḳorḳınçıġ "korkunç" (*ḳorḳ−* "korkmak").
adınçıḳ MIII 39,2 "fevkalade" (*adın−* "değişmek, iyileşmek).

−°nçsız, −°nçsiz; −°nçıġ'ın zıddını ifade eder.

taplançsız "istenmeyen, hoşlanılmayan" (*tapla−* "hoşlanmak, tasvip etmek").

149. *−ḳ, −k; −uḳ, −ük,* bk. § 127.

süzük "temiz, arı" (*süz−* "süzmek, temizlemek").
tägülük "kör" (*täg−il−* "dokunulmak").
ıduḳ "mukaddes" (*ıd−* "göndermek", yani din dışı kullanılıştan alınmıştır).

150. Ünlü artı *−r*: Çok kere geniş zaman ifade eden yüklem ismi olarak; ekseriya da sıfat olarak kullanılır; bk. § 216.

säwär "sevimli" (*säw−* "sevmek").
uçar "uçucu" (*uç−* "uçmak").
közünür "görünür, anlık, bir an" (*közün−* "görünmek").

151. *−s°ḳ, −s°k;* yer yer de *−ġ, −g* ile; bk. § 129.

il tuts(ı)ḳ yir IS 4 "memleket yönetilecek yer" (*tut−* "tutmak").

152. *−yuḳ, −yük:* Sık sık görülen geçmiş zaman manasıyla kullanılır; sıfat olarak da görülür; bk. § 218.

alḳyuḳ "bitmiş" (*alḳ−* "bitmek, tükenmek").
kirtkünyük "inançlı, inanmış" (*kirtkün−* "inanmak").

Fiilden Fiil Yapan Ekler

153. *−d−:* Artık canlı değildir, muhtemelen kuvvetlendirme bildirir.

tod− "doymak" (<**to−; tol−* "dolmak" ve *top* "bütün, hep" var olan **to−*'dan gelir).
**yod−* "mahvolmak, yok olmak" (*yo−d−un* "mahvolma"dan böyle bir kökün varlığına hükmedilebilir).
ḳod− "koymak" (<**ḳo−; ḳop* "hep, bütün" § 126; *ḳon−* "konmak" ile karşılaştırılmalıdır.

154. *−°ġsa−, −°gsä−:* "bir şeyi yapmayı istemek" (<*-°ġ+sa−* § 108 ve 97).

barıġsa− KP 68,9 "gitmeyi arzu etmek" (*bar−* "gitmek, varmak").
öpügsä− "öpmeyi arzu etmek" (*öp−* "öpmek").
körügsä− "görmeyi arzu etmek" (*kör−* "görmek").

155. *−ġur−, −gür−; −ḳur−, −kür−:* Yaptırma eki[27].

tirgür− "diriltmek" (*tir−* "yaşamak").
amırtġur- "teskin etmek" (*amırt−* "teskin olmak, sakinleşmek").
azġur− "azdırmak, ayartmak" (*az−* "şaşmak, azmak").

156. *−°l−*: Dönüşlülük yahut edilgenlik ve meçhullük bildirir.

ḳatıl− "katılmak" (*ḳat−* "katmak").
örtül− "örtülmek, örtünmek" (*ört−* "örtmek").
saçal− MIII 13, 18 "saçılmak" (*saç−* "saçmak").
tägil− "körletilmek, dokunulmak" (*täg−* "değmek", yani gözlere dokunulmuş olması).
tiril− "yaşamak" (eksiz *tir−* ile aynı manada).
közintä isig yaşı tökülü "gözünden sıcak yaşı dökülerek" (*tök−* "dökmek").
Ol tınlıġıg wiyakrit kılılmış ärip... UII 39, 101 "bu canlıya önceden haber verilmiş (Prophezeihung) olup" taki kuruluşa dikkat edilmelidir.
Şurada ek yığılması vardır:
soḳlun− "yıkılmak, kalmak" (*soḳ−* "sokmak").

157. *−°msın−, −°msin−*: "Yapar vs. gibi yapmak"; *−°m* § 118, *+sı−* § 98 ve dönüşlülük eki *−n−*'den meydana gelmiştir.

kılımsın− "yapar gibi yapmak, kılımsınmak".
bägimsin− TTVII 54,5 "beylenmek" (**bäg−i−* "bey olmak").
ataḳımsın− TTVII 54, 5 "ün sahibi gibi davranmak" (**at+a−ḳ+ı−* "ün sahibi olmak").

158. *−ma−, −mä−*: Olumsuzluk bildirir; bu bahiste zikredilen bütün ekler, bu *−ma−* ekinin önüne gelir; bundan sonra, sadece, isim fiil yahut zarf fiil teşkil eden ekler gelebilir; bk. § 211.

turġurma− "kaldırmamak, durdurmamak" (*turġur−* "kaldırmak, durdurmak").

159. *−°n−*: 1. Meçhullük (Medium); 2. *l* son sesli fiil tabanlarının dönüşlülüğü de *−°n−* ile yapılır. Mana, bazan basitiyle (Simplex) aynıdır.

alın− "alınmak" (*al−* "almak").
bilin− "bilmek, pişman olmak, kendini bilmek" (*bil−* "bilmek").
ötün− "rica etmek, hürmet etmek, dua etmek, takdim etmek" (*öt−* "dilemek, dua etmek, rica etmek").
ḳılın− "hazırlanmak, gayret etmek, kılınmak" (*ḳıl−* "kılmak").

160. *−°ḳ−, −°k−*: Kuvvetlendirme.

alḳ− "bitirmek" (*al−* "almak").
ök− "düşünmek" (*ö−* "düşünmek").
könük− "tamamıyla yanmak" (*kön−* "yanmak", *n* ağzı).

161. Ünlü artı *−r−*: Yaptırma eki, çok kere basitinin (Simplex) manasını verir. Ekseriya *u*, nadiren *a*, çok az da *ı* ünlüsü alır.

ölür− "öldürmek" (*öl−* "ölmek").
basur− "ezilmiş olmak, yani birinin emrine girmek" (*bas−* "basmak").
bütür− "bitirmek" (*büt−* "bitmek").
ärtür− "yapmak, geçirmek" (*ärt−* "geçmek, geçici olmak").
kitär− "gidermek, uzaklaştırmak" (*kit−* "gitmek").
kälir− R S3; *kälür−* AI "getirmek" (*käl−* "gelmek").

162. *−sı−*, *−si−*: Seyrektir; bundan yapılan türetmeler için bk. § 129, 151 ve 163.

ämsi− "emmek" (krş. *ämig* "meme").

163. *−s°k−*, *−s°k−*: Edilgendir; sık değildir; bk. § 162; DENY s. 1118'in altı.

tutsuk− "yakalanmak" (*tut−* "tutmak").
bilsik− "bilinmek" (*bil−* "bilmek").
ursuk− "vurulmak" (*ur−* "vurmak").

164. *−°ş−*: Karşılıklılık ve tekerrür bildirir; *−ma−* hariç, daima, bu bahiste zikredilen yapım unsurlarından sonra gelir. −Karşılıklılık bir tarafın pasif, diğer tarafın aktifliği içinde cereyan eder; o halde, birinin çağırdığına, diğerinin çağrıldığına değer veriliyorsa, kullanılabilir. Fakat katılan iki taraf da aktif olabilir.

amraş− "sevişmek" (*amra−n−* "sevmek").
tapış− "bulmak, yeniden bulmak" (*tap−* "bulmak").
körüş− "görüşmek, selamlaşmak" (*kör−* "görmek").

165. *−t−*: Nadiren bağlama ünlüsü alır; yaptırma ve edilgenlik bildirir; mana, basitiyle aynı da olur[1].

oḳıt− "okutmak" (*oḳı−* "okumak").
olurt− "tayin etmek" (*olur−* "oturmak").
säwit− "sevilmek" (*säw−* "sevmek").

166. *−tur−*, *−tür−*; nadiren *−dur−*, *−dür−*: *−t−*'ye göre daha belirli bir yaptırma manası taşır; yine de, burada da, bazan, bir yaptırma manası tesbit etmek imkansızdır; çünkü mesela, *aḳ−tur−* "akıtmak", belki de, *aḳ−ıt+*ur− olarak açıklanabilir, ki burada hiç bir yaptırma eki yoktur.

yidür− "yedirmek" (*yi−* "yemek").
amrıltur− "teskin etmek, rahatlatmak" (*amrıl−* "rahatlamak, teskin olmak").

[1] Burada gösterilen kelime teşkili unsurlarından bazıları diğerleriyle birleşebilirler, mesela *bul−t−uḳ−* "bulunmak", *bas−t−ıḳ−* "basılmak, ezilmek", *−t−* § 165 ve *−°ḳ−* § 160 ile, yapılmıştır; ayrıca, *biltiz−* "bildirmek" ve *artız−* "aldatmak"ın önünde bir *−tız−* (< *−t−ız−*, § 165, 167) bulunur.

167. *−°z−*: Bir nevi yaptırma ekidir (çok sık görülmez).

tutuz− "tutturmak, teslim etmek" (*tut−* "tutmak").
utuz− "yenilmek, üttürmek" (*ut−* "yenmek").
tütüz− "tüttürmek" (*tüt−* "tütmek").

ŞEKİL BİLGİSİ

İsim Soylular

Çokluk

168. Çokluk; belirli ekler, bazı son çekim edatları, yahut belirli vasıflıklarla ifade edilebilir. Bu, ifade edilmemişse, teklik ifadesi tekliği değil, belirsizliği ifade eder. Çokluk eki, tek tek fertlerin, yahut iş ve hareketlerin çokluğu söz konusu ise, kullanılır. Çokluk vasıflığı (sayı sıfatı) ile çokluk eki birlikte kullanılabilir: *Üç oğrılar* "üç haramiler". Kitabeler, çokluk ekinin kullanılması bakımından, yazmalara göre, daha iktisatlıdırlar.

İsimlere, zamirlere, belirsiz sayılara ve çekimli fiillere en çok gelen ve yaygın olan çokluk eki *+lar, +lär*'dir. *+lar*'ın bu fonksiyonu belki de tali bir fonksiyondur; çünkü, özellikle saygı gören ve hürmet edilen bir isim *+lar* eki aldığı halde de teklik ifade edebilir: *bodisawatlar* (KP 45, 3) "bir bodisatva". Bu ekin menşeini açıklıkla bilemediğimiz sürece, temel anlamı üzerinde kesin bir şey söyleyemeyiz. Dikkatli yazmalarda, bu ek, isimle bitişik yazılmaz.

169. Kitabelerde, bunun yanında, şahıs işaretlerine çokluk işareti olarak gelen bir *+kün, +ḳun, +ġun, +gün* vardır (bk. § 50).

170. *biz* "biz" (*bän, män* "ben"), *siz* "siz" (*sän* "sen")'den ve *köz* "göz", *müŋüz* "boynuz" (bk. § 71 ve Eski Moğolca * *+re* çokluk eki, krş. (Moğolca) *iki+re* "ikiz", (Moğolca) *müge+re+sün* "kıkırdak" kelimelerinde olduğu gibi ikilik bildiren isimlerden, artık canlı olmayan bir ekin varlığına hükmedilebilir.

171. Ayrıca, *ärän* "erkek, erkekler"deki *+an*'ın bir küçültme değil, bir çokluk eki olarak kabul edilmesi gerektiği zikredilir (bk. § 56).

172. Moğolca *t*, rastgele, kullanılır; manası artık anlaşılmaz ve bundan dolayı da *tigit* (tekliği *tigin* "bey, prens") kelimesine, bazan, bir de, *+lär* eklenilir (bk. § 65).

173. Çokluk ekleri, isimden yapılmış yeni isimler teşkil ederler; hal ekleri ve son çekim edatları bunlardan sonra gelir;

uluş+taki+lar "memlekettekiler": Burada *+taki*, çokluk eki eklenebilecek yeni bir isim teşkil eder. *uluş+lar+taki* "memleketlerdeki". — *bo munça+lar* "bu buncalar, bunlar": *+ça*, çokluk haline girebilecek yeni bir isim teşkil etti; fakat: *olar+ça* "onlar gibi".

174. Çokluk durumundaki sıralamalı cümle unsurlarında, çokluk eki bazan her cümleye, fakat çok kere de, sadece son cümleye gelir. İlk durum, daha ziyade, eğer bu kelimeler sıkı sıkıya birbirini takip etmezlerse vaki olur.

İstisna: Şiirlerde (I, 1 ve I, 5) *+lar* Moğolcada olduğu gibi, isim yerine, vasıflığa gelir: *aḳ+lar bulıt* "ak bulutlar" ve *ḳara+lar bulut* "kara bulutlar". Belki de, bu vasıflıklar, *aḳ−l−ar* "dökülen, (dökülür)", yahut *aḳ+la−r* "aklayan, aklayıcı" olarak açıklanabilir.

İsim

İsmin Halleri

175. Mantıkî ve gramatik kullanılışa göre hal ekleri ile son çekim edatları arasında kesin bir fark yoktur. Her ne kadar, Eski Türkçede bir çok durumlar için uygun düşmese de, çekimli dillere dayanarak, sadece kolaylık olsun diye, burada "hal (Kasus)" tabiri kullanılmıştır.

176. Ekseri yazmada, bilhassa eski olanlarında, hal ekleri isme bitişik olarak yazılmamıştır.

177. Birleşik kelimelerde, hal ekleri, genel olarak, sadece sona, bazan da, aynı fonksiyondaki bir çok isme gelir. — Sıfat (vasıflık) ek almaz: *türk bodun+(u)ŋ* (IE 1) "Türk halkının". — Mantıken, daha önemli ismi takip eden ünvan, sadece kendisi, hal eki alır: *şakimuni burḫan+ḳa* "Şakimuni(ye) Buda'ya". İstisna: *tadıḳ+ıŋ çor+(u)ŋ* (IE 32) "Tadık'ın (ünvan), Çor'un (isim)"; *ḳu+ġ säŋün+(ü)g* (IIS 9) "generali, Qu'yu (isim)".

Belirsiz Hal

178. Bir ismin eksiz tabanı, hem yalın hal, hem de belirsiz hal olarak vazife görür.

n eki ile bir dolaylı (fiile bağlı isim hali) tabanı teşkil edildiğine dair işaretler, zamirli isim çekimlerinde ve seyrek olarak da, bazı son çekim edatlarının önünde bulunur (§ 193 sonu).

İlgi Hali

179. Kitabelerde ve yer yer *n* ağzında: *+°ŋ*, yazmalarda yaygın olarak *+n°ŋ*. (Kitabelerdeki *+°ŋ* şekliyle ilgili olarak bk. § 78).

Kitabeler ve *n* ağzı yazmaları, ekseriya ünlüleri yazmazlar.

monçuḳ+uŋ (Th yaprak 2); *taşl(a)r+ıŋ* (a.a.O. 3).
t(ä)ŋrinŋ (WG 5); *atnŋ* (MI 16, 11).
ilig+niŋ (UIV A50); *ton+nuŋ* (MI 8, 14); *alḳu+nuŋ* (AI); *tsuy+nuŋ* (AI).
bäg+näŋ (UIV A152); *kişi+näŋ* (MI 8, 15).

Yaklaşma Hali

180. *+ḳa, +kä.* Nadiren: *+a, +ä;* ünlülerden sonra: *+ya, +yä* (krş.: HY'deki Eski Moğolca *+a, +e; +ya, +ye* yaklaşma hali eki).

Son şekil, bilhassa, iyelik eklerine, son sesi *ḳ* olan isimlere ve kitabelerde bazı yer bildiren isimlere gelir:

adaḳ+a (MI 5, 13); *suwsamaḳ+a* (TTII A37); *ög+ä* (TTI 216); *aç+a* (TTII A37); *bıŋ+a başı* (R N6) "bin başı"; *biri+yä* (IE 14) "güneye"; *ḳuri+ya* (R N11) "batıya".

Yaygın olarak: *bäg+kä, ata+ḳa, oğullar+ḳa.*

Yükleme Hali

181. +°ġ, +°g: (bk. Ordos Moğolcası +°ġ; MOSTAERT s. XXIV-XXIX).

täŋri+g; ada+ġ; ayıġ+ıġ; äw+ig; al:ın+uġ; äzük+üg; koyn+'uġ (MI 8, 8).

saw+ag (UIV A23); *tämir+äg* (MI 8, 12); *ıġaç+ag* (MI 7, 3); *niġoşak+ag* (Yabancı kelime! MI 23, 3).

Daha yakın zamanlarda, yani, blok baskılarda, zamirli çekimden gelen bir +*nı*, +*ni* de vardır:

yanturdaçı+nı (UII 58, 3); *ḳalıḳtaḳı+nı* (UII 69, 4); *ayalar+nı* (UII 46, 70).

Bulunma-Ayrılma Hali

182. +*ta*, +*tä*; +*da*, +*dä*.

Kitabelerde ön ses, ekseriya sedasız olarak, *r, l* ve *n*'den sonra +*da* olarak yazılır, yahut ⌣ *ld, lt* ve M *nd, nt* işareti kullanılır. —Yazmalarda böyle bir kaide tesbit etme imkânı yoktur; bazı isimler bazan bir, bazan da diğer şekli alırlar.

aġrıġ+ta; ät'öz+tä; baş+ta; yol+ta; ıraḳ+ta, öd+tä.
yir+dä; köduğ+dä; aya+da; ät'öz+dä.

Ayrılma Hali

183. +*tın*, +*tin*; +*dın*, +*din*; *n* ağzında nadiren +*tan* vs.

Kitabelerde bu şekil *ḳand(ı)n* (IE 23) "nereden?" ve *taşdın+d(ı)n* (R S4) "dışarıdan"a kadar gelir.

ada+tın; äw+tin. balıḳ+dın; bulıt+dın; ilkisiz+din; alku+dın.

+*tan* vs. şekli, ayrılma halini kitabelerde olduğu gibi sık sık bulunma hali ile ifade eden *n* ağzına hastır.

bas+tan (MI 5, 13); *ıġaç+dan* (MI 7, 2); *töpü+dän* (MI 17, 19).

Aşağıdaki örneklerin vasıflıklarında, ayrılma halinden değişik bir teşkil bulunur: *on+tun yıŋaḳ* "on gök doğrultusunda"; *kün+tün buluŋ* "güneyde"; *öŋ+dün sıŋar* "önde"; ayrıca; *taş+dın* "dışarda" (bk. AI). Dudak uyumuna giren bu +*dın* vs, vasıflıklar ve yüklem belirleyicisi yapar. (§ 408, 387); zikredilen bütün örnekler, ayrılma hali gösteren "nereden ?"e cevap vermezler, aksine genelde yer gösterirler. —Bu ekin, şekil olarak, ayrılma hali ile aynı menşeden olabileceğinin söylenmesi yerinde olur.

Vasıta Hali

184. +*n*; +*ın*, +*in*; *n* ağzında bazen +*an*, +*än* ve yuvarlak ünlülerden sonra yer yer +*un*, +*ün* olur.

Kitabeler, ekseriya, vasıta ekini, ünlüsüz yazarlar.
yadaġ+(ı)n (*yadaḳ+'tan*) "yaya"; *bärgä+n; küri+n.*
arıġ+ın; öz+in; ot+ın (TTI 194).
äsrük+ün (MI 6, 16); *öd+ün* (daima dudak uyumuna girer); *ögrünç+ün* (TTII A66).
tämir+än (MI 8, 11).

Eşitlik Hali

185. +*ça*, +*çä* (DENY § 919, 920, 922).

Aynı zamanda kelime teşkil eden (§ 45) bu ek, muhtemelen, sakatlanmış (verstümmelte) eski bir son çekim edatıdır. Artık, tek başına bir manası olmadığı için hal ekleri içine alınmıştır. Ek, çok unsurlu kelime gurûplarına da gelebilir, § 423.

aya+ça; törü+çä.

Yön Hali

186. +*ġaru*; +*gärü*; nadiren de +*ḳaru*, +*kärü*.

tabġaç+ġ(a)ru (IIE 35) "Çin'e"; *kün+gärü* (TTV A71) "güneye"; *sangaru* "sana".

Diğer Yer ve Zaman Belirleyicileri

187. *taş+ra* "dışarı", *(ä)b(i)m+rü* "evime" gibi çok nadir kuruluşlar, **ra* veya **ru*'yü yön eki olarak göstermeye yetmezler. Bunlar, uzak bir akraba dilden gelmiş olabilirler. Örnekler: § 394 ve 429. Bk. Ordos Moğolcası +*rū* vs. "yön eki", MOSTAERT s. XXXIV, monguor +*ra* bulunma hali. Osmanlıca'da: DENY § 906 +*ru* "yön". Bazan, burada, bir zarf fiil olduğu düşünülebilir: *taşra*, **taş+ı−r−a*'dan yapılmış olabilir; bk. Osmanlıca *taşır−* "taşırmak", Yakutça *tasăr−* "dışarı sürmek".

Zamirler ve Yakınları

188. Bu bahiste, zamir yahut zamire benzer bir vasfı olan, yahut da en azından zamir fonksiyonu taşıyan kelime ve ekler ele alınacak. Bunlardan bir çoğu birbirlerinden, çekim eki bakımından ayrılırlar. Mesela, şahıs zamirleri, isimlerden daha önce, bir çokluk eki geliştirdiler. Sonuncuların çokluğu ya hiç yoktu, yahut da, sadece, bir vasıflık veya bir son çekim edatı ile ifade edilmiş olmalıydı, *bän* "ben" ve *biz* "biz" arasındaki farka bakarak bu anlaşılabilir. Kaldı, ki şahıs zamirleri, aynen isimler gibi iyelik eki alabilirler: *siz+im+ä* (RADLOFF, Inschr. I s. 304) "benim olan sizlere, sizime". Eğer şahıs zamirleri isim olarak işlem görürlerse, zamir hal ekleri değil, isim hal ekleri alırlar: *män+ig atḳanmaḳ* (TTVI 462 Anm.) "beni bağlamaya". Belirsiz sayılar, gittikçe, isim çekiminin aleyhine genişleyerek zamir çekimini tercih ediyorlar.

Şahıs Zamirleri

189. Şekilleri pek çoktur; burada sadece tevsik edilmiş şekiller verilmiştir (+*i* yükleme hali için HY'deki Eski Moğolca +*i* ve +*yi*'ye bk.); tevsik edilmemiş, fakat başka şekillere bakarak varlığı kesinlikle iddia edilebilecek olan bazıları parantez içinde verilmiştir, msl. *sinitin*'in yanında *minitin*'in de olması gerekir (şimdi tevsik edilmiştir).

Teklik

1. Şahıs (**bi* kökü Moğolca'da yalın hal "ben" olarak kulanılır (fungiert).

Yalın hal : *b(ä)n* (Yen, To, R); *m(ä)n* (yaygın; Orh, Yen, R, Run yazmaları vs.'de de); *min* (tomara (Kolophon) sonra eklenmiş MI 29, 9).

İlgi hali : *bäniŋ* (To); *m(ä)niŋ, män(i)ŋ, m(ä)n(i)ŋ, mäniŋ, miniŋ* (alışılmamış: KP 80, 2).
Yaklaşma hali : *b(a)ŋa* (Yen, To); *b(ä)ŋä* (sadece bozuk yerde, RADLOFF, Inschr. I s. 311); *m(a)ŋa. maŋa.*
Yükleme hali : *bini* (To); *mini* (ekseriya böyle); *mäni* (KP'de rastgele).
Bulunma-Ayrılma hali : *m(i)ntä* (MI 29, 16); *mintä* (Ht); *mindidä* (UIV D86); *mintädä* (UII 21, 11).
Ayrılma hali : *minitin.*

2. Şahıs.

Yalın hal : *s(ä)n* (yaygın); *sän* (sadece sonraki metinlerde).
İlgi hali : *säniŋ* (ekseriya böyle), *siniŋ* (U III 8, 12).
Yaklaşma hali : *saŋa, säŋä* (To I N 8).
Yükleme hali : *sini,* (sonra) *säni.*
Bulunma-Ayrılma hali : *sintä* (yaygın); *sintädä* (UIV C87); *sinidä* (AI), *sintidä* (Suv. 626, 5).
Ayrılma hali : *sinitin* (UIII 48, 12).
Yön hali : *sangaru* "sana, sana doğru".

Çokluk

1. Şahıs.

Yalın hal : *biz.*
İlgi hali : *biziŋ* (yaygın); *biziŋ* (daha sonra, TTVII).
Yaklaşma hali : *bizkä* (Yen); *biz(i)ŋä, biziŋä* (yaygın).
Yükleme hali : *bizni.*
Bulunma-Ayrılma hali : *biz(i)ntä* (To); *bizintä* (MI 33, 20); *biznidä* (Suv. 611, 1).
Ayrılma hali : *biznidin.*
Ayrıca : *biznitäg* (AI) "bizim gibi"; *bizni ara* (MI 10, 2) "aramızda".

2. Şahıs.

Yalın hal : *siz, sis* (Brāhmī) "siz"; *sizlär* "sizler".
İlgi hali : *siz(i)ŋ, siziŋ* (yaygın, *n* ağzında da); *sizn(i)ŋ* (MI, 10, 11); *sizlärniŋ.*
Yaklaşma hali : *siz(i)ŋä, siziŋä* (yaygın); *s(i)zä* (Yen); *sizlärkä, sizläriŋä.*
Yükleme hali : *sizni; sizlärni.*

Bulunma-Ayrılma hali : *sizintä* (MI 10,5); *siznidä* (yaygın); *sizdä* (Yen); *sizlärdä* (yaygın).
Ayrılma hali : *siznidin* (HtVII 1803).

3. Şahıs (?) Kalıntıları.

inçä, (i)nçä (kitabeler) "böyle, böylece".

inçip (KP 24, 4; Suv. 616, 16; HtVII 2012); *(i)nçip* (R 08; W 101) "fakat, o halde".

inçäk (Run yazmaları s. 1057, 2; ThF. s. 148; AI); *inçak* (MI 7, 17) ?

inaru "ileri".

siŋar "doğrultusunda".[28]

İşaret Zamirleri

190. Bunlar, şahıs zamirlerinin 3. şahsını temsil ederler.

1. *bo*[29] "bu" (**mu* için krş. Eski Moğolca HY *mun* "o", çokluk *mut).*

Teklik

Yalın hal : *bo.*
İlgi hali : *(bunuŋ); moñun* (Brāhmī).
Yaklaşma hali : *(buŋar); muŋa* (yaygın); *muŋar (muŋa*[1] ile aynı manada ve aynı metinlerde kullanılmıştır).
Yükleme hali : *bunı* (kitabeler); *munı* (yazmalar).
Bulunma-Ayrılma hali : *bunda* (kitabeler); *munta* (yazmalar), *muntada* (Suv. 610, 8; MIII 25, 9); *muntuda* (KP 37, 4; 34, 8; bk. § 15).
Ayrıca : *bunça* (kitabeler; *bunça bitig bitidim* KS 28 "bunca (çok) yazdım"); *munça*(yazmalar) "bunca, bu kadar"; *munçada bärü* (MII 5, 8) "bunca (zaman)dan beri"; *munçulayu "böyle, böylece"* bk. § 15; *bunça sünüşüp,... bunça tutdı* (KS 12) "ne kadar savaştıysa, o kadar... yakaladı (esir aldı)". *muntaġ, mundaġ, muntaġ* (Brāhmī) "böyle, bunun gibi".
munıtäg (AI) "böyle, bunun gibi".
munılayu (HtVII 1854) "böyle, böylece".
mündırtiṃ (Brāhmī) "bundan dolayı".
muna, mına (AI; UIII 6, 1; 42, 16) "İşte, böyle!".

1) Yakutça'daki (BÖHTLINGK s. 272: +*tıgar* vs.) iyelik eklerine gelen yaklaşma hali eki +*gar* ile karşılaştırılmalı.

Çokluk

Teklik, çokluk manasında da kullanılabilir; yine de bilhassa çokluk bildiren ekler vardır.

Yalın hal: *bolar.*	Yükleme hali: *bolarnı.*
İlgi hali: *bolarnıŋ.*	Bulunma-Ayrılma hali: *bolarda.*
Yaklaşma hali: *bolarḳa.*	Ayrılma hali: *bolardın.*

2. *şo* "şu".

şunda, ş(u)nda (Yen) "şurada, eskiden".

3. *ol* "o".

Teklik

Yalın hal : *ol.*

İlgi hali : *anıŋ, an(ı)ŋ* (sık sık *munuŋ* olarak) "onun".

Yaklaşma hali : *(a)ŋar* (kitabeler); *aŋar* (MI 14, 15; To; AI; UIII 56, 8; U 6, 4 vs.) [1]; *aŋa* (sık sık; hiç bir mana farkı yok).

Yükleme hali : *(a)nı* (kitabeler); *anı* (yazmalar).

Bulunma-Ayrılma hali : *(a)nta* (kitabeler); *anta; (a)nda, anda:* Bulunma hali, belirli değil.

Ayrıca : *antaḳ* (TTV B17, *ḳ* ile *ġ*'yı ayırt etmeyen bir yazma); *andaḳ* (KS 17; MIII 5, 4) "hemen, derhal".

antada (U 30, 14; MII 7, 15; UIII 74, 23) "oradan, ondan".

antaddata (Ch I 16; hata ?).

antaça (U 8, 8) "tam o esnada, tam orada".

Ayrılma hali : *antın* (HtVII 2136), *andın* "oradan".

Vasıta hali : *anın* "bunun için, bundan dolayı".

Ayrıca : *ança* (UIV B5; C95; Suv. 625, 21) "biraz, o kadar". (To 2; 6; 8 vs.'de **(a)nça* yerine *(i)nçä* okumak gerekir: bk. § 189'un sonu); *ança sün* (KS 20) "bir çok birlikle (askerle)".

ançata kin (Suv. 625, 21), *ançata timin* (TTI 86) "hemen".

(a)nçaġ (Yen KJ 6, 1) ? *(ı)nçaġ* mı okumalı bk. § 189'un sonu? *ançulayu* "böyle, bunun gibi".

ançaġınça "bu esnada, esnasında"; *ançaġınça sapça* "ondan sonra"; *ançġınça+ḳan* mı okunmalı ? MI 6, 19) "tam anında".

andaġ (Yen; MII 5, 9); *antaġ* (HtVII 1796) "böyle, bunun gibi".

anıtäg; antäg (To 8, bk. V. THOMSEN'in düzeltmeleri, Turcica s. 95 Notlar) "böyle, bunu gibi".

[1] *muŋar*'la ilgili notlarla karşılaştırılmalıdır.

antırdın (U II 45, 49) [1] "oradan".

andıran (Suv. 612, 16), *antran* (Maitri. 93), *antaran* (Höllen, Z. 40) "oradan".

una "işte, bak! "

Çokluk

Teklik veya aşağıdaki şekiller kullanılır:

Yalın hal: *olar.*	Yükleme hali: *olarnı.*
İlgi hali: *olarnıŋ.*	Bulunma-Ayrılma hali: *olarda.*
Yaklaşma hali: *olarḳa.*	Ayrılma hali: *olardın.*

Sona Gelen Şahıs Zamirleri

191. Yani, yüklem isimlerinin sonuna gelen şahıs işaretleri.

Teklik

1. Şahıs: *b(ä)n* (Yen); *m(ä)n* (yaygın; istisna olarak, Ch135'te:) *min.*
2. Şahıs: *s(ä)n* (yaygın); *sin* (KP 19, 3).
3. Şahıs: gösterilmez, yahut:

bo (MI 34, 19),
ol (*bo*'dan daha çok sık geçer),
o (Brāhmī, alışılmış değil).

Çokluk

1. Şahıs: *biz; m(i)z* (çok seyrek).
2. şahıs: *siz; sizlär.*
3. şahıs: gösterilmez, yahut, *+lar, +lär;*

bo;
ol; olar (*bo*'dan daha sık).

Bu 1. ve 2. teklik ve çokluk şahıs işaretleri, isim durumuna girebilen (çekimli) fiillere ve *−ġay* ve *−sar* eklerine de gelirler: *bol−maz biz, täz−är sän, barma−ġay män.*

Şahıs zamiri yerine, çok nadiren, iyelik eki kullanılır: *käl+täçi+m(i)z* (To 14) "geleceğiz, gelmeye mecburuz" ve düzenli yazılmamış bir yerde: *bar−ır+m(i)z* (RADLOFF, Inschr. s. 261 1, 4) "gideriz".

[1] Moğolca, bulunma hali eki *+tur* ?'la karşılaştırılmalıdır.

Yüklem fonksiyonunda olmadıkları zaman, aynı isim fiiler, isim olarak, tabiatıyla, iyelik ekleri alabilirler: *käl−miş+imiz+dä* (Ht VII 2021) "geldiğimizde"; *kämiş−miş+iŋiz+kä* (Ht VII 2122) "terk ettiğinizde".

İyelik Göstergeleri

İyelik Gösteren Kelimeler

192. Teklik

"benim" : *mäniŋ.*
"senin" : *säniŋ.*
"onun" : *anıŋ; (bunuŋ), munuŋ; k(ä)ndünüŋ* (MIII 16, 3), *k(ä)ntünüŋ.*

Çokluk

"bizim" : *biziŋ; bizniŋ.*
"sizin" : *siz(i)ŋ, siziŋ; sizlärniŋ.*
"onların" : *anıŋ; olarnıŋ, (bonuŋ), monuŋ; bolarnıŋ; k(ä)ndülärniŋ, k(ä)ntülärniŋ.*

Bütün bu iyelik gösteren kelimeler —şekil olarak şahıs ve işaret zamirlerinin ilgi halleridirler— rastgele isim olarak da görülürler (fungieren): *siziŋ män* (MIII 24, 10) "size aitim, sizinim"; *mäniŋlär ol* (UIII 27, 16) "bana aittirler, benimdirler"; *−mäniŋ är* (R 012) "benim ordum" çok nadir ve eski bir kuruluş; genel olarak, mesela, *mäniŋ sü+m* (R S 9) "benim ordum" denir, yahut da sadece iyelik eki kullanılır: *ḳaŋ+ım* "babam".

İyelik Ekleri

193. Teklik

1. şahıs: *+°m*
2. şahıs: *+°ŋ;* (kitabelerde, aynı zamanda) *+°ġ, +°g*
3. şahıs: *+sı; +i; (+sı; +ı ?)*

Çokluk

1. şahıs: *+°m°z*
2. şahıs: *+°ŋ°z, +°ŋ°zlar;* (kitabelerde, aynı zamanda) *+°ġ°z, +°g°z*
3. şahıs: *+sı; +i; (+sı; +ı ?)*
+ları, +läri

Ünlü ile biten isim tabanlarına 1. ve 2. şahıs eklerinden önce bağlama ünlüsü gelmez. Bir ünsüzden sonra umumiyetle *ı, i* ilave edilir. Son hecede yuvarlak ünlü varsa, 1. ve 2. şahıs eklerinde ünlüler, ekseriya *u, ü* olur. Yer yer, özellikle *n* ağzında, *ı, i*'nin yerinde *a, ä* gelir. *+lar, +lär,* tabiatıyla değişmez. −3. şahıs

teklik, ünlü ile biten tabanlardan sonra *+sı* (ve *+ sı* ?), diğerlerinde *+i* (ve *+ı* ?)'dır. Ve kitabelerde artlı ünlülü isimlerden sonra da *+sı, +i*'nin geldiği görünüyor. Örnekler: *aġı+m; il+iŋ; törü+müz; ḳaŋ+amaz* (MI 10, 3); *adaş+amız* (UIV D19); *saç+ımaz* (UIII 55, 16); *ḳıl−mış+ımaz* (UIV C112); *oġul+ları; ada+sı; uluş+i* (yahut *+ı* ?).

İlgi hali: Eksiz isimlerdekinin aynı: *+°ŋ* (kitabeler) ve *+n°ŋ: äbim+iŋ; törüŋüz+nüŋ.*

Teklik ve Çokluk 1. ve 2. şahsın yaklaşma hali: Çok kere, özellikle eski metinlerde *+a, +ä;* fakat *+ḳa, +kä: yılḳım+a; uluşum+ḳa; iliŋ+ä; käntüŋ+kä.* 3. şahıs teklik ve çokluk *+ŋa, +ŋä: uluş+ı+ŋa, öz+i+ŋä.* İstisna: *öz+i+kä* (W a6) "kendine"; burada *öz+i* her hangi bir isim tabanı gibi muamele görmüştür.

Yükleme hali 1. ve 2. şahıs teklik: *+ın, +in;* yuvarlak ünlülerden sonra sık sık *+un, +ün; n* ağzında da, rastgele, *+an, +än.* Ünlü ile biten 3. şahsa, tabiatıyla sadece *+n* gelir. Çokluk halindeki bütün şahıslara *+nı, +ni;* 3. şahıs için, ayrıca, *+ların, +lärin* de gelir: *ḳılınçım+ın; törüŋ+ün; tämiräŋ+än; ili+n; özütüŋüz+ni; ädgüläri+ni; ädgüläri+n.*

Bulunma-ayrılma hali: 1. ve 2. şahıslarda, isimlerdeki gibi: *+da, +dä; +ta, +tä;* 3. şahıslarda: *+nda, +ndä; +nta, +ntä: bitigim+tä; ünüŋüz+dä; ḳorḳusı+nta; öwkäläri+ntä.*

Ayrılma hali: Eksiz isimlerdeki gibi: *+dın* vs., ve *n* ağzında az görülen *+dan* vs.; 3. şahıslar, aynı şekilde *n* ilavesiyle: *bägim+din; arḳışıŋız+dın; ötügi+ntä; işläri+ntä.*

Vasıta hali: Eksiz isimlerde olduğu gibi: *+°n: başıŋ+ın; özümüz+in* ve *özümüz+ün;* nadiren: *äligin+än; ködügi+n.*

Eşitlik hali: *+ça, +çä;* 3. şahıslarda: *+nça, +nçä: özüm+çä; özi+nçä.*

Yön hali: *+ġaru, +gärü;* 3. şahıslarda: *+nġaru,* yahut *+ŋaru; +ŋärü: iliŋiz+gärü; atlıġları+ŋaru.*

n, her hangi bir kaideye bağlı olmaksızın, aşağıdaki durumlarda eklenir: *burḫan ḳut+ı+nlıġ* "Buda azametinde (Buda azametli)"; *köŋül+i+n içrä* (MIII 22,6) "gönlünün içinde, gönlünde"; *il+i+n içrä* (MIII 19, 15) "kendi ülkesinde", ve *iki+n ara* "ikisinin arasında"; *sö+n+dä bärü* (KP 56,7) "eskiden beri"; *yaruḳ+ı+n täg* (MII 8,13) "(onun) parlaklığında"; *tay bilgä tutuḳ yablaḳ+ı+n üçün* (R 05) "Tay Bilge Tutuk'un kötülüğünden (düşmanlığından) dolayı"; *armaḳçı+sı+n üçün* (IE 6) "entrikasından dolayı"; *yir+i+n tapa* (R S6) "ülkesine doğru, ülkesine". (Krş. DENY s. 588 *yardım+ı+n+suz* "yardımı olmadan") [30].

Soru Kelimeleri

194. 1.*ḳa: *ḳanyu* (MIII 20,4) "hangi" = *ḳayu* (UII 22,4), *ḳayo* (Brāhmī) "hangi?", (TTII B36) "ne?" (= *ḳanu*, KĀŞGARĪ'de Arğu ağzı olarak gösterilmiştir; Eski Türkçede şimdiye kadar tevsik edilmemiştir).

ḳayusı (KP 6,2) "hangisi?".

ḳayular (TTV B2) "hangileri?".

ḳanyuda (UII 6,13) "nerede?".

ḳanyuğaru (TTVA notlar 23) "kime karşı, kime?".

ḳayutın sınar... antın sınar (UII 29,19) "hangi taraftan... o tarafa, o tarafa, ki orada...".

ḳanta (KP 58,4) "nerede?", "ne zaman?" (Brāhmī).

ḳanɟ(ı)n (IE 23) "nereden?".

ḳanı (IE 9) "nerede?".

ḳança (UIII 36,10) "ne kadar?", (UII 25,21) "nereye kadar?".

ḳaç (TTV A notlar 49) "kaç?"; *ḳaç ḳata* (KP 23,8) "sık sık, ekseriya".

ḳaçaŋ (MIII 7,5) "kaç defa, o kadar"; *ḳaç'aŋ* (MI 16,11)?

ḳaçan (UII 29,12) "ne zaman, nereye".

ḳaltı (MI 17,1) "ki" de, belki, aynı köke ait.

195. 2.*nä.*

nä "ne?", "hangi?", (To 40) "niçin?".

nä üçün (MI 23, 29) "niçin?".

nädä ötrü (MIII 12,13) "neden ötürü?".

näkä (To 40; KP 5,2) "neye?".

näçä (Suv. 118,4) "nice?"; *näçä...., näçä...* (MI 7,12) "ne kadar ..., o kadar...".

näçätä kin (Suv. 619,18) "nice sonra".

näçäkätägi (MI 16,16) "niceye kadar?".

näçük (KP 9,3) "nasıl?".

näçükin (HtVII 1959) "nasıl?".

näçükläti (MI 19,10) "niçin", "nasıl?".

nätäg "nasıl"; *n..., ançulayu...* (MI 23,5) "ne... onun gibi".

nämän (HtV) "nasıl?".

nälük (W 88; MI 33,20) "niçin?".

näŋçä (IIN 9, hatalı yer) "bir şeye göre".

nägü (UIV A42) "niçin yani?"; (Suv. 610,11) "nasıl?"; (HtVII 1969) "ne yani?".

nägüdä ötkürü (UII 5,14) "neden ötürü?".

nägül (TTVI Var. 31) "nasıl?".

nägülük (UIV A20; 27) "nasıl, niçin?".

196. 3. *kim.*

k(i)m (IE 22); *kim* (KP 22,4) "kim?".

kimkä (IE 9) "kime?".

kimni üçün (UIII 22,5) "kimin için?".

kim ḳayu (AI) "kim?".

Belirsizler

197. Yukarıdaki örneklerden anlaşılacağı gibi, soru kelimelerinden bazıları belirsizler olarak ortaya çıkabilirler (fungieren). Burada, bir kere daha, bu hususa dikkat edilmelidir (bk. § 450).

ḳaç kün (KP 33,6) "pek çok" yahut "bir kaç gün".

ḳaçaŋ ḳata (MIII 7,5) "sık sık, ekseriya".

näŋ yirdäki (To 57) "nerede, nereye (olursa olsun)".

nämä "ne ise" (TTVII).

Nisbet Zamirleri

198. Soru kelimelerinin bir kısmı, özellikle *kim*, aynı zamanda da *nä*, ekseriya, yan cümlelerin başına gelirler, bu hususla ilgli olarak bk. § 450-452.

Zamir Ünlemleri

199. Soru kelimesi *nä*, sadece nisbet zamiri olarak değil, ünlem olarak da kullanılabilir; bk. § 450'nin başı.

Dönüşlülük Zamirleri

200. Ekseriya "bizzat" olarak tercüme edilen *öz* ve *käntü* dönüşlü kelimeleri, cümlenin esas şahsına bağlanırlar. Bunlar, isim veya sıfat olurlar.

1. *öz* "bizzat, kendi, mahiyet, şahıs, hayat, (*n* ağzında da:) vücut".

Yaklaşma hali: *özkä* (AI); yükleme hali: *özüg* (AI); bulunma-ayrılma hali: *özdä* (Yen), *öztä* (Suv. 611,9); vasıta hali: *özin* (Yen, Ht) "kendiliğinden, şahsî".

Kalıcı bitişik: *ät öz* "et-bizzat", daima bir kelime halinde, fakat başta bulunan *ö*— ile yazılmıştır: *ät'öz*, belki *ät'üz* okumak gerekir, (§ 23'ün sonu): "vücut". —*isig öz* "hayat, ömür".

öz sık sık iyelik ekleri alır: *öz + üm, öz + üŋ, öz + i; öz + ümüz, öz + üŋüz, öz + läri.*

"ben": *özüm* (To 6; 57), *bän özüm* (To 1; 15; 53). *özümtä uluġ* (UII 77,17) "benden büyük". *özüm amtı açınur män* (SA 35) "kendim, şimdi, itiraf ediyorum".

"sen": *özüŋ* (TTI 18; 150).

"o": *öz* (KP 3,5) ve *özi* (KP 25,1) olabilir. Yaklaşma hali: Daha sık geçen *özingä* (TTV A notlar 23, bk. § 193)'nin yanında *özikä* (W Ia 6). Yükleme hali: *özin* (MI 6,6).

"kendi": *öz ḳazġançım üzä* (KP 12,2) "kendi kazancım ile". *öz tapınça* (TTI 6) "kendi arzuna göre". *öz tili* (MI 19,12) "kendi dili". *öz ötäk* (TTII B23) "kendi borcu". O halde *öz*, iyelik ekini temsil edebilir, fakat sık sık onunla birlikte görülür. —*öz*'ün yerinde yükleme eki ile birlikte, ortak bir mülkiyet değil, her malikin kendi mülküne sahip olduğunu göstermek bakımından, çokluk, üleştirici (distributiv) manada çift *öz* görünür: *bo üç tiginlär öz öz köŋüllärintäki saḳınmış sawların sözläşip* (Suv. 609,12) "bu üç prens (her biri) kendi gönüllerindeki düşündükleri işlerini (sözlerini) konuşup...".

201. 2. *käntü:* "kendi, bizzat, şahıs, bu". *kntü* (kitabeler, AI, W); *kndü* (AI), *käntü* (AI).

İlgi hali: *kndünüŋ*; yaklaşma hali: *kntükä;* yükleme hali: *kntüni;* vasıta hali: *kntün.*

käntü, çokluk ve iyelik ekleri alabilir: *öz käntüŋkä ınanġıl* (TTI 40) "kendi kendine güven", yani "kendine güven".

kntü ḳılmış ḳılınçı (MII 12,1) "kendi yaptığı iş"; *kntü sürüg* (MI 8,7) "kendi sürüsü"; *käntü köŋlünçä* (TTI 7) "kendi gönlünce"; *iki ygrmi ödläri kntü ärür* (MIII 18,7) "12 saatleri bu (kendi)dur (bundan sonra sıralanır)"; *iki ygrmi ödläri kntülär ol* (MIII 18,11) "12 saatleri bunlardır (bundan sonra sıralanır)"; *kndü yaŋıldıġ* (IE23) "kendin yanıldın"; *kntü bodunım* (R 02) "(siz) bizzat milletim (olun)".

käntü'nün çift olarak söylenmesi, *öz*'deki ile aynı manayı verir: *adruḳ uzlar kntü kntü uz işin işläyür* (KP 2,5) "çeşitli ustalar, (her biri) kendi işlerini yapar".

Sayılar

202. Asıl Sayılar

1: *bir*	10: *on*
2: *iki; äki* (seyrek; MI 9,9)	20: *ygrmi, yigrmi, ygermi* (Brāhmī)
3: *üç*	30: *otuz*
4: *tört*	40: *ḳırḳ*
5: *biş, bş; bäş* (nadir), *beş* (Brāhmī)	50: *ilig, älig, ëlig* (Brāhmī)
6: *altı*	60: *altmış*
7: *yiti, yti*	70: *yitmiş*
8: *säkiz*	80: *säkiz on*
9: *toḳuz*	90: *toḳuz on*

100. *yüz* (daima *yuz* yazılır); 1000: *bıŋ* (nadir); *biŋ* (ikisi de kitabelerde); *miŋ* (yaygın); 10 000: *tümän.*

Çok yüksek sayılar, küçükleri büyüklerin önüne getirmek suretiyle çoğaltma yoluyla teşkil edilir: *yüz miŋ*, yani 100 defa 1000: "100 000"; tek tek sayılar da çift söylenerek daha yüksek sayılar elde edilir: *yüz yüz miŋ miŋ* "yüz kere yüz kere bin kere bin"; yahut, nihayet Çinceden (*ban* < 萬 *wan* "10 000") ve daha çok da Sanskritçeden alınır: *kolti* < Sanskritçe *koti; nayut* < Sanskritçe *nayuta* (iki çok yüksek sayı); *asanki* < Sanskritçe *asaṃkhyeya* "sayısız".

"19": *toḳuz yigirmi*. "43": *üç älig*. "85": *biş toḳuz on;* muahhar metinlerde: *säkiz on biş*. "45 360": *tört tümän, biş miŋ,üç yüz, altmış*. Eğer, daha yüksekteki, onlu sıra, daha küçüğünden önce gelirse, ikisinin arasına bir *artuḳ* + *ı* "ve daha çok" girer: *otuz artuḳı bir yaşıma* (IIE 28) "otuz bir yaşımda"; *biş yüz artuḳı äki otuzunç yılḳa* (MI 12,15) "522 yılında" [31], *toḳuz on artuḳ säkiz* "98". Bundan başka *artuḳ* "göre daha çok, —den fazla" manasına gelir: *yüz artuḳ oḳun urtı* (IE 33) "yüzden fazla okla vurdu".

Vasıflık olarak önüne bir sayı alan isimler, + *lar* ile veya + *lar*'sız kullanılabilirler: *üç özüt* "üç ruh" ve *üç oġrı* + *lar* "üç uğrular".

203. Sıra Sayıları

1.: *başlınkı* "(baştaki) birinci"	6.: *altınç*
2.: *ikinti*	7.: *yitinç*
3.: *üçünç*	8.: *säkizinç*
4.: *törtünç*	9.: *toḳuzunç*
5.: *bişinç*	10.: *onunç*
	11.: *bir yigirminç* vs.

"birinci, ikinci, üçüncü": *bir* (!), *ikinti, üçünç*. —"karşılıklı": yaygın olan *ikintikä* yanında, bir *ikintiskä* (*ikintişkä* mi okunmalı?). —*üç küzät ödün* (TTV A99) "üçüncü gece nöbeti", bunun yanında: *bişinç küzädtä* (Ht Y8, 24) "beşinci nöbette".

204. Üleştirme Sayıları

birär "birer"; *bir bir är* "bir bir adam"; *üçär ḳata* (U 29, 15) "üçer defa"; *ikirär kädlär* (Ht G43 r19) "ikişer K."; *bişär yüz ärin barıp* (KP 24,2) "beşer yüz er(adam)le gelip..."; *yitirär, (yitişär)* olarak düzeltilmiştir (Suv. 534,1) "yedişer"; *altırar ygrmi* (Höllen, Z. 50) "on altışar".

205. Ortaklık Sayıları

birägü "her biri"; *ikigü, ikägü* "her ikisi"; *bişägü; yitägü; yüzägü* "yüzlerce"; *ḳamaġu* "bütün, hepsi"; *adınaġu* "başkası"; *tüzügü* (TTIII 98) "bütün, hep".

birgülük (UIII 15, 19) "bütün, hep".

äkün (Man. Erz. 8,27 < *äkigü* + *n*) "ikisi, ikisi birden".

206. Katlama Sayıları

bir yaŋlıġ "bir türlü", yani "uygun, ahenkli".
iki ḳat "iki kere".
üç ḳata "üç kere".
tört ägim veya *äŋim* "dört kısımlı".
biş törlüg "beş türlü".
altı yol "altı kere"; *üç yol+ı* (UII 41, 16) "üç kere".
miŋlig, tümänlig "binli, tümenli (on binli)".

207. Sayılardan Türetilmiş Olanlar

birlä "ile, birlikte".
ikiläyü "yeniden, ikinci defa".
üçkil "üçken".
ikirçkü "şüphe".
birgärü "beraber".
ikintiş (UIII 23,4; bk. Sıra Sayıları: *−s?*) "karşılıklı".
ikidin (MIII 8,10) "ikisi birden".

208. Belirsiz Sayılar

ḳamaġ "bütün, hep"; *ḳamaġu* "hep beraber"; *ḳamaġun* "hep".
üküş "çok".
barça "bütün".
az "az".
munça "bunca, bu kadar".
näçä "çok, pek çok? bir kaç, bir çok".
ḳaç "bazı, bazıları".
ḳaçaŋ (MIII 7,5) "ne kadar, ekseriya, çok".

Ayrıca bazı fiilden türemiş son çekim edatları belirsiz sayılar durumuna girmiştir:

sayu "herkes".
alḳu "bütün".
tüzü "bütün".
bütün "bütün".
yomḳı "hepsi, bütün".

İsim Çekimi vd.

209. Çekim, şahıs zamirlerinde olduğu gibidir, yani yükleme hali *+nı, +ni*'dir: *ikigü+ni, barça+nı, tüzü+ni, alḳu+nı.*

birisi (*iki+si*'nin tesiriyle teşkil edilmiştir), *ikisi, säkizi* vs. "biri, ikisi" vs. manasına gelir (bk.§ 360).

Tarihleme

210. Seneler verilirken asıl sayılar da kullanılır: *kaŋ-si altı otuz yıl* (Suv. 199,15) "26. K'ang-hi yılı"; sıralama sayı sıfatları daha sıktır: *bişinç yıl* (HtVII 1855) "beşinci yıl"; *kaŋ-si ygirmi altınç... yıl* (Suv. 34,17) "26. K'ang-hi yılı" [32].

Ayların sıralama sayıları ile gösterilmelerine rağmen −birinci: *ram ay* (HtY 9 rl) yahut *aram ay* ve sonuncusu *çaḫşapat ay* dışında −ayın ilk on günü *yaŋı* "yeni (yani ay)" ilave edilerek asıl sayılarla işaret edilir: *ikinti ay, üç yaŋıḳa* "2. ayın 3. günü". 11. günden itibaren sıralama sayıları başlar: *bir yigirminçḳa* "11. (gün)".

Yılları ve günleri saymak için, sonsuz bir zincir olarak sayılıp giden 12 hayvan ve bundan başka 10 Çin boyunu (Çince 干 *kan*) sıralayan bir daire (Zyklus) vardır. Bu iki dairenin elemanları ikişer ikişer de bir araya getirilir. Onlu dairenin birinci unsuruyla, hayvan dairesinin birinci unsuru bir araya getirilir. Bu her ikisinin de onuncu unsuruna kadar devam eder. Sonra, onlu dairenin birinci unsuru ile hayvan dairesinin on birinci unsuru vs. bir araya getirilir. Böylece her iki sıranın birinci unsurları bir araya gelinceye kadar 60 çift meydana çıkar.

Şipḳan (< Çince 十 干 *shï-kan*) "on boy"

1. *ḳap* < Çince 甲 *kia* < *ḳap.*
2. *ir* < Çince 乙 *i* < *ir.*
3. *pi* < Çince 丙 *ping.*
4. *ti* < Çince 丁 *ling.*
5. *bou* < Çince 戊 *mou* < **bou.*
6. *ki* < Çince 己 *ki.*
7. *ḳï* < Çince 庚 *kêng.*
8. *sim, sin* < Çince 辛 *sin.*
9. *jim, äjim* < Çince 壬 *jên.*
10. *kui* < Çince 癸 *kuei.*

Hayvan Dairesi.

1. *sıġan, küskü* "sıçan".
2. *ud* "sığır".
3. *bars* "pars".
4. *tawışġan* "tavşan".
5. *luo* < Çince 龍 *lung* "ejderha".
6. *yılan* "yılan".
7. *yunt* "at".
8. *ḳoyn* "koyun".
9. *biçin* "maymun".
10. *takıḳu* "tavuk".
11. *it* "it, köpek".
12. *laġzın, toŋuz* "domuz".

Bir günün çift saatleri de hayvan dairesine göre sayılır, ve bunlardan birincisi, gece saat 23'ten başlayarak 1'e kadar devam eder.

Olumsuzluk

211. Fiiller, fiil tabanına *−ma−*, *−mä−* getirmek suretiyle olumsuzlaştırılır: *yi−mä−yin* "yemeyeyim!"; *yorı−ma* "yürüme!"; *ıd−ma−ġaylar* "göndermeyecekler"; *ḳıl−ma−dımız* "kılmadık"; *sözlä−mä−sär siz* "söylemezse-

niz, konuşmazsanız"; *ölür-mä-mäk* "öldürmemek"; *saḳın-m(a)tı* (IE 10) "düşünmeden, göz önüne almadan"; *bul—madın* "bulmadan"; *bul—ma—y* § 232[39]; *bul—ma—yın* § 234.

Geniş zaman özel bir olumsuzluk şekline sahiptir; olumlu şeklin *—r*'sinin yerine *—z* gelir: *säw—mä—z män* "sevmem"; *tıdıl—maz+lar* "engellenmezler". İzahlı şekillerde (periphrastischen Formen) olumsuzluk: *közün—mäz bolup* "görünmez olup".

—maz'la yapılan şekil bir isimdir (§ 121, 144); yüklem olarak kullanılışına bir örnek: *ol ögrünçümüz tükäti sözlägü+täg ärmäz* (TTII A54) "bu sevincimiz tamamıyla söylenecek gibi değildir", yani "sevincimiz ifade edilemez".

Bu *ärmäz*, Eski Türkçede bulunmadığını sandığımız yeni ağızların yerine kullanılır. Var olduğuna işaret edilebilecek yer IS 6, IIN 5, henüz açık değil: *çuġay yış tüg(ü)ltin, yazı ḳonayın* "Çuğay otlağına (yaylasına) değil, ovaya konayım (yerleşeyim)".

212. "Mevcut olmamak": Aynı şekilde isim soylu *yoḳ, bar* "var, mevcut"ın olumsuzudur: *yıd+ı yoḳ+ıŋadägi* (TTIV B56) "kokusu yok oluncaya kadar". Yüklem olarak kullanılışı: *anta yäk içkäk yoḳ* (TTV A96) "orada şeytan ve vampir yok"[33].

213. "mevcut olmama"yı, yahut "bir şeysiz olma"yı ifade eden bir diğer hece, yokluk eki olarak telakki edilebilecek olan *sız, siz*'dir (bk. § 61,82); çünkü ses uyumu kanunlarına tabidir, yani yuvarlak ünlülerden sonra *+suz, +süz* gelir; daha eski yazmalarda ayrı olarak yazılmıştır. Belki de, eskiden, *yoḳ* ile aynı manaya gelen ve tamamıyla *är—mä—z*'e benzeyen, *—z* ile fiilden yapılmış, müstakil bir kelime vardı. *yazuḳ+suz* "suçsuz, günahsız"; *bilig+siz* "bilgisiz, cahil".

Ayrıca, bir uzatma (Pleonasmus) olduğu açıkça görünen, gerçekte eş anlamlı bir birleşik olan *yoḳ+suz* (UII 15,8; UIII 31,7) "nafile, manasız"; *yoḳsuz ḳıl—* (UIII 38,14) "talan etmek, gasbetmek" de vardır.

214. Olumsuzun kuvvetlendirilmesi, *näŋ* (Suv. 612,1; Moğolca "çok, pek" manasına gelir), *idi, artı* ve bazan da "hiç, asla" manasına gelen *kiçig* "küçük" ile yapılır: *näŋ buŋ yoḳ* "hiç sıkıntı yok"; *idi säwmäz män* "hiç sevmem, katiyyen sevmem"; *artı bultuḳmaz* "asla bulunmaz"; *taluyḳa kiçig tägmädim* (IS 3) "denize asla ulaşmadım (kelime kelime: Denize küçük (az) ulaşmadım)". *näŋ artatmaġalı idi umadım* (Suv. 613,7) "asla mahvedemedim". "herkes, bütün, hep" manasında çift olumsuz: *ol saw yoḳ kim käntü äşidmäsär* "bir (ol) söz yok, ki kendi işitmesin (işitmese)".

FİİL ŞEKİLLERİ

Çekimli Fiiller

Dilek Kipleri: Emir vs.

Teklik

215. 1. şahıs: *—ayın* (kitabelerde *—ayn, —äyin*'den daha fazla) *—ayn, —äyin; —ayn, —äyn;* ünlü ile biten fiil tabanlarından sonra: *—yin, —yn; n* ağzında da, nadiren: *—ayan, —äyän; —yan, —yän.*

bol-ayın "olayım"; *aya-yın* "hürmet edeyim"; *tilä-yn* (UII 5,12) "dileyeyim"; *olur-ayn* (Man. Erz. 18,29) "oturayım"; *bol-ayan* (MI 12,11) "olayım". İstisna olarak, sona, şahıs zamiri de gelir: *bart—ayın män* (KP 9,7) "kırayım".

2. şahıs: Sadece fiil tabanı, yahut *—ġıl, —gil. ḳıl* "kıl!"; *aya-ġıl* "hizmet et!"; yaygın olan *äŋ-gil*'in yerine *äŋil* "eğil!".

3. şahıs: *—zun, —zün;* kitabelerde *—çun, —çün* (krş. Eski Moğolca HY *ok—su* "vereyim"?); *alḳın—zun* "azalsın"; *bädizäd—zün* "çizsin, resmetsin"; *bol—ma—zun* "olmasın"; *...bolmazun; ...bolçun* (IE 11) "...olmasın ...olsun". *kir—zkün* (KP 45,6) "girsin"; *—zün* yazılması gereken bir istinsah hatası. —Bazan âdet olmadığı üzere, isim durumunda kullanılır: *yrlıḳa—zunın* (MII 8,16) "mağfiretiyle"; *yarlıḳa—zu* (IE 29) "buyursun" ile paralel bir yerde *yarlıḳa—duḳ üçün* var.

Çokluk

1. şahıs: *—alım, —älim;* (*n* ağzında:) *—alam, —äläm;* ünlü ile biten fiil tabanlarından sonra: *—lım, —lim.*

2. şahıs: *—°ŋ*: Bu şekil, tek kişi için nezaket ifadesi olarak da kullanılır. *—ıŋlar* vs. ise, nezaket şekli olarak değil[34], sadece çokluk olarak kullanılır.

ḳatıġlan—ıŋlar "gayret ediniz"; *yançal—arlar* (MI 9,12) "eziliniz"; *täk-inklär* (Man. Erz. 27,33, başka yerlerdeki *g*'nin yerine, ekseriya, *k* kullanan bir metin) "gelin, değin".

3. şahıs: *—zunlar, —zünlär,* yahut, teklik şekilleri. Bunlar aynı zamanda 2. şahsa saygı hitabı olarak da kullanılır.

Bu şekillerin yerine, yer yer daha hafif bir mana ifadesiyle, *—gay* şekli gelir: *bar—ma—gay sin* (KP 19,3) "gitmeyeceksin", "gitme işte!"; *yara—gay* (KP 48,6) "olsun! iyi!".

Emrin olumsuzu, ekseriya, bir izin verilmeyiş ifade eder: *köni ıd—ma—lım* (HtV 261) "hakikaten göndermeyelim (hakikaten göndermemeliyiz)"; *kör—mä—yin* (KP 63,2) "görmeyeyim, (görmek istemiyorum)".

Basit Zamanlar

Geniş Zaman [35]

216. *−ur, −ür;* nadiren *−ar, −är;* tek tük de *−ır, −ir;* fiil tabanının ünlü ile bitmesi halinde: *−yur, −yür;* nadiren *−r;* şahıs zamirleri *män, sän,* −yahut *ol, bo; biz, siz* yahut *sizlär,* −yahut *+lar, +lär* yahut *olar.* (Öne gelen şahıs zamirlerinin diğer şekilleri için § 191'e bakılmalıdır). Nadiren, aynı fiil tabanına değişik geniş zaman ünlüsü gelir: Alışılmış *tägin−ür*'ün yanında *tägin−är* (UII 80, 64) de vardır.

−ar, −är, başkaları yanında, aşağıdaki fiil tabanlarına gelir: *tart−* "çekmek"; *al−* "almak"; *ḳan−* "kanmak"; *uḳ−* "anlamak"; *ärgür−* "(zaman) geçirmek"; *bälgür−* "belirmek"; *bat−* "batmak" (Ch 24); *tut−* "tutmak"; *tuġ−* "doğmak"; *oz−* "kaçmak, kurtarılmak"; *öç−* "sönmek"; *ün−* "yükselmek"; *ḳod−* "koymak"; *ögir−* "sevinmek"; *ür−* "üflemek"; *büt−* "bitmek"; *siş−* "şişmek"; *it−* "etmek"; *bäz−* "titremek"; *käs−* "kesmek".

−ır, −ir: bar− "varmak, gitmek; *käl−* "gelmek"; *ḳal−* "kalmak"; *arıt−* "temizlemek"; *bil−* "bilmek"; *tit−* "denmek"; *soġut−* "soğutmak"; *köyir−* "yakmak"; *oġşat−* "benzetmek"; *ämgät−* "ızdırap vermek" (Ch'de).

başla− "başlamak", *boşa−* "kurtarmak", *ti−* (To 10) "demek" fiillerinin geniş zamanları ekseriya *−yur*, bazan da *−r* ile teşkil edilir.

Mana: Ekseriya şimdiki zaman, bazan da gelecek zaman manası verir.

Fonksiyonları: 1. sıfat (§ 150); 2. (nadiren) isim (§ 128) yapar; 3. yüklem olur.

1. *bodun, är−ür bar−ur ärikli, yaġı boldı* (IN 1) "serbest (hür) olan aşiret (bize) düşman oldu". −2. Eşitlik hali eki ile: *ançulayu amrar ärti sizni tüzügü, anasın babasın oġlanı säf−ärçä* (TTIII 98) "sizin hepinizi, çocuğunun anasını ve babasını sevdiği gibi (severcesine) severdi"; *bir ymä är−üri yoḳ äriṗ* (HtG 34 r7) "birin (bir kavramının) varlığı yok (olup)". −3. *kimkä ilig ḳazġan−ur män* (IE 9) "kimin için il (ülke) kazanırım?".

Görülen Geçmiş Zaman I

217. Taban: *−t* veya *−d* (§ 36; *−°t* ile fiilden isim yapılır: Bk. § 131). Şahıslar iyelik ekleri ile ifade edilir: *−t+°m; −t+°ŋ,* (kitabelerde *−t+(°)ġ* da var); *−t+ı; −t+°m°z; −t+°ŋ°z,* (kitabelerde *−t+(°)ġ(°)z; −t+ı* ve *−t+ıtlar.*

Aynı son ses ünsüzleri, bazan sedalı, bazan da sedasız şekiller alırlar; hatta aynı fiil tabanı değişik ekler alır. Ünlü ile bitenler *d*'yi tercih ederler. *ägsüti* ve *kärgäti* belki *ägsüt−di* ve *kärgät−di*'den oluşmuştur. Diğer örnekler: *adır−dı; aş−tı*'nın yanında *aş−dı; arı−tı*'nın yanında *arı−dı; in−di; anun−tum; irintür−düm; iktülä−däm* (UII 86, 47); *bar−damaz, käl−tämäz* (MI 10,12); *işlä−dämäz* (MI 10, 13); *ḳıl−tınaz* (HtG 22, 24); *bar−d(ı)ġ* (IE 24).

Çekimli fiilin özel manaları: *ay braman bahşı, nägü bol−tuŋ* (UIV D113) "ey Braman bahşı, (sana) ne oldu (başından ne geçti)?". *äd tawar tilädär, bul−tuŋ* (TTI 10) "mal mülk dilersen, işte hemen (buldum)". *täprädär, alḳın−tıŋ; täprämädär, yägä−diŋ* (TTI 204) "kımıldanırsan kaybolup gidersin, kımıldanmazsan iyileşirsin".

Görülen Geçmiş Zaman II

218. *−t, −d*'den daha az kullanılan ve kitabelerde hiç olmayan *−yuḳ, −yük* de görülen geçmiş zaman ekidir. Şahıs işaretleri, geniş zamanda olduğu gibi *män* vs.'dir.

Bu şekil, 1. ekseriya sıfat, 2. nadiren isim (§ 152, 134); 3. en çok da çekimli fiil olarak geçer:

1. *bulḳan−yuḳ tınlıġlar* (TTIII 162) "birbirine girmiş canlılar"; *ädgü tit−yük nomluġ rtni* (TTIII 108) "öğretinin 'iyi' denilen (denilmiş) cevheri"; *öwkä könül öritmä−yük tınlıġ* (UIII 42,13) "kin (öfke) beslemeyen (beslemedik) canlı". *täg* "gibi" 'den önce: *körü uma−yuḳ täg.* (HtG 2 r11) "görememiş gibi"; *işi büt−mä−yük täg* (TTI 51) "işi bitmemiş gibi". −2. *ıd−ma−yuḳına* (HtV 287) "göndermemiş olmana (göndermediğinden)". −3. *tüşä−yük män* (UIII 54,15) "düş gördüm"; *ba−yuḳ sän* (UIII 83,2) "bağladın"; *saḳın−yuḳ sän* (UIII 48,6) "düşündün"; *käl−yük ol* (UIII 64,5) "geldi"; *uġra−yuḳ ärki* (UIII 68,24) "planladı belki"; *ḳarı−yuḳ biz* (UIII 55,19) "ihtiyarladık"; *uġra−yuḳ siz* (UIII 48,20) "kastettiniz". Yardımcı fiillerle birlikte: *işlärin alḳ−yuḳ ärdi* (UIII 88,4) "işlerini bitirdi idi (bitirmişti)"; *saḳın−ma−yuḳ mu ärdiniz* (UIII 58,7) "düşünmediniz mi?".

Belirsiz Zaman (Anlatılan Geçmiş Zaman)

219. *−mış, −miş; n* ağzında yer yer *−maş, −mäş;* yuvarlak ünlülerden sonra, çok nadir olarak da *−muş −müş* olur. Belki de *−ma−* olumsuzluk eki almaz.

Fonksiyonları: 1. sıfat, 2. isim, 3. yüklem.

1. *yazın−mış yazuḳ* "işlenmiş günah" (çok sık; § 145'e de bk.). −2. *örgän−mis+in körüp* (MI 6,8; *s* ile *ş*'yi ayırt etmeyen bir yazma) "kirlendiğini (kirlenmiş olduğunu) görüp"; *yir täŋri törü−miş+tä* (KP 5,8) "yer ve gök yaratıldığından beri" (§ 122'ye de bk.). −3. Bu şekil kitabelerde, ekseriya, duyulan-söylenilenden öğrenilmiş bir olayı ifade eder. Yazmalarda da sık sık daha önceki geçmiş zamanı anlatır. Görülen geçmiş zaman durumundaki bir yardımcı fiille birlikte ise, *−mış,* daha önceki geçmiş zamanı gösterir. *(oğuz) süsi üç biŋ* (V. THOMSEN'e göre böyle) *är−miş; biz iki biŋ ärtimiz* (To 16) "(Oğuz) askeri üç bin er imiş, biz iki bin er idik". *bo yir ämgäklig yir är−miş* (KP 4,7) "bu dünya ızdıraplı dünya imiş (bu dünya dert dünyası imiş)". *nomlayu yarlıḳa−mış* (TTV B 5) "saygıyla vazetmişler"; *ädgüg anıġaġ ḳop täŋri yarat−mış ol* (Ch I27) "iyiyi ve kötüyü hep tanrı yaratmıştır" (burada yanlış bir iddia zikredilir). *taştın ilinçükä ün−miş ärdim* (KP 5,4) "vakit geçirmeye girmiş idim". *aġaz−lan−mış boltı* (MI 25,3) "söylemiş (telaffuz etmiş, ağzından çıkmış) oldu".

"mecbur olmak (gereklilik)", ekseriya, *−mış*'lı bir fiile *kärgäk* getirilmek suretiyle ifade edilir; bazı metinler, bunun yerine *−ġu* şeklini kullanırlar: *bil−miş kärgäk* "bilmek gerek".

Gelecek Zaman I ve II

220. I: *−ġay, −gäy,* şahıs işaretleri geniş zamandaki gibi: *män* vs. [36]

Gelecek zaman, bazan muktedir olma; arasıra, özellikle görülen geçmiş zaman durumundaki bir yardımcı fiil almışsa, gerçekleşmemişi (Irrealis) (§ 375, 263, 264, 267, 269, 270); nezaketle talep etmeyi (temenni) (§ 215) ifade eder.

tägin—gäy män "erişeceğim"; *yara—ġay* (HTVII 2130) "yarayacak, uygundur"; *ḳayusınta ämgäktä ozġur—ġay sän* (KP 6,2) "hepisini ızdıraplarından kurtaracaksın (kurtarabilirsin)"; *könäki nälük toŋ—ġay* (W 88) "kovası niçin donacak?"; *näçükin köni yörügkä iyä bolġay* (HtG 35 r18)" nasıl doğru yola (akideye) sahip olabilirdi!".

—ġay'lı şekil hiç bir zaman isim olarak kullanılmaz. Bu, kitabelerde olmayan bir şekildir.

221. II: *—taçı, —täçi; —daçı, —däçi;* şahıs işaretleri geniş zamanda olduğu gibi *män* vs.'dir. Bu gelecek şekli, bilhassa, kitabelere hastır, yazmalarda çok nadir görülür. Bütün fonksiyonlarıyla bir isim fiildir (bk. § 132).

öl—täçi sän (IS 8) "öleceksin"; fakat aynı zamanda *käl—täçi+miz* (To 14) "geleceğiz" (şeklinin de olduğuna dikkat edilmelidir).

Bu şekil de, görülen geçmiş zaman durumundaki bir fiille birlikte gerçekleşmemişi (Irrealis) (bk. § 375, 266) ifade eder.

222. *—çı, —çi; —ça, —çä*

Tek tük gelecek zaman ifade eder görünen *—çı*'lı fiil şekilleri de bulunur: *öl-mä-çi sän* (R 05) "ölmemelisin"; *buzaġula-çı bolmış* (W 61) "buzağılayacak olmuş"; *yarama—çı* (To 23) "uygun değildir"; *tägmä—çi män* (kitabeler Oa 2) "dokunmak istemiyorum"; *bulun—çı ol* (M III 11, 14) "yetişecek"; *ḳaçan näŋ äzük sözlämä—çı mn* (Maitr. 100, 11) "hiç bir zama yanlış (kötü söz) söylemeyeceğim".

Bu ekin az bulunuşundan ve manasının açık olmayışından dolayı, burada, diğer ağızlardan bir kaç örnek verilmiştir. Komanca: *canıŋnı almeyipsen bolma—çi* (Meryem ilahileri (Marien—Psalter) 23, 2) "canını boş yere almadın"; *äç bolma—çı nämägä näk berdiŋ* (ilahiler "Saginsamen" 3, 1) "hiç bir olmayacak şeye (değersiz bir şeye) niçin verdin?". Ayrıca W. BANG'ın, Studien zur vergleichenden Grammatik der Türksprachen, SBAW 1919, II s. 914 ve 918'indeki örneklere bakılmalıdır.

223. Zarf fiil olması muhtemel bir *—ça, —çä*'li fiil şekli daha vardır. Bu, yukarıdakinden daha nadir görülür: *uluġ oġlum yoḳ bol-ça* (IIS 9) "büyük oğlum öldü"; *tir—çä* (IIW 4) (mana?); *yoġur—ça* (To 27); Tc s. 82'ye göre bu şeklin manası "*—ınca*"dır.

Belki de *—çı* yahut *—ça* ile Moğolca *—ju, —cu* (konuşma dilinde *—ji*) arasında bir bağlantı olabilir.

İsim Fiiller

Yani, iş ve hareket bildiren fiilden yapılmış isimler.

224. *—duḳ, —dük; —tuḳ, —tük*

Bu ek 1. sıfat, 2. isim ve 3., nadiren de, yüklem ismi teşkil eder.

1. *bar—duḳ yirdä* (IE 24) "vardık (vardığın) yerde"; *ḳut bulma—duḳ midik tınlıġlar* (Suv. 41, 9) "saadete (rahmete) erişmemiş alelade canlılar" (ayrıca bk. § 136); *öŋrä kisrä işidmä—dük at kü* (Maitr. 27) "önce ve sonra (şimdi) işitilmemiş (ad ve şöhret) ün": zaman bakımından ayırt edilemez (indifferent).

2. Bu isim fiilde, işi yapan eskiden nadiren, daha sonra sık sık, iyelik ekleriyle ifade edilmiştir.

täŋri küç bir—tük üçün (IE 12) "tanrı güç verdiği için"; *ḫan inçä ay—duḳ+ta ötrü* (TTII A52) "Han böyle söyledikten sonra"; *bilmä—dük üçün* (paralel yerde:) *bilmä—dük+(ü)gin üçün* (IE 24 ve IIE 20) "bilmediğin için"; *burḫan ḳutıŋa ḳatıġlan—tuḳ+larınta* (S 70) "Buda saadetine (erişmek için) gayret ettiklerinden"; *odun nızwanlarnıŋ küçäd—tük+intä ötkürü* (S 5) "günahlık ihtirasların kuvvetlenmesinden dolayı"; *küyü küzätü tägin—tük—ümüz üçün* (Suv. 401, 8) "görüp gözeterek nefsimizi feda ettiğimiz için"; vasıflık olarak: *zruşç är—tük+i yirdä* (Man. —uig. Fr. 401, 10) "Zerdüşt'ün olduğu yerde", (ayrıca bk. § 107).

3. *säkiz oġuz, toḳuz tatar ḳal—ma—duḳ* (R 01) "sekiz Oğuz, dokuz Tatar kalmadık (yok olduk)"; *ḳarluḳ işiŋä käl—mä—dük* (R S1) "Karluklar eşlerine (boylarına) gelmediler".

Özel bir kullanışı: *är—tük täg* (TTVI 190) = Sanskritçe *tathatā* "böylelik", "böyle oluş", yani mutlak gerçek varlık.

225. *—ġu, —gü*

Kitabelerde nadir görülen bu şekil, mecburiyet ve gaye ifade eder. Sıfat, isim ve yüklem ismi olarak kullanılır (krş. § 141, 115).

saḳlan—ġu ol (TTI 196) "korunmak mecburiyetindedir, korunmalıdır"; *takı ti—gü ti—gü kärgäk* (HtG 21, 8) "durmadan söylenmelidir" (Nb: yazmaların çoğu, *kärgäk*'i *—mış* şekli ile yan yana getirirler); *ögrünçümüz sözlä—gü täg ärmäz* (TTII A54) "sevincimiz söylenecek gibi değildir", yani "sevincimizin anlatılması imkânsızdır"; *ḳılma—ku ḳılınç* (TTIV notlar B1) "yapılmayacak iş, yapılmaması gereken iş"; *ḳorḳ—ġu täg körk* "korkunç resim"; *bar—ġu+sı yoḳ* (TTX 466) "gidemez".

226. *—ġu* şekli, yüklem olarak, bazan yaklaşma hali eki *+ḳa, +kä* ile genişletilmiştir: *ınanç bol—ġu+ḳa* (TTI 188) "Inanç (özel isim) olmalıdır"; *yiwik tol—ġu toş—ġu+ḳa* (TTVB notlar 103 [1]) "teçhizatı tam yapmak lazım". *—ġuḳa*, modal yardımcı fiillerle yan yana geldiğinde, bazan daha çok yaygın olan *—u*, yahut *—ġalı* manasını verir: *saḳın—ġuḳa küsäyür biz* (HtG 38, 11) "korumayı (erwägen) arzu ediyoruz"; *okıġuḳa tutuzur män* "okumayı emrediyorum".

227. *—ġu*'nun *+luḳ*'la genişletilmiş bir şekli de sık sık yüklem olarak kullanılır; bu ekin vasıflık ve isim olarak kullanışı için § 141'e bakılmalıdır. Bir mecburiyet veya gaye bildirir.

saḳı—ġuluḳ (TTI 19) "korunmalı"; *üç türlüg ḳutluġlarḳa täg—gülük köni nomta yorıtaçılar* (S 35) "üç türlü saadete ulaşmak için, doğru yolda (öğretide) yürüyenler"; *aş, kim... barsıġ tirgür—gülük* (Suv. 610, 18) "aş (yemek), ki parsı diriltmek içindir"; *täŋri täŋrisi burḫannıŋ ädgü ögli köŋüli tägmiş işi ködügi üzä yoḳ antaġ ädgü kim tägmä—gülük; soḳançıġ ödiniŋ äriginiŋ yadılmış tıltaġı üzä yoḳ antaġ ayıġ inçip tarıḳma—ġuluḳ* (HtG 14 r22) "tanrı tanrısı Buda'nın iyi düşünceli kalbinin ulaştığı işi gibi ulaşılacak iyilik yok; sevimli öğreti ve talimatlar yayılmış fenalığın mahvedemeyeceği kötülük yok". *—ġuluḳ*'un olumsuzu *—ġusuz*'la yapılır (bk. § 141).

—ġuluḳ şeklinin yardımcı fiillerle yan yana gelmiş şekillerine örnekler: *kizlä—gülük ärmäz* (S 87) "gizlemek gerekmez"; *ada tuda tägürgäli u—ġuluḳ ärmäzlär* (UIV A259) "tehlike ve tehdide uğrayacak değildirler (tehlike ve tehdide uğramaktan uzaktırlar)"; *tüzügü... yorı—ġuluḳ boltı tört dianlarnıŋ yorıġı*

(HtG 10 r 10) "hepsi... dört faziletin yolunu yürüdüler"; *äşidmiş yarlıġça yorı — ġuluḳ boltı* (HtG 13, 2) "işittiği buyruğa göre yürüyecek oldu"; *biz yoḳad — ġuluḳ ämgän — gülük bolmalım* (Suv. 608, 21) "yok olacak(lardan) ve ızdırap çekecek(lerden) olmayalım!"; *ḳorḳmaḳımız titrämäkimiz ükliyü aşılu tägin — gülük bolmazun* (HtY 43, 4) "korkumuz ve titrememiz çoğalıp kuvvetlenmesin"; *kim tınlıġlar äşidip, tükäl äşid- gülük bolzun* (HtG 8r 14) "ki, canlılar dinleyip tamamıyla işitebilsinler"; *al — ġuluḳ + um ärmäz* (UIII 59, 4) "alacak durumda değilim".

228. *— sıġ, — sig; — suġ, — süg;* yahut, *— ḳ* ile mi?

— ġuluḳ şekli *n* ağzında *— sıġ* vs.'ye tekabül eder; vasıflık olarak kullanılır:

alḳan — sıġ törü (Ch 210; Leningrad yazması diğer yazmalardaki *ḳ* olarak yazdığı gibi, *— sıḳ* olarak yazar) "övülmüş töre"; *ançula — sıḳ kärgäk* (Ch 248) "övmek gerek"; *işlämä — sig iş* (Ch 297) "yapılmayacak iş (yapılmaması gereken iş)"; *ät'öz ḳod(ı)ḳar — suġ öd* (Suv. 190, 23) "vücudu koyacak (yani ölecek) zaman"; *kigür — süg törü* (Ch 229) "girilecek (gidilecek, uyulacak) töre"; *wusanti olur — suḳ (!) törü* (Ch 246) "oruç tutulacak töre (orucun nasıl tutulacağını öğreten akide)" (§ 151'e de bk.).

§ 129'da, belki de, manası ve kullanışı başka türlü olan bir ek söz konusudur.

Zarf Fiiller

229. Bir çok çekimli, yani cümleyi kapatan fiil şekilleri, isimdirler.

Bir de, hiç bir zaman çekimli fiil durumunda olmayan diğer fiil şekilleri vardır; bunlar gerçek isim değildirler, yani ne özne, ne de nesnedirler; ne iyelik, ne de çokluk eki alabilirler. Fonksiyonları, yüklem belirleyicisi, cümle belirleyicisi ve cümle başlatıcılarla aynıdır. (Şekil olarak) tasvirî yahut modal bir yardımcı fiile bağlanan (mantıkî) bir esas fiil, bu isim olmayan şekillerin birinde bulunur.

230. *— °p*

Ünlü ile biten tabanlara *— p* şekli, ünsüzle bitenlere, ekseriya, *— ıp, — ip*, son hecesi yuvarlak ünlü olanlardan sonra *— up, — üp* gelir; *n* ağzında *— ap, — äp* olarak geçer.

başla — p; küçä — p; bir-ip; ḳod — up; üntür — üp; ḳatl — ap (MI 16, 6). *bälgürt — ip* (TTV A 11 6)'te çift ünsüzden dolayı, ünlü yuvarlaklaşması, seyrek olarak, gerçekleşmemiştir.

— p zarf fiili, şahıs ve teklik çokluk bakımından bağlı olduğu fiilin fonksiyonlarına sahiptir; iş ve hareketin, kendisinden sonra gelen fiilden önce olup bittiğini gösterir. Rastgele, söylenilmemiş, bir özne değişimi söz konusudur.

äşitip uḳar biz (TTIII 64) "dinleyip anlarız (dinleriz ve (sonra) anlarız)"; *yarlıġınızı äşitip ... ögüzüg aḳıtıp... uluşınta tuġtılar* (TTIII 163) "emrinizi işitip... nehri akıtıp... memleketinde (yeniden) doğdular (emrinizi işittiler... nehri akıttılar ve... memleketinde "yeniden" doğdular)"; *krmapatuġ sıp, tsuy ḳıltımız ärsär* (TTIV A 67) "Karmapatha'yı kırıp, günah işledik ise (Karmapatha'yı kırdık ve (böylece) günah işledik ise)".

Tasvirî fiillerde, ve bilhassa, belki de sadece, *bar —, yorı —, ḳod —, käl —, ḳal —, tur —* vs. gibi hareket bildiren fiillerde *— p; — u* zarf fiili olarak kullanılır; bk. § 256.

Ayrıca *ti —* fiili modal saygı fiilerine (*ötün —, tägin —, yarlıḳa —*) *— p* ile, bütün diğer fiiller ise *— u* ile bağlanır; krş. § 253. *ti — p*, dolaylı ve dolaysız anlatımı da sona erdirir; § 453 — 455 [37].

231. *— °pan, — °pän*

— °p ile yapılanın genişletilmiş bir şekli olan bu zarf fiil fonksiyon bakımından da ondan farklı değildir. Kitabelerde ve *n* ağzında görülür; *y* ağzında seyrek geçer. (Bir zarf fiilin *°n* ile diğer bir "genişletilmiş"i *— madı + n* şeklidir, § 235; DENY, § 1350, bir *— ma — yış + ın* "...madan..."dan, RÄSÄNEN, Türk. Sprachproben aus Anatolien, ve bir *— °ş + °n* (mesela, *ben attan düş — üşün* "ben attan düşünce") [38] den söz ederler).

sünüg batımı ḳarıġ sök — üpän, kögmän yışıġ toġa yorıp, kırḳız bodunuġ uda basdım (IIE 26) "mızrak batımı karı söküp, Kögmen yaylağına doğru yürüyüp Kırgız milletini (takip ederek) mahvettim"; *yaylıġ tağıma ağıpan, yaylayur turur män* (W 96) "yazlık dağıma çıkıp, yaylıyorum (yazı geçiriyorum)".

232. *— u, — ü; — a, — ä; — ı, — i; — yu* vs.

— u, — ü ile teşkil edilene çok rastlanır; bu zarf fiil, *— a, — ä* ile nadiren yapılır: *aç — a, bas — a, bat — a, yad — a, aġ — a, äŋ — ä, käs — ä, käz — ä, tap — a, bur — a, bök — ä, çom — a, ög — ä, ün — ä, sür — ä, tuġ — a, tut — a, tür — ä, uḳ — a, çök — ä, tägil — ä, ı — ya, in — ä, adır — a, tälmir — ä, tıd-a, tik — ä, ḳawır — a, äŋir — ä, biç — ä, tir — ä, tın — a, ödür — ä, tiz — ä, tägr-ä, soḳ — a, sanç — a, yar — a, yan — a, tül — ä, tart — a.*

— ı vs., sadece, istisna olarak bulunur: *bar — ı, käl — i, tükäl-i, tükün — i, oġşat — ı, oŋal — ı, ḳod — ı, ḳal — ı, mäŋzät — i, uzat — ı, tol — ı, täg — i, arıt-ı.*

Normal *yi — yü*'nün yerine *yi — ü* de bulunur (U 39, 5).

İstisna olarak, değişik ekli fiil tabanları da bulunur: *tol — u*'nun yanında *tol — ı; uzat — u* [39]'nun yanında *uzat — ı.*

Fonksiyonları: Yüklem belirleyicisi olur, yani doğrudan doğruya mantıkî esas fiile bağlanır (§ 379). *utr — u tut —* "karşı tutmak"; *bäkür — ü toḳı —* "çekiçle vurmak"; *kötür — ü ilt —* "kaçırmak".

Tasvirî fiilin önündeki mantıkî esas fiil genellikle bu şekilde olur: *ḳut — u tart —* "yavaş yavaş, susuzluktan zayıflamak"; bk. § 255, 377.

Modal bir yardımcı fiil önündeki mantıkî esas fiil, *— ġalı* şekliyle değilse, *— u* şekliyle bulunur: *kir — ü tükät —* "girmeyi tüketmek", yani "tamamıyla girmek"; *bälgür — ü yarlıḳa —* "saygıyla görünmek", yani "görünmeyi emretmek"; bk. § 249, 251, 376.

Bir çok son çekim edatı, *— u*'lu zarf fiildirler: *ig tap — a* "hasatlık bularak", yani "hastalığa karşı"; bk. § 272-293.

Önceki örneğe benzer bir ifade kısaltmalarından (Ellips) bu zarf fiilin cümle başlatıcısı (Satzeinleitung) olarak kullanışı ortaya çıkar; bk. § 415: *ikilä — yü*

"tekrar ederek, ikileyerek", yani "yeniden"; tekrar edilenin ifade edilmesine gerek yoktur. *yan—a* "aksederek, dönerek", yani "yine"; kelime manasında bir geriye dönmek (aksetmek) söz konusu değildir.

Çok nadir olarak, vasıflık, yani isim olarak da görülür; belki de, bu, daha eski bir dil alışkanlığından gelen bir kullanılış olarak mütalaa edilebilir; bk. § 105: *tol—u suwluğ patir* (HtG 110 r21) "dolu su kâsesi"; *tägirmilä—yü + ki yağı* (TTI 58) " (etrafı) çevirmiş düşman"; *üzälän—ü tüş* (TTV B3) "yüksek (ulu) meyve". Son çekim edatı olarak, daima bir isimden sonra gelen *birlä*'li bir örnek: *sözlä—yü birlä* (HtY 6, 4) "böyle diyerek"; *—ulat—ı* "ve diğerleri (kalanlar)", *tüz—ü* "hep, bütün" belirsiz sayı kelimeleridirler.

Bazen *—u* zarf fiili *—ġalı* manasını verir: *kör—ü ḳanınçsız* (TTIII 81) "doymaksızın bakmaya"; *ḳıl—u käl—* "yapmaya gelmek".

Son olarak bu zarf fiilin *—°p* ile en mühim farkına işaret edilmelidir; *—°p*, zaman bakımından bir öncelik; diğeri, bir vasıta, bir eş zamanlılık bildirir. *atıŋ ata—yu, ḳut ḳıw özin kälti* (TTI 116) "adını çağırınca, saadet kendisi(yle) geldi"; bunu takip eden, bununla paralel cümle şöyledir: *äski atıŋ tägşilip, yaŋı boltuŋ* "eski adını değiştirip (değiştirdin ve), yeni oldun", yani başka bir ad seçtikten, yahut başka bir ün kazandıktan sonra, başka bir insan oldun.

233. *—ġalı, —gäli;* nadiren: *—ḳalı, —käli*

Bu zarf fiil, *—u* zarf fiili gibi, modal yardımcı fiillerden önce kullanılır: *umuġ bol—ġalı u—ġaylar* "umut olabilecekler". Modal yardımcı fiil, bir isim şeklinde de olsa, kuruluş, yine, değişmez: *yoldın ärtür—gäli u—maḳ* "yoldan geçirtebilecek (yoldan uzak tutmak kabiliyeti)"; bk. § 250.

Bu fonksiyon aşağıdaki örneğe akrabadır: *kör—gäli yalınlıġ ärti* "görmek için parlaktı (görülmeye değer biçimde parlaktı)". Aynı şey *—u* zarf fiilinde (§ 232) de zikredilmişti.

Gelecek zaman ifade edilmek isteniyorsa, tasvirî fiilere bağlamak için *—ġalı* şekli *—u*'ya tercih edilir: *öl—gäli tur—* "ölmek üzere olmak"; § 258.

—ġalı zarf fiili, *bol—* yardımcı fiiline bağlanırsa, iktidar ifade eder: *balıḳlı ḳuşlı uçġuta batġuta tapınça + ḳıa uç—ḳalı bat—ġalı bolurlar* (HtY 3 r7) "balıklar ve kuşlar uçmakta ve (suya) dalmakta, isteklerine göre, uçabilir ve dalabilirler (balıklar ve kuşlar, isterlerse, uçabilir ve "suya" dalabilirler)"; bk. § 240.

Yer yer bu zarf fiil, daha sonraki zamanlarda, (daha yakın metinlerde) "beri" manasına sahiptir: *yıllar aylar ärtgäli, ür kiç boltı* (HtV 24)'"yıllar aylar geçeli çok oldu (Synonym—Kom)".

234. *—°n, —y°n*

Belki de Türkçe öncesi zamandan gelen (bu ek, Moğolcada da vardır) çok az tevsik edilmiş olan bir ek de, fonksiyonu *—u*'ya benzeyen *—°n* ekidir; bu ekin olumsuzu *—mayın* (To 2)'dır.

atı küsi yok bolmazun ti—yin, türk bodun üçün, tün udımadım, küntüz olurmadım (IE 26) "adı, ünü yok olmasın diye, Türk milleti uğruna, gece uyumadım, gündüz oturmadım"; *taşra yorıyur ti—yin kü äşidip* (IE 11) "dışarı yürüyor diye ses işitip (isyan etti diye haber alıp)". *ti—*'nin diğer zarf fiili *ti—yü*'dür; o

halde, *—°p + an*'da olduğu gibi *°n* ile genişletme durumu söz konusu olamaz. *—yaḳ—ın käl—* (TTIII notlar 5) "yakına gelmek"; *udçı ymä iy—in kirdi* (HtG 104 r25) "çoban da takip ederek gitti (takip etti)"; (metinde) bu cümleden biraz önce diğer zarf fiil seçilmişti: *ol udçı ymä iy—ä bardı* (HtG 104 r22) aynı mana. *tabġaç biridin (i)y(i)n täg* (To 11) "Çinliler, güneyden hücum edin!"; *bulma—yın* (To 2) "bulmadan". Bu zarf fiilin diğer örnekleri için § 294'ten 301'e kadar bakılmalıdır.

235. *—matı, —madı; —mäti, —mädi*
—matın, —madın; —mätin, —mädin

—°p zarf fiilinin olumsuzu *—matı* vs., *—°pan* zarf fiilinin olumsuzu *—matın* vs.'dir. Olumlu şeklinin aksine, *+n* ile genişlemişin olumsuzu, daha çok yaygındır.

tokuz tatar ḳal—m(a)tı kälti (R 03) "dokuz Tatar (orada) kalmadan (durmadan) geldi". *bunça işig küçüg birtükgärü saḳın—m(a)tı, 'türk bodun öltüräyin uruġsıratayın' tir ärmiş* (IE 10) "bunca işi gücü vermek istemedikleri için, 'Türk milletini öldüreyim, soyunu kurutayım' dermiş"; burada zaman bakımından değil, mantıkî ve sebebe dayanan birbirini takip ediş vardır ve bunun için de bir özne değişimi söz konusudur. *tün sayu, öd yaz—matın, muntaġ saḳınç ḳılsar* (TTV A 109) "her gece, zamanı kaçırmadan, bu şekilde düşünürse (hareket ederse)..."; bu örneğe tekabül eden olumlu fonksiyon *—u* zarf fiilinde vardır.

236. *—ġınça, —ginçä;* nadiren *—ḳınça, —kinçä*

Bu zarf fiil, "—ınca, —dığı müddetçe, —ıncaya kadar" manasına gelen cümle belirleyicisi olarak vazife görür; isme gelen diğer şekil unsurlarıyla genişletilebilir ve *+ı+* 3. şahıs iyelik eki olduğu için *(—ġ+ın+ça)* dudak uyumuna girmez.

küçi yit—ginçä (TTV A73) "gücü yettiği müddetçe"; *işlärkä ınanma—ġınça* (TTI 80) "işlere inanılmadığı müddetçe"; *közüg yumup aç—ḳınça* (TTIII 152) "gözü yumup açıncaya kadar", yani "bir anda"; *ḳatıġ kirtgünçlüg bolma—ḳınça oŋarḳalı bolmaz* (HtG 16, 5) "sağlam inançlı olmayınca, (bir şey) iyileştirilemez (düzeltilemez)"; *işi ködügi tükä—ginçä + kätägi, tözi uluġ miŋ yirtinçüdä tüzü yadılur* (HtG 36, 2) "işi tükeninceye kadar, cevheri (kökü) ulu bin dünyalarda tamamıyla yayılacak"; *ınanmaḳınça könülkä inçip ötkürgäli bolmaz* (HtG 16, 2) "gönüle (kalbe) inanmayınca, nüfuz edilemez"; *män käl—ginçä, äwig barḳıġ uz tutġıl !* (UIII 81, 18) "ben gelinceye kadar, evi barkı iyi (düzenli) tut, (evin barkın düzenini bozma)!".

ançağınça (Suv. 618,14) "nihayet, o esnada" (bk. § 190 sonları) kelimesi belki de *ança + ḳ + ın + ça*'dan oluşmuştur; *tur—ġınça + ra* (TTX 343) "hemen, derhal".

237. *—kän*

Bu ek, sadece, *är—* yardımcı fiilinin tabanında tevsik edilmiştir; bunun dışında, daima, isim tabanlarına gelir; bk. § 437.

Bağlı Fiiller

Yardımcı Fiiller[40]

238. *är—, bol—* ve yer yer *tur—* (daha bu zamandan) yardımcı fiil olarak iş görürler. Tabiatları gereği, hiç bir zaman zarf fillerle değil, çekimli fiillerle, yani

tercihen isim durumunda olanlarla ve bundan dolayı da diğer bütün isim çeşitlerine bağlanırlar.

bilgä kaġan är—miş...ärinç (IE 3) "bilgili kağan imiş muhakkak". *bo mäniŋ ät'özüm näŋymä ädligsiz bolup* (Suv. 611,22) "bu benim vücudum tamamıyla değersizdir (değersiz olup)"; *bol—* "imek" manasında, "olmak" manasında olduğu kadar, çok değildir. *näçükin tur—ur muntağ* (Suv. 627,1) "niçin böyledir?"; *tur—* yardımcı fiil olarak seyrek geçer. *yazıŋçsız+ın är—mäk çaḫşapat* (TTIII 134) "günahsız olma akidesi"; yardımcı fiillerde yüklem ismi, bazan "yüklemlik vasıta hali"nde olur. *anda kisrä inisi kaġan bol—mış ärinç* (IE 5) "ondan sonra (küçük) kardeşi kağan olmuş tabiî". *ḫatununta tuġmış körgäli säwiglig üç oġlanı är—ti* (Suv. 607,22) "hatunundan doğmuş güzel sevimli üç oğlu vardı"; *är—* "var olmak" manasında çok sık değildir. *oġlum yaŋı bol—mışta* (Suv. 623,11) "oğlum yeni olduğunda (doğduğunda)". *miŋ artuk küwrüglär ünintä üstünräk yawlaḳ ün turdı* (UIV A 239) "binden fazla davulun gürültüsünden daha üstün korkunç bir gürültü vardı"; *tur—*'ın yardımcı fiil olarak yaygın manası, "mevcut olmak"tır. *ḳanta är—miş* (Suv. 624,7) "nerede imiş?". *ḳadġuta turup* (Suv. 622,5) "kaygıda olup". *änüklägäli, yiti kün bolmış* (Suv. 610,2) "enikleyeli yedi gün olmuş(tu)". *ür kiç bol—ti* (HtV 2039) "çok geç oldu". *kiçig baçaġ är—di* (TTII A62) "küçük oruç oldu". *tutmaḳları bol—zun* (UII 80,67) "oruç tutmaları olsun (oruç tutsunlar)!". *sizin är—mäz mu* (KP 16,5) "sizin değil mi?"; *sizinä bol—zun* (Man. Erz. 18,33) "sizin olsun!".

239. *—ġu* ve *—ġuluḳ* almış bir fiil şekline bağlanması halinde:

ḳutrul—ġu är— (UII 17,26) "kurtulabilir olmak". *sinḫadi—wipḳa bar—ġu är—sär, suw yolın barmaḳ kärgäksiz* (HtVII notlar 1870) "Seylan'a gidilmek istenirse, su yolundan gitmek önemli değil (gereksiz)". *kizlä—gülük är—mäz* (S 87) "gizlemesi gerekmez, (gizlememeliler)". *ärt—gülük bol—zun* (SA 48) "fani olsun". *örit—gülük bol—zun bodi köŋül bo küntä* (HtY 82,2) "bu günde bir bodi fikri uyandırılsın".

240. *—u* ve *—ġalı* almış bir fiil şekline bağlanması halinde:

ör—ü bol—maz (HtVII notlar 1870) "ayağa kalkamaz". *ol ḳuwraġnıŋ öŋräsin kinin bil—gäli bol—madı* (HtY 5,2) "bu cemaatin öncesini (geçmişini) ve sonrasını (geleceğini) bilemiyordu". *tüpkär—gäli bol—maz* (HtVII notlar 1870) "aslı araştırılamaz (temellendirilemez)".

241. Bazı zamanların istiareli (yani bazı birleşik zamanların) teşkili çok çeşitlidir (vielgestaltig). Tercihen *är—*'le olur; *bol—*, ekseriya "olmak" manasına geldiği zaman kullanılır; *tur—* çok az kullanılır. Bir esas fiilin bir yardımcı fiille birleşmesi, 1. daha önceki bir geçmiş zamanı, yahut 2. bir alışkanlığa göre meydana gelen bir işi, yahut böyle bir durumu ifade eder. 3. Ayrıca yardımcı fiiller şart teşkiline ve 4. *bar* "var", *yoḳ* "yok" ve *kärgäk* "gerek"in sonuna gelerek zaman teşkiline ve aynı şekilde, 5. özel bir temennînin (Irrealis) teşkiline yararlar. *—mış*'ın belirsizliği ve asıl yardımcı fiil ve "olmak" manası olan fiil olarak *bol—*'ın çift manalılığı, insanın birinci veya ikinci manada bir kuruluşla karşılaştığına karar vermesini zorlaştırır.

242. 1. *ozġur—ur ärtim* (Suv. 628,10) "kurtarır idim (kurtardım)". *köŋülümtä arıtı saḳınmaz ärdim* (UIII 48,11) "gönlümde hiç düşünmezdim..."; *kör—ür ärmiş män odġuraḳ bo ämgäkkä tuşguḳa* (Suv. 627,5) "bu ızdıraba ulaşacağımı katî olarak gördüm". *tir ärmiş* (IE 9) "böyle dedi (dermiş)". *bol—tum ärdi yaḳın tapıŋgalı* (HtVII 1945) "yakından hürmet ettim". *alḳ-yuḳ ärdi* (UIII 88,4) "bitti". *alp är biziŋä täg—miş ärti* (IE 40) "yiğitler bize saldırmıştı". *ärt—miş ärti* (Suv. 609,18) "geçmiş idi". *säwit—miş ärtiŋ* (Suv. 620,1) "sevilmiş idin (sevildin)". *ün—miş är—dim* (KP 5,4) "çıkmış idim (çıktım)". *soḳuş—mış ärmiş* (W 10) "tesadüf etmiş (etti)". *tüş—miş tur—urlar* (UII 4,8) "düşmüştürler". W 38 *t(a)ŋl(a)—rdı* "tan atardı (atmıştı)" ve MIII 37,4 *tıd—m(a)zdı* "engellenmezdi", bugün görülen *ärdi*'nin ekleşmiş şekillerine çok nadir rastlanan örneklerdir.

243. 2. *türtün—ür ärdi* (UIV C53) "sürünür idi (sürünüp dururdu)". *bil—mäz ärti* (IIE 18) "bilmez idi". *olur—ur är—miş* (IE 3) "otururlarmış (sürekli)". *tü ödi sayu alḳu täŋ adınçığ yıd yıpar toz—ar ün—är boltı* (TTV A notlar 117) "her zaman turlü kokular tozar, yükselir oldu (tozuyor, yükseliyorlardı)". *—bol—*'da şüphe (unsicherheit): *täpräŋçsiz bol—tum ärmäz mu* (Suv. 626,18) "sarsılmaz değil miyim (acaba)?". *ämigi töpürä bıçıl—ur bolur* (Suv. 620,18) "memeleri, tamamıyla (kelime kelime: kökünden) kesilir olur (kesildi)". *bo ät'özümin titsär män, ötrü mün ḳadaġlarıġ barçanı tit—miş ıdala—mış bolur män* (Suv. 614,1) "bu vücudumu terk edersem, bundan dolayı bütün günahlarıma son vereceğim (bütün günahlarımdan kurtulacağım)". *bol—mış bolġay odġuraḳ adırılġuluḳ alp ada* (Suv. 624,2) "ağır ayrılık tehlikesi, muhakkak olmuş (meydana gelmiş) olacak". —İsim fiilde gelecek zaman: *türk bodun yazuḳ kıl—taçı bol—ġaylar* (TTII A 10) "Türk milleti günah işleyici olacak".

244. 3. bk. § 261.

245. 4. *bar* "var", *yoḳ* "yok" ve *kärgäk* "gerek", aslında normal isimdirler. Fiil olarak kullanmak için, bunlar *är—*, nadiren de *bol—* ile birleştirilir: *bar ärdi* "vardı"; *bar bolmış üçün* "var olduğu için"; *yoḳ ärsär* "yok ise"; *kärgäk ärti* "gerek idi". Şuna dikkat etmelidir: *kärgäk bol—* "ölmek"; (yahut *bul—* "bulmak" mı okunmalı?) —deyim olarak (Redensartlich): *nä kärgäk boltı* (KP 47,2) "sana ne gerektir?".

246. 5. Gerçekleşmemiş (Irrealis): bk. § 264-269.

247. *är—kän* ve *är—mäz+kän* şekilleri için § 437'ye bakılmalıdır.

248. *bol—*'ın esas fiil olarak sahip olduğu eski özelliğine benzer şekilde, *är—* de, nadiren, bazan tasvirî fiil, bazan da esas fiil olarak görünür: *öġrätin—ü ärür* (HtVII 2010) "öğrenmektedirler"; *aḳtar—u är—ür biz* (age, notlar 1870) "aktarmaktayız"; *işlä—yü är—älim* (aynı yerde) "şimdi çalışmak istiyoruz"; *olur—up är—kän* (KP 65,1) "hemen oturduğu zaman...". Esas fiil: *är—miş barmış* (IE 23) "yekûn ve hayat"; *är—ür barur* (IIE 29) "iş görür, muamele eder"; *öd är—ig* (Man. Erz. 27,25) "nasihat".

Modal Yardımcı Fiiller

249. Mantıkî esas fiillerle birleşerek, bazı fiiller diğerlerine o şekilde tabi olur, ki onlara uyarlar (hinzielen). Bunlar, yardımcı fiiller gibi, çekimli şekillere sahiptirler. Buna karşılık esas fiiller, *—u*, daha kuvvetli bir hedefleme durumunda ise *—ġalı* zarf fiilleridirler. (Nadiren *—ġu* şeklinin yaklaşma halinde bulunur: *—ġuḳa;* bk. § 226.)

ḳıl—u u— "kılabilmek, yapabilmek".
kör—ü bil— "görebilmek, (itaat edebilmek)".
bol—u saḳın— "olmayı düşünmek".
tıd—a ḳatıġlan— "engellemeye çalışmak".
ıd—u yara— "göndermeye yaramak".
saḳlan—u kör—gil (TTX 426) "saklanı gör (koru)!".
ayıt—u ıd— "sordurmak"; belki, "esaslı bir şekilde sormak" manasına da gelebilirdi; o zaman *ıd—*, tasvirî fiil olarak telakkî edilebilirdi.

250. *bol—ġalı u—* "olabilmek".
käl—gäli tapla— (TTX 113) "inayet etmeye gelmek".
ärt—gäli uġra— "geçmeyi planlamak".
körkit—gäli kılın— "göstermeye çalışmak".
anıtma—ġalı küsä— "gitmemeyi istemek".
okıt—ġalı ay— "okumayı emretmek".
yarman—ġalı saḳın— "çıkmamayı arzu etmek".
üz—gäli katıġlan— "parçalamaya çalışmak".
yükün—gäli anun— "hürmet etmeye hazırlanmak".
öl̈ür—gäli alḳ— "öldürmeye son vermek"; *alḳ—* "tamamıyla yapmak" manasında tasvirî bir fiil olarak da (bk. § 255, 258) telakki edilebilirdi. Fakat kontekst bu şekilde anlanmaya müsaittir.
tit—gäli köŋül örit— "son vermeye karar vermek".

251. Modal yardımcı fiillerin bir alt bölümü modal saygı fiilleridir; mantıkî esas fiil, *—u* zarf fiil şekline sahiptir.

ḳıl—u tägin— "fedakârlıkla bir şey yapmak".
yükün—ü ötün— "bağlılıkla hürmet etmek".
bältür—ü yarlıḳa— "saygıyla bir şey göstermek".

252. Esas fiil *—ġalı* şeklinde ise, modal saygı fiili değil, modal yardımcı fiil söz konusudur (§ 249):

bar—ġalı ötün— "gidebilmeyi rica etmek".
boşur—ġalı yarlıḳa— "öğrenmeyi emretmek".

253. Yalnız, *ti—* "demek", *ay—* "söylemek", *ayt—*, *ayıt—* "sormak" fiilleri, modal saygı fiillerinden önce *—°p* şekliyle gelirler:

ti—p ötün— "saygıyla söylemek".

254. Özel durumlar: *ayıt—ġu yarlıḳa—* (HtG 26,19) "sormayı emretmek"; *birtük + gärü saḳın—* (IE 10) "vermeyi düşünmek", yani "vermeye niyet etmek". *—yaḳası yarlıḳar ärdi* (HtVII 1936) "selahiyetlisi olmayı lutfediyordu": Saygı fiilleri çok manalı olarak kullanılabilirler; mantıkî bir esas fiil eklenmeden de, "saygılı imek", "saygılı olmak", "saygıyla bir şey yapmak" ifade edebilirler.

Tasvirî Fiiller

255. Fiiller, *u*, yahut *p* almış bir mantıkî esas fiilden sonra kullanılırlarsa, kendi manalarını kaybedebilir ve manaları tasvir edilir. Böyle fiil birleşikleri yüklem olarak iş gördükleri gibi, vasıflık vs. olarak da iş görebilirler. Birinci durumda tasvirî fiil çekimli şekilde olur.

alta—yu tur— "aldatıp durmak, aldatmayı âdet haline getirmek"; *tur—* "durmak".
ḳud—u tart— "yavaş yavaş mahvolmak"; *tart—* "çekmek".
küy—ü tut— "devamlı korumak"; *tut—* "tutmak".
ḳıl—u alḳ— "sonuna kadar yapmak, yapıp bitirmek"; *alḳ—* "bitirmek".
ay—u bir— "bildirmek", yani bir başkasının menfaati için; *bir—* "vermek".
çöküd—ü olur— "iyice eğilmek, iki büklüm olmak"; *olur—* "oturmak".
uçġın—u ıd— "tamamıyla yitirmek"; *ıd—* "göndermek".

256. Osmanlıca (DENY § 1300, not 2) *dur—* ve *yat—* fiillerinde olduğu gibi, Uygurcada belirli hareket ve durgunluk vs. bildiren fiiller *—°p* zarf fiili ile birleşirler (bağlanırlar):

odun—up käl— (inchoat.) "uyanmak"; *käl—* "gelmek".
ärt—ip ḳal— "geçip gitmek"; *ḳal—* "kalmak".
yat—ıp yür— "yatmayı âdet haline getirmek, yatıp durmak"; *yür—* "yürümek".
öl—üp bar— "ölüp gitmek"; *bar—* "gitmek, varmak".
nomla—p ḳod— "esaslı vazetmek, vazedip koymak"; *ḳod—* "koymak".
awla—p al— "avlayarak ele geçirmek, avlamak"; *al—* "almak".
küzät—ip tur— "gözetip durmak, sürekli korumak"; *tur—* "durmak".
Fakat *közün—ü tur—* (UII 22,6) "görünülecek şekilde durmak"da *tur—* esas fiil, *közünü* ise bir yüklem belirleyicisidir.
başla—p bir—iŋ (Maitr., Beiheft I, s. 34) "(bizim menfaatimize) başlayın!".

257. Modern ağızlarda çok yayılmış olan, *—p*'li zarf fiil kuruluşu, Uygur edebiyatının en parlak zamanından hemen sonra, çokluk bakımından, *—u* zarf fiilini geçmiş olması gerekir.

258. Mantıkî esas fiil *—ġalı* şeklinde ise, bir gelecek zaman anlamına işaret edilir:

kir—gäli tur— "hemen girecek durumda olmak, girecek olmak".
öl—gäli yat— "hemen ölecek durumda olmak, ölecek olmak".

259. *ḳal—* veya *käl—* tasvirî fiillerinden, doğrudan doğruya, olmak üzere olan bir iş veya hareket bildiren bir *—ḳalır, —kälir* eki inkişaf etti[41]:

at—ḳalır "hem atar".
kir—kälir sän "hemen girersin".
siŋir—kälir osuġluġ kılın— (UIV A19) "tıkınmaya hazırlanmak".
okıt—ḳalır üçün (HtY 13 r2) "hemen okutmak için".

Şart, Bağlı Zaman, Olmazlık, Temennî vs.

260. Şart, en çok *—sar, —sär* fiil şekline şahıs işaretleri getirilerek ifade edilir: *saḳın—sar sän* "düşünsen"; *in—mä—sär* "inmese". *—ġay*'lı gelecek zamanda olduğu gibi, şahıs işareti düşebilir: *barsar bargıl!* (KP 30,6) "gidersen git!". *kim ḳorḳ—sar, yorıŋlar!* (KP 32,2) "(sizden) kim korkarsa, yürüsün (gitsin)!" (Moğolca *—sa, —se; —so, —sö* hypoth. ve bağlı zaman zarfı ile karşılaştırılmalıdır).

261. *är—sär* "ise", pek çok zamanın birleşiğinin teşkiline yarar: *ögir—ür män ärsär* "sevinirsem"; *u—maz män ärsär* "muktedir olamazsam, yapamazsam". *—°t* görülen geçmiş zamanı, ancak *ärsär* ile şart şekline sokulabilir: *ärksin—timiz ärsär* "kuvveti ele geçirmiş olsaydık"; *ḳıl—ma—dım ärsär* "yapmamış olsaydım"; *kirü yarlıḳadı ärsär* "eğer saygıyla (içeri) girdi ise".

262. Yer yer şart, bağlı zaman vs. nin bu fiil şekliyle değil, cümle başlatıcı bir edatla gösterildiği görülüyor (bk. § 452): *ḳaltı tägip, yarattı* (KP 31,3) "geldikleri zaman, hazırladılar".

—sar fiil şeklinin çeşitli manaları üzerine cümle bilgisi § 448-449'a bakılmalıdır.

263. Temenninin Özel Kuruluşları:

1. *—gay.*

yara—gay (KP 48,6) "iyi!" (kelime manası "yarasın", yani daha önce söylenilen gibi olsun). *ol yig bol—gay üçägü birläkiä ölsär biz* (Suv. 620,6) "üçümüz birlikte ölseydik, (ne) iyi olacaktı". *birök... kılmasar män, işlärim... tip atamışım... yoksuz bolgay* (UIV D68) "fakat eğer... yapmasam,... benim söylediğim "dostlarım" manasız olurdu". *kayu tapag bol—gay ärki?* (UIV D77) "hangi tapınma şekli olacak ki?"; *—tükämägäy* (HtVII 1997) "bitmeseydi", yani "bitecek, hazır olacak".

264. 2. *—gay ärdi.*

tägimlig bol—gay ärdi (HtVII notlar 1870) "layık olsa idi". *tdu yara—gay ärdi* (HtV 252) "göndermeye yarasaydı". *agı barım alkınsar uwatsar (?), yazuka tüşä täginmä—gäy ärtimiz* (KP 7,9) "mal mülk yok olup gitse, bize günahı düşmez". *ulug küçlüg kutluğ bodisawatlar ärmäsär, bo yirkä näŋ tägmä—gäy ärti* (KP 45,2) "ulu güçlü mukaddes bodisatvalar olmasaydı, hiç bir zaman bu âleme ulaşamayacaktı". *bili yarlıka—gay ärdi* (HtG 5 r27) "bunu hürmetle öğrenebilmek için, emredilmişti".

265. 3. *—tı ärdi.*

üstürti kodı inmäsär,... üküş tälim tınlıglar bultı ärti (TTIII 20) "üstten aşağıya inmeseydiniz,... pek çok canlı bulmuş olacaktınız".

266. 4. *—taçı ärdi.*

türk bodun öl—täçi ärti (IIE 33) "Türk milleti ölecekti". *yablak bol—daçı ärti* (IN 7) "kötü olacak idi". *küŋ bol—daçı ärti* (IN 9) "cariye olacaklardı".

267. 5. *—taçı bolgay.*

biznitä adın kim bol—gay muŋa yaraglıg aş içgü bälgürtdäçi (Suv. 611,1) "bizden başka, buna uygun yiyecek ve içeceği kim gösterecekti?".

268. 6. *—°r ärti, —maz ärti.*

unakaya ölgäli yatur ärti (Suv. 609,22) "neredeyse ölecekti". *apam birök... nomug nomlap kodmasar, alkınmaz mu ärti tınlıglar?* (TTIII 64) "eğer, öğretiyi esaslı bir şekilde öğrenmeseydiniz, canlılar bitip tükenip gitmeyecek miydi?".

269. 7. *—mış ärgäy, —tı ärgäy.*

bizin amrak ögükümüz mahasatwıg ıçınmış ärgäy mu biz (Suv. 622,9) "bizim sevgili sevimlimiz Mahāsattva'yı kaybetmeli miydik?". *yäklär tägirmiläyü awlap, iltilär ärgäy* (UIV A232) "şeytanlar etrafını çevirerek avlayıp, yakalamış olacaklar".

270. 8. Dilek: İstek şekli ve *ärgäy* veya *ärti: körmäyin ärti munı täg ulug açıg ämgäkig!* (Suv. 626,7) "bunun gibi büyük acı ızdırap görmeseydim!". *täk biziŋä näçükin ärsär, amrakların adrılguluk ämgäk bolmazun ärti tip korkar män* (Suv. 609,2) "bize nasıl olup da, sevginin ayrılık acısı ızdırap vermesin deyip korkuyorum". *yir yarılzun ärti; yirkä kiräyin ärti!* (U 37,16) "yer yarılsaydı da, yere girseydim!".

Soru ve Tahmin

271. Bk. Cümle Bilgisi § 355-359.

Son Çekim Edatları

272. İsimleri, zamirleri ve sayıları takip eden, onlarla sıkı sıkıya bağlı, manalarına göre onlara tabi, fakat gramer bakımından onlara hakim kelimelere son çekim edatları diyoruz. Bunlar, çeşitli menşelerden gelebilirler.

Fiil Menşeli Son Çekim Edatları

İsim, son çekim edatının nesnesidir. Söz konusu fiil tabanının nesnesinin tasrihi etkide kalır.

—u, —a, —ı, Zarf Fiilleri

alku (*alk—* "bitirmek"ten; *al—* "almak"ın kuvvetlendirmeli şekli) "bütün".

ädgü törü ädgü kılınç alku kalgay (TTII A21) "iyi töre (kanun), iyi iş hepsi kalacak". *anı alku ökünür biz* (TTIV A76) "onun hepsine pişmanız".

alku, eş anlamlı yabancı kelime *kamag*'ın etkisiyle başlı başına bir kelime, yani bir belirsiz sayı kelimesi oldu. Bundan dolayı ismin önüne de gelebilir ve bizzat isim soylu bir kelime gibi vazife görebilir: *alku ada tuda* (TTV A87) "bütün tehlikeler". *alkunı ölürgäy* (TTII A16) "hepsini öldürecek".

273. *aşa* (*aş—* "aşmak"tan) "öte, ötede".

kögmän (a)şa, kırkız yiriŋä tägi süladimiz (IE 17) "Kögmen'in öbür tarafına (ötesine), Kırgız ülkesine kadar asker sevk ettik". *ilgärü, kadırkan yışıg (a)şa, bodunug anca kondurtumuz* (IE 21) "doğuda, Kadırgan yaylasının ötesinde, milleti öylece yerleştirdik".

274. *aşnu* (**aşun—* "önce gelmek"ten) "önce".

...başda aşnu işlätürlär (TTV B58) "baştan önce işitirler".

275. *başlayu* (*baş+la—* "başlamak"tan) "ile başlayarak, başta".

kisrä tarduş bäglär, kül çor başlayu, ulayu şadapit bäglär; öŋrä töl(i)ş bäglär, apa tarkan başlayu, ulayu şadapit bäglär (IIS 13) "batıda Tarduş beyleri, başta Kül Çor, bütün şadapıt beylerinin hepsi; doğuda Töliş beyleri, başta Tarkan Apa, şadapıt beylerinin hepsi".

276. *birlä* (*bir+i—l—* "birleşmek, bir olmak"tan) "ile, ile beraber".

sizni birlä (TTII A1) "sizinle". *yitinç uguşunuzlarnı birlä* (UIII 55,11) "7. akrabalığınızla (yani neslinizle)"; *içim kagan birlä süladimiz* (IE 17) "baba kardeşim kağanla birlikte asker sevk ettik". *il tüzmiş birlä* (TTIV A15) "İl, Tüzmiş ile (İl ve Tüzmiş)"[42].

Kısaltmalı olarak, yani ilgi ismi olmadan, "birlikte" manasına gelir: *birlä yana törçimäksiz ıdzun yokadzun* (SA 39) "birlikte, yeniden meydana gelmeden, (günahları), göndersin ve yok olsun".

277. *iyä* (*iy—* "takip etmek, tabi kılmak, baskı yapmak"tan) "takip ederek, uyarak, müsteniden, göre".

ayıg törü iyä (verilen, teklif edildiği gibi *iyin* değil) *äwrilürlär* (UIII 79,4) "kötü törelere uyarak dolaşırlar". *tap iyä asıg tusu kıl—* (Suv. 245,22) "hoşlandıklarına (arzularına göre) faydalı olurlar". *ayıg kılınç iyä barıp* (TTVI 195) "kötü işten sonra (kötü işi takiben) varıp". *köni yörügkä iyä bolgay* (HtG 35 r23) "doğru tarife göre olacak".

Kısaltma: *iyä basa* (TTVI 48) "sürekli, durmadan (kelime kelime: takip ederek ve basarak)".

278. *käçä* (*käç*— "geçmek"ten) "—nın ötesi, —nın öbür tarafı".

yinçü öguzüg käçä, tämir kapıġka tägi sülädimiz (IE 39) "İnci ırmağının öbür tarafında, Demir Kapı'ya kadar savaştık". *k(ä)m käçä, çik tapa sülädim* (IIE 26) "Yenisey'in öbür tarafında Çikler'e karşı (§ 284) savaştım".

279. *öŋi* (**öŋ*— "başka (türlü) olmak"tan; krş KÂŞ. "renklerin kaçması", WB Uig. "benzi sararmak") "—dan başka, —nın dışında, —dan itibaren, —dan dolayı".

tıltaġındın öŋi ödrül— (TTV B40) "sebebinden dolayı ayrılmak". *muntada öŋi* (Man. Erz. 13,22) "bundan başka". *burḫanın öŋi* (UII 32,65) "Buda'nın dışında".

öŋi kısaltmalı olarak "çeşitli" manasına gelir; msl. UIII 14,4.

280. *ötkürü* (*öt*— "geçmek"ten —*ġur*—'la bir yaptırma şeklinden) "ötürü, dolayı".

küçädtükintä ötkürü (S 5) "güçlendiğinden ötürü". *ḳawışmakıntın ötkürü* (TTIV notlar A19) "kavuştuğundan (birleştiğinden) ötürü". *uzun sansartınbärü ötkürü* (S 1) "uzun samsaradan beri".

281. *ötrü* (*öt*—'den —*ur*—'la bir yaptırma şeklinden) "sonra".

aydukta ötrü (TTII A53) "söyledikten sonra". *anda ötrü* (To 16) "bunun üzerine"; *nädä ötrü* (MIII 12,13) "neden ötürü (niçin)?".

Kısaltmalı, çok yaygın: "—nın üzerine, buna göre"; msl. TTII A55.

282. *ḳodı* (*ḳod*— "koymak"tan) "aşağı".

s(ä)l(ä)ŋä ḳodı yorıpan (IIE 37) "Selenga'nın aşağısına yürüyüp". *ḳodı*'nın bu şekilde belirsiz halde kullanılışı nadirdir. *üstüntän ḳodı* (Man. Erz. 13,10) "üstten aşağı (yukarıdan aşağı)". *ḳalıḳdan ḳodı intim* (MIII 23,7) "gökden aşağı indim'.

Kısaltmalı: "aşağıda".

283. *sayu* (**sa*— "saymak"tan) "her biri, herkes, hep".

yir sayu bardı (ı) ġ (IS 9) "her yere gittin". *täbrätük sayu* (TTI 119) "her harekette". *on orunlar sayuḳı* (TTI notlar 57) "10 durak yerinin her birindeki".

284. *tapa* (*tap*— "bulmak"tan) "doğru, karşı".

ig tapa (TTI 77) "hastalığa karşı". *ḳadaşları tapa* (TTIII notlar 5) "kardeşlerine doğru". *yırġaru, oğuz bodun tapa; ilgärü ḳıtany tatabı bodun tapa* (IE 28) "kuzeye doğru, Oğuz boyuna karşı; doğuya doğru, Kıtan ve Tatabı boylarına karşı".

285. *tägi* (*täg*— "ulaşmak, değmek"ten) "—a kadar"; bu son çekim edatı bazan, ses uyumuna girmeden, ilgi ismiyle birlikte yazılır.

tämir ḳapıġka tägi sülädimiz (IE 17) "Demir Kapı'ya kadar savaştık". *bökünki künkätägi* (S 1) "bugünkü güne kadar". *uluşıntägi* (TTV A 26) "ülkesine kadar". *näçäkä tägi* (MI 16, 16) "niceye kadar, ne kadar".

286. *tägrä* (*tägür*— "değirmek, ulaştırmak"tan) "etrafında, için, uğruna".

ätüzüŋ tägrä (TTI 219) "vücudun için". *känt tägräki bodun* (TTVA notlar 41) "şehir etrafındaki halk".

Kısaltmalı: *tägräki tapıġçılar* (UII 22, 2) "etraftaki hizmetçiler". *yağımız tägrä uçuḳ täg ärti* (To 8) "düşmanımız etrafta uçar gibi idi".

287. *ulatı* (*ula*— "bağlamak"tan —*t*— yaptırma eki ile) "ve, ve diğerleri, vs.".

ögli ḳanlı ulatı kişi oġul (Suv. 554, 13) "anne ve baba, ve karı ve oğul". *üztä bozta ulatı üküş nızwanılar* (TTIII 33) "kin (eş anlamlı) ve bir sürü ihtiraslar". *ölüt ölürmäktä ulatı toḳuz karmaputlar* (TTIVA notlar 11) "öldürmek ve diğer dokuz karmapatha". *özlüg ölürmäk ulatı on karmaput* (TTIVA notlar 11) "yaşayanı öldürmek ve diğer 10 karmapatha". *yüz miŋ tümän ulatı* (TTV A 67) "100, 1000, 10000 vs.".

288. *ulayu* (aynı *ula*—'tan) "dahi, ve".

ög(ü)m ḳatun ulayu öglärim äkälärim käliŋün(ü)m ḳunçuylarım (IN 9) "annem sultan (kraliçe) ve dahi (üvey) annelerim, halalarım ve ablalarım, (üvey) kız kardeşlerim, prenseslerim".

289. *utru* (**utur*— "karşı olmak, muhalif olmak"tan, *utr*—*un*— "muhalefet etmek"in basiti) "karşı".

yüzümüz utru (AI) "bize karşı". *aniŋ utru turdaçı* (UIV A 283) "ona karşı duracak"; bu son örnekteki ilgi hali, *al, ara, asra* vs.'nin etkisiyle gelmiştir; bk. § 304 vd. *ilig bägkä utru yoryu kälti* (UIII 63, 6) "hükümdara karşı yürüyerek geldi".

Kısaltmalı: utru yirdä (W 23) "karşı". *utru, iki aylıġ kişi oġlın soḳuşmış* (W 2) "ona karşı, iki aylık insan yavrusuyla karşılaşmış".

290. *üzä* (**üz*— "büyümek, yetişmek"ten ?) "üzerinde, üst, vasıtasıyla, —da"[43].

kişi oġlında üzä, (ä)çüm (a)pam bum(ı)n ḳağan ist(ä)mi ḳağan olurmış (IE 1) "kişi oğlunun üzerine atalarım Bumın Kağan ve İstemi Kağan (kağan) olmuş". *tarduş bodun üzä şad ärtim* (IE 17) "Tartuş milleti üzerinde şad idim". *çärigiŋ üzä* (TTI 39) "o (senin) ordunun üzerinde". *kögüz üzä* (TTV A59) "göğüs üzerine". *timäk üzä* (UIII 75, 2) "demek suretiyle". *ḳutluġ kün üzä* (Suv. 199, 19) "kutlu (uygun) günde". *töpün üzä* (TTV A59) "tepesi üstüne". *yil üzä yil* (TTI 15) "yel üstüne yel". *ozġu üzä* (TTIII 142) "kurtulmak için". *burḫan üzä saç*— (Suv. 183, 15) "Buda üzerine saçmak".

Kısaltmalı, *üzä*, genellikle, "üstüne, yukarıya; üstünde, yukarıda" (IE 22) ifade eder.

291. *ymä*, yer yer, henüz sadece *mä, ma* (**yim*—'den) da var: "yine, ve, da".

bilgä ḳağan ärmiş; alp ḳağan ärmiş; buyrukı ymä bilgä ärmiş ärinç, alp ärmiş ärinç (IE 3) "bilge kağan imişler, yiğit kağan imişler; buyrukları (kumandanları) da bilge imişler şüphesiz ve yiğit imişler şüphesiz". *kün ymä tün ymä* (To 28) "hem gündüz hem gece (gündüz ve gece)"; *bizmä* (Man. Erz. 8, 16) "biz de"; *nämän* (Ht V27) "nasıl?"; *nägükämä* (USp 12, 9) "bir şeye karşı".

ymä "ve yine" ve *taḳı ymä* "ve bundan başka", cümle başlatıcı olarak sık sık geçerler.

292. *yoḳaru* (**yoḳ* "yukarı konmuş"tan; *yoḳ*+*a*—*r*— "yukarı kaldırmak, üstte olmak") "yukarı".

tiz yoḳaru bilkätägi (TTV A4) "dizden (yukarı) bele kadar".

Bu kelime, *yoğur–* "yoğurmak"tan *–u* ile yapılmış zarf fiille karıştırılmamalıdır; *kök öŋ(ü)g yoğ(u)ru* (To 15) "*Kök–öŋ*'ü yoğurarak (durchstampfend)" gibi. Burada ve To 27 ve II SE **yoğ(a)r–* olarak yorumlanmıştır; ama "yoğurmak" için TTVI notlar 115[1] de *yoğur–* şekli vardır.

293. Yukardaki listeye benzer kelimeleri sıralamaya daha da devam edilebilir, fakat yine de tamamlanamaz; çünkü, eğer bir manası varsa, bu tip son çekim edatları her fiilden yapılabilir.

–°n, Zarf Fiilleri

294. *adın* (**ad–* "başka olmak"tan mı?) "başka, –nın dışında".

artamaksız buzulmaksız äd tawar, buyan ädgü kılınça adın, yok (UII 80, 62) "iyi işten başka bozulup mahvolmayan mal mülk yok". *muntada adın* (AI) "bundan başka".

Kısaltmalı: *adınta* (UII 35, 26) "diğer taraftan"; vasıflık olarak: *adın kişi* "diğer kişiler (başkaları)".

295. *bilän* (*bir+lä–* "bir olmak, bir yapmak"tan) "ile"; nadiren *birlä*.

uçı bilän (TTV A56) "ucu ile".

296. *iyin* (*iy–* "takip etmek"ten; krş. *iyä* § 277) "göre, uygun olarak".

öd iyin (Suv. 596, 22) "zamana uygun olarak". *könül iyin* (TTIIB notlar 26) "gönüle göre (arzuya göre)"

Kısaltmalı: *iyin ögir–* (S 19) "gönülden sevinmek". Yüklem olarak: *ayıg öglilärkä iyin bol–* (Suv. 101, 18) "kötü düşüncelileri takip etmek". *tabğaç birdin (i)y(i)n täg!* (To 11) "Çinliler, onlara güneyden hücüm edin!".

297. *kin* (*ki–d* "son"un da kökü olan **ki–* "sona ermek, son olmak"tan) "sonra".

bardukınta kin (MI 12, 14) "gittikten sonra". *anta kin* (AI) "ondan sonra".

Muhtemelen, *kinintä* (UII 81, 68) "gelecekte", aynı **ki–*'ten yapılmış *ki–n* ismi olarak mütalaa edilebilir.

298. *öŋin* (**öŋ–* "başka olmak"tan; bk. *öŋ–i* § 279) "başka".

Kısaltmalı: "farklı, ayrı".

299. *ḳatın* (*ḳat–* "katlamak"tan; ünlülü zarf fiili *ḳat–a*'dır) "tekrar tekrar, defa".

Seyrektir, son çekim edatı olarak tevsik edilmemiştir. Kısaltmalı: *yana bo ülüş içintä samtso açarı täŋri taŋrıḳaç ḫan birlä ḳatın ḳatın bitig ıdmış sawlar üküş ol* (HtG 55, 19) "ve bu bahiste Tripiṭaka hoca ve Çin ham hazretlerin birbirlerine tekrar tekrar mektuplarla gönderdikleri sözler vardır". *bo ödtä körti nom tözin. köŋülin ornatıp bo yirkä. kiŋürü nomlap täriŋ yörüglärig. kiŋ alkış kılu tal yapırğaklığı, ḳatın ḳatın çitawan saŋramta yarlıkamış nomuğ* (HtG 5019 = Çince 244 v. u. 6) "şimdi öğretinin esasını gördü. Kalbiyle bunu, bu dünyaya yerleştirdi, derin manaları teferruatıyla vazetti, ve dal ve yaprakları genişletti: (yani) Jetavana manastırında tekrar tekrar vazedilen öğretiyi".

300. *tiyin* (*ti–* "demek"ten; ünlü ile biten zarf fiil *ti–yü*'dür) "diye, diyerek".

arkış ıdmaz tiy(i)n süladim (IIE 25) "kervan göndermiyor diye (kervan göndermediği için) asker sevk ettim". *kögmän yir sub idisiz ḳalmazun tiy(i)n, az ḳırḳız bodunuğ yaratıp kältimiz sünüşdümüz* (IE 20) "Kögmen ülkesi sahipsiz kalmasın diye (Kögmen ülkesinin sahipsiz "beysiz" kalmaması için) Az ve Kırkız milletini teşkilatlandırıp geldik ve savaştık." Aynı şekilde IE 27.

Son çekim edatıyla biten bütün birleşik bir kere de vasıflık olarak kullanılır: *taşra yorıyur tiyin kü äşidip* (IE 11) "bir ses işitildi, ki dışarı yürüyor (isyan ediyor)".

301. *üçün* (*uç* "uç"tan, **uçu–>*üçü–* "hedef almak"?) "için".

anı üçün (TTII A7; IE 3) "bunun için". *ärdämin üçün* (KS 12) "erdeminden dolayı". *tutuḳ yablaḳın üçün* (R 05) "Tutuk kötü olduğu için (Tutuk'un kötülüğünden dolayı)". *tägin–tükümüz üçün* (Suv. 401, 9) "fedakârlıkla yaptığımız için"; *nä üçün* (TTV B63) "niçin ?". *bolmış üçün* (TTV B28) "olduğu için". *körgü üçün* (TTIII 96) "görmek için". *turğurur üçün* (TTV B69) "meydana geldiğinden dolayı". *tutḳalır üçün* (Suv. 448, 6) "tutmak (korumak) için"; *barımığ üçün* (Yen s. 315 u.) "mal mülkten dolayı".

–°p ve *–°pan* zarf fiilleri; çok seyrektir.

302. *ḳop* (*ḳo–d–* "koymak" kuvvetlendirme fiilinin kökü **ḳo–*'tan) "bütün, her".

ol sabığ äşidip, on oḳ bäglärі boduni ḳop kälti yükünti (To 43) "o sözü işitince, on ok beyleri ve milleti hep(si beraber) geldi ve hürmet etti (boyun eğdi)".

ḳop, ayrıca, zarf, çokluk işareti ve sayı olarak da kullanıldı.

Muhtemelen eş anlamlı *köp*, *tolp* ve *top* "hep" aynı şekilde meydana geldiler.

303. *ḳopan* (aynı kökten) "bütün, hep".

ol sabığ äşidip, bäglär ḳop(a)n yanalım... tidi (To 37) "o sözü işitince, beylerin hepsi 'dönelim' dediler".

Menşeleri İsim Soylu Olan Son Çekim Edatları

Belirsiz Halde Yahut İlgi Halinde Bulunan İsim Soylu İle Bağlı İyelik Eki İle

304. *al* ("yan, alt taraf") "alt".

ḳum alına ilinsär (MIII 37, 4) "(su) kum altına girse".

305. *ara* ("ara saha") "ara".

ḳalın ḳuwraġ arasınta (UII 23, 18) "kalabalık cemaat arasında". Bilhassa şuna dikkat edilmelidir: *munuŋ ikin (!) arasınta* (UII 36, 41) "bu zaman aralığında (bunun ikisi arasında)".

306. *asra* "aşağı, aşağıya".

maytri burḫanlığ kün täŋri asrasınta aġnalım (USp s. 177, 3) "kendimizi, Buda Maitreya, gün tanrının ayaklarına atalım".

Kısaltmalı: "aşağıya".

307. *iç* ("iç taraf") "iç, —da".

ḳar içintä (AI) "kolun üst kısmında".

308. *uġur* ("vakit, fırsat, sebep, esnasında") "—da, uğur".

aġrıġ uġrınta (AI) "ağrıda (ağrıdığı vakit)".

309. *ortu* ("orta") "—nın ortası".

linḫua ortusınta (AI) "nilüferin ortasında". Tabii isim olarak: *kün ortu yıŋaḳ* (AI) "gün ortasına doğru".

310. *öd* ("vakit, iş, şimdiki zaman") "—nın zamanı, karşı (angesichts)".

üç ärdini ödintä (AI) "üç fazilet karşısında".

311. *öŋ* ("ön") "ön".

sizin öŋünüzdä (MIII 24,4) "sizin önünüzde".

312. *taştın* (krş. *taş* "dış"; teşkili ile ilgili olarak krş. *üst, üstün*) "dışında".

suġçiu taştınınta (FTh 148) "Su-chou dışında".

313. *tıltaġ* ("sebep") "—dan dolayı".

iş tuş tıltaġınta (AI) "eş dosttan dolayı".

314. *üsḳ* (krş. *üst*) "karşısında (angesichts)".

burḫanlar üskintä (AI) "Budalar'a karşı".

315. *üst* (krş. *üsḳ*) "üst".

sol ḳolınıŋ üstintä bazun (U 51) "sol kolunun üstünden bağlasın".

316. *yüz* ("yüz") "yüz".

kök ḳalıḳ yüzintä" (AI) "gök (yukarı) yüzünden".

Diğer Son Çekim Edatları

Bazı son çekim edatları, edatlar gibi (partikal-artig), iyelik ve ilgi hali bağlantısı olmadan kullanılırlar. § 304ŋ316'da gösterilmiş olan kelimelerden bazıları da, yer yer isimlik karakterlerini kaybeder (yahut, asıllarında oldukları gibi gösterilirler?) ve ek almadan ismin önüne gelirler. —Bunlar, bazen, —diğer son çekim edatlarına analoji yoluyla —mantıken izahı mümkün olmayan hal ekleri alırlar.

317. *ara* "ara".

kişi ara (TTI 159) "insanlar arasında". *bizni ara* (MI 10,2) "bizim aramızda". *anıŋ ara* (HtVII 1867) "onun arasında, o arada". *ḳoş şala söġüt ikin (!) ara* (HtG 21 122) "iki şala ağacı arasında". *kiçmätin ara* (UIII 19,5; 31,1; 46,19) "kısa zamanda, hemen".

318. *artuḳ* "—dan çok" (krş. sayılardaki *artuḳ*'la da, bk. § 202).

muntada artuḳ (Man. Erz. 13,20) "bundan çok".

319. *bärü* "beri".

ilkisizdäbärü (TTIV A23) "ezelden beri". *ilkisizdinbärüki ḳılınç ḳılınç* (TTIV B62) "ezelden beri işlenmiş günahlar". *yilikimiztin sünükümüztin bärü* (Suv. 159,13) "tam içimizden"; *inaru bärü* (Suv. 625,10) "her yerde". *yüz ḳalp üç asanki ödün bärü* (TTV B notlar 103) "100 kalpa (âlem çeşitleri)dan ve 3 Asaṃkhyeya-kalpa (sayısız âlem çeşitleri)dan beri" (*ödün* < **öd* + *din*); *ajunlarıġ bärü awırdaçı ät'öz* (UII 7,9) "varlıklar vasıtasıyla dönüşen öz". —*kögmän yışıġ b(ä)rü kältimiz* (To 29) "Kögmen otlağının bu tarafına geldik"[44].

320. *bır, bir, biri* "buraya, sağa, güney".

Bu kelime son çekim edatı değildir; sadece *bärü, ara, ınaru* vs. ile mukayese olsun diye, ayrıca *yir, ir, yırı* (§ 325) ile birlikte buraya alınmıştır. Mana ile ilgili olarak § 325'te *yir* hakkında söylenenlerle karşılaştırılmalıdır. *bir(i) yä* (IIE 40) "güneye, güneyde"; *bir(i)ki bodun* (IE 27) "güneydeki millet". *bir(i)y(ä)ki bodun* (To 17) "güneyde bulunan millet". *birtin* (TTVI 291) "güneyde". *birg(ä)rü, kün ortusıŋ(a)ru* (IS 2) "güneyde, gün ortasında". *bırḳarudun sıŋar yil* (MIII 10, 14) "güney rüzgârı".

321. *ınaru* "ileri, buraya, itibaren".

bokünta ınaru "bugünden itibaren". *muntadu ınaru* (MIII 25,9) "bugünden itibaren"[45].

322. *içrä* "—da".

ilin (!) içrä (MIII 19,15) "ili içinde".

322a. *kisrä* "sonra" (zaman bildirir).

yaġuru ḳondukta kisrä (IS 5) "yakında konduktan (yerleştikten) sonra"; *anda kisrä* (To 6) "ondan sonra".

323. *öŋrä* "ön, önce".

muntada öŋrä (UIV A263) "bundan önce".

324. *täg* "gibi".

yıd yıpar täg (AI) "misk gibi". *bizni täg* (AI) "bizim gibi". *ḳamġaḳ barır täg* (AI) "çöven bitkisi gibi yayılmış". *sözlägü täg ärmäz* (TTII A 55) "söylenecek gibi değil", yani "hiç anlatılamaz". *olarnıŋ täg ḳılınçlarım* (S66) "onlar gibi (onların yaptıklarına benzer) işlerim". *bäliŋ* + *täg* (UIV A 235) "korkunç". Bk. § 406.

325. *yïr, ïr, yır, yırı* "orada, solda, kuzey" (bu manalar, dağların güneyinde oturan bir halk için geçerli idi; KAŞGARÎ, bunun zıddına *ïr*'i, "güney, yani güney tarafı" olarak açıklar).

bır hakkında söylenenlerle karşılaştır; bu kelime de son çekim edatı olarak seyrek kullanılmıştır. *ötükän irin kışladım* (R 07) "Ötüken'in kuzey tarafında kışladım". *ïrdin sınar* (MIII 10,9) "kuzeye doğru". *yirdä sınarkı yil* (MIII 10,10) "kuzey rüzgârı". *yirtin* (TTVI 291) "kuzeyde". *yır(ı)ya* (IS 1) "solda". *yırğ(a)ru, tün ortusınaru* (IS 2) "kuzeyde, gece ortasında". *tabğaçda y(ı) r(ı)ya t(a)g — oğuzra yiti ärin yağı bolmış* (Oŋ 5) "Çin'in kuzeyinde, Tag ve Oğuzlar'a çok az kişiyle düşman olmuş".

326. Son çekim edatlarından çoğunun kısaltmalı olarak kullanılabileceklerine, bağımsız cümle belirleyicisi veya cümle başlatıcısı olarak vazife görebileceklerine bir kere daha işaret etmek yerinde olur: *üzä* "üstte", *asra* "aşağıda, aşağıya" vs.

CÜMLE BİLGİSİ

Kelime Çeşitleri

İsimler

Sayı ve Cinsiyet

327. Bir isim soylu, yani bir isim veya bir zamir; özel bir ek, yahut bununla ilgili bir vasıflık almadan, teklik olduğu kadar çokluk da ifade edebilir: *kişi* "insan" yahut "insanlar"; *bän*, kitabelerde "ben"in yanında "biz" (mesela To 10) manasına da gelir. Ama çok eskiden beri, çokluk gösteren vasıflıklar, son çekim edatları ve ekler de vardır; sonunculardan +*lar*, gittikçe çokluğun en çok yaygın alameti oldu; bk. § 168.

Hiç bir gramerlik cinsiyet yoktur. Dişilik ile erkeklik arasındaki fark, eğer önemli ise, bir vasıflıkla ifade edilir; *ärkäk bars* ve *tişi bars* ("erkek" ve "dişi pars"); *ırı oğul* ve *kız oğul* "oğlan" ve "kız". Ev hayvanlarının, ekseriya, erkek ve dişi için iki ayrı adı vardır: *buka* ve *inäk* "boğa" ve "inek".

İsim ve Sıfat

328. § 72'de söylendiği gibi, isimle sıfat arasında hiç bir şekil farkı yoktur. *törülüg* "töreli" ve "törelilik", *ädgü* "iyi" ve "iyilik" manasına gelebilir. Yine de bazı kelimeler, diğerine nazaran birinin fonksiyonunda diğerinden daha çok kullanılabilirler. Belki, Uygurca'da özne ve nesne olabilen (nesne eki +°*ğ*'dır) ve bir zamiri vasıflık olarak yanına alabilen bir kelime çeşidini, "isim" olarak tarif edebiliriz. Bilhassa, bazı isim fiiller tercihen bu görevlerden birinde kullanılabilirler; bk. § 339.

Zamirler ve İsimler

329. Mantıkî bakımdan birbirlerinden kolaylıkla ayrılabilen bu kelime sınıfları, birbirlerinden şekil bakımından da hal eklerinin çeşitli sıraları ve zamirlerin dolaylı taban **bin, *sin, *an, *mun* veya **bun, *bizin, *sizin* teşkil etmeleri, fakat belirsiz hale sahip olmamaları, ve nihayet şahıs zamirlerinin 1. ve 2. şahıslarının (menşe bakımından ikilik) çokluklarının +*z* ile teşkil edilmesi[46] gerçeğiyle de farklılık gösterirler. — Dönüşlülük zamirleri "kendi", *öz* ve *käntü* bir isim gibi muamele görürler; bk. § 200 ve 201.

Soru ve Belirsizlik Zamirleri

330. Bir kelime çeşidinden diğer bir şekle geçiş bir çok dilin tanıdığı bir husustur. Eski Türkçe'de kendi başına soru zamiri yoktur. Bunların görevi bir soruyu tekrar etmek, yahut da tek başına veya tekrarlanmış bir soru kelimesini şart durumundaki bir fiille kullanmak suretiyle ifade edilir.

kim kim kälir "kim daima gelmek ister", yani "gelen herkes". *kim ḳayu kişi tiläsär* "kim daima dilese", yani "dileyen herkes". *näçä ädlär bar ärsär* "bütün maddeler (her şey)". *kim ärsär yoḳ* "hiç kimse". *kimkä kälsär, sançılur* "(bu işaret) için görünen herkes, sançılır (vurulur)". *näŋ näŋ sabım ärsär, bäŋü taşḳa urtum* (IS 11) "bütün sözlerimi ebedî taşa oydum". — Alışılmamış: *näçä ögüzlär köllär barça aŋsız körklä ḳılu tägingäy män* (Suv. 529,3) "bütün ırmaklar ve göllerin hepsini çok güzelleştirmek istiyorum".

Soru ve Nisbet Zamirleri

331. Osmanlıca *ki* "ki" ile yapılan kuruluş Eski Türkçe'ye yabancıdır. Buna karşılık, soru kelimeleri ile başlayan ve bir nevi nisbet cümlesi teşkil eden yan cümleler vardır; bk. § 450 vd. Bu soru şekillerinin, Mani metinlerinin İran dillerinden yapılan tercümelerden mi, yoksa Çince örneklerden mi geldiğini araştırmak gerekiyor.

Sayılar ve İsimler

332. Basit bir asıl sayı sadece özel durumlarda isim olarak görev yapar: *bıŋ + a başı* "bin başı", yani "bin kişilik birlik için". Türemişleriyle birlikte (*—ağu* vd., § 205) sayılar ve belirsiz sayı kelimeleri (*ḳamağ, barça* "bütün, hep" vs.) zamirlerin hal eklerini alırlar, ve dolayısıyla temelde isimlerden farklıdırlar. Buna, bir sayının, rastgele, 3. şahıs iyelik eki alabileceği gerçeği aykırı düşmez (§ 209): *iki-si* "ikisi"; bununla ilgili olarak krş. "belirlilik", § 360.

Ekli ve Son Çekim Edatlı İsim Soylular

333. Bazı ekler, bir isim soylunun fonksiyonlarının sayısını tahdit ederler; bazıları, isim soyluyu daha dar bir kelime sınıfına sokarlar; bir kısmı ise her hangi bir darlaştırıcı etki yapmazlar.

+ lıg eki almış bir isim, yine isim olarak görev yapabilir; fakat daha çok sıfat olur: *ögrünç* "sevinç", *ögrünçlüg* "sevinçlilik, sevinçli". Mana bakımından *+ lıg* ile akraba *+ ıŋ, + nıŋ* ilgi hali eki almış bir isim soylu, artık isim olamaz, artık sadece bir vasıflık olur. Buna karşılık, *+ ki* ve *+ taki* eklemesi (Affigierung) bir isim soylunun kelime türünü değiştirmez; *+ ki*'li bir kelime ekseriya sıfat olur; fakat isim olarak da görev yapar: *uluş + takılar* "ülkedekiler, (ülkede bulunanlar)"; *tägrä + ki + lär* "çevre".

334. Mukayese bildiren *täg* ve *+ça* ekleri bir ismi ve bir zamiri sıfat yaparlar: *täŋri + täg* "tanrı gibi"; *yağmur + ça* "yağmur gibi (sık)", "yağmur tarzında". Buna rağmen *täg* ve *+ça* kelime teşkili unsuru olarak ele alınmayabilirler, çünkü zamirler, kelime teşkili unsuru almazlar; fakat gerçekte, *sini + täg* "senin gibi", *antağ* "bunun gibi", yani "böyle", *inçä* "onun gibi", "öyle" yapılmış kelimelerdir. *antağ, inçä* vs. deki *täg* ve *+ça*'dan önce gelen "zamirli" *n* uygulaması, "hal" eklerinde yer

alır. Bu *n*, üstelik, her hangi zamirli bir unsur bulunmadan *+ lıg*'ın ve bazı son çekim edatlarının önüne de gelir; bk. § 193. O halde, kelime teşkili unsurunun mu, yoksa son çekim edatının mı söz konusu olduğu müphem kalır. *+ça*, belki de, eşit sesli iki ek söz konusu olduğu için müphem kalıyor: *inçä* "öyle"de eşitlik hali eki bulunur, burada bir hal eki bulunduğu kanaatindeyiz; Moğolca *+ çe* ile ilgili, krş. POPPE, Grammar s. 75. Buna karşılık *ança* bir küçültme veya kuvvetlendirme eki ile teşkil edilmiştir; burada bir kelime teşkili unsuru söz konusu olmalıdır.

335. Ayrılma halinin fonksiyonu bazı bakımlardan eşitlik halininkine benzer: *yolça ärt—* yahut, *yol + dın ärt—* "bir yol boyunca gitmek (yoldan geçmek)". *+ dın* da iki defa meydana gelmiş, buna göre de iki fonksiyona sahip gibi geliyor. *+ dın*'ın biri, bulunma hali *+ ta* gibi, yer belirleyicileri teşkil eder. *ḳalıḳdın* "gökten (bu yana)"; dudak uyumuna giren diğer *+ dın*, her iki *+ça*'da olduğu gibi, bir isim, sıfat yahut sayıdan, ekseriya vasıflık olan bir sıfat yapar: *öŋ + dün yıŋaḳ* "doğuda", kelime kelime "öndeki gök doğrultusunda". Yahut da burada tek bir ekin farklılaşması söz konusudur.

336. Yükleme halindeki bir isim soylu nesneden başka bir şey olamaz.

337. Vasıta hali eki *+ın*, bazen, isimleri sıfata dönüştürür.

338. Bu rastgele öne sürülmüş örnekler aşağıdaki hususlara işaret ederler: 1. şeklen gösterilmesi mümkün olmasa bile, Eski Türkçe'de isimle sıfat arasında bir fark olduğu hissi vardır. 2. yükleme hali eki (nesne eki) gerçek bir hal ekidir; ilgi, yaklaşma, bulunma, ayrılma, vasıta ve eşitlik hali ekleri, bir taraftan yükleme halinden, diğer taraftan kelime teşkili unsurlarından çok uzaktırlar; muhtemelen bunlar, kısmen de kelime teşkili unsurlarından gelmiş olacaklar.

Fiil Şekilleri

339. İsim soylu fiil şekilleri: Fiil şekillerinin büyük bir kısmı isim özelliği gösterirler; özne ve nesne olarak kullanılırlar; daha sık sıfat özelliği gösterir ve vasıflık olabilirler. Bundan başka, bir şahıs işareti ile bağlantı halinde iken yüklem olurlar ve bundan dolayı da "çekimli fiil şekli" adını alırlar. Bunlar *—r, —maz, —mış, —yuḳ;* ayrıca *—duḳ, —ġu* ve nadiren de *—sıġ* ekleridir. Buraya, geriye kalan *—°ġlı, —°ġma* vs. gibi bütün isim fiiller de dahildirler; bk. § 105-152; 216, 218, 219, 221, 224-228.

340. Zarf fiiller. Fiil şekillerinden diğer bir gurup, hiç bir zaman, isim, sıfat yahut bir cümlenin yüklemi olarak vazife görmezler. Bunlar, yüklem belirleyicisi, cümle belirleyicisi ve cümle başlatıcısı olurlar; ayrıca, *balıḳ + ḳa täg — i"* "şehre ulaşarak", yani "şehre kadar"; *tağ aş — a* "dağ aşarak", yani "dağın öbür tarafı" örneklerinde olduğu gibi, birbirine bağlı kelimelerde yüklemdirler (Prädikate); o halde burada, bunlar, son çekim edatıdırlar. Ayrıca birleşik fiillerde de görünürler; eğer tasvirî yahut modal bir yardımcı fiil (şeklî bir esas fiil)in önüne gelmişse, (mantıkî) esas fiil bir zarf fiil şekline sahiptir: *ḳıl — u alḳmış* "yaparak (yapmayı) bitirdi", yani "hazır hale getirdi (yapıp bitirdi)"; *ḳıl — ġalı uma — dı* "yapmaya muktedir olmadı", yani "yapamadı". Ve nihayet, bir zarf fiil — bizim yan cümlelerimize benzeyen — bir cümle parçasının (cümleciğin) sonuna gelir: *bodunıŋa käl — ipän, nom törü urdı* "milletine gelip, kanun koydu". Zarf fiiller

kategorisi $-{}^{\circ}p$, $-{}^{\circ}pan$, $-u$, $-ġalı$, $-{}^{\circ}n$, $-matı$ ve $-madın$ şekilleriyle yapılır; bk. § 229-235.

341. Ara şekiller. Mesela, daima iyelik eki ile kullanılan $*-l$ geçmiş zamanı (§ 217) ve $-ıŋ$'lı (§ 215) 2. çokluk şahıs emiri gibi § 339'da zikredilmeyen bazı fiil şekillerinin, aslında isim fiil olmaları gerekir; fakat kitabeler ve yazmalar zamanında, yüklem olarak kullanılırlar. $-$Şart bildiren $-sar$ (§ 260), 2. teklik şahsın emri $-ġıl$ (§ 215), 1. çokluk şahsın emri $-alım$ (§ 215) ve yapılmakta olan iş ve oluşu bildiren $-ḳalır$ (§ 259) eki, muhtemelen tasvirî yahut modal yardımcı fiiller yardımıyla teşkil edilmişlerdi ve $-$çok hantal kelime birleşikleri oldukları için $-$ isim soylu olarak kullanılmazlar. $-ġay$ gelecek zamanı ile nadir görülen fiil şekli $-ɣı$ da (§ 220, 222) hiç bir zaman isim soylu olarak kullanılmazlar.

Aksine $\pm ḳan$ (§ 237) ve $-ginça$ (§ 236)'lı şekiller, hiç bir zaman çekimli fiil yahut isim soylu olarak kullanılmazlar; çünkü, bunlarda, bunlarla ilgili fonksiyonların çoğu yoktur; bunlar, sadece cümle belirleyicisi (§ 436 v.d.) olarak kullanılırlar. Nasıl türedikleri müphem, kullanılışları seyrektir.

Ünlemler, Edatlar, Ekler

342. Cümlenin başında veya vurgulanan kelimelerin sonunda yer alan ünlemleri Eski Türkçe de tanır. Ayrıca başlı başına anlamları olmayan edatlar da vardır. Kelime teşkili unsurlarından, çok ayrı türlerde kelimelerin sonlarına gelmeleriyle ayrılırlar. Bunlar, çeşitli şekillerin sonuna gelebildiklerinden dolayı son ekler de değildirler. Bu edatlardan bazıları son ekler gibi, kendilerinden önce gelen kelime ile ünlü uyumuna girerler; diğerleri bağımsızdırlar. "Son ek" ile edat arasındaki sınırın nasıl kaygan olduğunu, *täg* "gibi"in farklı durumları gösterir: *nätäg* (UII 311,43) yanında *nä täg* "nasıl?"; *antaġ* yanında *anı täg* "onun gibi, öyle".

Ünlemler

343. *a, ya, ay, äy*

ämgāk + a (yahut *ä*?) (UII 29,24) "ey ızdırap!". *täŋri + y + a* (UIV A205) "ey tanrı!" *ay yäklär + ä* (UIV A82) "ey, siz şeytanlar!" *iliglär bäglärniŋ ḳut täŋrisi + a* (UIVA54) "ey hükümdarlar ve beylerin saadet tanrısı!". Cümle başlatıcı olarak: *ya* (U 5,3) "haydi!".

İşaret Kelimeleri

344. *muna, mına, una:* İşaret kelimelerinin dilekleri (Vokative).

tigülük saw una bo ärür (HtG 19,21) "söylenecek söz işte budur.". Diğer örneklerin yerleri TTV B80; S A29; TTV B notlar 80'dedir.

Edatlar ve Edat Benzeri Ekler

345. *oḳ, ök;* (nadiren de:) $+ḳ$, $+k$: Kuvvetlendirme bildirir.

anta oḳ "hemen sonra"; *timin ök* "hemencecik"; *ançulayu oḳ* "tam böyle (tam bunun gibi)"; *birök* (*birük* mü okumalı ?) "fakat"; *u − madın oḳ* "tam muktedir olmadan (tamamıyla yapamadan, yapacak durumda olmadan)"; *näçük* < *nä + çä ök* (StG 53,8; KP 9,3) "tam bunun gibi", "nasıl?".

346. $+raḳ$, $+räk$: Kuvvetlendirme bildirir, tam bir kelime teşkili unsuru.

yigräk (MIII 32,9) "çok iyi, daha iyi"; *artuḳraḳ* (Suv. 148,15) "mükemmel, fevkalade"; *täŋrim, alpım, bägräkim* (MII 7,6) "tanrım, güçlüm, beyim" (bu ismin üstünlük derecesinin tercümesi mümkün değildir); *üküşräk* (MIII 31,1) "çeşitli, pek çok"; *aşnuraḳ* (KP 32,4) "daha önce, bundan önce"; *azraḳça + ḳıa sü işiŋä ämgänip* (HtG 6,3) "çok az askerlik işlerinden üzülüp".

347. *täg,* nadiren de $+taġ$: Eşitlik, gibilik bildirir; daha ziyade bir son çekim edatı olarak görülebilir; bk. § 324; vasıflık olarak da kullanılır, § 406.

348. $+ça$, $+çä$: Eşitlik, gibilik bildirir; yaygın olarak gösterilir, § 185. *inçä* "böyle, öyle, bunun gibi".

349. $+ça$, $+çä$: Küçültme, kuvvetlendirme bildirir; kelime teşkili unsuru olarak görülmelidir; bk. § 45.

350. $+çaḳ$: Kuvvetlendirme bildirir, nadir görülür; < $+ça$ (§ 349) ve $+oḳ$ (§ 345)? § 46'ya da bk.

amtı + çaḳ "tam şimdi, şimdicek". *çaḳ sini* (Suv. 626,20) "tam seni". Bu son örnek, bu edatın (Çağatayca vs.) *çaġ* "zaman, vakit" ile ilgisi olmadığını gösterir.

351. $+ḳınya$ (kitabeler), $+ḳına$ (*n* ağzı), $+ḳıya$, $+ḳıa$ (*y* ağzı) ve önlü şekilleri $+ḳinyä$, $+ḳinä$, $+ḳiyä$ ve $+ḳiä$: Kuvvetlendirme, küçültme ve sevgi kelimeleri teşkiline de yarar; tamamıyla bir kelime teşkili unsurudur.

birkinyä mün (MI 23,32 böyle) "bir tek günah". *bir + kiä amraḳ oġlum* (KP 25,4) "biricik sevgili oğlum". *yaġuḳ + ḳıa* (UIV A279) "çok yakın, yakıncacık"; *ança + ḳıa ymä* (UIV A272) "çok az, oncacık". *azraḳça + ḳıa* "çok yetersiz, azıcık". *az + ḳına* (KP 7,6) "çok az, azıcık", *az + ḳınya ärin* (IE 34) "çok az (azıcık) kişiyle". *ḳatıġ + ḳıya + n ay−* (Man. Erz. 8,31) "çok sıkı söylemek". *yalaŋuz + ḳıa ḳal−* (KP 40,3) "çok yalnız (yapayalnız) kalmak", *bir + kiä adrıl−* (HtVII 1866) "tamamıyla ayrılmak". *kiçig + kiäsintä* (HtG 16,25) "ilk gençliğinde (gencecikken)". *bir ödün + kiä* (UIV A166) "kısa bir süre boyunca". *una + ḳaya* (Suv. 603,11) "hemen". *özkiäm* (*öz* "kendi"den) "sevgilim, canım". *künkiäm* (*kün* "gün") "güneşçiğim".

352. *ymä;* (nadiren de:) *mä,* $+ma$: Kuvvetlendirme; ayrıca, aynı türden olmayan vasıflıkları ayırır; aslında bir son çekim edatı; bk. § 291.

män ymä (U 6,3) "ben de". *ançulayu + ma* (MI 13,10) "tam öyle". *bo ymä amrtapada sögütniŋ ḫuası* (TTX 482) "bu Amrtapada ağacının çiçeği" (*bo* Amrtapada ağacına değil, *ḫuası*'na bağlıdır). *ḳayuma orunta* (SA 51) "her ne yerde", yani "her yerde"; *ol braman ymä adırtlıġ äşidmäsi bar ärdi samtso açarınıŋ atın küsin* (HtG 62,24) "bu Brahmanlar da Tripiṭaka ustanın adını şöhretini almıştı". *nämä* (TTVII 40,40) "ne ise" [47].

353. Diğer Kuvvetlendirme Kelimeleri.

ayı ḳodı öwkäsi kälip (HtG 62,20) "çok öfkesi gelip (çok öfkelenip)". *yig adruḳ arṇsız körklä idi* (HtY 2,2) "fevkalade güzel idi". Ayrıca: *aṇ* "en", *ḳop* "hep, çok, bütün", *ärtingü* "çok, pek", *artuḳ* "artık, fazla", *yig* "iyi, daha iyi" [48].

354. Olumsuzun Kuvvetlendirmesi.

idi, näŋ, arıtı, arṃıntın (UIV A258) ve ayrıca *kiçig:* bk. §214.

Soru

355. Soru kelimelerini soru edatlarından ayırmamak için, bütün bahis burada ele alınmıştır.

Soru, zamir benzeri bir soru kelimesi yahut bir edatla ifade edilir.

Soru kelimesi, özne, vasıflık, yüklem yahut bir cümle belirleyicisi parçası olabilir.

ḳayu ol? "kimdir o?", *ḳayular ol on?* "o onlar kim?"; *nä tusu bolġay?* "ne faydası olacak?"; *nägülük ölürür sizlär* "niçin öldürüyorsunuz?"; *kim sän?* "kimsin?"; *ḳanča barġalı saḳınur siz* "nereye gitmeyi düşünüyorsunuz (nereye gitmek istiyorsunuz?)".

Diğer soru kelimeleri için § 194-196'ya bakılmalıdır.

356. Çok yaygın olan soru edatı, sorulan şeyin arkasına gelen *mu*'dur.

açıġ bolur mu? "acı olur mu (acı verir mi)?". *ikinti ajunta oḳ mu täginür azu bo ajunta ymä mu täginmäki bar?* (UIV C28) "ikinci varlık dünyasında mı ulaşılır yahut bu varlık dünyasında mı ulaşılır?". *ol ädgü ḳılınç ärüş mu titir* (UII 16,14) "bu iyi işlere çok mu denir?". *alḳınmaz mu ärti* (TTIII 65) "azalmaz mıydı?".

357. Sadece kitabelerde (ve bazı modern ağızlarda) tevsik edilmiş soru edatı da *ġu, gü*'dür. Belagatla ilgili sorular yapar. Cevap olarak bir "hayır" bekler.

bo sabımda igid bar ġu (IS 10) "bu sözümde yanlış (hata) var mı?". *bo üdkä körügmä bäglär gü. yaŋıldaçı siz* (IS 11) "bu nasihata itaat eden beyler, yanılacak mısınız?".

358. Sorunun konusu tasdik edilerek veya reddedilerek tekrar edilirken, sorunun cevabı da verilir: *bolġay mu? bolmaġay* "olacak mı? olmayacak" (kelime kelime: "var mı? yok"); *açıġ mu bolġay? açıġ yoḳ bolġay* "üzüntü (acı) olacak mı (var mı)? hayır".

Alışılanın dışında, *mu* bir kere bir soru kelimesiyle birlikte bulunur: *bar mu nä* (To 14) "iyi olmaz mıydı?", yani "iyi olacaktı!".

Tahmin

359. Bu konu, soru ile ilgili olandan ayırmamak için, burada ele alındı; gerçekten, tahmin, kısmen bağımsız kelimeler ve sadece çok az da edatlarla ifade edilir.

Kitabelerde *ärinç* yahut, nadiren, *kük* (? fonksiyonu belirsiz), kitabelerde *ärki*, yahut nadiren, *ärinç* bir tahmini ifade etmek için kullanılır.

anda kisrä inisi içisintäg ḳılınmaduḳ ärinç (IE 5) "ondan sonra belli ki küçük kardeşler büyük kardeşler gibi gayret etmemişlerdir". *käntü bilingäy ärinç* (KP 10,1) "muhakkak kendi bilecek (kavrayacak)". *adın säwär amraḳıŋız bar ärki* (UIV A145) "belli ki, başka bir sevgiliniz var". *ol ämgäklig kim tınlıġ ärki* (UIV D109) "bu ızdırap çeken canlı kim ki?". *ölti kük* (To 16) "belki öldüler". *öltürtäçi kük* (To 22; 31) "muhakkak öldürecek".

Belirlilik

360. Belirlilik, bizim kavrayışımıza göre, bir iyelik münasebeti söz konusu olmadan, çoğunlukla, 3. şahıs (bk. msl. § 209) iyelik eki ile ifade edilir. *+i* yahut *+si* sadece yalın halde değil, dolaylı halde ve hatta vasıflıklarda da görülür. Kullanılması, bir kelimeyi sadece isim olarak belirlemez. Bu, bir belirlilik, yahut, zikredilen veya düşünülen bir kişi yahut da şeye ilgiyi ifade eder.

kinintä (AI) "sonra". *ikisi* "ikisi". *üç yolı* "üç kere". *künintä* "her gün". *kögmän aṣa ḳırḳız yirinä tägi süládimiz; ḳamaġı biş otuz süládimiz* (IE 17) "Kögmen'in öbür tarafında Kırgız ülkesine kadar savaştık; hepsi 25 defa savaştık". *uluġ+ı ḫatun* "büyük hanım". *ḳalmış+ı bodun* (R N3) "bütünden geriye kalan millet". *sıŋar+ı bodun içikdi, sınarı bodun kirti* (R 06/7) "milletin yarısı —yani, bütünün yarısı— esir oldu, milletin —diğer— yarısı geldi".

3. şahıs iyelik ekinin bu şekilde eklenmesi, seyrek olarak, bütün ağızlarda vasıflıkta bulunur; *ärtä+si gün* (Osm.) "ertesi gün (yarın)"; *bir+i gün* (Türkmence) "yarından sonra"; *soŋ+u kün* (Komanca) "son gün, mahkeme-i kübra (büyük mahkeme)".

Kelime Grupları

Yan Düzenleme

Eş Anlamlı Birleşik ve Eşit Sıralamalı Cümle Unsurları

361. İsimler, sıfatlar, fiil şekilleri, yüklem belirleyicileri, belirsiz sayılar, cümle belirleyicileri ve cümle başlatıcıları, sık sık, icabında ekseriya sonuncusu ek alan aynı fonksiyonda iki kelime ile ifade edilir. Böyle bir birleşiğin (Komposition), nadiren, her iki üyesi de, hal, çokluk yahut şahıs eki alırlar.

Eş anlamlı kuruluşların (Komposita) teşkilinde belirli bir sistematik tesbit edilebilir. Ya her iki üye de aynı sesi verir (secili): *yaruḳ yaṣuḳ* "parlak ve ışıltılı"; yahut, birinci tek hecelidir ve ünlüden ibarettir, ve ikinci iki hecelidir ve ünsüzle başlar: *ı tarıġ* "bitkiler ve ekin"; ayrıca, bazen birinci üyede önlü, ikinci üyede artlı ünlüler vardır: *ärgürür tarḳarur* "geçirir ve uzaklaştırır"; ve nihayet, bir yabancı kelimeyi aynı manada bir Türkçe kelime takip eder: *çakir tilgän* "Cakra (Sanskritçe), tekerlek".

Tabiatıyla, bunlar, sadece, sevilen türler ve seçkin söyleyiş şekilleridirler. *yoḳsuz* "boşuna, manasız"ı da, daha önce zikredilenlere benzemese de, eş anlamlı bir birleşik olarak kabul edebiliriz.

Sıralamalı cümle unsurları, bağlayıcı bir unsur olmadan, yan yana gelirler: *kişi oġlan* "kadın ve çocuklar". "...olduğu kadar... da (ve)" birleşiği kelimelere *+lı, +lı/+li, +li* eklemek suretiyle yapılır: *ädgüli ayıġlı* "iyiler olduğu kadar kötüler (iyiler ve kötüler)".

Sayılar

362. Herhangi bir bağlama unsuruna ihtiyaç göstermeden yan yana gelen farklı onluk yerlerin sayıları, eğer daha yüksek onluk sıra önde ise toplanmalı; küçük sayı, büyük sayıdan önce ise çarpmalıdır: *miŋ yüz* "1000 ve 100", yani, "1100"; *üç miŋ* "üç (kere) bin"; yani, "3000"; *säkiz on* "sekiz (kere) on", yani "80". Bunların bir istisnası şu sayı tarzıdır. *üç yigirmi* "13" § 202.

Eklemeler

363. Eklemeler mantıken önemli olan kelimeyi takip eder: *bilgä kaġan* "Bilge, kağan". Gramerlik ekler, mutlaka sıralamalı cümle unsurlarının son üyesine geldiklerinden, hal, çokluk ve iyelik eklerini, ekleme alır: *kül tigin+kä* "prens Kül'e".

Yalnız iki olayda, esas ismin de ek aldığı tevsik edilmiştir: *ḳu+ġ säŋün+üg* (IIS 9) "general Qu'yu"; *tadıḳ+ıŋ çor+uŋ* (IE 32) "Çor (adlı) Tadık'ın".

Ekleme olarak, her şeyden önce, ünvan ve hitaplarda görülür. Msl. *ḫan* "han"; *ḫaġan, ḳaġan* "imparator, hükümdar"; *ḫatun, ḳatun* "kraliçe"; *ilig ḫan* "hükümdar"; *tigin* "prens, şehzade"; *tarḫan, tutuŋ, yabġu* (her biri, yüksek bir ünvan); *ḳunçuy, täŋrim* (her biri kadın ünvanı); *säŋün* "general"; *bıŋa başı* "albay"; *bäg* "bey"; *mama* "kadın"; *toyın* "rahip"; *açarı* "usta, üstat"; *upasi* "Budizme mensup fakat rahipler tarikatına girmeyen rahipler tarikatına girmeyen erkek"; *upasanç* "Budizme mensup fakat rahipler tarikatına girmeyen kadın" (son dördü Budizmle ilgilidir); *dindar* "(Maniheizmde) seçkin"; *niġoşak* "şakirt"; *maḫistak, frişti, ḳuştr* (bu son beş ünvan Maniheizme aittir) *burḫan* "Buda"; *bodisataw* yahut *bodisawat* "bodisatva" (yalnız Buda olacaklara değil, Budist olarak çok saygı gören şahsiyetlere de verilen ünvan); *täŋri* "tanrı, hazret"

Ekleme olarak görülen diğer ifadeler: *balıḳ* "şehir", *suzaḳ* "köy (Weiler)", *köl* "göl" vs.

364. *täg* "gibi" yahut *+ça* "gibi, göre" ile biten ve bir ilgi kelimesini takip eden kelime grupları da belki ekleme olarak görülebilir: *ḳılġuluḳ çökä yatın, kiŋürüsinçä, nomlayu yarlıḳazun* (UII 41,21) "tamamıyla diz çökme metotlarını, bütün genişliğine, saygıyla vazetti".

Soyutlamalar

365. Zıt anlamlı iki sıralamalı kelime soyutlama teşkil edebilir: *uluġı kiçigi* (TTV A19) "büyüklük"; *ini içi* "kardeş (küçük ve büyük kardeş)". Belki de, burada Çince bir örnek söz konusu: 長短 *ch'ang-tuan* "uzun-kısa", yani "uzunluk"[49].

İkileme

366. Bazı kelime türleri ikilenebilirler; yüklem belirleyicileri, cümle başlatıcıları ve cümle belirleyicileri bu şekilde kuvvetlendirilirler: *aḳuru aḳuru* "çok yavaş, ağır ağır"; *ärü ärü* (HtVII 2039) "git gide", "tedricen"; *önti önti* "çok farklı (çeşitli)"; *anta anta* "derhal, hemen"; *yana yana* (HtVII 1952) "tekrar tekrar"; *adın adın* "çok farklı (çeşitli), ayrı ayrı"; *basa basa* "çok sonra".

367. Soru kelimeleri belirsizlerin manasını ihtiva eder: *kim kim* "kim olursa", "herkes"; *näçä näçä* (Suv. 612,1) "her nasılsa (nice nice)"; *nä nägü iş* (UII 23,26) "herhangi (bir)iş"; § 451.

368. Belirli sayılar, ikileme halinde, belki de, belirsiz yüksek bir çarpmayı dile getirir: *miŋ miŋ tümän tümän* (TTV A30) "sonsuz çoklukta". Üleştirmenin bir türü ikileme ile ifade edilebilir (bk. § 200 sonda): *ol ol ḳılınçlar* (S 86) "bu işlerden her biri"; *öŋin öŋin yarlıḳançuçı köŋül turġurup* (Suv. 612,11) "onlardan her biri acıyıp", kelime kelime: "çeşitli, çeşitli, acı meydana getirdiler (durdurdular)"; *onar ärkä bir bir är* (TTII A91) "her on adama birer adam"[50].

Alt Sıralama

369. İki esas cümle, alt sıralamanın şeklini tayin ederler: 1. Belirleyen belirlenenden önce gelir. 2. Gramatik şekillendirmeler bir kelimeye eklenir.

Birleşik Fiiller

370. 1. (Mantıkî) esas fiil ve (gramerlik çekimli) yardımcı fiil. Birinci, genellikle, yalın hal yahut bir ara şekle sahiptir; sadece a. örneğinde, bu, bir zarf fiildir.

371. a. *ḳıl—ġu är—* "yapabilmek", *ḳıl-ġuluḳ är-* "yapabilmek", *ḳıl—ġu bol—* "muvafık olmak, el verişli olmak", *ḳıl-ġuluḳ bol—* "yapmak, zorunda olmak": bk. § 239. *ḳıl-u bol-: ḳıl-ġalı bol-* "yapabilmek", bk. § 240.

372. b. Birleşik (Periphrastische) zamanlar; önceden geçmiş zaman ve alışılmış iş ve hareket ve oluş; msl: *ḳıl—ur är—tim* "kılardım, yapardım" (§ 242, 243). *ḳıl—ur är—miş män* "kılardım, yapardım (kılarmışım, yaparmışım)" (§ 242; 243).

ḳıl—tım är—di "kıldı idim, yaptı idim" (§ 242).
ḳıl—yuḳ är—dim "kıldı idim, yaptı idim" (§ 242).
ḳıl—mış är—tim "kılmış idim, yapmış idim" (§ 242).
ḳıl—mış är—miş män "kılmışmışım, yapmışmışım" (§ 242).
ḳıl—mış är—ür män "kılmışım, yapmışım (kıldım, yaptım)" (§ 242).
ḳıl—tım är—ür "kıldım ve kılıyorum, yaptım ve yapıyorum" (§ 243).
ḳıl—ur bol—ur män "kılmaktayım, yapmaktayım" (§ 243).
ḳıl—ur bol—tum "şimdi kıldım, şimdi yaptım" (§ 243).
ḳıl—mış bol—ur män "kılmış olacağım, yapmış olacağım" (§ 243).
ḳıl—mış bol—ġay män "kılmış olacağım, yapmış olacağım" (§ 243).

373. c. şart, *—sar* ile teşkil edilir:

ḳıl—ur män ärsär "kılar isem, yapar isem" (§ 261).
ḳıl—dım är—sär "kıldı isem, yaptı isem" (§ 261).

374. ç. *bar, yoḳ* ve *kärgäk* ile yardımcı fiilin yan yana gelmesi: (§ 245). *bar ärdi* "var idi"; bu tarzda *är—*'in bütün şekilleri, *bar* "var", *yoḳ* "yok" ve *kärgäk* "gerek"in zamanlarının teşkili için yardımcı olur, yalnız, geniş zaman *är—ür*'ün olumlusu, anlamı bu üç isim fiili kapsadığından (inhärent), yaygın değildir.

Yukarıda, c. ve ç. başlığı altında, zikredilen bütün şekillerde *är—* yerine bazen *bol—*, çok nadir olarak da *tur—* gelebilir. Örnekler için bk. § 238-245.

375. d. Gerçekleşmemiş (Irrealis) ve Benzerleri (Verwandtes):

ḳıl—ġay är—tim "kılacaktım, yapacaktım" (§ 264).
ḳıl—tı är—tim "kıldı idim, yaptı idim; kılacaktım, yapacaktım" (§ 265).
ḳıl—taçı är—tim "kılacaktım, yapacaktım" (§ 266).
ḳıl—taçı bol—ġay män "kılacaktım, yapacaktım (veya kılacağım, yapacağım)" (§ 267).
ḳıl—ur är—tim "kılar idim, yapar idim" (§ 268).
ḳıl—mış är—gäy män "kılmış olacağım, yapmış olacağım" (§ 269).
ḳıl—tı är—gäy män "kılmış olacağım, yapmış olacağım" (§ 269).
ḳıl—ayın är—ti "kılaydım, yapaydım!" (§ 270).
ḳıl—ayın är—gäy "kılaydım, yapaydım!" (§ 270).

376. 2. (Mantıkî) esas fiil ve (gramerlik çekimli) modal yardımcı fiil. Birinci zarf fiildir.

a) *ḳıl—u u—yur män* "kılabilirim, yapabilirim" (§ 249).
ḳıl—ġalı saḳın—ır män "kılmayı düşünürüm, yapmayı düşünürüm" (§ 250).
b) *ḳıl—u tägin—ür män* "gayretle kılıyorum, gayretle yapıyorum" (§ 251).
c) *ti—p ötün—ür män* "...deyip rica ediyorum" (§ 253).

377. 3. (Mantıkî) esas fiil ve (gramerlik çekimli) tasvirî fiil. Birinci bir zarf fiil yahut ondan türemiş bir şekildir.

a) *ḳıl—u tut—ar män* "yapıp dururum" (§ 255).
b) *ärt—ip ḳa—ır män* "geçip giderim" (§ 256).
c) *ḳıl—ġalı yat—ur män* "hemen yapacağım" (§ 258).
ç) *ḳıl—ḳalır män* "hemen yapacağım" (§ 259).

Yüklem Belirleyicisi ve Fiil

378. Fiil yüklemiyle sıkı sıkıya bağlı olan kelime, yüklem belirleyicisidir. Fonksiyonu uzak nesne ile aynıdır; bk. § 392-397.

Şekil bakımından yüklem belirleyicisi, genellikle, bir *—u*, nadiren de bir *—n* zarf fiilidir; ayrıca bir yüklem belirleyicisi, bir veya son ismi eksiz, veya *+tı*, *+l°ġ*, *täg*, *+ça*, *+ın*, *+t°n*, *+ta*, yahut *+ḳa* gibi ekler almış birden fazla kelime ile teşkil edilebilir.

379. *+u: ḳod—ı in—* "aşağı inmek"; *kir—ü bar—* "geri gitmek". Ayrıca: *ançula—yu* "böyle, bunun gibi", *kiŋür—ü* "mufassal, esaslı", *yügär—ü* "şimdiki", *ikilä—yü* "ikinci olarak, yeniden", *yoḳar—u* "yukarı", *turḳar—u* "durmadan, daima", *ḳudur—u* "esaslı, tamamıyla", *tükät—i* "tamamıyla", *tüz—ü* "aynı ölçüde, bütün, hep", *yitär—ü* "yetecek kadar", *kötür—ü* "yukarıya", *ilt—ü* "oraya" (bk. § 232).

Buna karşılık, *ön—üp bar—*, "çıkıp gitmek, kalkıp gitmek" manasına gelir. Böyle bir ilişki cümle belirleyicisi bahsinde (§ 431) ele alındı. *ön—üp, bar—*'ı tarif etmez, bu, *bar—*'dan önce meydana gelmiş bir iş ve oluştur; o halde, yüklem belirleyicisi değildir (bk. § 230).

380. *—°n: yaḳ—ın käl—* "yakın gelmek"; ayrıca *tüz—ün* "bütün, hep", *ad—ın* < **ad—ın* "ayrı, başka".

381. Eksiz isim soylu; oldukça seyrek ve eski: *yazı ḳonayın* (IS 7) "ovaya yerleşeyim (konayım)"; *ükü̈ş kişi öltüg* (IS 7) "bir çoğunuz öldü", kelime kelime: "çok kişi öldün".

382. *+tı, +ti; +dı, +di:* Türkçe'de nadir kullanılan, ortak Altayca ek: *ḳatıġ+dı saḳı—* "iyice düşünmek"; *başaḳ ädgü+ti, nomça törüçä oluru umadımız ärsär* (Ch 285) "orucu iyi tutmamış ve akidelere göre hareket edememişsek".

+tı, belki, artık tabanları kullanılmayan belirli yer belirleyicilerinde de bulunur: *öŋdürti* "doğuda"; cümle belirleyicisi bakımından bk. § 422. *+dur*'un Eski Moğolca yaklaşma/bulunma hali eki *+dur, +tur* ile bir ilişkisi olsa gerekir, = *kün+düz* "gündüz" deki Türkçe *+duz*.

383. *+l°ġ: siŋirkälir osuġ+luġ ḳılın—* (UIV A 19) "yatacakmış gibi davranmak".

384. *täg: inisi içisintäg ḳılınmaduḳ ärinç* (IE 5) "belli ki, küçük kardeşleri büyükleri gibi gayret etmediler".

385. *+ça* (Eşitlik hali eki; bk. § 185): *iyin käzig+çä ärt—* (TT IV A notlar 11) "sırasına göre (belirli günahlar) geçmek"; *näçä yazıntımız ärsär* (Ch 60) "ne kadar günah işlesek"; *yolça ärt—* "yol boyunca gitmek"; *ḳança bar—* "nereye gitmek".

386. *+ın: ötükän ir+in ḳışladım* (R 07) "Ötüken'in kuzeyinde kışladım"; *öz+in söndi* (TTI 5) "kendi söndü"; *tämir+än itil—* (MI 8,11) "demirden yapılmak". *+lıġ+ın* ve *+sız+ın* örnekleri için bk. §424 [51].

387. *+t°n: bir+tin açın—* (TTVI 011a) "bir taraftan açmak"; *traḳ+tan közün—* (UII 22,6) "uzaktan görünmek"; *kün+tün tur—* (TTI 183) "güneyde eğleşmek (durmak)" (vasıflık olarak, bk. § 408).

388. *+ta: nızwanılar küçintä bilmädin* (TTIV A21) "ihtiraslar yüzünden bilmeden".

389. *+ḳa:* Moğolcada olduğu gibi, edilgende işi yapana gelir, yaklaşma hali ekidir: *kün+kä köy—* (Suv. 603,10) "güneşten yanmak"; *maŋa ḳılmaduḳ ayıġ ḳılınç* (SA 20) "benim yapmadığım günahlar (fena işler)"; *tişimiz+kä yoḳı bolġalı kältiŋ* (U 41,7) "dişimizi yok etmek (sökmek) için geldiniz".

390. Bütün bu şekiller, cümle belirleyicisi olarak kullanılırlar (§ 420 vd.).

Tümleç ve Fiil Yüklemi

391. Bir tümleç, sonuncunun, bir cümlenin çekimli fiili veya bir zarf fiil olup olmadığından bağımsız olarak, fiil yükleminin tasrihi (Rektion) altında kalır.

balık + ka täg – di "şehre ulaştı", aynen *balık + ka täg – i* "şehre kadar" gibidir. Tipik nesne hali, yükleme halidir; bir belirsiz nesne, belirsiz halde bulunur: *az ärti bultum* (To 24) "Az'lı bir adam (bir Az adamı) buldum". Zamir nesneler, daima belirli oldukları için, belirsiz halde değil, daima belirli halde olurlar. Yükleme hali nesnesi, genel olarak, fiil yükleminin önünde bulunur: *sini sakın –* "seni düşünmek"; sadece Hıristiyanlıkla ilgili yazmalarda fiili takip eder: *yükünäyin anar* (U 6,3) "ona hürmet edeyim". İlgi yükleme hali bir özelliktir: *ol tınlığıg wiyakrit kılılmış ärip* (UII 39,99) "vyākṛti o canlıya bakarak yapılmış olup".

Ayrılmış (uzaktaki) bir nesne *+ka, +garu, +ra, +ru, +tın, +ta* ve *+ça* eklerini alabilir. Yüklem belirleyicisi ile arasındaki sınır kaygandır (bk. § 378).

392. *+ka:* yaklaşma hali nesnelik hal olarak "bir yöne, bir şeye karşı, bir kimse için, bir yere; bir sebepten" ifade eder: *maŋa inçä tip yarlıkadınız* (TTII A 45) "bana böyle deyip buyurdunuz"; *nirwan märgisinä täg –* (TTIV B 60) "Nirvāṇa neşesine ulaşmak"; *ödsüz + kä yazın –* (TTII A 8) "zamansıza karşı günah işlemek"; *ärtimlig märgi + kä ilin –* (TTIII 50) "geçici sevinçlere takılmak"; *biri + yä konayın* (IS 6) "güneye yerleşeyim (konayım)"; *bägim + kä adırıldım* (Radloff Inschr. s. 321 alt taraf) "beyimden ayrıldım"; *näkä ıglayu busuşlug kältiŋ* (KP 5,2) "neye ağlayıp kederli geldin?"; *körümçi ulatı tärs tätrü törüçi + kä bilig aytıp* (TTVI 331) "görücü ve yanlış öğreticilerden bilgi isteyip"; *yazuk + a tüş –* (KP 8,1) "günaha sayılmak"; *+ka tükällig* ve *+ka tägimlig* "hissedar", "bir şeye değer" [52].

393. *+garu: iç + gärü kirdi* "içeri girdi".

394. *+ra, +ru: yüräk + rä ur –* (UIII 55,4) "kalbe vurmak, kalpten vurmak"; *iki ordu içrä oluruğma täŋrilär* (Ch 2) "her iki saray içinde hüküm süren tanrılar" (bk. ayrıca. § 429) [53].

395. *+tın,* "+dan" manasında ayrılma hali, kitabelerde henüz bilinmez, yazmalarda gittikçe daha çok kullanılır. *n* ağzında yoktur; bu ağızda, yer yer, bir *+tan* ayrılma hali kullanılır: *bo sansar ämgäkin + din oz –* (UII 79,56) "bu Saṃsāra ızdırabından kurtulmak"; *muntadan yanıp bar!* (MIII 23,8) "buradan dönüp git!"; *kök titig + din öntürdi* (TTV B88) "bu, gök(pis) çamurdan çıkardı"; *kand(ı)n* (IE 23) "nereden?".

396. *+ta:* Bulunma hali, aslında, "bir yerde, bir zamanda bulunma"; nadiren, "bir yere, bir yerden; bir yere kadar; +dan beri, bir zaman esnasında, bir şeyle" manalarını veren biraz belirsiz bir bağlı idi. İlkin, git gide, bulunma hali, ayrılma halinden ("+dan") ve yaklaşma halinden ("+a") ayrıldı. Kitabelerde ve ekseriya *n* ağzı yazmalarında, yer yer de *y* ağzınınkilerde bu şekil hâlâ ayrılma halini de ifade eder: *sol kolınıŋ üstintä bazun* (U 51) "sol kolunun üstünden bağlasın!"; *mahayan nomta ärt –* (HtVII 2116) "Mahāyāna'dan geçmek (yani, Hīnayāna'ya yönelmeye dikkat etmek)". Cümle belirleyicisi olarak kullanılışı için bk. § 426 [54].

397. *+ça: yüzün utru turur + ça sakınur* (MIII 22,9) "yüzüne karşı durur (yüz yüze) gibi tasavvur eder"; *yokça ädliksizçä sakınur* (MIII 22,8) "değersiz olduğunu düşünür".

Vasıflık ve İsim

398. İsmi yakından tayin eden vasıflık, isimden önce gelir; vasıflık ismin eklerini, yani ne hal ekini, ne çokluk ekini, ne de iyelik eklerini alır: *kamag ädgü kılınçlarta* "bütün iyi işlerde". – Vasıflık yığılması: Bir işaret zamiri – bir diğer vasıflıktan önce, bazen vasıflıktan sonra – ismin önüne gelir: *arıtdaçı bo darni* "bu arıtıcı sihir formülü"; fakat *ol iki içilär* "bu iki küçük kardeş"; *bo mäniŋ säwär amrak* ät'öz "bu benim sevimli değerli vücudum".

399. Şekline göre vasıflık da bir isim soyludur. Bundan dolayı bütün isim fiiller (§ 339) vasıflık olabilirler, fakat hiç bir zaman zarf fiil olamazlar: *uç – uğma kuşlar* "uçan kuşlar"; *tägzin – ür özümüz* "dönüşen özümüz", *kılın – duk kılınç* "yapılmış işler". *kör – gäli körtlä* "güzel görmeye" § 131, 76'dan açıklanabilir.

400. Eksiz isimler, sıfatlar, sayılar ve zamirlerle soru kelimeleri sık sık vasıflık olurlar: *türk bodun* "Türk milleti"; *üç ogrı* "üç haramî", *ol uğurta* yahut da *ol ok uğurta* "o zaman (o zamanda)", "tam o zaman (tam o zamanda)".

401. Ruhî endişe ifade eden soyutlamalar (Abstrakta) önlerinde, vasıflık olarak manayı veren isim soylunun bulunduğu *sakınç* "düşünçe" yahut *köŋül* "gönül, kalp" ile teşkil edilirler: *kirtü köŋül* "inanmış gönül", yani "inançlılık, iman"; *yarlıkançuçı köŋül* "merhamet"; *küni sakınç* "kıskançlık".

402. Sayı kelimeleri az kullanılır: *bir äwin tüş* "bir parça saç" [55].

403. Vasıflıkta iyelik eki: *atı kötrülmiş ayagka tägimliglär* (ss. 193) "adı yücelmiş saygı değerler" örneğinde, bütün bir cümle vasıflık olarak kullanılmıştır: *at + ı kötrülmiş* "adı yücelmiş"; bu cümlede *+ı* vasıtasıyla ifade edilen malik (iye), vasıflığa bağlı olan *tägimliglär*, yani isimde devam eder. Malikin (iyenin) bu şekilde öne alınışı Eski Türkçe'de henüz seyrektir.

Bu malikin zikredilmediği, sadece işaret edildiği çok az olarak tevsik edilmiştir: *kaş + ı körtläm* (MII 8,7) "kaşı güzelim", düşünülmesi mümkün olan *kaşı körtlä (bäg)im* "kaşı güzel (bey)im"in bir kısaltmalısıdır.

Vasıflık olarak ilgi halli bir bağlantı da aynı şekilde seyrektir: *sünüg batım + ı kar* (IE 35) "süngü batımı kar"; burada "süngünün batımı" vasıflık olarak kullanılır ve bu, aynı şekilde kısaltmalı olarak ortaya çıkan bir şekildir. *uluğ hatun* "büyük hatun (ana kraliçe)" (bk. § 360) belki de, en iyi şekilde, *(bütün hatunlarının) uluğ + ı hatun* "(bütün hatunların) ulusu (büyüğü) hatun"undan ortaya çıkmış bir kısaltma olarak izah edilebilir [56].

404. İsme, düşünce bakımından bir mensubiyet ifade eden $+l^{\circ}g$'lı isim soylu, çok yaygındır: *yağış+lıg orun* (UIII 11,12) "kurban yeri"; *ökünmäk+lig ört* (UIII 5,1) "pişmanlık alevi".

Son çekim edatı gibi kullanılmış $+l^{\circ}g$'lı sıfatlar, ilgili olduğu isim soylu ile birlikte vasıflık olarak vazife görebilirler: *at+lıg* "adlı"; *osuglug* "gibi"; *tükäl+lig* "hissedar, iştirakçi"; *tägim+lig* "değerli, değer"; *tör+lüg* "türlü"; *yarag+lıg* "yarar, uygun", msl.: *tutuşmaḳ atlıg ırḳ* "tutuşmak (isabet etmek) adlı işaret"; *muntag osuglug ögrät* "bunun gibi (bu türlü) alışkanlık"; *ayagka tägimlig bodisatav* "hürmete değer bodisatva".

405. İyelik işareti. $+l^{\circ}g$ gibi, ilgi hali eki $+^{\circ}ŋ$, $+n^{\circ}ŋ$ da bir mensubiyet veya bir mülkiyet (iyelik) ifade eder. Şahıs ve işaret zamirlerinin ilgi hali bir iyelik zamiri manasına sahiptir: *mäniŋ är* (R 012) "benim adamlarım". Bu alışılmamış (eski?) bir ifade tarzıdır. Alışılmış olan, ismin 3. şahıs iyelik eki ihtiva etmesidir: *bo törü+nüŋ iş+i* "bu törenin (kanunun) işi". Sıkı bağlantılarda ilgi halinin yerine, genel manada, belirsiz hal tercih edilir: *saç ḳıdıg+ı* "saç(ın) kıyısı (kenarı)"; ve hatta: *saç ḳıdıg* "saç kıyısı"; *iş+i yir* (R 011) "eşi(nin) ülkesi". —*mäniŋ* vs.'nin ilgi hali özelliğine bakmaksızın *mäniŋ sü+m* (R S9) "benim ordum" denir.

406. *täg: bizni täg irinç tınlıglar* (TTIII 48) "bizim gibi zavallı (günahkâr) canlılar"; *olarnıŋ täg ḳılınçlarım* (S 66) "onlarınkine benzer günahlarım".

407. $+ça$: Mukayese yahut küçültme ifade eder: *kolti nayut yüz miŋ säkiz on säkiz gaŋ ögüztäki ḳum sanınça alḳu ançulayu kälmişlär* (UII 47,83) "bütün Tathāgatalar, Ganj nehrindeki kum sayısınca, yüz kere bin kere seksen sekiz kere (yani: milyonlar) hepsi böylece gelmişler"; *bo munça nomlar* (TTV B 80) "bu pek çok (bunca) nomlar"; *ilig+çä är* (To 43) "elli kadar adam".

408. $+t^{\circ}n$, üleştirme veya toplama anlamında vasıflık bildirir (bk. § 84): *iki+din inüsin ol säkiz taglar basa turur* (MIII 8,10) "bu sekiz dağlar (sekiz dağ?) ikili olarak (çift çift) mafsallarını basarlar (?)"; *bir+tin körüm* (HtVII 1796) "bir taraflı bakış (görüş)"; *ara+dın ajun* (UII 81,69) "ara âlem (ara varlık)"; *tört+tin sıŋar* (S29) "her yerde (dört bir yanda)"; *ḳop+tın sıŋar* (TTIII 60) "her yerde"; *öŋdün küntün bulunda* "güney doğuda" (ayr. bk. § 387) [57].

409. $+ta$; bulunma hali olarak kullanılışı seyrektir: *özüm+tä yiglär* (S 38) "benden iyiler"; *irinçü+dä boş* (TTIV A32) "günahtan uzak (serbest)".

410. $+ki$, $+taki$; yer ve zaman bakımından mensubiyet gösterir (bk. § 49,74): *ilkisizdinbärü+ki ḳılmış ḳılınç* (TTIV B62) "ezelden beri işlenmiş günahlar"; *bo on türlüg yörügkä aşnu+ḳı säkizi* (TTV B126) "bu on türlü akideden ilk sekizi"; *anta+ḳı sawlar* "oradaki işler (şeyler)", *balıḳım+taḳı bodun* "şehrimdeki halk".

411. $+ḳa$, yaklaşma hali eki, nadiren, vasıflık olarak kullanılır: *äwirgü+kä könül* "döndürülecek (çevrilecek) görüş (gönül); *bıŋ+a başı* (R N6) "bin için baş", yani "bin başı"; *ḳılgu+ḳa ötüg* "yapılacak rica"; *küsüş+kä tayaḳ* "istek için destek (dayanak)"

Üstünlük Türleri

412. $+raḳ$ (§ 346) ve *oḳ* (§ 345) gibi bazı edatlar bir kavrama üstünlük manası verirler.

En üstünlük, bulunma-ayrılma hali eki ile ifade edilir: *yaruḳ+ta yaruḳ ulug ädrämligä* "ey en parlak, çok (büyük) kabiliyetli!"; kelime kelime "parlakta parlak (ışıkta ışık)" (Moğolca'daki $+ece$ ayrılma hali eki gibi kullanılmıştır).

Aşağıdaki kuruluşlar alışılmamış ve yabancı kaynaklıdır: *täŋri täŋri+si* "tanrılar tanrısı"; *ulug täŋrilär ulug+ı* "daha büyük olan", yani "ulu tanrıların en ulusu".

Pekiştirme

413. Seslerde oynayan kelimeler iki türlüdür; biri, aynı kökten iki kelimenin aynı ilk sesi vermesinden meydana gelir; ikincisi de bir kelimenin ilk hecesini bu kelimenin önüne alıp bir *ḳ* veya *p* ilavesiyle meydana gelir; eğer hece kapalı ise, ilk ses ünsüzü ile ilk ünlü, kelimenin önüne alınır: a. *yarın yaru—sar* (MIII 43 Nr. 30) "sabah olursa (yarın parlarsa)"; *çasut çasur—* "iftira etmek"; *alḳış alḳa—* "takdis etmek"; *boşuna boşunuldım* (R o 7) "tamamıyla kurtuldum". b. *ḳap ḳara* "kap kara", bk. Ekler 48.

tip İle Sona Eren Kelime Grupları

414. bk. Dolaysız ve Dolaylı Anlatım § 453-455.

Cümle Öbekleri

Cümle Başı Edatı

415. Bir cümle, ekseriya, daha önceki cümle ile mantıkî bir bağlantı oluşturan kısa kelimeler yahut çok az uzun olmayan kelime guruplarıyla başlatılır. Bundan dolayı, bunlar, "bağ" terimi yerine, daha genel olan "cümle başı edatı" adına daha uygun düşer. Fonksiyonları cümle belirleyicisininkine benzer.

Şekil olarak, cümle başı edatları 1. zarf fiiller, yani kısaltmalı olarak kullanılan son çekim edatlarıdırlar: *ymä* "ve"; *yana* "yine"; *ötrü* "o halde"; *ötkürü* "ötürü"; *azu* "yahut, veya"; *udu* (W39; To 56) "sonra"; *ulayu* (KS 24) "ve"; *ulatı* (AI) "ve".

416. 2. Yer yer isim soylular dolaylı halde bulunurlar: *ançata* "takiben, ondan sonra"; *nägüdä* (UII 5,14) "bundan dolayı"; *adınta* (UII 35,26) "diğer yandan".

417. 3. Bazı cümle başı edatlarının yapılışı müphemdir: *taḳı* "dahi, ayrıca, ve"; *birök* (<*bir?* +*ök*) "şimdi, fakat"; *inçip* "fakat"; *ḳaltı* "ki" (bu kelimenin, bundan başka bir çok özel fonksiyonları var) [58]; *täk* "fakat, yalnız, sadece": *bo ät'özümin isirkägüm idi kälmäz; täk biziŋä näçükin ärsär, amraḳlarтın adırılguluḳ ämgäk bolmazun ärti tip ḳorḳar män* (Suv. 609,2) "bu vücudumu esirgeme isteğim gelmez hiç; sadece, sevgilerden ayrılmak ızdırabı olmasın diye korkarım". Bu seyrek görülen *täk*, cümle belirleyicisi olarak, bir defa bir zarf fiilden sonra gelir (bk. § 438).

418. 4. Kelime yığılmaları: *iyä basa* "sonra"; *azu yana* "veya"; *taḳı ymä* "ve ayrıca"; *inçä ḳaltı* "böyle, bunun gibi"; *anta basa* "sonra"; *turum ara* "esnasında, bu arada"; *ançulayu... ḳaltı...* "gibi, ki..."; *apam birök* "şimdi fakat (kaldı ki)".

419. Bu cümle başı edatlarının manaları ve kesin farklı gramatik yapıları ayrı bir araştırmaya konu olacak niteliktedir.

Cümle Belirleyicisi

420. Sadece fiil yüklemlerini yakından belirleyen yüklem belirleyicilerinin aksine, cümle belirleyicisi ile cümlenin esas kısmına, yani yükleme, özneye ve varsa, nesneye de etki eden cümle öbeği kastedilmiştir. Yüklem belirleyicisi, uzak nesne ve cümle başı edatı arasındaki sınır kaygandır.

Şekil olarak, bir cümle belirleyicisi, sonu isim soylu olan bir veya birden fazla kelimeden meydana gelir. Nadiren eksizdir, ekseriya +*tı*, +*ça*, +*ın*, +*tın*, +*ta*, +*ḳa*, +*ġaru*, +*ra* ve +*ru* eklerini alır. Ayrıca isim soylu olmayan fiil şekilleri ve son çekim edatlı isimler tercih edilir.

421. Eksiz isim soylular ve üstelik (zumal) zaman, yer veya benzeri bir manaya gelen türde olanlar:

ür kiç timin öglänti (KP 62,1) "uzun zaman sonra, nihayet kendine geldi (aklı başına geldi)".

älig yıl işig küçüg birmiş (IE 8) "elli yıl işini ve gücünü vermiş (verdi)".

birdin sıŋar ḫonuġ burḫan ünin işidtim (MIII 23,10) "güneyde Henoh Burkan'ın sesini duydum".

üzüksüz küntämäk anaŋ köŋüli süzükün ärür (MIII 22,13) "dua sesleri (Gesinnunglauter) devamlı ve her gündür".

irtäkün tawraḳ buyan ḳıl! (TTI 171) "yarın, hemen, iyi işler yap!".

422. +*tı*.

amtı "şimdi".

kidirti (TTI 122) "batıda".

üstürdi (U 26,15) "üstten, yukarıdan".

taştırtı (MIII 19,12) "dışarda, dışarı".

öŋdürti (TTI 123) "doğuda"; bunun yanında, bir *öŋdüri*<*öŋ**+*dür*+*i* "doğuda" ile bir *kündüri*<*kün**+*dür*+*i* "güneyde" var.

423. +*ça* (eşitlik).

ḳaltı yana kün täŋri ornınta yaruḳ ay täŋri yaşıyu bälgürä yarlıḳarça, iligimiz ıduḳ ḳut avlauç orunta bälgürä yarlıḳadı (MIII 35,12) "hükümdarımız, güneşin yerinde parlak ay ışıklarını saçarak emredercesine (emreder gibi) mukaddes Avlauçta emretti".

424. +*ın*.

ol ödün bo sawaġ işidip (MIII 23,3) "o zaman bu sözü işitip"; *y* ağzında da, burada, vasıta halinin dudak uyumuna girmemesine rağmen, bu kelime *öd*+*ün* olarak geçer.

amtısön <*amtı sö*+*n* (UII 88.78) "şu zamanda".

yazın "yazın".

tärkin "çabuk".

ol tıltaġın kim (TTII A30) "ol sebebten ki".

köŋülin adnaġunuŋ ädgüsiŋä küni saḳınç turġurdumuz ärsär (TTIV A72) "eğer gönülden başkalarının iyiliğine kıskançlık duyduysak".

tälmirä közin tän ḫatunlarıŋa körürlär (TTI notlar 46) "yalvarıcı gözlerle semavî eşlerine bakarlar".

nätägin tözi titir (TTV B24) "ne kadar özü (cevheri) dür".

ärksizin (Ch 24) "güçsüz, güçsüz olarak".

sözinlügün (Ch 12) "sözü üzerine"; +*lıġ*+*ın*, +*luġun* (sadece yuvarlak ünlülerden sonra gelmez), +*ligin*, +*lügün* eki yanında çok nadir olarak da, +*lıġı*, +*lıġu* eki bulunur: *ini*+*ligü* (IIE 33) "(küçük) kardeşleriyle", *iki üç kişi*+*ligü* (IIE 41) "iki üç kişiyle"; bu ek cümle belirleyicilerinin dışında yüklem belirleyicileri de yapar; burada, bunun +*matı*+*n* ve +°*p*+*an*'da bulunan +°*n* (beraberlik (Komitativ): Yakutça +*lın*, Moğolca +*luġa*, +*lüge*, Eski Moğolca HY +*lu'a*, +*lu'e* "bütün, hep, ayrıca").

425. +*tın* (Ayrılma hali ve sıfat, bk. § 183 ve 387).

ḳalıḳdan ün kälti (MIII 23,4) "gökten ses geldi".

oġuzd(ı)nd(ı)n körüg kälti (To 8) "Oğuzlardan casus geldi".

iltin ḳantın busuş bar (TTI 59) "ülkeden ve hükümdardan keder var".

yilikimiztin süŋükümüztin bärü töpümüzni yirkä tägürüp (Suv. 159,13) "iliğimizden ve kemiğimizden beri (yani, bütün kalbimizle) tepemizi yere değdirdik".

altın<*al*+*t*+*ın* "altta, alttan", *üstün*<**üs*+*t*+*ün* "üstte, üstten", *ortun*<*or**+*t*+*un* "ortada", *içtin* "içte, içten", *taştın* "dışarda, dışardan", *oŋtun* "sağda, sağdan", *soltın* "solda, soldan", *küntün* "güneyde", *taġdın* "kuzeyde", *iltin* "önde, doğuda", *ilkidin* "ilkin, önce", *öŋdün* "önce", *ärtüdin* "hep, bütün".

426. +ta.

kögmän taġda tuġa kälir (MIII 23,9) "Kögmen dağında (güneş) doğuverdi".

munı munçulayu täŋridäm wiṣaylıġ märilärig täginürtä tünlä bir ün äṣidilti (UII 28,3) "ilahî duyguların neşesini tadarken, geceleyin bir ses duyuldu".

ät'öz ḳodtuḳınta ymä sukawati atlıġ yirtinçü uġuṣınta tuġmaḳı bulur (UII 43,25) "o (vücut) öldüğünde, Sukhāvatī âleminde yeniden doğacak".

yir täŋri törümiṣtä bärü bay ymä bar, yoḳ çıġay ymä bar (KP 5,8) "yer ve gök yaratıldığından beri, zengin de var, fakir de var".

anıŋ küçintä ḳop küsüşläri ḳanar (TTV B54) "onun gücünden (gücüyle) bütün arzuları tatmin olur".

künintä (AI) "her gün, günde".

427. +ḳa, +a.

ürkä üzüksüz ögläntürüŋ (MIII 25,10) "daima ve durmadan (beni) akıllandırın (şuurlu kılın)".

kün küniŋä "her gün, günde".

küniŋä ayıŋa munçulayu bärip (KP 7,4) "böylece, günler ve aylar boyunca ihsan ettikten sonra (ihsan edip)".

altı otuz yaşıma (IIE 26) "26 yaşımda" (bir tarihî zaman!).

kiniŋä nirwanlıġ ḳonuḳluḳta ḳonar (Pf 8) "daha sonra Nirvāna şehirlerinde duracak".

428. +*ġaru* yön bildirir (bk. tümleç § 393).

429. +*ra;* +*ru,* seyrek; yer ve yön bildirir (bk. § 394).

içrä aṣsız, taṣra tonsuz (IE 26) "içte aşsız, dışta elbisesiz (içte aç, dışta çıplak)".

taṣra yoryur (IE 11) "dışarı yürüyor (silahlanıp isyan ediyor)".

içrä "içeri", *öŋrä* (UII 23,13) "önce, önde", *asra,* muhtemelen **as*+*ra*'dan gelir "aşağı, aşağıda", *kisrä* "sonra, daha sonra".

äbrü (IIE 25) "eve".

äbimrü (R S4) "çadırıma" ("aileme"). *birtükg(ä)rü* (IE 10) yerine IIE 9'da *birtükrü* vardır: *birtükrü saḳınmatı* "vermeyi düşünmeden...".

430. Bir cümle belirleyicisi, −°*p,* −°*pan,* −°*n,* −*matı,* −*matın* ve −*ġalı* zarf fiilleri, ayrıca −*ġınça* ve +*ḳan* ile ve kendisini de bir zarf fiilin takip ettiği bir *täk* edatı ile sona erebilir, yahut bir cümle belirleyicisi, son çekim edatlı bir isim ve nihayet kısaltmalı olarak kullanılmış bir son çekim edatı olabilir. Bu kelime guruplarının öznesi, cümle öznesi ile aynı olabilir, bu özne-söylenmiş veya söylenmemiş (gizli veya açık)-başka da olabilir.

Almanca'da böyle bir kuruluş bir yan cümleye tekabül eder; Eski Türkçe için de böyle bir ad vazgeçilmez bir durumdur, çünkü bir fiil şekli olan zarf fiil, zaman ve şahıs bakımından farksızdır, ve çünkü bir özne eksik olabilir.

431. −°*p:* Esas fiilin yaptığı iş veya oluş; zaman, mantık yahut sebep (sächlich) bakımından bu fiilinkinden sonra gelir. O halde, bir yüklem belirleyicisinden söz edilemez.

anı üçün ilig inçä tutmış äriŋ. ilig tutup, törüg itmiş. (I E3) "onun için memleketin idaresini ele almışlar. İdareyi ele alıp sonra kanun yapmışlar".

atın tinin tartap turdı (Man. Erz. 7,3) "atını dizginiyle (dizgininden) çekti ve durdu". *tur*−*dı,* tasvirî bir fiil olarak düşünülmüş olsaydı, (yani "çekip durmak, çekmeye devam etmek" manasında), *tart*−*u* şekli kullanılmış olacaktı.

uçayan balıḳnıŋ kidinintä turup, ınaru bärü yordı (UIV A1 vd.) "Ujjayinī şehrinin batısında durdu (eğleşti) ve (şimdi) gitti". (Metin devam ediyor:) *ötrü...tört bältir yolta yoryu, anıŋ arasınta yäklärig kördi* "dört yolda (yol kavşağında) yürürken, orada şeytanları gördü (agy.). Bundan sonra gelen cümle, −*p*'nin tekrarını önlemek için, cümle belirleyicilerinin çift çift birbirlerine nasıl bağlanabileceklerini gösteriyor. İlk cümle belirleyicisi, bir −*u* zarf fiili ile bağlanır, ve ikinci −*p,* zarf fiili bir cümleye tabi olur: *ätin yü, ḳanın içip; bağarsuḳların ätüzläriŋä yörgäyürlär ärdi* "etini yiyip (yediler ve) kanını içerek (içtiler) [bunlar, ikisi de aynı anda meydana gelirler] ve (sonra) bağırsaklarını vücutlarına sararlar".

Bir doğrudan anlatımda *ti*−*p,* daima *ayt*−*tı* veya benzerlerinden önce gelir; bir şekillik olan bu *tip,* sadece, anlatımın sonunun geldiğini ifade eder.

432. -°*pan,* aynen −°*p* gibi bir fonksiyon ifa eder; yazmalarda, bilhassa *y* ağzında nadir görülür (bk. DENY'de Eski Osmanlıca § 1311).

istemi ḳağan olurmış. olurupan, türk bodunuŋ ilin törüsin tuta birmiş, iti birmiş (IE 1) "İstemi, kağan olarak tahta çıktı. Tahta çıkıp (çıktı ve) Türk milletinin töresini ve idaresini ele aldı".

bunça bodun kälipän, sıġtamış yoġlamış (IE 4) "bunca millet gelip [geldi ve (sonra)] ağlamış, yas tutmuş".

Bir dolaysız anlatımın sonunda *tip*'in yanında yer yer *ti*−*pän* de kullanılır.

433. -°*n*'nin, aynı fonksiyondaki −°*p*'nin yanında daha seyrek olarak kullanıldığı görülür; çok nadir ve eskidir (bk. DENY s. 919 yukarı).

türk täŋrisi... "türk bodun yoḳ bolmazun" tiyin, "bodun bolçun" tiyin,... yügärü kötürmiş äriŋ (IE 10) "Türk tanrısı açıkça şöyle dedi: Türk milleti yok olmasın; açıkça şunu dedi: "millet olsun", ve (sonra) ... yükseltti (Türk tanrısı,... 'Türk milleti yok olmasın' diye (deyip), 'millet olsun' diye... yükseltti" [59].

434. −*matı,* −*matın,* −*madın* ekleri daha önce ele alınan üç şekille aynı fonksiyona sahiptir, ama olumsuz mana verir.

ärkän için diğer örnekler: *ança sözläyü turur ärkän, anıŋ arasınta çştani iligkä yaḳın... ün yaŋḳu täg äşitildi* (UIV A 233) "böyle konuşup durur iken, hükümdar Caştana'ya yakın yankıya benzer bir ses işitildi". Ayrıca, UIV B 18; 34; 43; 46; C 153; 187; HtVII 1790; 2022; 2142; Suv. 620,21; 23; 621,19.

438. *täk* (*täg* mi okumalı ?), bir zarf fiilden sonra: "iken" (bk. DENY s. 691; ilk üç örnek *däk* ile aynı fonksiyonda bir *täk* ihtiva ederler). *taḳı bir kişi bir täk ḳuanşi im pusar atın atayu täk bir ödün tapınu udunu täginsär, ol kişi...* (QIP 90) "ve eğer bir kişi, Bodhisattva Avalokiteśvara adını anarken (andığı esnada), her hangi bir zaman onu yüceltse (ona tapınsa), o kişi..."; *inçip tigin alḳını taplamadı täk, ...kirmişig tapladı* (KP 15,1) "fakat, şehzade her şeyi atarken (attığı esnada), gitmeyi uygun buldu". Birinci örnekteki *ata—yu*'ya bakarak ikincideki *tapla—madı, —matı, —madın* gibi zarf fiil olarak anlaşılmalıdır.

439. Diğer cümle belirleyicileri, son çekim edatlı isimlerin büyük gurubuyla teşkil edilirler (bk. § 272 vd.).

Özne

440. Zamirler dahil her eksiz isim soylu, özne olabilir. Özne, yalın halde olur. Sadece zamirler özne halinin özel bir şeklini geliştirdiler: *bän* veya *män; sän; bo* veya *ol*. Zamirlerin dolaylı hali, gerçek bir hal olmayan ilgi hali ve şekil bakımından dikkat çekici yaklaşma hali bir tarafa, **bi* veya **mi, *si, *mu* ve **a*'dan türemişlerdir (bk. § 329).

Özne kavramı, yükleme ilave edilebilir: *ḳılur* "(o) kılar, yapar"; *ḳılġay* (ben, o vs.) yapar (yapacak)". Özne, yüklemden sonra, yüklemin bir parçası olarak ifade edilebilir: *ḳılt + ım* "kıldım, yaptım (kelime manasıyla: (benim) yaptım" [1]; *ḳılur sän* "kılarsın, yaparsın"; *ädgü ol* "iyidir". Tek başına isim olarak özne, yüklemin, yüklem belirleyicisinin ve nesnenin önünde bulunur. Özne, zamir ise (zamirsel özne) aynı cümlede, yüklem tek başına, hem yüklemden önce, hem de yüklemden sonra (tek başına "bağımsız" değil) gelebilir; tamamıyla olmayabilir de.

Bir cümle; biri yüklem, diğerleri zarf fiil yahut isim fiil olarak bir çok fiil ihtiva ediyorsa, ve bütün fiillerin öznesi aynı ise, özne sadece bir kere ifade edilir. Fiilerin yüklemleri ayrı ise, özne bilhassa vurgulanmalıdır, yahut açıklık yönünden önemli ise, özne her fiil gurubunda söylenir: *män bo sawlarıġ bilmişdä kin, ol kişiniŋ ädin tawarın aşa üklitü tägingäy män* (Suv. 521,1) "ben sözleri bildikten (anladıktan, öğrendikten) sonra, bu adamın malını mülkünü çoğaltmaya gayret ederim (fedâkarlıkla çoğaltırım)". Zımnen bir özne değişimi de meydana gelebilir.

Dönüşlülük zamirleri *öz* ve *käntü* "kendi" iyelik eki ile birlikte sık sık şahıs zamiri olarak kullanılırlar: *özüm ḳıltım* "kendim (yani, ben) yaptım". § 200, 201.

[1] burada *ḳılt* isim fiil, dolayısıyla da isim olarak düşünülmüştür (M.A.).

tün sayu, öd yazmatın, muntaġ ḳılınç ḳılsar (TTV A109) "eğer her akşam, ihmal etmeden bunu yaparsa...".

bunça işig küçüg birtükgärü saḳınmatı, "türk bodun ölüräyin, urugsıratayın" tir ärmiş (IE 10) "işini ve gücünü vermek istemediği için, söyle diyordu: 'Türk milletini öldürmek istiyorum, ve onun kökünü kurutmak istiyorum (bunca işi gücü verdikten sonra, düşünmeden 'çekinmeden' Türk milletini öldüreyim, kökünü kurutayım' der imiş)".

435. *—ġalı* "—mak için", nadiren de "—dan beri".

bo yörügüg bälgülüg ḳılġalı, tözün iliglär nomlayu yarlıḳamış (TTV B4) "bu akideyi (tarifi) belli etmek (aydınlatmak) için, bütün hükümdarlar (onu) vazetmeyi emrettiler".

adrılġalı yirilgäli, ärü ärü ür kiç boltı (HtVII 2039) "ayrılalıdan beri, hayli çok oldu".

436. *—ġınça* "-ınca".

bo darniniŋ küçi küsüni üzä bodimant nomluġ orunḳa täggınçä, munuŋ ikin arasınta arıġ tuġum ajunuġ bulmaḳı tapmaḳı bolur (UII 36,39) "bu sihir formülünün gücü ve kudreti sayesinde, Bodhimaṇḍa adlı yere ulaşıncaya kadar (ulaşmadan önce), bu arada arı bir yeniden doğuşa ulaşacak ve yeni bir arı doğuşu bulacak".

437. *ḳan*, zaman bildiren bir cümle belirleyicisini sona erdirir; kaide olarak fiil köklerine değil, isim soyluya benzeyen kelimelere gelir:

aşnu + ḳan (HtG 22,25) "önce, eskiden", "nihayet".
ançġınça + ḳan (MI 6,19) "nihayet, bu arada (?)".
amtı + ḳan "şimdilik, hemen şimdi".
irtä + kän (HtG 33,23) "önce".

Ayrıca *ḳan* "—dan önce" anlamında *—maz*'lı isim fiillere gelir: *örtlüg yirlärdä taḳı aḳtın—maz + ḳan, amtı ökünür män bilinür män* (UII 78,42) "ateşli yerlerde (ateşlerle) akıp gitmeden önce, şimdi (günahlarımı) itiraf eder ve (günahlarımdan) pişmanlığımı bildiririm".

är—mäz + kän'e benzeterek, olumlu bir **är—ür + kän* de teşkil edilir; ki bu da, **bar—ır* "vardır" > *bar* gibi, *ärkän* olmuştur. O halde, bu yegâne olayda, *ḳan* —açıkça görüldüğü gibi— bir fiil tabanına da gelmiştir. Fakat bu, *är*—'den başka bir fiil tabanına gelmez.

anası idiz ḳalıḳta yatıp udıyur ärkän, tül tüşädi (Suv. 620,16) "annesi yüksek kulede yatıp uyurken (annesinin yüksek kulede yatıp uyuduğu esnada), düş gördü".

bo saw taḳı käçmäzkän, bir buryuḳ tärkin tawratı kälip... (Suv. 623,1) "bu söz geçip gitmeden önce (bu söz söylenirken), hemen bir nazır gelip..."; ayrıca: UII 87,61.

Tümleç

441. bk. kelime grupları, nesne ve fiil yüklemi § 391 vd.

Yüklem

442. Yüklem, bir cümlenin en esaslı öbeğidir; hiç bir zaman eksik olamaz. Buna karşılık özne tek başına bir kelime olarak düşebilir ve sadece yükleme ilave edilir: *ädgü* "iyi" ve "bu iyidir".

Yüklem, isim (dolaylı halde de), sıfat, sayı, zamir yahut bir fiil şekli olabilir. Fiil yüklemi (yüklem, fiil ise) bir kelimeden ibaret de olabilir, bir fiil gurubu da; böyle bir bağlantının (Verbindung) ilk öbeği (şekil olarak) sona gelene tabidir. Fiil yükleminin ikinci öbeği yahut tek kelime, bir isim soylu veya bir ara şekildir. Zarf fiiller, çekimli fiiller, yani yüklemler değildirler. *−ġu, −ġuluḳ, −duḳ* (bu yüklem olarak seyrek görülür), *−sıġ, −taçı, −ġuçı, −°ġma, −°ġlı*'lı isim fiiller, ayrıca zaman teşkiline yarayan *−r, −maz, −t* (*−t+°m* görülen geçmiş zaman vs.) *−mış* ve *−yuḳ* ekleri isim ve sıfata dahildirler. Ara şekil, *−ġay, −ḳalır*'lı zamanları teşkil eden şekiller, çok nadir olan *−çı, −ça* (?), dilek şekilleri ve aslında yan cümlede bir çekimli fiil olan *−sar*, şartıdırlar.

443. Bir yüklem ismi; ilgi, yaklaşma, bulunma, ayrılma, vasıta, yön ve eşitlik hali ekleri alabilirler ve *oḳ* ve *täg* gibi edatlarla genişletilebilir.

Yükleminkinin dışında bir öznenin var olup olmadığına bakmaksızın, yüklem bir şahıs işareti taşıyabilir. 1. ve 2. şahıslar, şahsı gösterilmeden kalabilen *−ġay* ve *−sar*'ın dışında bütün fiil yüklemlerinde bildirilir. 3. şahıs, *−t* görülen geçmiş zamanında, aynı şekilde, daima gösterilir; *−daçı, −ġuçı, −ġu, −ġuluḳ* ve *mış*'lı fiil isimlerinin arkasında, 3. şahıs, ekseriya bir *ol*, nadiren de bir *bo* ile gösterilir. Dilek fiil şekilleri, her şahıs için başka bir şekle sahiptirler; bundan dolayı, bunlarda, diğer bir şahıs işareti konulmaz.

444. Bir yardımcı fiile bağlı yüklem ismi, bazen "yüklemlik vasıta hali"nde, ekseriya da belirsiz halde bulunur.

§ 442-444 için örnekler: *ilim amtı ḳanı* (IE 9) "ülkem şimdi nerde"; *öŋdün kidin yir öz tapınça* (TTI 6) "güneyde ve kuzeyde ülke senin arzuna göre (senin istediğin gibi)"; *mäniŋ ol* (KP 11,1) "(o) benimdir"; *inanç bolguḳa* (TTI 188) "inanç olmalı"; *kim sän?* (UIV A20) "kimsin ?"; *inisi içisintäg kılınmaduḳ ärinç* (IE 5) "açıkça, küçük kardeşler büyük kardeşleri gibi (kadar) gayret etmediler"; *bo tağḳa täginür sän* "bu dağa kadar geleceksin (bu dağa ulaşacaksın)"; *biz ḳarıyuḳ biz* (UIII 55,19) "biz ihtiyarladık"; *üküş kişi öltüg* (IS 7) "çok kişi öldü"; *üküş törlüg muntağ ötüglär ötüngäy* (MI 11,3) "böyle çok türlü dualar edelim"; *kün täŋri yaruḳın kögmän tağda tuġa kälir ärti* (MIII 23,8) "güneş, Kögmen dağından parlak bir şekilde (ışıldayarak) doğuyordu"; *sawḳa kirkälir sän* (TTI 169) "hemen meşhur olacaksın"; *saḳlanġu ol* (TTI 196) "insan kendini korumalı"; *käntü bodunum* (R 02) "benim halkımsın (milletimsin)". (açıklamalı (pleonastisch) hiç alışılmamış şahıs işareti:) *nägülük tuġdum män?* (KP 4,8) "niye (ne için) doğdum"; *bini, oġuzuġ, öltürtäçi ök* (To 10) "bizi, Oğuzları öldürecekler!"; *böri täg ärmiş* (IE 12) "kurt gibi imişler"; *täŋridä tirigdäkiçä boltaçı siz* (I SE; W. BANG'ın 1 lit. Zentralblatt 1900 s. 538'deki tanıtma yazısına

(Besprechung) göre eklendi) "gökde yaşadığımız zamanlardaki gibi olacaksınız"; *sözlägütäg ärmäz* (TTII A 55) "söylenecek gibi değil"; *ät'öz arıġın ärmäk çaḥşapat* (TTIII 138) "vücudun temiz olması emri"; *könülümüz busuşsuzun ḳadġusuzun turzun* (MI 28,28) "yüreğiniz elemsiz kedersiz olsun (dursun)!".

445. "sahibim (malikim)", "sahip değilim", "mecburum, zorundayım" şahıssız söylenir: *ärdinim bar* "mücevherim var", yani "mücevhere malikim"; *yıdı yoḳ* "kokusu yok", "kokuya malik değil"; *maŋa bilmiş* (ekseriya bu şekildedir; diğer yazmalarda nadiren *bil−gü* ve *bil−mäk*'tir) *kärgäk* "bana bilgi gerek", "bilmek zorundayım". Zaman ve olumsuzluk şekilleri: bk. § 245.

Cümle Kuruluşu

Basit Cümle; Kelime Sırası

446. Yüklem, cümlenin ana kısmı olarak, çokluk, cümlenin sonunda yer alır. Hıristiyanlıkla ilgili metinlerde, bazen bir yaklaşma halinin önünde, bazen öznenin önünde, hatta cümlenin başında bile bulunur. Yüklemin yakın belirleyicisi, −yüklem belirleyicisinin dışında− nesne, en uzak belirleyicisi ise öznedir. Cümlenin bu ana yapısı (Hauptkomplex), bir cümle belirleyicisi ile tekrar açılabilir; başlatıcı olarak bir cümle başlatıcısı görev alabilir. Mantıkî bir münasebeti olsa da, böyle bir cümle bağlantısı zarurî değildir.

Kaideye uygun kelime sırası şudur: Cümle başlatıcısı, cümle belirleyicisi, özne, nesne, yüklem.

Yan Cümleler

447. Cümleyi genişleten diğer bir unsur; başta, sonda, yahut -araya sokulmuş olarak- ana cümlenin ortasında yer alabilen yan cümle olabilir.

Muhtemelen Uygurca'da yeni bir oluşum olan gerçek yan cümleler, bir şart, bir soru kelimesi, yahut her ikisi ile birlikte gelen kelime guruplarıdır. Yan cümlede yüklemin şahsı ve zamanı, çokluk, gösterilmez.

448. Şart cümleleri menşe bakımından, şekil olarak bir başkasıyla bağlantısı olmayan, fakat mantık bakımından bağımlı esas cümleler olmalılar. *otın ḳatun−sar!* (TTI 194) "ateş kuvvetlense!" biçimindeki bir istek cümlesine (esas cümle!) bakılmalıdır.

Örnekler: *barsar, bargıl* (Kp 30,6) "gidersen git!".

ol yirgärü barsar, türk bodun, öltäçi sän (IS 8) "bu ülkeye gidersen, Türk milleti, öleceksin".

açsar, tosıḳ ömäz sän (IIN 6) "açsan, tokluğu düşünmezsin".

tükäl bilgä täŋri täŋrisi burḫan nirwaŋḳa kirü yarlıḳadı ärsär, ymä ḳotmış izi taḳı tükäl bar (HtV 90) "eğer tam hikmet sahibi tanrılar tanrısı Buda Nirvāṇa'ya girmeyi

emretmişse, koyduğu iz henüz bozulmamış biçimde duruyor"; *kül tigin yoḳ ärsär, ḳop öltäçi ärtigiz* (IN 10) "Kül Tigin olmasaydı, ölecektiniz"; *tarni sözläsär, yanar ärŋäk yiti ḳata käli barı ḳılıp,... töpün üzä tuta yorımış kärgäk* (TTV A57) "insan Dhāranī dese, işaret parmağını yedi kere getirip götürüp (mührü) tepesi üzerine tutmalıdır".

449. Çok kısa bir şart cümlesi, bir cümle öbeğinin yükseltilmesine (Hervorhebung) yarar: *tawġaç ili ärsär, märiçi atlıġ uç ḳıdıġ türk türgiş yir ol* (HtV 99) "Çin ülkesi (ise), Mleccha adlı, en uç hudutlarda bulunan türk türgiş ülkesidir!".

Nisbet Cümleleri

450. Soru kelimeleri her şeyden önce esas cümleleri, yani soru cümlelerini (bk. § 355) ve ünlem cümlelerini başlatırlar. Soru kelimeleri ve ünlemlerin fonksiyonları için bk. § 199.

Örnekler:

nä ymä üküş tsuy irinçü ḳıltımız äriŋ (TTIV A19) "ne kadar günah işledik tabiî!".

nä ymä taŋ, nä ymä tawraḳ (HtVII 1895) "ne şaşırtıcı, ne çabuk!".

ḳayu tınlıġlarnıŋ utlısı (UIV C184) "insanların hangi ut(suz)luğu!".

İster tercüme yoluyla, ister geçiş yolları üzerinde bulunan Türkistan ahalisinin çok dilliliğinden olsun, muhtemelen, yabancı tesirle, git gide, daima genişleyen bir çerçevede soru kelimelerinin kaideye uygun nisbet cümlelerinde, yani yan cümlelerde kullanıldığı görülür bk. § 194-195. Ne *kim* ile *ḳayu*'nun semantik farkı, ne de şekil bakımından tamamıyla müphem *ḳalı*'nın kesin fonksiyonu, henüz, izah edilebilir.

Örnekler:

öŋi aş içgü yoḳ, kim barsıġ tirgürgülük (Suv. 610,17) "parsı diriltmek için başka yiyecek ve içecek yok".

iş ḳılzun tip, kim ol bi taş bitigig özümüz bitilim (HtG 44,3) "çalışsın, ki o kitabe taşını kendimiz yazalım".

ḳatıġlanaŋ, kim ürkä oduġun äräŋlär (MIII 9,6) "gayret edin, ki daima uyanık olun!",

köŋüli az ḳoġşadı ol tıltaġın, kim inçä äşidti (TTII A30) "gönlü şu sebepten biraz zayıfladı, çünkü böyle işitti (böyle işittiği için gönlü biraz zayıfladı)".

ögirmäk, kim ögirdi, artuḳ ärüş ärür (TTII A600) "sevinçlerine sebep olan mutluluklar çoktur".

ol altun öŋlüg sıġunlar bägi, ḳayudın sıŋar dantipali ilig ärdi, anda oḳ sıŋar bardı (UIV C103) "bu altın renkli sığınlar beyi, hükümdar Dantipāla'nın bulunduğu tarafa gitti".

bo isig ödtä bilmäz biz, bilägdä kin nätäg inç mu ärki (HtVII 1882) "bu sıcak zamanda, hediyeyi gönderdikten (hediyeden) sonra, bilmiyoruz, ki memnun mudur (bu sıcak zamanda hediyeyi gönderdikten sonra memnun olup olmadığını bilmiyoruz)".

bilmäz... kim mäniŋ... öz ḳılınçım mäni inçä ämgätür, tip (TTVI 16) "bilmezlar, ki kendi günahları kendilerine (benim yaptıklarım bana) böyle ızdırap çektirir".

kim ḳayu tınlıġ... bo bitigig bititsär, antaġ bar, kim ol tınlıġ örtkä örtänmäz (TTVI 112) "kim bu yazıyı yazdırırsa, öyle olacaktır, ki o canlı ateşte yanmayacak (bu yazıyı yazdıran ateşte yanmaz)".

ı ıġaçlar sişär ürülür inçä ḳaltı är, kim... tolḳuḳuġ ürärçä (WG 21) "ağaçlar, bir insanın tulumu üfleyip şişirdiği gibi şişerler".

ol azıŋ ymä ol ḳamaġ yäklär oġlanları, kim köklärdän... yirgärü tüşmişlär ärti (MII 7,16) "bütün hırsların, gökten yere düşmüş şeytan çocuklarıdır".

Aşağıdaki cümle bir kısaltma ihtiva eder: *näçä ögüzlär köllär barça aŋsız körklä ḳılu tägingäy män* (Suv. 529,3) "bütün ırmakları ve gölleri sonsuz güzelleştireyim". *näçä, barça* yoluyla ifade edilmiştir. Kaide olarak *näçä... ärsär, barça...* denilmeliydi.

451. Soru kelimeli ve şartlı yan cümleler için örnekler:

män bo.. ärdini alġalı barayın, kim... asıġ tusu ḳılu usar män (KP 34,8) "bu mücevheri götüreyim, ki... faydalı olayım".

kim näŋ üntämäsär,... açtı (KP 33,2) "kimse ses vermeyince... açtı".

siz, ḳaçan burḫan ḳutın bulsar siz, mini tıtmäŋ ḳutġarıŋ (KP 51,5) "Burhan ruhuna (Burkanlığı) ulaşınca (bulunca), beni terk etmeyin, kurtarın".

ḳayutın sıŋar ḫormuzta täŋri ärsär, antın sıŋar yaḳın barıp (UII 29,19) "İndra tanrı ne tarafta ise, o tarafa yakın gider (o tarafa gitti)".

nä türlüg itig yaratıġ bar ärsär, körümçi yulluzçıḳa ayıtmaz (TTVI 133) "ne türlü süs mevcut olduğunu, bakıcılara ve yıldız falcılarına sormazlar".

ol ayaġ ḳılınç yoḳ, kim biz ḳılmadımız ärsär (TTIV A23) "işlemediğimiz günah yok (günah yok, ki biz işlemeseydik)".

inçä ḳaltı türk yigit ḳunçuylar... näçük titräyür bäzär ärsär, ançulayu ymä bo yıtınçsız yaġız yir... täbrädi (UIV D88) "güçlü genç kadınlar nasıl titriyor ve sallanıyorlarsa, ulaşılmaz yükseklikteki bu yağız yer (bu kara toprak) de öyle sallandı".

kim ḳorḳsar, yorıŋlar (KP 32,3) "kim korkuyorsa, yürüsün (kimler korkuyorsa, onlar yürüsünler)!".

nä ärsär, asıġḳa kirmädi (Suv. 612,2) "kimseye faydası olmadı",

kimkä kälsär, sançıtur (TTI 67) "kime gelse (kime görünse), (hançerle) yaralanır".

ḳayuda tuġġalı tapları ärsär, anta tuġum ajun tutarlar (UIV B8) "yeniden doğmayı arzu ettikleri yerde, (yeni) doğuşlarını ve varlıklarını bulurlar (yeniden doğar ve (yeni) varlıklarına ulaşırlar)".

Soru kelimesini tekrarlamak suretiyle: *näŋ näŋ sabım ärsär, bäŋü taşka urtum* (IS 11) "ne kadar sözüm varsa ebedî taşa kazdım (söyleyecek sözlerimin hepsini ebedî taşa yazdım)".

inçä ḳaltı... suw, kim isig suwḳa ḳatsar, soğıtır... (WG 47) "...su gibi, kim sıcak suya katar soğutur... (sıcak suya atıldığında soğutan taş gibi)".

452. İki kuruluşun, nisbet cümlesi (yan cümle) ile yan cümlenin kontaminationu (tekleştirme) Eski Türkçede tek tük tevsik edilmişti, ve bu, $-{}^{\circ}p$ zarf fiilinin çekimli fiil olarak inkişafına işaret eder:

ḳaltı taluy ögüzkä tägip, yiti kün turup, kämi yaratı (KP 31,3) "denize ulaşınca (ulaşıp), yedi gün kaldılar (kalıp), gemi yaptılar".

nä änı maḫabali tigin körüp, inçä tip tidi (Suv. 609,22) "şehzade Mahâbala onu görünce (gördüğü zaman), şöyle dedi" [60].

Dolaysız ve Dolaylı Anlatım

453. Dolaysız anlatım alışılmış bir cümledir. Ekseriya bir *inçä* yahut *ançulayu tip tidi* yahut... *aytdı* "böyle dedi" yahut, "sordu" ile başlatılır. Ekseriya, sonuna bir *tidi* "dedi, söyledi", *ötünti* "(diye) rica etti" alan bir *tip* (ekseriya *keme-n* "diyerek" zarf fiiliyle sona eren Moğolca'daki dolaysız anlatım gibi) vd. ile biter. Hitap edilen şahsa, *sän*, nazik bir ifade ile ise, *siz* denir. 3. teklik şahıs seçilirse, çok resmî olur: *uluġ ilig bäg+ä! biş yüz sıgunlarḳa isig öz buşı birzün!* (UIV C115) "ey ulu hükümdar, beş yüz sığın hayatını sadaka olarak versin!".

454. Dolaylı anlatımda, sadece fiil yüklemi, dolaysız anlatım şekline girer; bu anlatım (hitap) şeklinde, özne (Almanca dil duygusundan hareketle söylenmiştir) yükleme halinde olur: *ol tınlıġıġ "yoḳlunmaḳsız ärür" tip bilgülük ol* (UII 37,59) "bu canlı yok olamaz, bilinmek gerekir (bu canlıyı, "yok olmaz" diye bilmek gerekir)". *inçä saḳınçıŋ bolmazun (:) bolar mini bilmäz tip* (TTX 473) "böyle düşüncen olmasın: Bunlar beni bilmez (tanımaz) deyip ('bunlar beni tanımaz' diye, böyle düşünme)".

sizni "ölzün" tip (KP 59,6) "siz 'ölsün' diye".

455. Özelliği olan deyimler: *nä üçün tisär* "ne için dese ('ne için?" diye sorarsa): niçin?)" vb. bulup çıkarmanın (Hervorhebung) bir belagat vasıtasıdır. *ḳaylar ol on tip tisär* (TTV B2) "ve bu on..." (kelime kelime:" bu on(lar) kimlerdir' deyip dese (denirse)" (krş. Moğolca *—muy keme—besü*).

İfadenin sonunda *tip: äşidmişi bar ärdi: bo nigranti... körümçi ol tip* (HtV 18) "bu Nirgrantha'nın bir falcı olduğunu işitmişti (bu Nirgrantha, bir falcıdır diye işitmişti)". *türk bodun yoḳ bolmazun tiyin...* (IE 11) "Türk milleti yok olmasın diye..."

ti—sär'in tekrarlanması: *tursar siz tisär,...; birök, barsar siz tisär...* (HtV 39) "burada kalıp kalmayacağınızı (kalacaksınız dense,...; yahut gideceksiniz dense)".

EKLER

[1] Belki de ^{1}b ve ^{2}b işaretleri, aynı zamanda, *ḳ* işaretinin *ḫ* ve *z* işaretinin *j* için kullanılması gibi, *w* ses değerine sahiptirler.

[2] Kâşgarî'ye göre *b* Kıpçakça, *m* de Oğuzca'da kullanılır.

[3] Kâşgarî, aynı ses atlamasını Arğuca'da da tesbit ediyor.

[4] Bugünkü Doğu Türkçesi'nde de, ilk hecenin dışında, *u, ü*'nün yerinde seyrek olarak *o, ö* vardır; *JARRING, Materials to the knowledge of Eastern Turki: öyöm* "evim", *öltör—* "öldürmek", *özöm* "özüm", *oğlom* "oğlum". Burada aynı şekilde, *ı, i* bağlama ünlüsü, yer yer (zuweilen) *a, ā* yahut *e*'ye dönüşür.

[5] Sık sık geçen *tip tidi* "dedi (deyip dedi)" deyimi Uig. II'de yer yer *tipditi* şeklinde de görülür. *tidi/ditti*, tek başına bir kelime olarak hissedilmiş olsa, ortaya çıkmaması gereken bir göçüşme.

[6] Belki de, Doğu Türkçesi, Özbekçe vs. de olduğu gibi, diğer Eski Türkçe yazı türlerinde, sadece nadiren görülen bir ikilik (Gemination) bulunur.

[7] Son zamanlarda, diğer yerlerde Run kitabeleri (Runeninschriften) bulundu; bunlardan Kuzey Moğolistan'da bulunan biri, açıkça, Eski Türkçe'dir. Buna karşılık, A. GRÜNWEDEL'in Kuça'da keşfettiği Run tarzındaki Kritzeleien'in reprodüksiyonu yapılmadığı için, dili hakkında da bir şey söylenemez. —Tacikistan'daki Mug dağında bulunan bu yazı ile yazılmış bir kitabe Türkçe olarak gösterilemez.

[8] *at* yahut *(a)t, aç* yahut *(a)ç* yazılışı, çok kere, ünlünün farklı niteliklerine işaret etmelidir.

[9] Uygur yazısı, 1300'de Johannes von Montecorvino tarafından "litterae tarsicae" olarak gösterilmiştir.

[10] Uygur yazısında taban hecesinin ünlüsüz yazılışına örnekler: *tŋri* "tanrı", *yrlġ* "emir", *mn* "ben", *sn* "sen"; diğer yazı türlerinde: bk. § 12, 15. —Buna karşılık daha eski Uygur yazılı Mani yazmalarında, yer yer (zuweilen) ünlüler iç seste de elif ile yazılmıştır, mesela: *il'ig(i)māz* "hükümdarımız".

[11] Brâhmî yazısındaki Türkçe *g, r*'den inkişaf etmiş ise sonuncu bir diş kafesi *r*'si idi.

[12] Uzun ünlüler hakkında: Vilh. GRONBECH, Forstudier till Tyrkisk Lydhistorie, s. 68; Martin HARTMANN, KSz 3 s. 141-152. Ayrıca C. BROCKELMANN, bu gramerin birinci baskısına yazmış olduğu, çok dikkat çekici (fördernden) tanıtma yazısında (Besprechung) (ZDMG Bd. 96 s. 353-364) uzun ünlüleri, *ḳaġar, ḳaġadır, tağam* vs. yazılışlarından hareketle, haklı olarak, Türkçe'nin eski ağızlarına bağlar. BANG-RAHMETİ'nin Oğuz—*ḳaġan*'ında, burada alışılmış Şâm (Suriye) şeklinin yerine *şağam* yazıldığından, bundan başka *ḳar, ḳadır, tam* "kar, Maultier, duvar" ilave edilir.

[13] Aynı şekilde Azerice'de, Türkçe kelimelerin ilk hecesinde bir *ä* ve bir *e;* Çuvaşça'da bir $a<\bar{a}$ ve bir $i<e$ vardır.

[14] Brâhmî yazısı da *ı* ile *i*'yi ayırt etmez. Fakat Tibet yazısında artlı ünlü için *i*, ve önlüler için *yi* vardır; *'a rig*, yani *arıġ*, *'al tim*, yani *altım;* fakat *syi zig*, yani *sizig*, *kyi shi*, yani *kişi*, *ti kyin*, yani *tikin*, *kyel myish*, yani *kälmiş*. —Run yazısının, *ḳ*'nın yanında, *tḳ,ḳı* için özel bir işarete sahip olması, ünlüden ziyade, *t*'nın yanında *a, o* veya *u*'dan daha başka türlü bir ünsüzlere işaret eder.

[15] Yer yer yazılmış olan bu ünlüler *oo, uo, ou, ov* yahut *ō*'ya işaret edebilirler. Yakutça, *uon* "on", *uot* "ateş", Sakaca *thauna* "elbise (don)" ve $*to^{w}uz$ = Moğolca *to'usun* "toz" 'a dikkat edilmelidir.

[16] Buna karşılık *n* ağzında ve Brâhmî yazılı bazı metinlerde, bu pozisyonda da, bağlama ünlüleri ekseriya açıktır: *ḳaŋ+amaz* "babamız", *ḳot—op* "koyup, terk edip".

[17] Kâşgarî'ye göre (bk. ATALAY s. 19) Oğuzların *w*'si Türklerin *f*'sine tekabül eder.

[18] Bu "Doğu Türkçesi" ses atlaması daha, Mani harfli yazma T III D 260'ta görülür. Bu yazmanın bir kısmı Türk. Turfan-Texte III olarak, bir diğer kısmı da BANG'ın "Manich. Erzählern"inin s. 24-35'inci sayfalarında yayımlandı.

[19] *ş*'nin sedalı karşılığı olan *j*, muhtemelen Türkçe kelimelerde de vardı; KĀŞ. (KCsA I s. 29) *z* ile *ş* arasında bir sesin bulunduğunu zikreder. *—irinç* (AI)'de *irinz* olarak da yazılmıştır, ki muhakkak *irinj* olmalıdır (Kāşğari'de ifade edildiği gibi). *v* yarı ünlüsü, Türkçe kelimlerde de tabi olarak düşen bir diftongun son sesi olarak görülür, yani *uv* "uyku".

[20] Kāşğarī'ye göre (KCsA s. 38) Oğuzlarda *y—* kaybolur.

[21] Aşağıdaki kelimeler de bu eski *ny*'ye gider: "yay" **yany* > *yay* (Çağatayca, Osmanlıca, Kırımca), *ya* (Eski Türkçe, Kom., Alt.). **yan* > *nan* (Şorca); "tere yağı" **ḳanyaḳ* > *ḳayaḳ* (KĀŞ.), *ḳanaḳ* (Do, Arğuca, Bulğarca); "İşkembe" **sarḳanyıḳ* > *sarḳayıḳ*, *sarḳanıḳ* (KĀŞ.).

[22] KĀŞ. *—d— > —y—* değişmesini Kıpçakça ve Oğuzca'dan kayboluşuna kadar gösterir.

[23] Dağların kült olarak yüceltilmesi üzerine krş. K.H. MENGES, Materialien zur Volkskunde..., MSOS Bd. 37 s. 67.

[24] 56a *+°n:* Arkaik; ekseriya yer bildirir.

orun "yer" (*or+ı+a*) "orta")
alın "alın" (*al* "taraf, alt taraf")
üstün "üstün, yukarda" (*üst* "üst")
kidin "sonra, arka" (*kid* "son")
ortun "ortanca" (*ortu* "orta")
özän "ilik" (*öz* "öz, kendi")
+ıtın "bir yerde bulunan, bir yerdeki" (bk. § 408; *+ı+ın*).

[25] *+saḳ* eki ile ilgili olarak krş. W. BANG, "Studien" II s. 916.

[26] *+ta* ile ilgili olarak krş. KĀŞ. *oḳ+ta* "ok atımı".

[27] KĀŞ.'deki *ḳol—ğır—* "yakına rica etmek"in manası dikkat çekicidir.

Bir *—ğut—* tevsik edildiği için, yaptırma eki *—ğur—*'un *—ğ+u—r—*'dan teşekkül ettiğini düşünmek mümkündür: *kör—güt—* (Maitr. 36) "göstermek" < *g+ü—t;* aynı şekilde *—tur—*da, *—t+u—r*'dan meydana gelmiştir.

[28] *ınaru* Moğolca "önce, kadar, —dan beri, —dan itibaren"; **i* "bu, o" dan, *inakşi* "buraya", *inadu* "bu dünyaki", *inaguki* "bu dünyadaki", *inagun* "buraya" gibi bir yeni teşkildir; *—ınaru*'daki *—na—*, *çinakşi* "oraya" vs.'de de vardır (N. POPPE); krş. § 321.

sınar; anar ve *munar* gibi bir teşkildir.

[29] Genel Altayca'daki **mu* köküyle ilgili olarak, Brāhmī yazısında mevcut olan yalın hal *bo*'nun teşkil edilmiş olması gerekir. Dolaylı halin tesiriyle, bir çok modern ağızda da yalın halin *o*'su, *u* olur; yani *bo* > *bu*. Bu ses atlamasının, bütün Eski Türkçe metinlerde de, yani, yazıda *o* ile *u*'yu ayırt etmeyenlerde de, bulunup bulunmadığı bilinemez. Yalın halin Eski Türkçe'de *bo, po* olması gerekir, krş. benim ZDMG'deki makalem, Die Pronomina im Alttürkischen, 1950.

[30] Bir diğer örnek: *bilmädük(ü)g+in üçün* (IE 24) "bilmediğin için". Bir belirsiz hale mi delalet eder? Mani yazısındaki 'ayn ile nadir bir yazılış dikkat çekicidir: *ädgü ödi 'inbirlä* (MIII 17,16) "iyi bir zamanında" ve *siz'intäg* (Man.Erz. 8,11) "sizin gibi".

Yer yer, çokluk ekleri iyelik eklerine yığılır: *bolmış+ınız+lar* (Maitr. 83,27) "olmuşluğunuz"; *bul—tunuz+lar* (Maitr. 83 r 2) "buldunuz"; *käl—tinizlär* (UIII 9,5) "geldiniz"; *tawar+ınaz+lar* (UIII 12,13) "malınız".

[31] Aynı metinde normal ifade şeklinin yanında "üst sıradan sayma" denen ("on dokuz": *toḳuz ygrmi)* sayı sistemi de kullanılabilir. Normal olanda, üst sıradan sayma sistemine alışmış olan Türkler tarafından büyük ve küçük sayı arasına bir *artuḳı* sokulur.

[32] Yaşları verirken asıl sayılar kullanılır: *yitmiştä ınaru, yüz ygrmi yaşḳatägi* (Maitr. 9 r 14) "70. yaştan 120. yaşa kadar".

[33] *yoḳ*, diğer bütün isim soylular gibi yüklem ismi olarak iş görür: *kirtgünçi yoḳ äriр.../sar* (TTVI 441) "inancı yok ise".

[34] A.v. LE COQ, *bol—unur* ve *tüş—ünür* (MI 9,11; 14; s. 31)'ü (Verwünschungsformen = isteksizlik şekilleri) olarak kabul eder. Belki, *—unur; —unuz* yerine bir Moğollaşmadır.

[35] Türk ağızlarındaki belirli isim fiiller, zamanla, yüklem ismi, yani çekimli fiil olarak kullanılmışlarsa, az veya çok zaman fonksiyonu yüklendiler. Kesin zaman ifadeleri, Eski Türkçe'de, sadece *—d (—d+ım)* isim fiili yahut birleşik fiillerle ifade edilirlerdi; geriye kalan basit fiilli yüklem şekilleri, tamamıyla nötr değilse de, zaman ifadesinden de çok uzaktırlar. Burada, geniş zamanla (Aorist), manası, belirsizlik, şimdiki zaman (Präsens) ve gelecek zaman arasında sallanan *—r* şekli kastedilmiştir. Bu ekin zaman bakımından fark göstermeyişi, aşağıdaki örneğin isimlik fonksiyonunda görülür: *mn inçip... tägin—ür+üm+tä* (UII 30,28) "ben böylece, değindiğimde (değinirken = tadarken)".

[36] KP'de *—ğay män* yerine bir *—ğa* yan şekli var: *bär—gä män* (75,2) "vereceğim", *ḳutar—ğa män* (76,6) "kurtaracağım"; aynı şekilde, Ḳutadğu bilig'de de *—ğay* yanında *—ğa* da var, mesela *sini bilmä—gäy* (G.R. RAHMATI beyt. 4478: Kahire), *bilmä—gä* (Viyana ve Herat); *yarut—ğay* (4482 Viyana), *yarat—ğa* (Kahire ve Herat). Aslî şekil olan *—ğa* alışılmış bir isim fiil eki, (§ 109) KĀŞ'de görüldüğü gibi bir teşkil ekidir; *ö—gä* "akıllı", *ḳaldur—ğa* "fısıltı yapan", *yorı—ğa* "yorga yürüyen (at için)"; bu bir *i* ünlemi ile genişletilerek *—ğa+y* haline getirilir, artık hiç bir zaman isim olamayan, sadece çekimli bir fiil olabilen bir şekil; krş. DENY § 925.

[37] *—°p* zarf fiilinin *+u* ile dikkat çekici genişletilmiş bir şekli: *inçä tipü yrlıḳayur* (MIII 9,4) "böyle deyip buyurdu". Bu metin diğer dillik özelliklere de sahip: *ölgülükü* (9,9) ve *ançula* (9,16).

[38] MII 12,2 vd.'ında geçen örnekte görülen *+i* iyelik eki ile *+n* yükleme ekinin birlikte gelişi hiç alışılmamış bir durumdur: *kälipän+in... tulupan+ın... tiyür* "geldiğini... tuttuğunu... söyler".

[39] *—ma—y* olumsuzluk eki çok seyrektir: *bul—may* (KP 10,5) "bulmayınca"; genellikle *—madın* (§ 235) şekli yerine kullanılır.

[40] *är—, bol—* ve *tur—*, aslen, *käl—* yahut *ḳıl—* gibi sıradan fiillerdir; manaları da, aşağı yukarı "ulaşmak", "tam olmak" ve "durmak" idi.

Önce modal yardımcı fiile dönüşebilir, sonra, uygun bir kuruluşa girebilir ve biraz değişik bir mana alabilirler (§ 240); yahut, aynı şekilde kendilerine has bir kuruluş ve mana ile tasvirî fiil alarak kullanılırlar (§ 248); nihayet, asıl manalarını kaybedip, yardımcı fiil durumuna düşerler (§ 238-239; 241-247).

[41] *—ḳalır* şekli, *tuğ—a kälir ärti* (Man. Erz. 13,9) "(güneş) doğuyordu" gibi ifadelerden, yahut da *kir—gäli käl—ir sän* "giriyorsun" gibi ifadelerdeki hece düşmesinden teşekkül etmiştir (BROCKELMANN, ZDMG 96,360).

[42] *birlä* için diğer örnekler: *ädgü ödi'in birlä* (MIII 17,16, man. Schr.) "iyi zamanı ile", ve tasvirfler türünde yapılmış olan (§ 255) aşağıdaki nadir kuruluş: *iglä—yü birlä ök* (Suv. 4,17) "hastalanır hastalanmaz"; ve *äşid—ü birlä bo sawığ* (Suv. 639,18) "bu sözü işitir işitmez".

[43] Bu son çekim edatının *üzä* olarak okunuşu, Brāhmī yazısıyla doğrulandı; ayrıca krş. Drevnetyursko Slovar' 629 *üzä; RÄSÄNEN, Etym. Wb. 524: (Yakutça) üsä, üösä* "vysoko"; CLAUSON 280 *üze:*, (Doğu Türkçesi:) *üze*. Ayrıca, Cod. Com.'da, bir kerelik *ayağ üzi* "*ayak yüzü*"nün yanında iki kere *özä* "vasıtasıyla, —dan dolayı" tevsik edilmiştir. *—üzä*'nin Eski Türkçe'deki mana genişliği dikkat çekicidir.

[44] *bärü* ve *ınaru* "beri", "ileri (oraya)", *bır* ve *yır* "bura", "ora" gibi, *bo* ve *o* "bu", "o" gibi, **bi* (*bän* "ben" ve *biz* "biz" 'deki) ve **i* "buradaki", "o" gibi müteradiflerdir (Entsprechungen).

[45] Sık geçmeyen *ınaru* için diğer örnekler: *muntada ınaru* (KP 37,5) "buradan ileri (sonra)"; *ändädhä īnāru* (TTVIII A 46) "bunun üzerine (üzerine)"; *sisiñ šāsiñastaṃ iñāru* (TTVIII N 11) "sizin disiplininizden dolayı".

RN 10'daki bir *ıŋgaru* muhtemelen *ınaru*'nun bir yan şeklidir: *türk bodun anda ıŋgaru yoḳ boltı* "Türk milleti ondan beri yok oldu".

UII 11,10 vd.'da *bärü*'nün müteradifi olarak, artlı ünlülü olduğu ağızlarda doğrulanmış olan (BANG, KOsm I s. 35) bir *naru* vardır: *sansarnıŋ bärü äwrilmäkin uḳup, naru täwrilmäkin ämgäksiz uçuz uḳar* "Saṃsāra'nın kendi etrafında döndüğünü düşünüp, geri gelişini emek çekmeden, kolayca anlar".

[46] *adınağu* "diğer, başkası" gibi belirsiz zamirlerin yükleme hali diğer zamirler gibi *+nı* (UIII 4,3) ile yapılır.

[47] *kinki ymä maytri burḫan* "sonraki Maitreye Buda": *kinki* Maitreya ile değil, *burḫan* "geleceğin Budası" ile ilgili olduğundan, *kinki, maytri*'den bir *ymä* ile ayrılmıştır.

[48] § 353'e ek: *ärtiŋü täprät*– (TTX 451) "çok sallamak"; bir fiil şeklinin önünde *artuḳraḳ*: TTX, 43,438, notlar 444; bir ismin önüne, ünsüz olan ön ses ile onu takip eden ünlüyü getirmek ve bir dudaklıyla sona erdirmek suretiyle ses oyunuyla kuvvetlendirmeler yapılır, mesela *ḳap–ḳara* "kapkara". Fakat, kuvvetlendirilmesi gereken kelime bir dudaklı ihtiva ediyorsa, kuvvetlendirici ön hece dudaklı olmayan bir ünsüzle bitirilirdi, mesela, *tük–tümän* "binlerce"; *ḳız ḳıwırgaḳ* "kıskıvrak". *apam* da böyle, yani *ap am*'dan teşekkül etmiş olmalıdır; artık, *am* tek başına mevcut değildir, fakat *am+tı* "şimdi" de yaşamaktadır.

[49] Soyut teşkiller için diğer örnekler: *säwinç köŋül* "neşe", *burḫan ḳutı* "Budalık"; (Thorca) *puttiśparm* ve (Soğutça) *pwt'n'k* gibi.

[50] İkileme için diğer örnekler: *adruḳ uzlar kntü kntü uz için işläyür* (KP 2,5) "türlü uzmanlar, kendi uzmanlık dallarında çalışırlar"; *takı tigü krgäk* (Ht G 21,8) "tekrar tekrar söylemek gerek"; *kün ymä tün ymä* (To 28) "hem gece hem gündüz (gündüz olduğu kadar gece de)"; *sıŋar+ı bodun içikdi, sıŋar+ı bodun kirti* (R 06) "milletin yarısı esir oldu, milletin yarısı buraya geldi". Burada çiftli ek *+lı, +lı* da hatırlanmalıdır (§ 361).

[51] Yüklem durumundaki vasıta hali: *üzügsüz küntämäk anaŋ köŋüli süzük+ün yaruḳ+un yaşuḳ+an ärür* (MIII 22,13) "durmadan, her gün zikri (Gesinnung) açık, aydınlık ve parlaktır".

[52] Suv. 634,15'te, aynı manada, *açığına umadın* "acısına yetişmeden" ve 625,2'de *açığları üzä umadın*'ı yazar.

[53] *+ra, +ru* eki çok az geçtiğinden, Eski Türkçe'deki fonksiyonunun açıklığa kavuşturulması için buraya bir kaç örnek daha koyuyoruz: *ḳulaḳ+ra toḳış*– (Maitr. 85 r5) "kulağa vurmak"; *bir ikintişkä, köz+rä ḳulgak+ra sançışur biz* (Maitr. 30 v29) "(parlayan bıçaklarla) birbirimizin gözlerine kulaklarına saplarız"; *mini töz töpü+rä uru* (Suv. 7,21) "beni baştan ayağa döverek".

[54] O halde, yaklaşma hali, daha çok bir istikamet, bulunma hali ise devamlı durulan bir yer bildirilir.

[55] Bir sayı kelimesi için diğer örnekler: *bir yigü çigzin ügrä* (Maitr. 44 v 12) "bir mahkeme, Çigzinbray", *birär ätwin saçı* (TTX 435) "saçımın (telinin) her biri".

[56] *aŋ uluġ+ı tigin* (Suv. 608,16) "şehzade (hükümdarın yerine geçecek olan)" *aŋ'ilki uluġ+ı oğlanı* (Suv. 608,2) "en ilki, en büyük oğlu"; ayrıca bk. § 360.

[57] Vasıflık olarak yer bildiren kelime teşkili unsuru *+t°n* için diğer örnekler: *uluġ türk+dün pr(a)şdanki* (MIII 27,7) "ulu, Türklerde (devamlı = zuständiger) reis"; *ortun oğlı* (Suv. 608,3) "ortanca oğlu"; *taşın taġta* (Suv. 608,7) "dışardaki (başşehrin dışındaki) dağda".

[58] Cümle başlatıcısı (Satzeinleitung) olarak *ḳaltı* için bir örnek: *inçä bolmazun ḳaltı bo arıġ içintä yawlaḳ käyiklär bar bolup biz yokadġuluḳ bolmalım* (Suv. 608,19) "böyle olmasın! Bu orman içinde vahşi hayvanlar bulunup biz yok olmayalım!".

[59] bk. § 234, çok seyrek.

[60] Bir soru kelimesi ile alışılmamış bir kuruluş: *nä odunu birlä ök anta ḳorḳınçlıġın busuşluġın inçä tip tidi* (Suv. 621,1) "uyanır uyanmaz, korku ve ızdırapla şöyle dedi"; ve ayrıca: *nä anı körüp, takı artuḳraḳ uyırḳandı yoġurḳandı* (Suv. 621,21) "bu, tehlikeli olunca, daha çok yakındı (müteradif)".

[61] *unmay*: krş. *Humāy* Yeni Farsça Şāh–nāme'de, krş. Grundriss d. İran. Phil., Bd. I. s. 169.

DİZİN

+: İsim tabanı; ismin yalın ve belirsiz hali 178; fonksiyon: yüklem belirleyicisi 381, özne 440, tümleç 391
–: Fiil tabanı; emir 2. teklik 215
a: 440
a, ay, äy, ya: Ünlemler 343
+a, +ä: (seyrek) ismin yaklaşma hali 180; iyelik eklerinden sonra gelen yaklaşma hali eki 193
+a–, +a–: İsimden fiil, bk. *+u–*
–a, –ä: Zarf fiil, bk. *–u*
–a, –ä; –ı, –i; –u, –ü: Fiilden isim 105
ab, aw: 29
abınç: 125
abınçu: 125
aç, (a)ç: 8, n. 8
a.+a: 180
aç–: 110
a.–a: 232
a.–ḳınça: 236
a.–sar: 448
a.–tı: 451
açarı: 299
a.+nıŋ: 352
açari: 363
açığ: 270, 356, 358
a.+ıŋa: n. 52
a.+ları: n. 52
açın–: 387
a.–ur: 200
açḳaç: 110
ad–: 294
ada: 77, 227, 243, 272
a.+ġ: 181
a.+sı: 193
a.+tın: 183
a.+ḳa: 180
adalığ: 77
adaġun: 50
+ad–, +äd–, +d–: İsimden fiil 86
adġır: 54
adġırlık: 54
ādhaȝ: 5
adhiṃ: 5
adhlig: 5
adın: Son çekim edatı "başka, –nın dışında"; kısaltmalı "diğer taraftan" 294
a.: 5, 80, 267, 294, 359, 366, 380
adın–: 148
adınaġu: 205, n. 46
adınçıġ: 80, 148, 243
adınsıġ, adınçıġ: 80
adınta: Cümle başlatıcısı "diğer yandan" 416
a.: 294
adır–: 131
a.–a: 232
a.–dı: 217
adırıl–
a.–dım: 392
adırılġuluḳ: 243, 417
adırt: 131
adırtla–: 141
adırtlaġuluḳ: 141
adırtlıġ: 352
adnaġu
a.+nuŋ: 424
adrıl–: 351
a.–ġalı: 435
adrılġuluḳ: 270

adruḳ: bk. *artuḳ*
a.: 39, 201, 353, n. 50
aġ —:
a. —*a*: 232
a. —*ıpan*: 231
aġaz: 4
aġazlan —:
a. —*mış*: 219
aġı: 54, 82, 264
a. —*m*: 193
aġılıḳ: 54
aġısız: 82
aġız: 4, 15, 71
aġna —:
a. —*lım*: 306
aġrıġ: 308
a. + *ta*: 182
+*aġu*, +*ägü*: Ortaklık 205
—*aġul*, —*ägül*: Fiilden isim 116
aġzan —: 15
ağızlar: 1-6
a/*ı*, *ä*/*i*: Ünlü değişmesi 20
ajun: 408, 451
a. + *larıġ*: 319
a. + *ta*: 356
a. + *uġ*: 436
aḳ
a. + *lar*: 174
aḳ(ı)l —
a. —*ar*: 174
aḳıt —
a. —*ıp*: 230
aḳla —
a. —*r*: 174
aḳtar —
a. —*u*: 248
aḳtın —
a. —*mazḳan*: 437
aḳtur —: 166
aḳuru: 366
al: "yan"; son çekim edatı "alt" 304
a.: 289, n. 24
a. + *ıŋa*: 304
al: 66, 101
al —: 123, 159, 160, 216, 256, 272
a. —*ġalı*: 451
a. —*meyipsen*: 222
'*a.* —*tim*: n. 14
a. —*tim*: n. 14
alaḳır —: 93
alaŋadtur —: 141
alaŋadturġu: 141
alġuluḳ:
a. + *um*: 227
—*alım*, —*älim*; —*lım*, —*lim*: Dilek kipi, q.v.
alın: n. 24
alın —: 159
a. —*mışım*: 136
alışkanlığa göre meydana gelen iş: Yardımcı fiille esas fiil 241, 243, 372; tasvirî fiille esas fiil 255, 256
alḳ —: 125, 152, 160, 250, 255, 272
a. —*mış*: 340
a. —*yuḳ* —: 152, 218, 242
alḳa —: 413
alḳansıġ: 3, 227
alḳıġ: 299
alḳın —:
a. —*maz*: 268, 356
a. —*sar*: 264
a. —*tın*: 217
a. —*zun*: 215
alḳınçu: 125
alḳış: 413
alḳu: Son çekim edatı "bütün" 272; belirsiz sayı kelimesi "bütün" 208; isim 272
a.: 3, 50, 243, 407
a. + *dın*: 183
a. + *m*: 209, 272, 438
a. + *nuŋ*: 179
alḳgun: 50
almır: 123
alp: 15, 96, 242, 243, 291
a. + *ım*: 346

alpınḳan — 96
alta —: 101
a. —*yu*: 255
altaġ: 66
altı: 115, 202, 206, 210, 427
altın: 425
altınç: 203, 210
altırar: 204
altmış: 202
altmış daire: 210
alt sıralama: 369-414. Bağlı fiiller 238-259
āltumji: 5
altun: 450
a. + *uġ*: 181
**am*: n. 48
amal: 20
amıl: 20
amırt —: 155
amırtġur —: 155
amra —
a. —*r*: 216
amraḳ: 27, 269, 351, 398
a. + *ıŋız*: 359
a. + *lartın*: 270, 417
amran —: 15, 164
amraş —: 164
amrıl — 166
amrıltur —: 166
amrtapada: 352
amtı: 15, 200, 422, 439, 442, 444, n. 48
amtıçaḳ: 350
amtıḳan: 437
amtısön: 424
**an*: Dolaylı taban ve *ol*'lu şekiller 329. *anıŋ* 190, 192. *aŋa*, *aŋar* 190. *anı* 190. *anın* 190. *anta*, *anda*, *antada*, *antaddata* 190. *anta basa* "sonra" cümle başlatıcısı 418. *antaça* 190. *antaḳ*, *andaḳ* 190. *antırdın* 190. *antın*, *andın* 190. *antaġ*, *anıtäg*, *antäg* 190. *andıran*, *antaran*, *antran* 190. *una* 190
anaŋ: 421
ana
a. + *sı*: 437
a. + *sın*: 216
anaŋ: n. 51
+*an*, +*än*: Kuvvetlendirme (veya çokluk ?) 56, 191
ançа: "biraz, o kadar" 190: yapı: 334. *ançata* "hemen" cümle başlatıcısı 190, 416. *ançulayu* "böyle, bunun gibi" 190. *a.* ... *ḳltı* "gibi... ki" cümle başlatıcısı 418. *(a)nçaġ* veya *(ı)nçaġ*: ? 190. *ançaġınça*, *ançġınça*: "nihayet, o esnada" 190, 236
a.: 15, 45, 273, 437
ançġınçaḳan: 190, 437
ançaḳıa: 351
ançaḳınça: 236
ançata: 190, 416
ançula: n. 37
ançulasıḳ: 228
ançulayu: 15, 195, 216, 345, 379, 407, 418, 451, 453
ançulayuma: 352
anda: 39, 238, 281, 322, 359, 450, n. 45
āndādhā: n. 45
andaġ: 190
anı: 272, 301, 342, 431, n. 60
anıġ: 2, 31
a. + *aġ*: 219
anıŋ: 289, 317, 426, 431, 437
anıt —
a. —*maġalı*: 250
anlatım: 453-465
anta: 39, 212, 297, 345, 366, 418, 451, n. 60
antaḳı: 410
antaça: 45
antaġ: 69, 227, 334, 342, 450
antın: 194, 451
anuḳ: 127
anun —: 127, 250
a. —*tum*: 217

anyığ: 2, 3, 31
aŋ: 47
aŋ, aŋmıntın: Kuvvetlendirme edatları 353, 354
a.: n. 56
aŋar: 391, n. 28
ançı: 47
aŋ'ilki: n. 56
aŋsız: Kuvvetlendirme edatı 353
a.: 330, 450
apa: 275
a.+m: 290
apam: 268, 418, n. 48
ar—: 114, 131
ara: "ara saha, ara"; son çekim edatı "arasında" 305, 317.
turum a. "bu arada" cümle başlatıcısı 418
a.: 193, 289, 320
a.+dın: 408
a.+sınta; 305, 431, 436, 437
aram: 210
ara şekil: 341
+ar, +är: Üleştirme sayıları 204
—ar, —är: Geniş zaman, bk. *—r*
arı—: 137
a.—dı: 217
a.—tı: 217
arığ: 102, 137, 436, n. 14, n. 58
a.+ın: 184, 444
arığsız: 102
arıt—: 216
a.—daçı: 398
a.—t: 232
arıtı: Olumsuzun kuvvetlendirilmesi 214, 354
a.: 242
'arig: n. 14
arkağ: 114
erkiş: 300
a.+ızdın: 193
armakçı
a.+sın: 193
arslan: 15
art: 131
artamaksız: 294
artat—: 139
a.—ığlı: 139
a.—mağalı: 214
artız—: 165
artuk, adruk; artukı: Kuvvetlendirme edatları 353. Sayı kelimesinin yanında 202, 362[32]. son çekim edatı olarak 318
a.: 16, 39, 238, 450
artukrak: 346, n. 48, n. 60
arttok: 5
asanki: 202, 319
asığ: 277, 451
a.+ka: 451
asıl sayılar: 202
askya: 5
asra: Son çekim edatı "aşağıya" 306. Cümle belirleyicisi "aşağıda" 306
a.: 289, 326, 429
a.+sınta: 306
asu: 5
aş: 142, 227, 267, 450
aş—: 273
a.—a: 340, 440
a.—dı: 217
a.—tı: 217
aşa: Son çekim edatı "—dan öte" 273
a.: 360
aşıl—
a.—u: 227
aşnu: Son çekim edatı "(zamanca) önce" 274
aşnukı: 410
aşnukan: 437
aşnurak: 346
aşsız: 429
aşun—: 274
at: 85, 224, n. 8
a.+ı: 122, 234, 403
a.+ın: 352, 438

a.+ıŋ: 232
a.+nŋ: 179
at: 89,
a.+ın: 431
a.+tan: 231
at—
a.—kalır: 259
ata: 44
a.+ka: 180
ata—: 85
a.—yu: 232, 438
ataç
a.+ım: 44
atakı—: 157
atamış
a.—ım: 263
atakımsın—: 157
atim: 5
atkan—: 115
atkangu
a.+ar: 115
atkanmak:88
*atlan— *: 89
atlığ: 5, 404, 426, 449
a.+larıŋaru: 193
au: 5
avlauç: 423
aw: 29
awla—
a.—p: 256, 269
awır—
a.—daçı: 319
ay, äy: Ünlem: bk. *a*
a.: 217, 343
ay: 74, 210, 423
a.+ıŋa: 427
a.+kı: 74
a.+lar: 233
ay—: 24, 108, 253
a, —dukta: 224, 281
aya
a.+ça: 185
a.+da: 182
a.+larnı: 181
aya—: 141
a.—gıl: 215
a.—yın: 215
ayağ: 146, 451, n. 43
a.+ka: 146, 403, 404
ayağuluk: 141
—ayak: bk. *—yak*
ayanç: 78
ayançan: 78
ayğ: 24
ayğ: 108
ayı: Kuvvetlendirme edatı 353
ayığ veya *y* ağzı: 2
a.: 24, 31, 227, 276, 277, 296, 389
a.+ığ: 181
a.+lı: 361
ayıl—: 253
ayıt—
a.—maz: 451
a.—u: 249
ayıtğu: 254
—ayin, —ayın, —äyin; —ayn, —äyn; —yın, —yin: Dilek kipi, q.v.
aykır—: 93
aylığ: 289
'ayn: 11[30]
ayrılma hali: Şekil 3, 4, 183, 189, 190, 193, 194. Fonksiyon: 335; uzak tümleç 395; cümle belirleyicisi 425, son çekim edatıyla 279, 280, 282, 294, 297, 319; yüklem ismi 443
ayt—: 253
a.—dı: 453
a.—ıp: 392
a.—tı: 431
a.—u: 255
a.—ur: 24
az: 208, 450
az
a.—ın: 450
Az: 300, 391
az—: 155

azġur—: 155
azıh: 5
azkına: 351
azkınya: 351
azrakça: 45
azrakçakıa: 346, 351
azu: Cümle başlatıcısı "yahut, veya" 415. *a. yana* cümle başlatıcısı "veya" 418
a.: 356
azuça: 45
äb
ä.+imiŋ: 193
ä.+imrü: 187, 429
ä.+rü: 429
äç: 222
äçü
ä.+m: 290
äd: 77, 86, 217, 294
ä.+in: 440
ä.+lär: 330
ädäd—: 86
ädgü: 5, 102, 111, 218, 227, 272, 294, 328, 356, 398, 440, 442, n. 30, n. 42
ä.+g: 219
ä.+lärin: 193
ä.+lärini: 193
ä.+li: 361
ä.+siŋä: 424
ädgülüg: 102
ädgülük: 141
ädgüti: 382
ädlig: 103
ädligsiz: 77, 103, 238
ä.+çä: 396
ädräm: 39
ädrämlig
ä.+ä: 412
ägim, äŋim: Sayı kelimelerinin arkasında "kısımlı" 206
ä.: 30
ägin: 30
ägir—: 30
ägsö—
ä—mäz: 5
ägsül—
ä.—di: 217
ägsüti: 217
ägzig: 39
äjim: 210
äkä
ä.+lärim: 288
äki: 202
äkigü
ä.+n: 205
äksük: 39
äkün: 205
älig: 202, 421
ä.+iŋän: 193
äm: 27
ämgäk: 270, 417
ä.+ä: 343
ä.+ig: 270
ä.+indin: 395
ä.+kä: 242
ä.+tä: 220
ämgäklig: 219, 359
ämgäksiz: n. 45
ämgän—
ä.—ip: 346
ämgängülük: 227
ämgät—: 216
ä.—ür: 450
ämig: 162
ä.+i: 243
ämsi: 162
ämti: 15
änı: 452
änüklä—
ä.—gäli: 238
äŋ—
ä.—ä: 232
ä.—gil: 39, 215
äŋil—
ä.: 39

äŋim: bk. *ägim*
ä.: 30, 206
äŋin: 30
äŋir—: 30
ä.—ä: 232
äŋräk: 39
är: 56, 59, 67, 142, 192, 204, 242, 368, 405, 450
ä.+i: 391
ä.+in: 204, 325, 351
ä.+kä: 368
är—: Yardımcı fiil "olmak, yapılmış olmak, mevcut olmak, bir yerde bulunmak, meydana gelmek, birine ait olmak" 238. Birleşik zamanların teşkili 241-243, 372, alışkanlığa göre meydana gelen iş 243, 372, şartın teşkili 244, 373, *bar, yoḳ* ve *kärgäk*'li zamanların teşkili 245, 374, gerçekleşmemişin teşkili 246, 264, 265, 266, 268, 269, dileğin teşkili 270, gerekliliğin teşkili 239, 371. *ärkän, ärmäzkän* 247, 437. *ärmäz* 211. *ärsär* (kaldırma) 239.
ärdi < *+di*. 242. Tasvirî fiil 248. Esas fiil 248
ä.: 6, 111, 121, 144, 237, n. 40
ä.—älim: 248
ä.—äŋlär: 450
ä.—di: 218, 238, 242, 244, 245, 254, 263, 264, 266, 352, 372, 374, 431, 450, 455
ä.—dim: 219, 242, 372
ä.—diŋiz: 218
ä.—gäy: 269, 270, 375
ä.—ikli: 111, 216
ä.—ip: 156, 391, n. 33
ä.—kän: 40, 247, 248, 437
ä.—mäsär: 264
ä.—mäz: 121, 144, 211, 213, 225, 227, 238, 239, 324, 444
ä.—mäzig: 121
ä.—mäzkän: 40, 247, 437
ä.—mäzlär: 227
ä.—miş: 219, 235, 238, 242, 243, 248, 291, 372, 434, 444
ä.—sär: 230, 239, 261, 270, 330, 373, 382, 385, 417, 424, 448, 449, 451
ä.—ti: 216, 233, 238, 242, 243, 264, 265, 266, 268, 270, 286, 356, 375, 417, 442, 444, 450, n. 41
ä.—tigiz: 448
ä.—tim: 242, 290, 372, 375
ä.—timiz: 219, 264
ä.—tiŋ: 242
ä.—tük: 224
ä.—tüki: 224
ä.—ü: 366, 435
ä.—ür: 121, 201, 216, 248, 344, 372, 374, 421, 450, 454, n. 50
ä.—üri: 216
ä.—ürkän: 437
äräŋ: 56, 59, 171
äräŋgäk: 59
ärdäm: 39, 67
ä.+in: 301
ärdini: 310, 451
ä.+m: 445
ärgür—: 39, 216
ä.—ür: 361
ärig: 248
ä.+iniŋ: 227
äril: 39
ärinç: "her halde, olsa gerek" 359
ä.: 3, 238, 291, 384, 431, 433, 442, 444, 450
ärk: 98
ärkäk: "erkek" 327
ä.: 59
ärki: "belki, her halde" 359
ä.: 3, 218, 263, 450
ärksin—: 98
ä.—timiz: 261

ärksiz
ä.+in: 424
ärmäk: 238, 444
ärŋäk: 39, 448
ärt—: 146, 161, 335, 385, 396
ä.—gäli: 250
ä.—ip: 256, 377
ä.—miş: 242
ärtä
ä.+si: 360
ärtgülük: 239
ärtgür—: 39
ärtimlig: 146, 392
ärtiŋü: Kuvvetlendirme edatı 353
ä.:n. 48
ärtüdin: 425
ärtür—: 161
ä.—gäli: 233
ärüş: 356, 450
äsän: 60
äsängü: 60
äski: 232
äsrük
ä.+ün: 184
äş: 59
äşgäk: 59
äşid—
ä.—ip: 227, 234, 302, 303
ä.—mäsär: 214
ä.—miş: 227
ä.—mişi: 455
ä.—ti: 450
ä.—ü: n. 42
äşidil—
ä.—ti: 426
äşidgülük: 227
äşidmä
ä.—si: 352
äşıl—
ä.—ip: 230
äşitil—
ä.—di: 437
ät
ä.+in: 431
ätkü: 5
ät'öz: 23, 108, 142, 200, 228, 319, 398, 426, 444
ä.+dä: 182
ä.+tä: 182
ä.+üm: 238
ä.+ümin: 243, 417
ät'üz: 23, 200
ä.+läriŋä: 431
ä.+ün: 285
äw
ä.+ig: 181, 236
ä.+tin: 183
äwin: 402, n. 55
äwirgü
ä.+kä: 411
äwril—: 39
ä.—ürlär: 277
äwrilmäk
ä.+in: n. 45
äy: 343
äzük: 222
ä.+üg: 181

—b, —b—<w; >p: 3, 29
b/m: n. 2, n. 3
b—: n. 44
b— genizliden önce*<m* 28
ba—
b.—yuk: 218
b.—*zun*: 315, 396
baba
b.+sın: 216
baçag: 238
baçak: 382
bag: 64
bagarsuk: 62
bagır: 62
b.+ın (bagrın): 112
bagış: 64

bağlama ünlüsü: *ı, i;* yuvarlak ünlüden sonra: *u, ü; n* ağzında *a, a* de; Brāhmī harfli yazmalarda *u, ü* yerine *o, ö* de 17[16]
bağlı zaman: bk. şart
bağursak
b.+ların: 431
bahşı: 42, 217
bahşılig: 42
balak: 20
balık: 20, 363
b.+dın: 183
b.+ımtakı: 410
b.+ka: 340, 391
b.+lı: 233
b.+nıŋ: 431
bän: 202
bar: "var". Zamanlar: 245, 374
b.: 16, 40, 212, 241, 243, 245, 330, 352, 356, 357, 358, 359, 374, 425, 426, 437, 445, 448, 450, 455, n. 58
**bar—*: 24, 127
bar—: 141, 142, 154, 216, 230, 256, 379, 385
b.: 395
b.—ayın: 451
b.—damaz: 217
b.—dı: 234, 450
b.—d(ı)g: 217, 283
b.—duk: 224
b.—dukınta: 297
b.—galı: 252, 355
b.—gıl: 260, 448
b.—gu: 141, 239
b.—gusı: 225
b.—ı: 232, 448
b.—ıp: 204, 277, 451
b.—ır: 16, 40, 191, 324, 437
b.—magay: 191, 215
b.—mış: 248
b.—sar: 260, 448, 455
b.—ur: 216, 248
barça: 45, 208, 330, 332, 450
b.—nı: 209, 243
barıgsa—: 154
barım: 264
b.+ıg: 301
barırça: 45
bark: 24, 127
b.+ıg: 236
barma: 142
barmak: 239
bars: 210, 327
b.+ıg: 227, 450
bart—: 20
b.—ayın: 215
bas:
b.+tan: 183
bas—: 113, 161
b.—a: 232, 277
b.—dım: 231
basa: *anta b.* cümle başlatıcısı "sonra" 418
b.: 366, 408, 418
bastık: 165
basur—: 161
baş: 52, 58
b.+da: 264
b.+ı: 411
ba+ıŋın: 193
b.+ta: 182
başka: 58
başla—: 52, 216, 275
b.—p: 230, 256
başlag: 52
başlayu: Son çekim edatı "ile başlayarak, başta" 275
baştınkı: 203
bat—: 129, 137, 216
b.—a: 232
b.—galı: 233
b.—guta: 233
batıg: 137
batım:
b.+ı: 231, 403

bay: 426
bazġan: 113
bädizäd—
b.—*zün*: 215
b(ä)dü—: 15
bäg: 80, 363
b.+*ä*: 453
b.+*i*: 450
b.+*im*: 403
b.+*imdin*: 193
b.+*imkä*: 392
b.+*kä*: 180, 289
b.+*lär*: 275, 303, 357
b.+*läri*: 302
b.+*lärniŋ*: 343
b.+*näŋ*: 179
bägi—: 157
bägimsin—: 157
bägräk
b.+*im*: 346
bäsig: 80
b(ä)k: 15
bäkür—
b.—*ü*: 232
bälgü: 94, 115, 141
bälgülüg: 435
bälgür—: 15, 94, 115, 216
b.—*ä*: 423
b.—*ü*: 232
bälgürt—: 142
b.—*däçi*: 267
b.—*ip*: 19, 230
bälgürtmä: 142
bäliŋ: 324
bältür: 431
bältür—
b.—*ü*: 251
bän: "ben" 189, "(ben)'im" 191. *bäniŋ* 189. *baŋa, bäŋaa* (seyrek) 189. *bini* 189, ayrıca bk. *män* ve *ˣbin*
b.: 3, 170, 188, 196, 200, 327, 440, n. 44
bäŋü: 330, 451
bär—
b.—*gä*: n. 36
b.—*ip*: 427
bärgä: 39
b.+*n*: 184
bärkä: 39
bärü: Son çekim edatı "beri". *ınaru b.* "her yerde" 319[44]
b.: 74, 190, 193, 319, 320, 425, 426, 431, n. 45
bäş: 202
bäz—: 216
b.—*är*: 451
belagat sorusu: 357
belirlilik: 3. teklik şahıs "iyelik eki" vasıtasıyla 332, 360; tümleçte (belirsizlik yerine) yükleme haliyle 391. —Belirli ifadenin olumsuz temenni ile söylenişi 263
belirsiz hal: Şekil: 178, 329. Fonksiyon: Dolaysız, belirsiz tümleç 391; yüklem belirleyicisi 381; vasıflık 400; cümle belirleyicisi 421; son çekim edatlarından önce 272, 273, 275-278, 282, 283, 284, 286-292, 295, 296, 301, 302, 303, 309. Yüklem ismi 442
belirsiz (zaman): —*mış män* 219
belirsiz (zamirler): Sorulardan teşkil 197, 330; tekrarlanmış sorulardan teşkil 330, 367; şartlı sorulardan teşkil 330
bı: 45
bıç—: 115
bıçak: 46
bıçğu: 115
bıçıl—
b.—*ur*: 243
bıçın: 16
bıŋ: 3, 16, 28, 202
b.+*a*: 180, 332, 363, 411

bır; bir, biri: "buraya, sağa, güney" 320[44]
b.: 16, 325
b.+*ḳarudın*: 320
b(ı)rt—: 15, 20
bış—: 16
bışrun—: 141
bışrunġuluḳ: 141
bi: 450
ˣbi: 440, n. 44
biç—
b.—*ä*: 232
biçäk: 46
biçin: 16, 210
bil
b.+*kätägi*: 292
bil—: 108, 109, 141, 159, 163, 216, 249
b.—*gäli*: 240
b.—*i*: 264
b.—*mädin*: 388
b.—*mädük*: 224
b.—*mädügin*: 224, n. 30
b.—*mägäy*: n. 36
b.—*mäz*: 144, 243, 450, 454
b.—*miş*: 219, 445
b.—*mişdä*: 440
biläg
b.+*dä*: 450
bilän: Son çekim edatı "ile" 295
bilgä: 109, 238, 291, 448
Bilgä: 8, 193, 363
bilgü: 445
bilgülük: 141, 454
bilig: 108, 144, 392
biligsiz: 213
b.+*dä*: 5
bilin— 159
b.—*gäy*: 359
b.—*ür*: 437
bilmä
b.+*gä*: n. 36
bilmäk: 445
bilsik—: 163
biltiz—: 165
ˣbin: *bän* "ben"in dolaylı tabanı 329, 189
b.—*i*: 444
biŋ: 3, 16, 28, 202, 219
bin—: 28
bir: 67, 87, 202, 203, 204, 206, 210, 216, 351, 368, 402, 426, 437, 438, n. 53, n. 55
b.+*in*: 387
b.+*isi*: 209
bir: 16, 320
bir—: 255
b.—*iŋ*: 256
b.—*ip*: 230
b.—*miş*: 421, 432
b.—*tük*: 224
b.—*tükgarü*: 235, 254, 429, 434
b.—*tükrü*: 429
b.—*zün*: 453
birägü:205
birär: 204, n. 55
birdäm: 39, 67
birdin: 296, 421
birgärü: 87, 207, 320
birgülük: 205
biri: 320
biri: 360
biridin: 234
bir(i)ki: 320
biril—: 275
biriyä: 180, 320, 392
bir(i)y(ä)ki: 320
birkiä: 351
birkinyä: 351
birlä: Son çekim edatı "ile, ve"; kısaltmalı "birlikte" 276[42]
b.: 207, 232, 295, 299, n. 60
birlä—: 295
birläkiä: 263
birök: Cümle başlatıcısı "şimdi, fakat" 417
b.: 23, 263, 268, 345, 418, 455

birtäm: 39, 67
birtin: 320, 408
birük: 23
biş: 202, 206, 360, 453
biş—: 16
bişägü: 205
bişär: 204
bişinç: 203, 210
biti—
b.—dim: 190
b.—lim: 450
bitig: 190, 299
b.+ig: 450
b.+imtä: 193
bitit—
b.—sär: 450
biz: "biz" 189, "(biz)iz" 191. *bizin̨*, *biznin̨* 189, 192. *bizkä*, *bizin̨ä* 189. *bizni* 189. *biznidä*, *bizintä* 189
b.: 71, 170, 188, 216, 219, 227, 248, 263, 269, 442, 444, 451, n. 44, n. 58
**b.+in*: 329
b.+in̨: 192, 269
b.+in̨ä: 242, 270, 417
b.+mä: 291
b.+ni: 317, 324, 406
b.+nidin: 189
b.+nin̨: 192
b.+nitä: 267
b.+nitäg: 189
bo: "bu" 190[29]. "—dır, —dırlar"; dolaylı taban: *ˣbun* 191. *bunı* 190. *bunda* 190. *bunça* 190
b.: 172, 191, 200, 216, 219, 238, 239, 242, 243, 264, 299, 344, 352, 356, 357, 395, 398, 405, 407, 410, 417, 435, 436, 437, 440, 442, 443, 444, 450, 455, 456, n. 29, n. 42, n. 44, n. 58
b.+nun̨: 192
bodi: 239
bodimant: 436
bodisataw: 363, 404
bodisawat: 363
b.+lar: 168, 264
bodun: 216, 234, 235, 243, 266, 284, 286, 290, 320, 360, 400, 410, 432, 433, 434, 448, 455, n. 45, n. 50
b.+ım: 201
b.+ın̨a: 340
b.+i: 302
b.+uġ: 231, 273, 300
b.+um: 442, 444
b.+un̨: 177, 432
boġ: 67
boġdam: 67
boğuz: 71
bokün
b.+tä: 321
bol—: Yardımcı fiil "olmak, var olmak, yakışmak, vasıflı olmak, geçmiş olmak, vuku bulmak, birine ait olmak" 238. Birleşik zamanlar 241, 372; alışkanlık 243, 372; *—mış bol—* "tasarlamak" 243; şart 373. *bar, yoḳ, kärgäk*'li zamanlar 245, 374; gerçekleşmemiş 246, 267, 375; gereklilik 239, 371; "—a bilmek" 240, 371. —Esas fiil: 248; *iyin bol—* 296
b.: 6, 141, 233, n. 40
b.—ayan: 215
b.—ayın: 215
b.—ça: 223, 215
b.—çun: 215, 433
b.—daçı: 266
b.—dı: 216
b.—ġalı: 233, 250, 389
b.—ġay: 220, 243, 263, 264, 267, 277, 355, 358, 372, 375
b.—ġaylar: 141, 243
b.—ġuḳa: 226, 442, 444
b.—maçı: 222
b.—maçi: 222

b.—madı: 240
b.—maġay: 358
b.—maḳınça: 236
b.—malım: 227, n. 58
b.—maz: 191, 236, 240
b.—mazun: 215, 227, 234, 417, 433, 454, 455, n. 58
b.—mış: 222, 238, 243, 301, 325
b.—mışımızlar: n. 30
b.—mışta: 238
b.—taçı: 444
b.—tı: 219, 227, 233, 238, 243, 245, 435, n. 45
b.—tum: 242, 243, 372
b.—tun̨: 217, 232
b.—u: 249
b.—unur: n. 34
b.—up: 211, 238, n. 58
b.—ur: 243, 356, 372, 436
b.—urlar: 233
b.—zun: 227, 238, 239
bolar: "bunlar" 190, "(onlar)dır" 191. *bolarnın̨*, *bolarḳa*, *bolarnı*, *bolarda*, *bolardın* 190
b.: 454
b.+nın̨: 192
boo: 16
boş: 85, 409
boşa—: 216
boşġun—: 131
boşġut: 131
boşu—: 85
boşun—
b.—a: 413
boşunul—
b.—dım: 413
boşur—
b.—ġalı: 252
bou: 210
boz
b.+ta: 287
bozulmaḳsız: 294
bögdä: 39
bök—
b.—ä: 232
bökün
b.+ki: 285
böri: 444
braman: 217, 352
bş: 202
buḳa: 327
bul—: 125, 245
b.—madın: 211
b.—maduḳ: 224
b.—may: 211, n. 39
b.—mayın: 211, 234
b.—sar: 451
b.—tı: 265
b.—tum: 391
b.—tun: 217
b.—tunuzlar: n. 30
b.—ur: 426
bulġa—: 39
bulıt: 174
b.+dın: 183
bulḳa—: 39
bulḳan—
b.—yuḳ: 218
bulmaḳ:
b.+ı: 436
bultuḳ—: 165
b.—maz: 214
bulun—
b.—çı: 222
bulunçusuz: 125
bulun̨: 183
b.+da: 408
bulunma-ayrılma: Şekil: 4, 182, 189, 190, 193, 194, 195, 200. Fonksiyon: 333; cümle belirleyicisi 426; son çekim edatlarından önce 274, 279, 280, 281, 287, 290, 294, 297, 318, 319, 321, 323; uzak tümleç 396; vasıflık 409; yüklem ismi 443; yüklem belirleyicisi 388; en üstün-

lük 412. Zaman olarak: *eine Epoche, nicht ein Termin* 426
bulut: 174
Bum(ı)n: 290
**bun*: bk. *bo*
b.: 329
bunça: 190, 235, 432, 434
bunda: 190
bunı: 190
bunuŋ: 190, 192
buŋ: 28, 214
buŋar: 190
bur: 48
bur—
b.—a: 232
burḫan: 48, 77, 193, 224, 290, 363, 421, 448, 451, n. 47, n. 49
b.+ḳa: 177
b.+lar: 314
b.+nıŋ: 227
b.+tın: 279
burḫanlıġ: 306
buryuḳ: 39, 437
busan—: 130
busuş: 130, 425
busuşluġ: 392
b.+ın: n. 60
busuşsuz
b.+un: 444
buşı: 453
buyan: 294, 421
buyruḳ: 39
b.+ı: 291
buz—: 139
b.—uġlı: 139
buzaġu: 89
buzaġula—: 88
b.—çı: 222
büdün: 34
bügü: 64
bügüş: 64
büt—: 161, 216
b.—mäyük: 218
bütün: "bütün" 208
b.: 34, 403
bütür—: 161
can
c.+iŋni: 222
cevap: 358
ch'ang—tuan: 365
cümle başlatıcısı: 415-419
cümle belirleyicisi: Fonksiyon 420. Şekil 420-439
+°*ç*: Küçültme 44
+*ça*, +*çä*: Küçültme eki, hemen hemen yapım unsuru. Şekil: 45, 190, 349. Fonksiyon: 334; vasıflık vd. 407
+*ça*, +*çä*: Eşitlik hali eki, q. v.
—*ça*, —*çä*: Zarf fiil (?) 223
çaġ: 350
çaḫşapat: 210, 238, 444
çaḳ: 350
+*çaḳ*, +°*çaḳ*, +°*çäk*: Küçültme eki ve kuvvetlendirme edatı 46, 350
çakir: 361
çasur—: 413
çasut: 413
çärig
ç.+iŋ: 290
çekimli fiiller: 215-223, 442
çıġany: 31
çıġay: 31, 426
+*çı*, +*çi*: İsimden isim 47
—*çı*, —*çe*: Gelecek zaman (?) 3, 222; ara şekil 341
+*çıġ*, +*çig*: bk. +*sıġ*
çın: 87
çıŋġaru: 87
çigzin: n. 55
çik: 278
çinakşi: n. 28
çitawan: 299
çokluk ekleri: 3, 50, 71, 171, 172, 302, 327, (329); yığılma: [30]

çom—
ç.—a: 232
çor: 16
ç.+(u)ŋ: 177
çöbik: 57
çök—
ç.—ä: 232, 364
çöküd—
ç.—ü: 255
çöp: 57
çştani: 437
çuġay: 211
—*çun*, —*çün*: Dilek kipi fiil şekli, q.v.
d ses düşmesi: 32 [22]
+*d—* bk. +*ad—*
—*d*: Fiilden isim 106
—*d*: Görülen geçmiş zaman, bk. —*t*
—*d—* Brāhmī yazısında: 5
—*d—*: Fiilden fiil 153
d t: 33, 34, 35
d t ek başında: 36
+*da*, +*dä*: Bulanma-ayrılma hali, q.v.
+*da—*, +*dä—*: bk. +*ta—*
—*daçı*, —*däçi*: bk. —*taçı*
+*daġ*, +*däg*: bk. +*taġ*
+*daki*, +*dakı*, +*däki*: bk. +*taki*
+*dam*, +*däm*: bk. +*tam*
dantipali: 450
darni: 398
d.+niŋ: 436
+*daş*, +*däş*: bk. +*taş*
däk: 438
—*d°ġ*, —*d°g*; —*d°ġ°z*, —*d°g°z*: bk. —*t°ġ*
+*dı*, +*di*: bk. +*tı*
+*dın*, +*din*: Ayrılma hali, q.v.
**dır*, **+dir*; **+dur*, **dür*; **+tır* vs.: Yer belirleyicisi; +*tı*, +*tın* ilavesiy le yüklemler ve cümle belirleyicileri oluşturması 190, 382, 422
"diftong": 24, 16 [15]
dil belirleyicisi: 1
dilek: bk. dilek kipleri
dilek kipi: Dilek fiil şekli, q.v.; ayrıca: 270
dilek kipleri: 3, 4, 215. Fonksiyon: Ara şekil 341; başka zamanların yapımı 270
dindar: 363
—*d°m*: bk. —*t*+°*m*
+*d°n*: bk. +*t°n*
—*d°ŋ*, —*d°ŋ°z*, bk. —*t*+°*ŋ*
dolaylılık: 329, 178, 193 (305, 322)
dolaysız (anlatım): Şekil: 186, 193; fonksiyon: uzak tümleç 393; cümle belirleyicisi 428; yüklem ismi 443
dönüşlü fiiller: 156, 159
dudak uyumu: 5, 17, 19
—*duḳ*, —*dük*; —*tuḳ*, —*tük*: Fiilden isim 107, 136; fonksiyon: Fiil ismi 224; isimden fiil şekli 339; yüklem ismi 442
dur—: 256
**+dur*, **+dür*: bk. **+dır*
—*dur—*, —*dür—*: bk. —*tur—*, —*tür—*
düş—
d.—üşün: 231
+*d°z*: Bulunma hali eki (?) 382
e: Brāhmī yazısı 5, 12, 16; Run yazısı 8, 16 [13]
a: Brāhmī yazısında indirgenmiş ünlü 5, 12
edat: Şekiller: 345-352, 356, 357, 359. Fonksiyon: 342
edilgen fiil: 156, 163; edilgende işi yapan: 389
ekler: Edatlarla münasebet 342
ëlig: 202
emir: Dilek kipi, q.v.
en üstünlük: 412
eš: 5
eş anlamlı birleşikler: 361
eşitlik hali: Şekil: 185, 189, 190, 193, 194, 195. Fonksiyon: İsim soylu teşkili 334. Edat benzeri 348.

Appositionların teşkili 364, yüklem belirleyicileri 385, cümle belirleyicileri 423, uzak tümleç 397, vasıflık 407, yüklem ismi 443
etiz: 23
eyem: 5
f/w: 25 [17]
fiil birleşmeleri: Esas fiil ve yardımcı fiil 239-243, 264-270, 370-373, 375. Esas fiil ve modal yardımcı fiil 249-254, 376. Esas fiil ve tasvirî fiil 255-258, 377
fiilden fiiller: bk. fiiller
fiillden isim: bk. isim
fiilden sıfat: bk. sıfat
fiiller: Kuruluş: İsimden fiiller 85-101, 104. Fiilden fiiller 153-167. Fiil şekilleri: İsimden fiil şekilleri 216, 218, 219, 221, 224-228, 339, 370. Zarf fiiller 239-237, 340. Ara şekiller 215, 217, 220, 222, 223, 341, 370. Çekimli fiil şekilleri 215-223, 442. İsim fiiller 224-228 vd.
frişti: 363
frnibran
f.+ka: 42
+°ġ, +g: Yükleme hali, q.v.
−°ġ, −°g: Fiilden isim 108, 137
−ġ/g<−ḳ/−k: 33; *ġ/g~ḳ/k* 37
g/ŋ: 4, 30, 193, 217
+ġa−, +gä−: bk. *−ḳa−*
−ġa, −gä: Fiilden isim 109
−ġa, −gä: −ġay [36]'ın yan şekli
−ġaç, −gäç; −ḳaç, −käç: Fiilden isim 110
+ġaḳ, +gäk, bk. *+ḳaḳ*
−ġaḳ, −gäk; −ġuḳ; ayrıca *−ḳaḳ* ve *ġağ* (?): Fiilden isim 114
−ġalı, −gäli; −ḳalı, −käli: Zarf fiil 233; cümle belirleyicisi 435; "beri, −mak için"; vasıflık 399; modal yardımcı fiillerin fiil birleşmelerinde 250, 252, 276, tasvirî fiillerden önce 233, 258, 377, *bol−*'tan önce 233, 240, 371
−ġan: (geç zamanlarda görülen nadir şekil)
ganj: 407
+ġar−, +gär−; +ḳar−, +kär−: İsimden fiil 87
+ġaru, +gärü; nadiren de *−ḳaru, +kärü*: Dolaysız, q.v.
−ġay, −gäy: Çekimli fiil 442. Ara şekil 341. Gelecek zaman I 220 [36]. Prekativ 215, temenni 263. Olumsuzla: Belirlilik 263. Bir fiil birleşmesinde: Temenni 264, 269; dilek 270
gelecek zaman anlamı: *−ġalı yat−* vb. 258; *−ḳalır män* 259
geniş zaman: bk. *−r*
gereklilik: 239
−ġıl, −gil: Dilek kipi, q.v.
−ġın, −gin; −ḳın, −kin vs.: Fiilden isim 113
−ġınça, −ginçä; −ḳınça, −kinçä: Zarf fiil 236; ara şekil 341; cümle belirleyicisi 436
+ġır−, +gir−; +ḳır−, +kir−: İsimden fiil 93
−°ġlı, −°gli: Fiilden isim 111, 139; isimden fiil şekli 339; yüklem ismi 442
görülen geçmiş zaman I: bk. *−t*; görülen geçmiş zaman II: bk. *−yuḳ*
−°ġsa−, −°gsä−: Fiilden fiil 154
ġu, gü: Soru edatı 357
+ġu, +gü; +ḳu, +kü: İsimden isim 60, 207
−ġu, −gü; −ḳu, −kü: Fiilden isim 115, 141; fiil ismi 225, 339; yüklem ismi 442; son çekim edatlarından önce 290, 301, 324; fiil birleşmelerinde yardımcı fiillerden önce 239; modal saygı fiillerinden önce 254

−ġuçı, −güçi; −ḳuçı, −küçi: Fiilden isim 115. Yüklem ismi 442
−ġuḳ, −gük: bk. *−ġuḳ*
−ġuḳa, −gükä: Yüklem şekli 226
−ġuluḳ, −gülük: Fiil ismi 141, 227; vasıflık 270. Yüklem ismi 442; fiil birleşmelerinde yardımcı fiillerden önce 239, 371
+ġun, +gün: bk. *+kün*
−ġur−, −gür−; −ḳur−, −kür−: Fiilden fiil 155
−ġusuz, −güsüz: Fiilden sıfat 141
−ġut−, −güt−: Fiilden yaptırma fonksiyonlu fiil [27]
gü: 357
gün: 360
h: 5
ḫ: Run harfleri tablosu
ḫaġan: 363
"hal": 175-177, 333-338
an: 224, 299, 363
-ḫan; +ḳan, +kän: İsimden isim, ünvan 48
hareket, belirli fiiller: 256
hāri−: 5
ḫatun: 360, 363, 403
ḫ.+ınta: 238
ḫ.+larıŋa: 424
ḫ.+larıŋ: 403
hayvan dairesi: On iki daire 210
hece düşmesi: 40
Hıristiyan yazmaları: 6
hitap: 363, 453
Hiung-nu dili: 1
ḫonuġ: 421
ḫormuzta: 451
ḫua
ḫ.+sı: 352
ı: 361, 450
ı−:
ı.−ya: 232
ı, i: 16 [14]. *ı, i*'nin nötr olma eğilimi: 8, 16
ı, ïa, ä: 4
+ı−, +i−: İsimden fiil, bk. *+u−*
−ı, −i: Fiilden isim, bk. *−a*
−ı, i: Zarf fiil, bk. *−u*
ıçġın−
ı.−mış: 269
ı.−u: 255
ıd−: 149, 249, 255
ı.−maġaylar: 211
ı.−malım: 215
ı.−mayuḳıŋa: 218
ı.−maz: 300
ı.−mış: 299
ı.−tı: 39
ı.−u: 264
ı.−zun: 276
ıdala−
ı.−muş: 243
ıdı: 39
ıduḳ: 149, 423
ıġaç:
ı.+aġ: 181
ı.+dan: 183
ı.+lar: 450
ıġla−: 27
ı.−yu: 392
(ı)nçaġ: 190
ınçak: 189
ınal: 117
ınan−: 117, 125
ı.−ġıl: 201
ı.−maġınça: 236
ı.−maḳınça: 236
ınanç: 125, 266, 442, 444
ınançu: 125
ınaru, ıngaru: Son çekim edatı 189, 321 [28], 45
ı.: 319, 329, 431, n. 32, n. 44
ınāru: n. 45
ıngaru, bk. *ınaru*
ı.: n. 45
ır: 27
−ır, −ir: Geniş zaman, bk. *−r*

—ır—, —ir—: bk. *—r—*
ıra—: 27
ırḳ: 404
ıraḳ
ı.+ta: 182
ı.+tan: 387
ış: 16
ıt—
ı.—dı: 39
ıtı: 39
**i*: Şahıs zamiri 3. teklik şahıs 189[44]
+i, +ı; +si, +sı: İyelik eki 3. teklik şahıs 193
iç ses: 18, 26, 29, 32, 34, 35
i—
i.—di: 353
iā: 32
iç: "İç taraf, iç"; son çekim edatı "—nın içinde" 307
i.: 74, 91
i.+in: n. 50
i.+intä: 299, 307, n. 58
i.+tin: 425
iç—: 114
i.—ip: 431
içgärü: 393
içgü: 267, 450
içi: 365
i.+lär: 398
i.+m: 276
i.+sintäg: 359, 384, 442, 444
içik—: 91
i.—di: 360, n. 50
içkäk: 114, 212
içrä: "—da"; son çekim edatı "—da" 322
i.: 74, 193, 394, 428, 429
i.+ki: 47, 74
idi: 32
idi: Edat, olumsuzun kuvvetlendirilmesi 214, 354
i.: 417
idisiz: 300
idiz: 27, 437
ig: 27, 61, 115, 232, 284
igdülä—: 39
igid: 33, 357
igil: 33
iglä—
i.—yü: n. 42
igsäz: 61
ikägü: 205
iki: 201, 202, 206, 219, 289, 394, 398, 424
i.+din: 207, 408
i.+n: 193, 305, 317, 436
i.+si: 209, 332, 360
ikigü: 205
i.+ni: 209
ikiläyü: 207, 232, 379
ikileme: 366-368[50]
ikilik: 71, 170, 329
ikinti: 203, 210, 356
i.+kä: 203
ikintis
i.+kä: 203, n. 53
ikirär: 204
ikirçkü: 207
ikire: 170
ikiz ses (şedde): 5[6]
iktülä—: 39
i.—däm: 217
il: 53, 81, 99, 151, 276
i.+i: 449
i.+ig: 216, 431
i.+im: 442, 444
i.+in: 193, 322, 432
i.+iŋ: 193
i.+iŋä: 193
i.+iŋizgärü: 193
i.+tin: 425
il—: 27
i.—tilär: 269
ilän—: 143
ilänmäksiz: 143
ilgärü: 273, 284

ilgi hali: Şekil: 3, 4, 179, 189, 190, 192, 193, 201; fonksiyon: 333. Yüklem ismi 443; vasıflık 405. Son çekim edatlarından önce 289, 304-316; yardımcı fiillerle 238
ilig: 53, 289, 363, 450, 453
i.+(i)mäz: n. 10
i.+imiz: 423
i.+kä: 437
i.+lär: 343, 435
i.+niŋ: 179
ilig: 202
i.+çä: 470
ilin—: 392
i.—sär: 304
ilinçü:
i.+kä: 219
ilk: 82
i.+idin: 425
ilkisiz: 82, 319
i.+din: 183
i.+dinbärüki: 74, 319, 410
illig: 53
ilsirä—: 99
ilsirät—: 81
ilt—: 232
iltin: 425
iltü: 379
in—: 379
i.—ä: 232
i.—di: 217
i.—mäsär: 260, 265
i.—tim: 282
inadu: n. 28
inaguki: n. 28
inagun: n. 28
inakşi: n. 28
iŋāru: n. 45
inç: 60, 99, 450
inçä: "öyle" 189, 334; *i. ḳaltı* cümle başlatıcısı "böyle, bunun gibi" 418; *i. tip tidi* dolaysız anlatımın başlatıcısı 453. *(ı)nçaḳ*: bk. **ança. ınçaḳ, inçäk* (?): 189 *inçip* "fakat (?)", "sonra (?)" 189; cümle başlatıcısı 417
i.: 190, 224, 348, 392, 431, 450, 451, 452, 454, n. 37, n. 58 n. 60
inçäk: 189
inçip: 189, 227, 236, 417, 438, n. 35
inçkä: 27
inçkü: 60
inçsirät—: 99
inī: 50
ini: 500, 365
i.+si: 238, 359, 384, 442, 444
iniligü: 424
iniyigünüm: 50
iŋäk: 327
iŋü
i.+sin: 408
ir: 210
ir: bk. *yir* "orada"
i.: 27, 320, 325
irdin: 325
irin: 325, 386
iriŋ: 92, 125, 406, n. 19
iriŋkä—: 92
iriŋü: 125, 450
i.+dä: 409
irin : n. 19
irintür—: 125
i.—düm: 217
irinz: n. 19
iriŋ: 27
irkäk: 59
irtäkän: 437
irtäkün: 421
isig: 156, 200, 450, 451, 453
isim: Teşkil: İsimden 44-71, 102; fiilden 104-135. Fonksiyon: 328, 329, 332, 338. Ayrıca bk. isim soylu
isimden fiiller: 85-101, 104

isim soylu: Teşkil: 44-84, 102, 103, 105-152, 361, 365, 401. Cinsiyet 327. Kelime çeşidi 327-338. Şekil: 178-187, 189-210, 224-228. Yalın ve belirsiz haldeki fonksiyon: Özne 440; tümleç 391-397; yüklem ismi 442-444; cümle belirleyicisi 421; son çekim edatı 304-316; yüklem belirleyicisi 381; vasıflık 398-400. isim soylu fiil şekilleri 339
isirkägü
i.+m: 417
istä−: 101, 118
istäm: 118
istämi: 290, 432
iş: 16, 141, 144, 228, 367, 450
i.+i: 218, 227, 236, 405
i.+ig: 235, 421, 434
i.+in: 201
i.+ŋä: 346
i.+lärim: 263
i.+lärin: 218
i.+lärintä: 193
i.+lärkä: 236
iş: 59, 313
i.+i: 405
i.+iŋä: 224
işaret kelimeleri: 190, 344; *unaḳaya* 351
işid−
i.−ip: 424
i.−mädük: 224
i.−tim: 421
işit−: 15
işitil−: 15
işlä−
i.−yür: 201
i.−dämäz: 217
i.−yü: 248
i.+yür: n. 50
i.+mäsig: 228
işlät−
i.−ürlär: 274
işteş fiiller: 164
iştil−: 15
it: 210
it−: 216
i.−: 432
i.−miş: 431
itig: 451
itil−: 386
iyä: Son çekim edatı "takip ederek, uyarak, müsteniden, göre"; kısaltmalı: "sürekli, durmadan" 277. *i. basa* cümle başlatıcısı "sonra" 418
i.: 220, 234, 296
iyin: Son çekim edatı "göre, uygun olarak"; kısaltmalı: "gönülden veya aynısı" 296. *i. bol−* 296
i.: 234, 385
iz: 101
i.+i: 448
jihsapath: 5
jim: 210
ḳ veya *ı*: n. 14
ḳ: bk. *k*
+ḳ, +k: İsimden isim 57
ḳ/k~ġ/g: 37
−ḳ/−k < −ġ/−g: 33
ḳ, −k; −uḳ, −ük vd.: Fiilden isim 127, 149
−°ḳ−, +°k−: İsimden fiil 91
−°ḳ, −°k−: Fiilden fiil 160
**ḳa*: 194
ḳa: 68
+ḳa, +kä: İsimden isim 58
+ḳa, +kä: Yaklaşma hali, q. v.
+ḳa−, +kä−; +ġa−, +gä−: İsimden fiil 92
ḳabşur−: 29
ḳaç: "kaç?" 194; "o kadar çok" 194; "bazı, bazıları" 208. *ḳaçan* "ne zaman" 194. *ḳaçaŋ* "kaç defa, o kadar" 194, 208
ḳ.: 78, 197
−ḳaç, −käç: bk. *−ġaç*

ḳaçan: 78, 194, 222, 451
ḳaçaŋ: 194, 197, 208
ḳadaġ:
ḳ.+larıġ: 243
ḳadaş: 68
ḳ.+ları: 284
ḳadġu: 39
ḳ.+ta: 238
ḳadġusuz:
ḳ.+un: 444
ḳadır: n. 12
ḳadırḳan: 48, 273
ḳaġadır: n. 12
ḳaġan: 238, 276, 291, 363, 432
ḳaġar: n. 12
+ḳaḳ, +käk; +ġaḳ, +gäk: İsimden isim 59
−ḳaḳ, −käk: bk. *−ġaḳ*
ḳal: 78
ḳal−: 105, 216, 256, 259, 351
ḳ.−ġay: 272
ḳ.−ı: 232
ḳ.−ır: 377
ḳ.−maduḳ: 224
ḳ.−m(a)tı: 235
ḳ.−mazun: 300
ḳ.−mışı: 360
ḳalaŋur−: 78
ḳaldurġa: n. 36
−ḳalı, −käli: bk. *−ġalı*
ḳalıḳ: 316
ḳ+dan: 282, 425
ḳ.+dın: 335
ḳ.+ta: 437
ḳ.+taḳını: 181
ḳalın: 305
−ḳalır, −kälir: Çekimli fiil 442. Ara şekil 341. Doğrudan doğruya olmak üzere olan iş veya hareket 259[41]. Son çekim edatından önce 310
ḳalısız: 105
ḳalp: 319
ḳaltı: 194. Cümle başlatıcısı 262, 417, 418[58].
ḳ.: 423, 450, 451, 452
ḳamaġ: 50, 208, 272, 332, 398, 450
ḳ.+ı: 360
ḳ.+ḳa: 141
**ḳamaġġun*: 50
ḳamaġkün: 50
ḳamaġu: 205, 208
ḳamaġun: 50, 208
ḳamġaḳ: 324
ḳamış: 21
ḳamuş: 21
ḳan: 83
ḳ.+ın: 431
ḳan
ḳ.+tın: 425
**ḳan*: *ḳanta, ḳandın, ḳanı, ḳança*'nın, **ḳa* köküne dayanan dolaylı tabanı 194
ḳ.: 437
ḳan−: 216
ḳ.−ar: 426
+ḳan, +kän: Cümle belirleyicisi 437. Zarf fiil 237. Ara şekil 341. *ḳıl−maz+ḳan, ärkän* 437
+ḳan, +kän: bk. *+ḫan*
ḳanaḳ: n. 21
ḳança: 194, 355, 385
ḳandın: 183, 194, 395
ḳanı: 194, 442, 444
ḳanınçsız: 232
ḳanta: 83, 194, 238
ḳanu: 194
ḳanyaḳ: n. 21
ḳanyu, ḳayu: "hangi, ne?" 194. Şekil: *ḳayusı, ḳayular, ḳanyuda, ḳanyuġaru, ḳayutın* 194
ḳ.: 31
ḳaŋ
ḳ.+amaz: 193, n. 16
ḳ.+ım: 192

q.+lı: 287
qanlı: 136
qanşı: 210
qap: 210
qaphǝgi: 5
qapıġ
q.+qa: 278, 285
qapqara: 13, 413, n. 48
qapşur—: 29
qar: 403, n. 12
+qar—, *+kär—*: bk. *+ġar—*
qarıġ: 231
qar: 307
qara: 15, 104
q.+lar: 174
qarar—: 104
qarı—
q.—yuk: 218, 442
qarın: 68
qarındaş: 68
Qarluq: 224
karmaput: 287
q.+lar: 287
+qaru, *+kärü*: bk. *+ġaru*
qaş
q.+ı: 403
qat: "kere" 206
qat—: 156, 299
q.—sar: 451
qata: "kere" 206
q.: 194, 197, 204, 299, 448
qatġu: 39
qatıġ: 236
qatıġdı: 382
qatıġkıa: 351
qatıġlan—: 132, 249, 250
q.—aŋ: 450
q.—daçı: 132
q.—ıŋlar: 215
q.—tuḳlarınta: 224
qatıl—: 156
q—ap: 230
qatın: "tekrar tekrar, kere" 299
qatḳu: 39
katlama sayıları: 206
qattïh: 5
qatun: 288, 363
qatun—
q.—sar: 448
qawır—
q.—a: 232
qawışmaḳ
q.+ınlın: 280
qawıt—: 22
qawşur—: 29
qayaḳ: n. 21
qayo: 194
qayu: bk. *qanyu*
q.: 31, 194, 196, 263, 330, 335, 450
q.+da: 451
q.+dın: 450
q.+lar: 194, 355, 455
q.+sı: 194
q.+sıŋa: 220
q.+tın: 194, 451
qāyū: 5
qayuma: 352
qaz—: 114
qazġan—
q.—ur: 216
qazġanç
q.+ım: 200
qazġuḳ: 114
käç—: 278
k.—mäzkän: 437
käçä: Son çekim edatı "—nın ötesi, —nın öbür tarafı" 278
käd
k.+lär: 204
käd—: 118
kädil—: 35
kädim: 118
käk: 79, 95, 97
käkräş—: 95
käksäk: 79, 97

käl—: 132, 136, 140, 161, 216, 230, 232, 234, 256, 259, 380, n. 40
k.—gäli: 250
k.—ginçä: 235
k.—i: 232, 448
k.—igmä: 140
k.—ip: 353, 437
k.—ipän: 340
k.—ipänin: n. 38
k.—ir: 426, 444, n. 41
k.—mädük: 136, 224
k.—mäz: 417
k.—mişimizdä: 191
k.—mişlär: 407
k.—sär: 330, 451
k.—täçi: 132
k.—täçimiz: 191, 221
k.—tämäz: 217
k.—ti: 232, 235, 289, 302, 425
k.—timiz: 300, 319
k.—tiŋ: 389
k.—yük: 218
kälin: 50
kälinün
k.+üm: 50, 288
kälir—: 161
kälür—: 161
käm: 278
k.+i: 452
kämiş—
k.—mişinizkä: 191
kändü: 39 bk. *käntü*
känt: 286
käntü, kändü: Dönüşlülük "kendi, bizzat, şahıs, bu" 201. Şekil: *kndünüŋ, kntükä, kntüni, kntün* 201; *kntüŋ*, "sen" vs. 440. *kntü kntü* "her biri" 201. Fonksiyon: İsim 329. İlgi haliyle: İyelik göstergesi bir kelime 192
k.: 39, 200, 201, 214, 329, 359, 440, 442, 444
k.+lärniŋ: 192
k.+nüŋ: 192
k.+ŋkä: 193, 201
kärgäk: "gerek". Zamanlar: 245, 374. *k. bul—* veya *bol—* "ölmek" 245. *—mış k.*, *—ġu k.*, *—maḳ k.* 445
k.: 219, 225, 228, 241, 448
k.—di: 217
kärgäksiz: 239
kärgäti: 217
käs—: 216
k.—ä: 232
käsigjä: 5
käsmä: 142
kätil—: 35
käyik
k.+lär: n. 58
käz—
k.—ä: 232
käzig
k.+çä: 385
keç: 238
kelime sırası: 446
kemen: 453
kertö: 5
kı: 210
kı: 93
kıdıġ: 405, 449
k.+ı: 405
kın: 16, 54
kınlıḳ: 54
kıkıruş—: 93
kıl—: 141, 159, 213, 277, n. 40
k.: 215, 421
k.—ayın: 375
k.—dım: 373
k.—galı: 340, 371, 376, 377, 435
k.—ġay: 375, 440
k.—ḳalır: 377
k.—ıp: 141, 448
k.—madım: 261
k.—madımız: 211, 451
k.—maduḳ: 389

ḳ.—maḳu: 141, 225
ḳ.—masar: 263
ḳ.—mış: 201, 319, 372, 375, 410
ḳ.—sar: 235, 434
ḳ.—taçı: 243, 375
ḳ.—tı: 299, 375
ḳ.—tım: 372, 440
ḳ.—tımaz: 217
ḳ.—tımız: 230, 450
ḳ.—u: 232, 249, 251, 255, 330, 340, 371, 376, 377, 450, 451
ḳ.—ur: 372, 373, 375, 440
ḳ.—yuḳ: 372
ḳ.—zun: 450
+ḳıl, +kil: "(üç) köşe" 207
ḳılġu: 371
ḳ.+ḳa: 411
ḳılġuluḳ: 364, 371
ḳılıç
ḳ.+lar: 368
ḳıltıl—
ḳ.—mış: 156, 391
ḳılımsın—: 157
ḳılın—: 159, 250, 259, 383
ḳ.—duḳ: 399
ḳ.—maduḳ: 359, 384, 442, 444
ḳılınç: 141, 225, 277, 319, 356, 389, 399, 410, 434, 451
ḳ.+ı: 201
ḳ.+ım: 450
ḳ.+ımın: 193
ḳ.+larım: 324, 406
ḳ.+larta: 398
ḳ.+ta: 294
—ḳın, —kin: bk. *—ġın*
ḳına—: 115
ḳınaġuçı: 115
—ḳınça, —kinçä: bk. *—ġınça*
+ḳınya, +kinyä; +ḳına, +kinä; +ḳıya, +kiyä; +ḳıa, +kiä: Küçültme ve kuvvetlendirme edatı 31, 351
+ḳır—, +kir—: bk. *+ġır—*
ḳırḳ: 202
ḳırḳız: 231, 273, 300, 360
ḳıs—: 109, 110, 117
ḳısġa: 109
ḳısıl: 117
ḳısḳaç: 110
ḳış: 52
ḳışla—: 52
ḳ.—dım: 325, 385
ḳışlaġ: 52
Ḳıtany: 31, 284
Ḳıtay: 31
ḳıw: 96, 232
ḳıwırḳaḳlan—: 96
ḳıyn: 16
ḳız: 75, 327
ḳīz: 16
ḳızıl: 75, 103
ḳızılsıġ: 103
ḳız ḳıwırġaḳ: n. 48
ki: 331
ki: 210
ki—: 297
+ki, +ḳı: Aitliğin vasıflığı 49, 74, 410. İsim 333.
kiç: 233, 421, 435
kiç—
k.—mätin: 317
kiçig: "küçük"; edat olarak: Olumsuzun hafifletilmesi 214, 354
k.: 214, 238, 354
k.+i: 365
kiçigkiä
k.+sintä: 351
kid: 106, 297, n. 24
kidär—: 34
kidin: 442, 444, n. 24
k.+intä: 431
kidirti: 422
kidiz: 16, 32
kigür—: 39
kigürsüg: 228
kiiz: 16, 32

kilḳuluḳ: 5
kim: "kim?", "hangi". Şekil: *kimkä, kimni* 196
k.: 260, 267, 330, 355, 359, 367, 442, 444, 450, 451
k.+kä: 216, 330, 451
kim: 198, 214, 227, 330, 424, 450, 451
kin: Son çekim edatı "sonra" 297
k.: 106, 190, 195, 297, 440, 450
k.+in: 240
k.+intä: 297, 360
k.+iŋä: 427
k.+ki: n. 47
kiŋ: 92, 299
kiŋgäş—: 92
kiŋürü: 299, 379
k.+sinçä: 364
kir—
k.—äyin: 270
k.—di: 234, 393
k.—gäli: 258, n. 41
k.—kälir: 259, 442, 444
k.—mädi: 451
k.—mišig: 438
k.—ti: 360, n. 50
k.—ü: 232, 261, 448
k.—zkün: 215
kirgür—: 39
kirtgün—: 125
kirtgünç: 125
k.+i: n. 33
kirtgünçlüg: 236
kirtkün—: 152
kirtkünyük: 152
kirtü: 90, 401
kirtün— 90
kirü: 379
kisrä: Son çekim edatı "sonra" 322 a
k.: 224, 238, 275, 359, 429
kişi: 4, 121, 144, 287, 289, 290, 294, 317, 327, 330, 361, 381, 442, 444
k.+näŋ: 179
k.+niŋ: 440
kişiligü: 424
kil—: 161
kitabeler-ağızlar: 3
kilär—: 34, 161
kilgü
k.+si: 115
**kiyiz*: 16
kizlägülük: 227, 239
klinñc: 5
kndü: 201
kntü: 201, n. 50
k.+kä: 201
k.+lär: 201
k.+n: 201
k.+ni: 201
k.+nüŋ: 201
ko—: 126, 153, 302
kod—: 108, 153, 216, 230, 256, 282, 302
k.—ı: 232
k.—masar: 268
k.—tukınta:
k.—up: 230
kodı: Son çekim edatı "aşağı"; kısaltmalı "aşağıda" 282. Kuvvetlendirme edatı 353
k.: 87, 265, 379
kodıḳarsuġ: 228
kodıḳartur—: 87
koduru: 126, 379
koġşa—
k.—dı: 450
kol: 46
k.+ınıŋ: 315, 396
kol—: 115
kolġır—: n. 27
kolġuçı: 115
kolıçaḳ: 46
kolti: 202, 407
kon: 31
kon—: 107, 153
k.—ar: 427
k.—ayın: 211, 381, 392

ḳ.—duḳ: 107
ḳ.—duḳta: 322
ḳondur—
ḳ.—tumuz: 273
ḳonuḳluḳ
ḳ.+ta: 427
ḳony: 3, 31
ḳoolıçaḳ: 16
ḳop: Son çekim edatı "bütün, her" 302; yüklem belirleyicisi 302; belirsiz sayı 302; kuvvetlendirme edatı 353
ḳ.: 126, 153, 219, 354, 426, 448
ḳopan: Son çekim edatı "bütün, hep" 303
ḳ.: 3
ḳopda: 145
ḳoptın: 408
ḳorḳ—: 148
ḳ.—ar: 270, 417
ḳ.—sar: 260, 451
ḳorı—: 21
ḳorḳġu: 225
ḳorḳınç: 80
ḳ.+ıġ: 80, 148
ḳorḳınçlıġ
ḳ.+ın: n. 60
ḳorḳmaḳ
ḳ.+ımız: 227
ḳorḳu
ḳ.+sınta: 193
ḳoru—: 21
ḳoş: 317
ḳot—
ḳ.—mış: 448
ḳ.—op: n. 16
ḳotı: 202
ḳowıt—: 22
ḳoy: 31
ḳoyn: 24, 31, 210
ḳ.+uġ: 24, 181
ködüg: 35
k.+dä: 182
k.+i: 227, 236
k.+in: 193
Kögmän: 231, 273, 300, 319, 360, 426, 442, 444
kögüz: 71, 290
kök: 86, 292, 316, 395
k.+lär: 450
k.+lärdän: 450
kökäd—: 86
köl: 363
k.+lär: 330
kömür: 123
kön—: 31, 160
könäk: 31
k.+i: 220
köni: 215, 220, 227, 277
könük—: 160
könül: 87, 218, 239, 250, 296, 368, 401, 411, n. 49
k.+i: 227, 421, 450, n. 51
k.+in: 193, 299, 424
k.+kä: 236
k.+lärintäki: 200
k.+ümtä: 242
k.+ümüz: 444
k.+ünçä: 201
könülkär—: 87
könli: 5
k.+ömim: 5
k.+ömnön: 5
könyäk: 31
köp: "hep" 302
köpik: 21
köpük: 21
kör—: 141, 154, 164
k.—di: 299, 431
k.—gäli: 233, 238, 399
k.—gil: 249
k.—mäyin: 215, 270
k.—ü: 218, 232, 249
k.—ügmä: 357
k.—üp: 219, 452, n. 60
k.—ür: 242
k.—ürlär: 424

körgü: 301
körgülük: 141
körgül—: n. 27
körk: 61, 76, 225
körkit—
k.—gäli: 250
körklä: 76, 330, 353, 450
körksüz: 61
körtlä: 399, 403
k.+m: 403
körüg: 425
körügsä—: 154
körüm: 408
körümçi: 392, 451, 455
körüş—: 164
kösädük: 107
kötrül—: 122, 145
k.—miş: 122, 145, 403
kötüg: 35
kötür—
k.—miş: 433
k.—ü: 232, 379
köy—: 31, 123, 389
köyir—: 216
köymür: 123
köz: 71, 170
k.+in: 424
k.+intä: 156
k.+üg: 236
k.+rä: n. 53
közün—: 127, 387
k.—mäz: 211
k.—ü: 256
k.—ür: 150
közünük: 127
krgäk: n. 50
krmaput
k.+uġ: 230
kröp: 5
kşi: 5
+ḳu, +kü: bk. *+ġu*
—ḳu, —kü: bk. *—ġu*
Ḳuanşi
ḳubrat—: 3
—ḳuçı, —küçi: bk. *—ġuçı*
ḳud—
ḳ.—u: 255
Ḳu
Ḳ.+ġ: 177, 363
kui: 210
ḳul: 53, 80
ḳulaḳ
ḳ.+ra: n. 53
ḳulġaḳ
ḳ.+ra: n. 53
ḳullıġ: 53
ḳulsıġ: 80
ḳum: 304, 407
ḳunçuy: 136, 363
ḳ.+lar: 451
ḳ.+larım: 288
ḳ.+um: 136
ḳur: 76
—ḳur—, —kür—; bk. *—ġur—*
ḳurı—: 21
ḳuriya: 180
ḳurla: 76
ḳurtul—: 39
ḳuru—: 21
ḳuş
ḳ.+lar: 399
ḳ.+lı: 233
ḳuştr: 363
ḳut: 77, 86, 224, 232, 343, 423
ḳ.+ın: 451
ḳ.+ıŋa: 224
ḳut—
ḳ.—u: 232
ḳutad—: 86, 105
ḳutada: 105
ḳutar—
ḳ.—ġa: n. 36
ḳutġar—
ḳ.—ıŋ: 451

ḳutınlıġ: 193
ḳutḳar—: 141
ḳ.—ḳu: 141
ḳutlug: 264, 290
ḳ.+larḳa: 227
ḳutrul—: 39, 141
ḳutrulġu: 141, 239
ḳuun: 16
kuvvetlendirme: 214, 366, 413b[48]; vd. küçültme
kuvvetlendirme fiilleri: 153, 160, 164
kuvvetlendirme isimleri: 45, 56, 59
ḳuwraġ: 305
ḳ.+nıŋ: 240
kü: 224, 234, 300
k.+si: 234
k.+sin: 352
kü—
k.—yü: 224, 255
küç: 85, 224
k.+i: 236, 436
k.+intä: 388, 426
k.+üg: 235, 421, 434
küçä—: 85
k.—p: 230
küçäd—
k.—tükintä: 224, 280
küçlüg: 264
küçültme teşkili ve kuvvetlendirme: 31, 44, 45, 46, 57, 59, 346, 349, 350, 351, 352, 353, 354, 412
kük: Tahmin edatı (?) 359
Kül: 8, 275, 363, 448
kün: 3, 67, 129, 197, 238, 290, 291, 306, 309, 320, 351, 360, 423, 427, 442, 444, 452, n. 50
k.+intä: 360, 426
k.+iŋä: 427
k.+kä: 389
k.+kätägi: 285
k.+tä: 239
+kün, +ḳun, +ġun, +gün: Çokluk eki 3, 50, 169
kündäm: 67
kündüri: 422
kündüz: 382
küngärü: 186
küni: 401, 424
künkiä
k.+m: 351
küntämäk: 421, n. 51
küntün: 183, 387, 408, 425
küntüz: 234
kün: 266
kürin: 184
küsä—: 107, 130, 148, 250
k.—yür: 226
küsänç: 80
küsänçig: 148
küskü: 210[10]
küsün
k.+i: 436
küsüş: 130
k.+kä: 411
k.+läri: 426
küül: 16
küül: 16
küwänç: 78
küwänçäŋ: 78
küwrüg
k.+lär: 238
küyök: 31
küzäd
k.+tä: 203
küzät: 203
küzät—: 141
k.—gü: 141
k.—ip: 256
k.—ü: 224
kyel—
k.—myish: n. 14
kyi shi: n. 14
+°l: İsimden isim 51, 75
+l—: İsimden fiil 88
—°l: Fiilden isim 117
—°l—: Fiilden fiil 156

+la, +lä: Sıfat, yüklem belirleyicisi, cümle belirleyicisi 76, 207
+la—, +lä—: İsimden fiil 89
+laġ, +läg (< *+la—ġ*): İsimden isim 52
laġzın: 210
+lar, +lär: Çokluk 3, 168, 173, 174, 327; teklikte ismin kaldırılması 264. "(onlar)dırlar" 191
+ları, +läri: İyelik eki 3. çokluk 193
ld/lt: 8
+l°ġ, +l°g: İsimden isim 4, 53, 77, 206. Fonksiyon: İsim 333; yüklem belirleyicisi 383; vasıflık 404; son çekim edatı 404
lı: 12
+lı, +lı; +li, +li: 361
+lıġı, +lıġu; +lıġın, +lıgun, +luġun vs.: Cümle belirleyicisi, yüklem belirleyicisi 424
+l°ḳ, +l°k: İsimden isim 54
—lım, —lim: Dilek kipi, q. v.
linḫua: 309
lr: 12
lt/ld: 8
+luġu, +luġun vs.: bk. *+lıġı*
lung: 42
luo: 210
luu: 16
m~b: 3[2]; < *b*: 28
+°m: İyelik eki 1. teklik 193; ünvan 55
—°m: Fiilden isim 118
ma: 291
+ma, +mä: bk. *ymä*
—ma, —mä: Fiilden isim 119, 142
—ma—, —mä—: Fiil tabanının olumsuzu 158, 211
—madı, —mädi; —madın, —mädin: bk. *—matı*
maḫabali: 452
maḫasatw
m.+ıġ: 269
maḫayan: 396
maḫistak: 363
—maḳ, —mäk: Fiilden isim 120
—maḳlıġ, —mäklig: Fiilden isim 143
—maḳsız, —mäksiz: Fiilden isim 143
mama: 363
Mani yazısı: 11
mäñä: 5
maŋa: 189, 389, 392, 445
—matı, —mäti; —madı, —mädi; —matın, —mätin; —madın, —mädin: Olumsuz zarf fiil 211, 235, 340; cümle belirleyicisi 434
—may: 211[39]. *—mayın*: 234
maytri: 306, n. 47
—maz, —mäz: Fiilden isim 121, 144, 211, 242, 243, 268. Fonksiyon: İsim soylu fiil şekli 339; yüklem ismi 442
—m(a)zdı: 242
mä: 291, 352
män: "ben" 189, "(ben)im" 191. Şekil: *mäniŋ*, (nadiren: *miniŋ*) 189, 192; *maŋa* 189; *mini* (nadiren de: *mäni*) 189, *mintä, mintädä mindidä* 189, ayrıca bk. *bän*
m.: 3, 28, 170, 196, 216, 218, 220, 221, 231, 236, 242, 243, 261, 263, 270, 330, 352, 372, 440, 451
m.+ig: 188
mäni: 189, 450
mäniŋ: 189, 192, 238, 398, 405, 442, 444, 450
mäniŋlär: 192
mäñin: 5
mäŋgü: 28
mäŋi: 60
m.+kä: 392
m.+lärig: 426
m.+siŋä: 392
mäŋigü: 60
mäŋiz: 71
mäŋzät—
m.—i: 232

märiçi: 449
mına: İşaret kelimesi, q. v.
m.: 190, 344
mıŋ: 21
—mır, —mur vd.: Fiilden isim 123
—mış, —miş: (İstisna olarak da *—maş, —mäş; —muş, —müş*): Fonksiyon: Fiilden isim 339, çekimli fiil 442, belirsiz zaman 219, geçmiş zamanın hikâyesinin kuruluşu 242, alışkanlığa dayalı işin kuruluşu 243, gerçekleşmemişin kuruluşu 269, bir son çekim edatından önce 301
mi: 440
midik: 224
min: (nadiren *män* yerine) "ben" 189, "(ben)im" 191
min—: 21, 28
mindidä: 189
mini: 189, 451, 454, n. 53
miniŋ: 189
minitin: 189
mintä: 189
mintädä: 189
miŋ: 3, 28, 202, 236, 238, 287, 362, 368, 407
miŋlig: 206
—m(i)z: (nadiren) "(biz)iz" 191
—°ml°ġ, —°ml—°g: Fiilden sıfat 146
mn: n. 10, n. 35
m(i)z: 191
modal yardımcı fiiller 249, 250, 252, 254, 376; modal saygı fiilleri 251, 253, 376; tek başına 254
monçuk
m.+uŋ: 179
monuŋ: 190, 192
—°msın—, —°msin—: Fiilden fiil 157
—°ms°z: Fiilden sıfat 146
mu: Soru edatı, q. v.
m.: 190, 218, 238, 243, 268, 269, 356, 358, 440, 450, n. 29
**mun*: İşaret zamirlerinin dolaylı tabanı 190, 329. Şekiller: *munı; munça, munçada, munçulayu; munta, muntuda; munıtäg, muntaġ, mundaġ; muntırdın, muntıran; muŋa, muŋar* 190; *munuŋ* 190, 192
muna, muni: İşaret kelimeleri, q. v.
m.: 190, 344
munça: 15, 190, 208, 407
munçada: 190
munçalar: 173
munçulayu: 15, 190, 426, 427
mundaġ: 190
mündırtim: 190
munı: 19, 190, 270, 426
munıla—: 89
munılayu: 89, 190
munıtäg: 190, 238
munta: 15, 190
muntada: 190, 279, 294, 318, 321, 323, n. 45
muntadan: 395
muntaġ: 190, 235, 404, 434, 442, 444
muntuda: 15, 190
munuŋ: 190, 192, 305, 436
muŋ: 28, 86
muŋa: 190, 267
muŋad—: 86, 148
muŋadınçıġ: 148
muŋar: 190, n. 28
mügeresün: 170
mülkiyet (iyelik) işareti: 405. "sahip olmak" 445. Kelimeler: 192; ekler: 193, 403
mün: 85, 243, 351
mün—: 21
münä—: 85
müŋüz: 170
müyüz: 71
—m°z: İyelik eki 1. çokluk 4, 193
+n: Ek genişlemesi, *—p+an, —madı+n, +lıġu+n* 424

+n—: İsimden fiil 90
+°n: İyelik eklerinin yükleme hali 193
+°n: Vasıta hali, q. v.
+°n: Yer adı [24]
—°n: Fiilden isim 124, 147
—°n, —y°n: Zarf fiil 234, 340. Fonksiyon: Yüklem belirleyicisi 380; cümle belirleyicisi 433; son çekim edatı 294-301; >vasıflık 294, 300
—°n—: Fiilden fiil 159
n ağzı: 4, < *ny* 2, 5, 31
nan: n. 21
naru: "buraya" [45]
nayut: 202, 407
nä: "ne?, ne!". Şekil: *näkä, nädä, näçä, näçük, nätäg, nämän, nälük, nänçä* 195. Fonksiyon: Soru 195; nisbet 198, 450-452 [60]; ünlem 199, 448; belirsiz 197, 451
n.: 245, 301, 342, 355, 358, 367, 455, n. 58
näçä: 195, 208, 330, 367, 385, 450
n.—kä: 285
n.—kätägi: 195
n.—tä: 195
näçük: 195, 345, 451
näçükin: 195, 220, 238, 270, 417
näçüklätı: 195
nädä: 195, 281
nägü: "ne yani?, niçin yani?". Şekil: *nägüdä, nägül, nägülük* 195. *nägüdä* "bundan dolayı" cümle başlatıcısı 416
n.: 217, 367
nägüdä: 195, 416
nägükämä: 291
nägül: 195
nägülük: 195, 355, 442, 444
näk: 222
näkä: 195, 392
nälük: 195, 220
nämä: 197, 352
nämägä: 222
nämän: 195, 291
nänçä: 195
näŋ: Edat, olumsuzun kuvvetlendirilmesi 214, 354. Belirsiz zamir (?) 197, 451
n.: 222, 238, 264, 330
nätäg: 195, 342, 450
nätägin: 424
nç, nc: 8
+°nç: Sıra sayı 203
—°nç: Fiilden isim 125
+nça, +nçä: 3. şahıs iyelik eklerinin eşitlik hali 193
—°nçs°z: Fiilden isim 148
—°nçu, —°nçü: Fiilden isim 125
+nda, +ndä; +nta, +ntä: 3. şahıs iyelik eklerinin bulunma-ayrılma hali 193
+ndın, +ndin; +ntın, +ntin: 3. şahıs iyelik eklerinin ayrılma hali 193
nd, nt: 8
+ngaru, +ŋaru, +ŋärü: 3. şahıs iyelik eklerinin yön hali 193
+nı, +ni: Daha sonra, isimlerin yükleme hali 181, 209; çokluk iyelik eklerinin yükleme hali 193; zamirlerin yükleme hali [46]
nırwan: 392
n.+ka: 42, 448
nırwanlıġ: 427
nızwanı:
n.+lar: 287, 388
+n°ŋ: İlgi hali, q.v.
niġoşak: 363
n.+aġ: 181
nigranti: 455
nisbet: Sorulardan 198, 331. Nisbet cümleleri 450-452
nizwanı
n.+larnıŋ: 224
nom: 145, 299, 340
n.+ça: 382

n.+lar: 407
n.+ta: 227, 396
n.+uġ: 268, 299
nomla—
n.—p: 256, 268, 299
nomlayu: 219, 364, 435
nomluġ: 218, 436
nt: bk. *nd*
+nta, +ntä: bk. *+nda*
+ntın, +ntin: bk. *+ndın*
ny>n~y: 2, 5, 31
n, zamirli: Zamirliyi, dolaylı tabanı oluşturur 178, 193, 334. Sadece hal eklerinden önce değil, şunlardan önce de görülür: *içrä* 322, *tägi* 359, *+çä* 195, *+lıġ* 77, *ara, +da bärü, tapa* ve *üçün* 193
+ŋ: İsimden isim 78
ŋ~g: 4, 30, 193, 217
+°ŋ: 2. teklik şahıs iyelik eki 193
+°ŋ: İlgi halinin daha eski şekli, q. v.
—°ŋ: Dilek kipi, q. v.
+ŋa, +ŋä: 3. şahıs iyelik eklerinin yaklaşma hali 193
—°ŋlar, —°ŋlär: Dilek kipi, q. v.
—°ŋ°—r: Dilek kipi (?) [34]
°—ŋ°z: 2. çokluk şahıs iyelik eki 4, 193
o: "o, (o)dur" 191 [44]
o, ö, birinci hece dışında: 5, 23 [4]
odġuraḳ: 242, 243
odhauh: 5
oduġ: 5
o.+un: 450
odun: 224
odun—
o.—u: n. 60
o.—up: 256
oġlan: 56, 60, 361
o.+ı: 216, 238, n. 56
o.+ları: 450
oġlanġu: 60
oġrı: 400
o.+lar: 168, 202
oġşat—: 216
o.—ı: 232
oġul: 15, 56, 287, 327
o.+ı: 15, n. 57
o.+ın: 289
d.+ında: 290
o.+ları: 193
o.+larḳa: 180
o.+om: n. 4
o.+um: 223, 238, 351
Oġuz: 219, 224, 284, n. 12
o.+ra: 325
o.+uġ: 444
Oġuzd(ı)nd(ı)n: 425
oḳ, ök: Kuvvetlendirme edatı 345, 412, 443
o.: 356, 400, 450
oḳ: 302
o.+ın: 202
o.+ta: n. 26
oḳı—: 139, 165
o.—ġlı: 139
oḳıd—
o.—ıp: 34
oḳıġu
o.+ḳa: 226
oḳıt—: 34, 165
o.—ġalı: 250
o.—ḳalır: 259
oksu: 215
oḳşat—: 141
oḳşatġuluḳsuz: 141
ol: "o" 190, "(o)dur, (o)durlar" 191. Ayrıca bk. **an*
o.: 156, 211, 214, 216, 234, 240, 263, 302, 303, 352, 355, 356, 359, 368, 391, 398, 400, 408, 424, 438, 440, 442, 444, 448, 449, 450, 451, 454, 455
olar: "onlar" 190, "(onlar)dır" 191. Şekiller: *olarnıŋ, olarḳa, olarnı, olarda* 190, 192

o.: 216
o.+ça: 173
o.+da: 190
o.+dın: 190
o.+ḳa: 115, 190
o.+nı: 190
o.+nıŋ: 190, 192, 324, 406
olmazlık: bk. şart
olor—
o.—op: 5
o.—or: 5
olumsuzluk: 61, 81, 82, 99, 103, 104, 121, 146, 148, 158, 211-214
olur—: 141, 165, 255
o.—ayn: 215
o.—madım: 234
o.—suḳ: 228
o.—uġma: 2, 394
o.—mış: 290, 432
o.—u: 382
o.—up: 248
o.—upan: 432
o.—ur: 243
olurġuluḳ: 141
olurt—: 165
on: 202, 283, 287, 302, 355, 362, 410, 455
onar: 368
"on boy": *Şipkan* 210
on iki daire: 210
ontun: 183
onunç: 203
on: 70
onal—
o.—ı: 232
onar—
o.—ḳalı: 236
ondınkı: 74
ontun: 425
ontuntınta: 70
oon: 16
oot: 16
ordu: 394
ordüḫ: 16
ornat—
o.—ıp: 299
orta: n. 24
orta hece düşmesi ve zayıflığı: 15, 17
ortaklık: 205
ortu: "orta", son çekim edatı "—nın ortası" 309
o.: n. 24
o.+sınta: 309
o.+sıŋaru: 320, 325
ortun: 425, n. 24, n. 57
orun: 47, 141, 404, n. 24
o.+ınta: 423
o.+ḳa: 436
o.+lar: 283
o.+ta: 352, 423
orunçı: 47
osal: 117
osan: 117
osġuluḳ: 141
osḳur—: 39
osuġluġ: 259, 383, 404
ot: 78, 128
o.+ın: 184, 448
ota—
o.—daçı: 40
otaçı: 40
otun: 78
otuz: 202, 210, 360, 427
otuzunç: 202
oy—: 142
oyma: 142
oz—: 141, 216, 395
ozġu: 290
ozġur—: 39
o.—ġay: 220
o.—ur: 242
ö—: 108, 111, 160
ö.—mäz: 448
öç—: 128, 216
öçür

ö.+i: 128
öd: "vakit, iş, şimdiki zaman"; son çekim edatı "—nın zamanı, karşısında" 310
ö.: 125, 136, 140, 228, 235, 248, 296, 434
ö.+din: 319
ö.+i: 243
ö.+ig: 34
ö.+i'in: n. 42
ö.+i'inbirlä: n. 30
ö.+inig: 227
ö.+intä: 310
ö.+läri: 201
ö.+tä: 182, 299, 450
ödün: 184, 203, 319, 424, 438
ödrül—: 279
ödsüz
ö.+kä: 392
ödünkiä: 351
ödür—
ö.—ä: 232
ög: 44, 57, 61
ö.+ä: 180
ö.+lärim: 288
ö.+li: 287
ö.+(ü)m: 288
ög: 108
ög—: 105, 122
ö.—ä: 232
ögä: n. 36
ögä: 105
ögdir: 128
ögir—: 125, 216, 296
ö.—di: 450
ö.—ür: 261
ögirmäk: 450
ögläm—
ö.—ti: 421
ögläntür—
ö.—üg: 427
ögli: 111, 227
ö.+lärkä: 296
ögmiş: 122
ögrät: 404
ögrät—: 39
ögrätin—
ö.—ü: 248
ögrünç: 125, 333
ö.+ümüz: 211, 225
ö.+ün: 184
ögrünçlüg: 334
ögrünçü: 125
ögsüz: 61
ögüç: 44
ögük: 57
ö.+ümüz: 269
ögüt—: 128
ögüz
ö.+kä: 452
ö.+lär: 330, 450
ö.+täki: 407
ö.+üg: 230, 278
ök: 345, 444, n. 42, n. 60
ök—: 160
ökün—
ö.—ür: 272, 437
ökünmäklig: 404
öl: 78, 85
öl—: 120, 161
ö.—gäli: 233, 258, 268
ö.—mäçi: 222
ö.—sär: 263
ö.—täçi: 221, 266, 448
ö.—ti: 359
ö.—tüg: 381, 442, 444
ö.—üp: 256
ö.—zün: 454
öläg: 78
ölgülük
ö.+ü: n. 37
öli—: 85
ölmäk: 120
öltör—: n. 4
öltür—
ö.—äyin: 235
ö.—täçi: 444

ölüçi: 39
ölüm: 47
ölümçi: 47
ölür—: 115, 161
ö.—äyin: 434
ö.—gäli: 250
ö.—gäy: 272
ö.—täçi: 359
ö.—ür: 355
ölürgüçi: 115
ölürmäk: 287
ö.+tä: 287
ölürmämäk: 211
ölüt: 287
ölütçi: 39
ön ses: 5, 18, 26, 27. Ek başı 36, 37
ön—
ö.—üp: 379
önceden geçmiş zaman: 241, 242, 372
öŋ: "ön"; son çekim edatı "ön" 311
ö.+üŋüzdä: 311
öŋ
ö.+(ü)g: 292
öŋ—: 279, 298
öŋdün: 183, 335, 408, 425, 442, 444
öŋdüri: 422
öŋdürti: 382, 422
öŋi: Son çekim edatı "—dan başka, —nın dışında, —dan itibaren, —dan dolayı"; kısaltmalı "çeşitli" 279
ö.: 298, 366, 450
öŋin: 298, 368
öŋlüg: 450
öŋrä: Son çekim edatı "ön, önce" 323
ö.: 224, 275, 429
ö.+sin: 240
ööç: 16
öp—: 154
öpügsa—: 154
ör—: 5
ö.—ö: 5
ö.—ü: 240
örgän—
ö.—mišin: 219
örıl—: 250
ö.—mäyük: 218
örılgülük: 239
örk: 404
ört: 56
ö.+kä: 450
örı—: 156
örtän: 56
örtän—
ö.—mäz: 450
örtlüg: 437
örtül—: 156
öt: 34
öt—: 108
öt— 280, 281
öläk: 200
ötkür—
ö.—gäli: 236
ötkürü: son çekim edatı "ötürü, dolayı"; kısaltmalı "—nın üzerine, buna göre" 281; cümle başlatıcısı 415
ö.: 195, 224, 280
öltrü: 195, 224, 243, 281, 415, 431
ötüg: 108, 411
ö.+intä: 193
ö.+lär: 442, 444
Ötükän: 48, 325, 386
ötün—: 159, 230, 251, 252, 253
ö.—gäy: 442, 444
ö.—ti: 453
ö.—ür: 376
öwkä: 218
ö.+lärintä: 193
ö.+si: 353
öy
ö.+öm: n. 4
öz: Dönüşlü 200 "bizzat, kendi, mahiyet, şahıs, hayat, vücut". Şekil: özkä; özüg; öztä, özdä; özin. özüm "ben", özün "sen", özi "o" vs.

Fonksiyon: İsim 329, iyelik ekiyle: şahıs zamirine tekabül eder 440. *ät'öz* "vücut" 200; *öz öz* "her biri" 200
ö.: 201, 351, 442, 444, 450, 453, n. 24
ö.+dä: 200
ö.+i: 193, 200
ö.+ikä: 193, 200
ö.+in: 184, 200, 232, 386
ö.+inçä: 193
ö.+iŋä: 193, 200
ö.+kä: 200
ö.+läri: 200
ö.+öm: 4
ö.+tä: 200
ö.+üg: 200
ö.+üm: 200, 440
ö.+ümçä: 193
ö.+ümtä: 200, 409
ö.+ümüz: 200, 399, 450
ö.+ümüzin: 193
ö.+ümüzün: 193
ö.+üŋ: 200
ö.+üŋüz: 200
özä: n. 43
özän: n. 24
özlüg: 287
özkiä
ö.+m: 351
özne: 440. Özne hali 440
özüt: 202
ö.−üŋüzni: 193
p−: 5, 26
−p: Fiilden isim 126
−°p: Zarf fiil. Şekil: 4, 230. Fonksiyon: 340; cümle belirleyicisi 431; son çekim edatı 302. Fiil birleşiklerinde: 253, 256, 257; anlatımda 253-455. *−p+u*: [37]
−°pan, −°pän: Zarf fiil, Şekil: 3, 4, 231 [38]. Fonksiyon: 340; cümle belirleyicisi 432; son çekim edatı 303
paşik: 115
patir: 232
pekiştirme: 413
pi: 210
pligsiz: 5
p.+tä: 5
pluñc: 5
po: n. 29
pol−
p.−soŋ: 5
pr(a)şdanki: n. 57
prekativ: *−gay* 215
ptig: 5
Pusar: 438
r: n. 11
+r−: İsimden fiil 94, 105
−r; −ur, −ür; −ar, −är; −ır, −ir; −yur vs.: Geniş zaman 216. Başka zamanların kuruluşunu sağlar 241-243, 268. Son çekim edatlarından önce (?) 301, 324. Fonksiyon: 128, 150, 339. Yüklem 442
−r−, −ur−, −ür−; −ar−, −är−; −ır−, −ir−: Fiilden fiil 161
+ra, +rä; +ru, +rü: Yer belirleyicisi 187. Fonksiyon: Tümleç 394 [53], cümle belirleyicisi 429
+ra−, +rä−: İsimden fiil 95
+raḳ, +räk: Kuvvetlendirme edatı 346, 412
ram: 210
−rdı: 242
+°rḳa−, +°rkä−: İsimden fiiller 96
rtni: 218
+ru, +rü: bk. *+ra*
Run yazısı: 8
s~z: 5, 35
sa−: 283
+sa−, +sä−: İsimden fiil 97
sab: 29
s.+ıġ: 302, 303
s.+ım: 330, 451
s.+ımda: 357

saç: 405
s.+ı: n. 55
saç−: 156, 290
saçal−: 156
sadu: 143
saḳ: 90
+saḳ, +säk: İsimden sıfat 79 [25]
saḳı−: 382
saḳıġuluḳ: 227
saḳın−: 90, 249, 250, 254, 391
s.−matı: 211, 235, 429, 434
s.−mayuḳ: 218
s.−maz: 242
s.−mış: 200
s.−sar: 260
s.−ur: 355, 376, 397
s.−yuḳ: 218
saḳınç: 141, 235, 401, 424
s.+ıŋ: 454
saḳınġu:
s.+ḳa: 226
saḳlan−
s.−ġu: 225, 442, 444
s.−u: 249
samtso: 299, 352
san
s.+ınça: 407
sanç−
s.−a: 232
sançış−
s.−ur: n. 53
sançıt−
s.−ur: 330, 451
sangaru: 186, 189
sansar: 395
s.+nıŋ: n. 45
s.+tınbärü: 280
saŋa: 189
saŋram
s.+ta: 299
−sar, −sär: Şart, q. v. −Ara şekil 341, çekimli olmayan şekil 442
sarıġ: 104
sarḳanıḳ: n. 21
sarḳanyıḳ: n. 21
sarḳar−: 104
sarḳayıḳ: n. 21
sarsaġ: 20
sarsıġ: 20
śāsiñəstaṃ: n. 45
saw: 29, 143, 214, 344, 437
s.+aġ: 181, 424
s.+ıġ: n. 42
s.+ḳa: 442, 444
s.+lar: 299, 410
s.+larıġ: 440
s.+ların: 200
sayılar: bk. sayı kelimeleri
sayı kelimeleri: 202-210, 362, 368. Fonksiyon: 332, 400
sayu: Son çekim edatı "herkes"; isim 283; belirsiz sayı 208
s.: 3, 235, 243, 434
sayuḳı: 283
säbin−: 29
säfärçä: 216
säkiz: 200, 202, 224, 362, 407, 408
s.+i: 209, 410
säkizinç: 203
s(ä)l(ä)ŋä: 282
sämäk: 20
sämiz: 135
sämrit−: 135
sän: "sen" 189 "(sen)sin" 191. *säniŋ; saŋa; sini; sinitin; sinidä, sintä, sintädä* 189; *sänin* 192
s.: 170, 196, 216, 259, 260, 355, 440, 453
s.+i: 189
s.+iŋ: 189
säŋä: 189
säŋün: 363
s.+üg: 177, 363
säw−: 137, 141, 150, 165
s.−är: 150, 359, 398
s.−mäz: 211, 214

säwgüsüz: 141
säwig: 103, 137
säwiglig: 103, 238
säwin —: 29
säwinç: 15, n. 49
säwit —: 165
s. — *miş*: 242
šämnū: 5
ses dönüşümü: *u* ve *w*'den önce 22
ses uyumu: 41
sı —: 134
s. — *p*: 230
+ *si*, + *sı*: İyelik eki, bk. — *i*
+ *sı* —, + *si* —: İsimden fiil 98
— *sı* —, — *si* —: Fiilden fiil 162
sıçġan: 210
sıfat: Yapı: İsimden sıfat 72-84; fiilden sıfat 136-152. Sıfattan türetilenler 102-104. Şekil: 339. Fonksiyon: 72, 328, 338
**sıġ* —: 131
+ *sıġ*, + *sig*; + *çıġ*, + *çig*: İsimden sıfat 73, 83
— *sıġ*, — *sig*; — *sıḳ* vs. (?); — *suġ* vs.: İsim fiil şekli, gereklilik 3, 4, 228, 339, 442
sıġış: 130
sıġıtçı: 131
sıġta —
s. — *mış*: 432
sıġun: 136
s. + *lar*: 450
s. + *larḳa*: 453
sıḳ —: 130
sıḳıta —: 131
sıḳta —: 145
s. — *mış*: 145
sımta —: 137
sımtaġ: 137
sınar: "doğrultusunda" 189[28], 50
s.: 183, 194, 320, 325, 408, 421, 450, 451
s. + *ı*: 360, n. 50
s. + *ḳı*: 325
+ *sır*, + *sir*: İsimden isim 81
+ *sıra* —, + *sirä* —: İsimden fiil 99
sıra sayıları: 203
sıyuḳ: 134
— *s°ḳ*, — *s°k*; — *s°ġ* (?) vs.: Fiilden isim 129, 151
— *s°ḳ*, — *s°k* —: Fiilden fiil 163
si: 440
siin: 16
sim: 210
simäk: 20
**sin*: *sän* "sen"in dolaylı tabanı 329
sin: (nadiren) "(sen)sin" 191
s.: 329
sin: 16, 210
Sinḥadiwip
S. + *ḳa*: 141, 239
sini: 189, 350, 391, n. 36
sinidä: 189
sinij: 189
sinitäg: 334
sinitin: 189
sintä: 189
sintädä: 189
sintidä: 189
sinjir —
s. — *kälir*: 259, 383
sinjük: 21
sis: 189
sisiñ: n. 45
sislär: 5
siz: "siz" 189, "(siz)siniz" 191. Şekil: *sizij*, *sizij*; *sizijä*, *sizä* (nadiren); *sizni*; *siznidin*; *siznidä*, *sizdä*, *sizintä* 189; *sizij* 192
s.: 71, 170, 216, 355, 357, 451, 453, 455
sizä: 189
sizdä: 189
sizimä: 188

**sizin*: 329
sizintä: 189
siz'inläg: n. 30
sizij: 189, 192, 238, 311
sizijä: 189, 238
sizlär: "sizler" 189, "(siz)siniz" 191. Şekil: *sizlärnij*; *sizlärkä*, *sizlärijä*; *sizlärni*; *sizlärdä* 189; *sizlärnij* 192
s.: 216, 355
sizlärdä: 189
sizlärijä: 189
sizlärkä: 189
sizlärni: 189
sizlärnij: 189, 192
sizni: 189, 216, 276, 454
siznidin: 189
siznin: 189
sn: n. 10
soġıt —: 216
s. — *ır*: 451
Soğut yazısı: 10
soḳ —: 156
s. — *a*: 232
soḳançıġ: 227
soḳlun —: 156
soḳuş —
s. — *mış*: 242, 289
sol: 315, 396
s. + *tın*: 425
son çekim edatları: Şekil: 272-326; fonksiyon: 439
son ses: 18, 25, 26, 29, 33
soj
s. + *u*: 360
soru: 271, 355-358; soru kelimeleri: Şekil 194-196. Özel fonksiyonlar: Belirsizlik 197, 330, 367; ünlemler 199, 450; nisbet 198, 331; özne 355; vasıflık 355, 400; yüklem 355; cümle belirleyicisi 355; nisbet cümlelerinin girişi 450-452. Soru edatları 356, 357, 358
soyutlamalar: Yapı 365, 401[49]
sö: 74
sögül: 317
s. + *nij*: 352
sök —
s. — *üpän*: 231
söki: 74
sön —
s. — *di*: 386
söndä: 193
söylä —: 135
söz: 135
sözinlügün: 424
sözlä —: 115
s. — *mäçi*: 222
s. — *mäsär*: 211
s. — *sär*: 448
s. — *yü*: 232, 437
sözlägü: 225, 324,
s. + *läg*: 211, 444
sözläş —
s. — *ip*: 200
* + *su* —, * + *sü* —: İsimden fiil 100
sub: 3, 300
— *suġ*, — *süg*; — *suḳ*, — *sük* (?): bk. — *sig*
suġçiu: 312
+ *suḳ*, + *sük*: İsimden isim 62
sukawati: 426
+ *suş*, + *süş*: İsimden isim 63
suw: 54, 63, 74, 239, 451
s. + *ḳa*: 451
suwluġ: 232
suwluḳ: 54
suwsamaḳ
s. + *a*: 180
suwsuş: 63
suzaḳ: 363
sü: 346
s. + *m*: 192, 405
s. + *n*: 190
s. + *si*: 219
sülä —
s. — *dim*: 300
s. — *dimiz*: 273, 276, 278, 285, 360

sünŋüg: 231, 403
sünŋük: 21
s.+ümüztin: 319, 425
sünŋüş—
s.—dümüz: 300
s.—üp: 190
sür—: 108
s.—ä: 232
sürüg: 108, 201
süt: 65
süü: 16
süz—: 149
süzök: 5
süzük: 149
s.+ün: 421, n. 51
syi zig: n. 14
—s°z: İsimden isim, yokluk bildirir 61, 82, 213
ş/s (?): 38
+°ş: İsimden isim 64
—°ş: Fiilden isim 130
—°ş—: Fiilden fiil 164
şad: 42, 290
şadapit: 275
şağam: n. 12
şahıs zamirleri 189
şakimuni: 177
şala: 317
şart, bağlı zaman, olmazlık, temenni: 260-270, 373. Ayrıca bk. *—sar*
şipkan: "on boy" 210
şiş—: 216
ş.—är: 450
şo: "şu" 190; *şunda* "şurada, eskiden" 190
**şun*: *şo*'nun dolaylı tabanı, q. v.
şunda: 190
t~d: 33, 34, 35, 36
+t: Daha eski çokluk 65, 172
—t—: Fiilden fiil 165
—°t: Fiilden isim 131
—t, —d: (krş. 131) görülen geçmiş zaman I 3, 4, 217. Fonksiyon: Ara şekil 341. Önceden geçmiş zamanın teşkili 242; alışkanlığa göre meydana gelen işin teşkili 243; temenninin teşkili 264-266, 268, 269; dileğin teşkili 270
+ta, +tä: İsimden isim 93
+ta, +tä; +da, +dä: Bulunma-ayrılma hali, q. v.
+ta—, +tä—; +da—, +dä—: İsimden fiil 101
Tabġaç, Tawġaç: Daha geç çağda, fakat Çin'de bir Altay dilli halk 1
t.: 234, 296
t.+da: 325
t.+ġ(a)ru: 186
—taçı, —täçi; —daçı, —däçi: Gelecek zaman II 221. Fiilden isim 132. Yüklem ismi 442. Başka zamanların kuruluşuna yardım eder 243, 266, 267
Tadık
t.+ıŋ: 177, 363
+tağ, +täg; +dağ, +däg: İsimden isim 66
tağ: 91, 325, 340
t.+da: 426, 442, 444
t.+dın: 425
t.+ıma: 231
t.+ka: 442, 444
t.+lar: 408
t.+ta: 57
tağam: n. 12
tağık—: 91
tağşur—: 65
tağşut: 65
tahmin: 359
takı: "dahi, ayrıca". *t. yma* cümle başlatıcısı "ve ayrıca" 417, 418
t.: 225, 291, 437, 438, 448, n. 50, n. 60
takıku: 210
+taki, +takı, +täki, +daki, +dakı, +däki: İsimden isim 49, 74. Fonksiyon 333, 410

tal: 299
talı—: 118
talım: 118
taluy: 22, 452
t.+ka: 214
+tam, +täm; +dam, +däm: İsimden isim 67
tam: n. 12
tamğa: 8
tamu: 145
taŋ: 62, 243, 450
t(a)ŋl(a)—
t.—rdı: 242
taŋsuk: 62
tap: 277
t.+ları: 451
tap—: 108, 164, 284
t.—a: 232
tapa: Son çekim edatı "doğru, karşı" 284
t.: 193, 278, 284
tapağ: 20, 263
tapığ: 20, 79, 108
tapığçı
t.+lar: 286
tapığsak: 79
tapın—: 21
t.—galı: 242
t.—u: 438
tapınçakıa: 233
tapınğu
t.+ka: 146
tapınça: 200, 442, 444
tapış—: 164
tapla—: 148, 250
t.—dı: 438
t.—madı: 438
taplançsız: 148
tapmak
t.+ı: 436
tapun—: 21
taraġ: 20
Tarduş: 275, 290
tarhan: 42, 48, 363
tarığ: 20, 361
tarıkmağuluk: 227
tarkan: 275
tarkar—
t.—ur: 361
tarni: 448
Tarsisch: n. 9
tart—: 136, 216, 232, 255
t.—a: 232
t.—ap: 431
t.—ar: 136
t.—u: 431
tasār—: 187
taśhārū: 5
tasvirî fiiller: 255-259, 341, 377
+taş, +täş; +daş, +däş: İsimden isim 68
taş: 312, 450
taş:
t.+ka: 330, 451
t.+l(a)rıŋ: 179
taşdın: 183
taşdınd(ı)n: 183
taşır—: 187
taşıra: 187
taşra: 186, 187, 234, 300, 429
taştın: Son çekim edatı "dışında" 312
t.: 219, 312, 425, n. 57
t.+ınta: 312
taştırtı: 422
Tatabı: 284
Tatar: 224, 235
tathatū: 224
tatığ: 99
tatığsıra—: 99
tawar: 20, 218, 294
t.+ın: 440
t.+ŋazlar: n. 30
Tawğaç: 299, 449
tawışğan: 210
tawrak: 421, 450
tawratı: 437

Tay: 193
tayaḳ: 411
täbrä—
t.—*di*: 451
täbrätük: 283
täg, +*täg*, +*taġ*: Karşılaştırma edatı ve eki 69, 347. Son çekim edatı 324. Fonksiyon: İsimlerin teşkili 334, Appositionların teşkili 364, yüklem belirleyicilerinin teşkili 384, vasıflıkların teşkili 406, yüklem isimlerinin teşkili 443
t.: 193, 218, 224, 225, 234, 270, 286, 296, 342, 378, 437, 444
täg: 5
täg—: 146, 156, 285, 392
t.—*di*: 391
t.—*ginçä*: 436
t.—*ip*: 262, 452
t.—*mäçi*: 222
t.—*mädim*: 214
t.—*mägäy*: 264
t.—*miş*: 227, 242
täggülük: 227
tägi: Son çekim edatı "kadar" 285
t.: 232, 273, 278, 340, 360, 391
tägil—: 149, 156
t.—*ä*: 232
tägimlig: 146, 264, 392, 404
t.+*lar*: 403
tägimsiz: 146
tägin—: 230, 251
t.—*är*: 216
t.—*gäy*: 220, 330, 440
t.—*mägäy*: 264
t.—*mäy*: 450
t.—*sär*: 438
t.—*tükümüz*: 224, 301
t.—*ür*: 216, 356, 376, 442, 444
t.—*ürtä*: 426
t.—*ürümtä*: n. 35
tägingülük: 227
täginmäk
t.+*i*: 356
tägirmiläyü: 269
t.+*ki*: 232
täglük: 149
tägmägülük: 227
tägrä: Son çekim edatı "etrafında, için, uğrunda"; kısaltmalı: "etraf" 286
t.: 232
t.+*ki*: 286
t.+*kilär*: 333
tägşil—
t.—*ip*: 232
tägül: 211
tägür—: 286
t.—*gäli*: 227
t.—*üp*: 425
tägzin—: 39, 125
t.—*ür*: 399
tägzinç: 125
täk (*täg* ?): Cümle başlatıcısı "bilakis, fakat, yalnız" 270. Zarf fiilden sonra: Cümle belirleyicisi (?) 438
t.: 417, 418, 430
täk—
t.—*inklär*: 215
tälim: 265
tälmir—
t.—*ä*: 232, 424
tämir: 278, 285
t.+*äg*: 181
t.+*än*: 184, 386
t.+*äŋän*: 193
täŋri: 48, 55, 67, 139, 219, 224, 227, 299, 306, 363, 412, 423, 424, 426, 442, 444, 448, 451
t.+*dä*: 444
t.+*g*: 181
t.+*lär*: 394, 412
t.+*m*: 55, 346, 363
t.+*nŋ*: 179
t.+*si*: 227, 412, 433, 448

t.+*täg*:, 334
t.+*ya*: 343
täŋridäm: 67, 426
t(ä)ŋrikän: 48
täprä—
t.—*mäsär*: 217
t.—*sär*: 217
täprängsiz: 243
täprät—: n. 48
täriŋ: 299
tärkin: 424, 437
tärs: 392
tätrü: 392
täwrilmäk
t.+*in*: n. 45
täz—: 113
t.—*är*: 191
täzgin—: 39
täzkin: 113
te—: 5
tei: 16
temenni: 263-269, 375; ayrıca bk. şart
tethsi: 5
tethtse: 5
—*t°ġ*, —*t°g*; —*t°ġ°z*; ayrıca *d*—'li: Görülen geçmiş zaman 1, 2. şahıs, q. v.
thauna: n. 15
+*tı*, +*ti*; +*dı*, +*di*: Yüklem belirleyicisi 382; cümle belirleyicisi 422
tıd—
t.—*a*: 232, 249
t.—*mazdı*: 242
tıdıl—
t.—*mazlar*: 211
tıı: 16
tıl: 16
tıltaġ: "sebep", son çekim edatı "—dan dolayı" 313
t.+*ı*: 227
.+*ın*: 424, 450
t.+*ındın*: 279
t.+*ınta*: 313
+*tın*, +*tin*; +*dın*, +*din*: Ayrılma hali, q. v.
tın: 53
tın—
t.—*a*: 232
tınlıġ: 47, 53, 141, 218, 359, 450
t.+*ıġ*: 156, 391, 454
t.+*lar*: 141, 218, 224, 227, 265, 268, 406
t.+*larıġ*: 141
t.+*larnıŋ*: 450
*+*tır*, *+*tir*: bk. *+*dır*
tıt—: 16
tıwar: 20
ti: 210
ti—: 140, 143, 216, 230, 234, 253, 300
t.—*di*: 303, 452, 453, n. 5, n. 60
t.—*pü*: n. 37
t.—*r*: 235, 242, 434
t.—*sär*: 455
t.—*yü*: 234, 300
t.—*yür*: n. 38
tigin: 42, 65, 172, 363, 438, 452, n. 56
t.+*kä*: 363
t.+*lär*: 200
tigit: 65, 172
tigmä: 140
tigü: 225, n. 50
tigülük: 344
tii: 16
tik—
t.—*ä*: 232
ti kyin: n. 14
til: 16
t.+*i*: 200
tilä—: 128
t.+*r*: 128
t.—*yn*: 215
t.—*sär*: 217, 330
tilgän: 361
timäk: 290
timäklig: 143
tim: 12

timin: 190, 345, 421
tin: 12
tin
t.+*in*: 431
ting: 16, 210
tip: "diye", kelime gurubunun sonu 414, cümle belirleyicisinin sonu 431. Dolaysız ve dolaylı anlatım 453-455
t.: 121, 230, 253, 263, 270, 376, 392, 417, 432, 450, 452, n. 5, n. 60
tipän: 432
tipditi: n. 5
tir—: 113, 124, 155, 156
t.—*ä*: 232
tirägük: 114
tirçä: 223
tirgin: 113
tirgük: 114
tirgür—: 155
tirgürgülük: 227, 450
tirigdäkiçä: 444
tiril—: 156
tirin: 124
tirin—: 116
tirnägül: 116
tiş
t.+*imizkä*: 389
tişi: 327
tit—: 216
t.—*ir*: 356, 424
t.—*yük*: 218
tit—: 16
t.—*gäli*: 230
t.—*mäŋ*: 451
t.—*miş*: 243
t.—*sär*: 243
titig
t.+*din*: 395
titrä—
t.—*yür*: 451
titrämäk
t.+*imiz*: 127
tiyin: Son çekim edatı "diye, diyerek" 300
t.: 234, 433, 455
tiz: 71, 292
t.+*i*: 74
tiz—
t.—*ä*: 232
—*t*°*k*: Ek yığılması, fiilden fiil 165 notlar
—*t*+°*m*, ayrıca *d*—'li: Görülen geçmiş zaman I, 1. teklik şahıs, q. v.
+*t*°*n*, +*d*°*n*: Yer belirleyicisi 3, 4, 70, 84, 183. İsimden sıfatlar 335, yüklem belirleyicileri 387, vasıflıklar 408, n. 57, cümle belirleyicileri 425, üleştirme kelimeleri 207, 408 teşkil eder.
—*t*+°*ŋ*; —*t*+°*ŋ*°*z*; ayrıca *d*—'li: Görülen geçmiş zaman I, 2. şahıs, q. v.
tŋri: n. 10
**to*—: 126, 153
tod: 106
tod—: 153
toġa: 115, 231
toḳ: 127
toḳı— 21, 232
toḳış—: n. 53
toḳu—: 21
toḳuz: 202, 224, 235, 287, n. 31
toḳuzunç: 203
tol—: 106, 126, 147, 153
t.—*ı*: 232
tolġu: 226
tolp: "hep" 302
t.: 126
tolḳuḳ
t.+*uġ*: 450
tolu: 5, 232
tolun: 147
toluy: 22
ton
t.+*nuŋ*: 179
tonsuz: 429
Tonyuḳuḳ: 8
toŋ—
t.—*ġay*: 220
toŋuz: 210
toon: 16
tooz: 16
top: 126, 153, 302
tosıḳ: 448
toşġu
t.+*ḳa*: 226
towuz: n. 15
toyın: 363
toz: 59
toz—
t.—*ar*: 243
tozġaḳ: 59
tök—: 156
tökül—
t.—*ü*: 156
Töl(i)ş: 275
töpü
t.+*dän*: 183
t.+*müzni*: 425
t.+*n*: 290, 448
töpürä: 243, n. 53
törçimäksiz: 276
törlüg: "türlü" 206
t.: 404, 442, 444
tört: 74, 202, 206, 227, 431
t.+*tin*: 408
törtünç: 203
törü: 3, 141, 228, 272, 276, 339
t.+*çä*: 185, 382
t.+*g*: 431
t.+*müz*: 193
t.+*nüŋ*: 405
t.+*nüŋ*: 193
t.+*ŋüznüŋ*: 193
t.+*sin*: 432
törü—
t.—*miştä*: 219, 426
törüçi
t.+*kä*: 392
törülüg: 328
töz: 87, n. 53
t.+*i*: 236, 424
t.+*in*: 299
tözkärinçsiz: 87
tözün: 435
trup: 5
tsuy: 24, 230, 450
t.+*nuŋ*: 24, 179
tsuyurḳa—: 96
tuda: 227, 272
tuġ: 118, 129, 216
t.—*a*: 232, 426, 442, 444, n. 41
t.—*dum*: 442, 444
t.—*ġalı*: 451
t.—*mış*: 238
t.—*tılar*: 230
tuġmaḳ
t.+*ı*: 426
tuġs(ı)ḳ
t.+*da*: 129
tuġsuḳ
t.+*dunḳı*: 129
tuġum: 118, 436, 451
—*tuḳ*, —*tük*: İsim fiil, bk. —*duḳ*
tumşıḳ: 21
tumşuḳ: 21
*+*tur*, *+*tür*: bk. *+*dir*
—*tur*—, —*tür*—; —*dur*—, —*dür*—: Fiilden fiil 166[27]
tur—: Yardımcı fiil 6, 238 "mevcut olmak, olmak" 238. Diğer zamanları teşkil eder 241, 242, 374. Tasvirî fiiller 255, 256, 258. Esas fiil "durmak vs." (sık)
t.: 230, 387, n. 40
t.—*daçı*: 289
t.—*dı*: 238, 431
t.—*sar*: 455
t.—*up*: 238, 431, 452

t.—ur: 231, 238, 408, 437
t.—urça: 397
t.—urlar: 242
t.—zun: 444
turġınçara: 236
turġur—: 158
t.—dumuz: 424
t.—ma—: 158
t.—up: 368
t.—ur: 301
turıġ: 21
turuġ: 21
turum ara: Cümle başlatıcısı "esnasında, bu arada" 418
tusu: 88, 277, 355, 451
tusul—: 88
tuş: 313
tuşġu
t.+ḳa: 242
tut—: 120, 133, 151, 163, 216, 232, 255
t.—a: 432, 448
t.—ar: 377
t.—arlar: 451
t.—dı: 190
t.—ġıl: 236
t.—ḳalır: 301
t.—mış: 431
t.—up: 431
t.—upanın: n. 38
tutayaḳ: 133
tutḳaru: 379
tutmaḳ: 120
t.+ları: 238
tuts(ı)ḳ: 151
tutsuḳ—: 163
tutuḳ: 193, 301
tutuŋ: 363
tutuşmaḳ: 404
tutuz—: 167
t.—ur: 226
tutyaḳ: 133
tuü: 16
tuy—: 141
tuyguluḳ: 141
tü: 16, 243
tüg—: 124
tüg(ü)ltin: 211
tügün: 124
tükä—: 115, 117
t.—ginçäkätägi: 236
t.—güçä: 115
t.—mägäy: 263
tükäl: 117, 227, 448
tükällig: 392, 404
tükäl—: 232
tükäti: 211, 232, 379
tüktümän: n. 48
tükün—
t.—i: 232
tül: 437
tümän: 202, 287, 368
tümänlig: 206
tümleç: Şekil: 391. Fonksiyon: yakın nesne 391, uzak nesne 391-397
tün: 76, 234, 235, 291, 325, 434, n. 50
tünlä: 76, 426
tüp: 87
tüpkär—: 87
t.—gäli: 240
tür—
t.—ä: 232
Türgiş: 449
Türk: 1, 177, 234, 235, 243, 265, 400, 432, 433, 434, 448, 449, 451, 455, n. 45
t.+dün: n. 57
Türk-Uyġur: 1
türlüg: 16, 227, 410, 451
türtün—
t.—ür: 243
tüş: 232, 402
tüş—: 392
t.—ä: 264
t.—miş: 242
t.—ünür: n. 34
t.—mişlär: 450

tüşä—
t.—di: 437
t.—yükmän: 218
tül—: 124, 129, 167
t.—ä: 232
tütsü: 39
tütsük: 39, 129
tütün: 124
tütüz—: 167
tützük: 39
tüz—
t.—miş: 276
tüzü: 208, 232, 236, 379
tüzügü: 205, 216, 227
tüzül—: 120
tüzülmäk: 120
tüzün: 380
tüzüni: 209
—t°z—: Ek yığılması, fiilden fiil 165 notlar
u/ü~ı/i: 21
+u—, +ü—; +a—, +ä—; +ı—, +i—: İsimden fiil 85
—u, —ü: Fiilden isim, bk. *—a*
—u, —ü; —a, —ä; —ı, +i: Zarf fiil 232. Fonksiyon: 340. Yüklem belirleyicisi 379, cümle başlatıcısı 415, son çekim edatı 272-292. Fiil birleşmelerinde: Yardımcı fiillerden önce 240, 371, tasvirî fiillerden önce 255, 257, 377, modal yardımcı fiillerden önce 249, 376, modal saygı fiillerinden önce 251, 376. *—°p* zarf fiiline tabiidir 431
u
u.+da: 231
u—: 135, 249, 250
u.—ġaylar: 233
u.—madı: 340
u.—madım: 214
u.—madımız: 382
u.—madın: 345, n. 52
u.—mayuḳ: 218
u.—maz: 261
u.—sar: 451
u.—yur: 376
uç: 301, 449
u.+ı: 295
uç—: 150
u.—ar: 150
u.—ḳalı: 233
u.—uġma: 399
uçayan: 431
uçġu
u.+ta: 233
uçu—: 301
uçuḳ: 286
uçuz: n. 45
ud: 210
ud—: *105*
udçı: 234
udı—
u.—madım: 234
u.—yur: 437
udu: Cümle başlatıcısı "sonra" 415
u.: 105
udun—
u.—u: 438
uġra—: 250
u.—yuḳ: 218
uġuluḳ: 227
uġur: "vakit, fırsat, sebep"; son çekim edatı "—da, uğur" 308
u.: 15
u.+ınta: 15, 308
u.+ta: 400
uġuş
u.+ınta: 426
u.+unuzlarını: 276
—uḳ, —ük, bk. *—ḳ*
uḳ—: 120, 216
u.—a: 232
u.—ar: 230, n. 45
u.—up: n. 45
uḳmaḳ: 120
ula—: 287, 288

ulatı: Son çekim edatı "ve, ve diğerleri, vs." 287. Cümle başlatıcısı 415
u.: 232, 392
ulayu: Son çekim edatı "dahi, ve" 288. Cümle başlatıcısı 415
u.: 275
ulġad—: 86
uluġ: 86, 223, 236, 264, 270, 412, 453, n. 57
u.+ı: 360, 365, 403, 412, n. 56
uluş
u.+ı: 193
u.+ınta: 230
u.+ıŋa: 193
u.+ıŋatägi: 285
u.+lartaki: 173
u.+takılar: 173, 333
u.+umka: 193
umaḳ: 233
umduḳ: 107
umuġ: 141, 233
umun—: 107
una: İşaret kelimesi 190; *unaḳaya* 351
u.: 344
unaḳaya: 268, 351
unmay: n. 61
uon: n. 15
uot: n. 15
upasanç: 363
upasi: 363
—ur, —ür: Geniş zaman, bk. *—r*
—ur—, —ür—: bk. *—r—*
ur—: 130, 163, 394
u.—dı: 340
u.—tı: 202
u.—tum: 330, 451
u.—u: n. 53
urı: "adam, erkek" 327
ursuḳ—: 163
uruġsırat—
u.—ayın: 235, 434
urun—: 115, 131
urunġu: 65, 115
urunt: 131
uruŋut: 65
uruş: 130
ut—: 167
utlı
u.+sı: 450
utru: Son çekim edatı "karşı"; kısaltmalı: "karşı" 289
u.: 232, 288, 397
utrun—: 289
utsuḳ—: 39
utur—: 289
utzuḳ—: 39
uu: 16
uudı—: 16
uut: 16
uv: 16, n. 19
uwat—
u.—sar: 264
uwut: 16
Uyġur: 1
Uygur yazısı: 9
uyırḳan—
u.—dı: n. 60
uz: 90, 135, 201, 236, n. 50
u.+lar: 201, n. 50
uzan—: 90
uzat—
u.—u: 232
uzatı: 232
uzun: 280
üç: 168, 200, 202, 203, 206, 210, 219, 227, 238, 310, 319, 360, 362, 400, 424
üçär: 204
üçägü: 363
üçkil: 207
üçün: Son çekim edatı "için" 301
ü.: 193, 195, 196, 215, 224, 234, 259, 431, 455, n. 30
üçünç: 203
üd
ü.+kä: 357
ügrä: n. 55
ükli—
ü.—yü: 227
üklit—
ü.—ü: 440
üklitkülük: 5
üküş: 208, 265, 287, 299, 381, 442, 444, 450
üküşräk: 346
üläs(i)k
ü.+iŋin: 129
üleştirme sayıları: 84, 204, 207, 408
ülüş: 299
ün: 101, 238, 425, 426, 437
ü.+in: 421
ü.+intä: 238
ü.+ünüzdä: 193
ün—: 216
ü.—ä: 232
ü.—är: 243
ü.—miş: 219, 242
ünlem: 343. Soru kelimesinden 199, 450. Edat ve eklerle münasebeti 342
ünlem cümleleri: 450; bk. ünlemler 199
ünlüler: 14-23; uzun ünlüler 5, 14, 16[12], [15]; ünlü indirgenmesi 5, 12, 15. Nicelik-nitelik 16
ünsüzler: 25-39. Ünsüz ikilemesi 5[6]. Ünsüz yığılması 5, 25, 39
üntä—: 101, 139
ü.—gli: 139
ü.—mäsär: 451
üntür—
ü.—üp: 230
ünvan: 363
üösä: n. 43
ür: 58, 233, 238, 421, 435
ür—: 216
ü.—ärçä: 450
ürkä: 58, 427, 450
ürül—
ü.—ür: 450
üsä: n. 43
üsk: "şimdiki zaman". Son çekim edatı "—nın karşısında" 314
ü.: 315
ü.+intä: 314
üst: Son çekim edatı "üst" 315
ü.: 312, 314, n. 24
ü.+intä: 315, 396
üst sıradan sayma: 202[31]
üstün: 312, 425, n. 24
ü.+tän: 282
üstünlük: 412
üstünräk: 238
üstürti: 265, 422
üz
ü.+tä: 287
ü.+i: n. 43
üz—: 290
ü.—gäli: 250
üzä: Son çekim edatı "üzerinde, üst, vasıtasıyla, —da"; kısaltmalı: "üstüne, yukarıya; üstünde, yukarıda" 290[43]
ü.: 5, 74, 200, 227, 326, 436, 448, n. 52
üzälänü: 232
üzügsüz: n. 51
üzüksüz: 421, 427
vasıflık: Şekil: 398-411. Fonksiyon: 398
vasıta hali: Şekil: 4, 184, 190, 193, 195, 200, 201. Fonksiyon: Sıfat 337; yüklem belirleyicisi 386; cümle belirleyicisi 424; yüklem ismi 443
ve: 327
virāma: 12
vurgulama: 13
w: 3[1], 25[17], 29
wan: 202
wiṣaylıġ: 426
wiyakrit: 156, 391
wusanti: 228
y ağzı: z;/*ny*: 2, 5, 31
y— ön türemesi 27[20]

ya: Ünlem, bk. *a, ay*
y.: 343
ya: n. 21
yabġu: 363
yablaḳ: 266
y.+ın: 193, 301
yad: 47
yad—
y.—a: 232
yadaġ: 184
y.+ın: 184
yadaḳ: 184
yadçı: 47
yadıl—
y.—mış: 227
y.—ur: 236
yaġ—: 123
yaġı: 86, 216, 232, 325
y.+ımız: 286
yaġıd—: 86
yaġışlıġ: 404
yaġız: 451
yaġmur: 123
y.+ça: 334
yaġuḳḳıa: 351
yaġur—
y.—u: 322
—yaḳ, —yäk; —ayaḳ, —äyäk: Fiilden isim 133
yaḳa
y.+sı: 254
yaḳın: 234, 242, 380, 437, 451
yaklaşma hali: Şekil: 180, 189, 190, 193, 195, 196, 200, 201. Fonksiyon: 333. Uzak tümleç teşkili 292; yüklem belirleyicilerinin ,msl. edilgende işi yapanın teşkili 389; "birine ait" 238, 445; vasıflık 411; cümle belirleyicileri (zaman, bulunma halinde zaman süresinin karşılığı) 427; son çekim edatlarıyla kullanılışı 277, 285, 289; yüklem isimleriyle kullanılışı 443
yal—: 124
yalan: 124
yalaŋ: 20
yalaŋuḳ: 140
yalın: 124
yalın hal, özne hali: 440
yalınlıġ: 233
yalın: 20
yälinus: 5
yalma: 119
yalpırġaḳ: 39
yan: n. 21
yan—
y.—alım: 303
y.—ar: 448
y.—ıp: 395
yana: Cümle başlatıcısı "yine" 415. *azu y.* "veya" 418
y.: 5, 20, 232, 276, 299, 366, 423
yan cümle: 447-452. Soru kelimesiyle başlayanlar 450-452. Şartla kapananlar 448, 449, 451. Yan cümle benzeri kelime gurubu 430-438
yançal—
y.—aŋlar: 215
yantur—
y.—daçını: 181
yany: n. 21
yany—: 31
yaŋı: "yeni"; ayın ilk on gününde kullanılır 210
y.: 94, 232, 238
y.+ḳa: 210
y.+n: 364
yaŋıl—: 127
y.—daçı: 357
y.—dıġ: 201
yaŋırtı: 94
yaŋkır—: 93
yaŋku: 437
yaŋkurt—: 93
yaŋlıġ: 206

yaŋluḳ: 127
yapırġaḳ: 39
yapırġaḳlıġ
y.+ıġ: 299
yaptırma ekli fiiller: 155, 161, 165, 166, 167
yar—: 39
y.—a: 232
yara—: 130, 249
y.—ġay: 215, 220, 263, 264
y.—maçı: 222
y.—tı: 452
yaraġlıġ: 267, 404
yaraş: 130
yarat—: 111
y.—ġa: n. 36
y.—ıġlı: 111
y.—ıp: 300
y.—mış: 219
y.—tı: 262
yaratıġ: 451
yardım
y.+ınsuz: 193
yardımcı fiiller: *är—, bol—, tur—*: 6, 238-248, 264-270, 296, 370-375[40]
yarıl—
y.—zun: 270
yarın: 413
yarlıġ: 92
y.+ça: 227
y.+ıŋızını: 230
yarlıġḳa—: 92
yarlıḳa—: 92, 230, 232, 252, 254
y.—dı: 261, 423, 448
y.—dıŋız: 115, 392
y.—duḳ: 215
y.—ġay: 264
y.—mış: 219, 299, 435
y.—r: 254
y.—rça: 423
y.—zu: 215
y.—zun: 364
yarlıḳançuçı: 368, 401
yarman—
y.—ġalı: 250
yaruḳ: 361, 412, 423
y.+ın: 193, 442, 444
y.+ta: 412
y.+un: n. 50
yarı—: 39
yaru—
y.—sar: 413
yarut—
y.—ġay: n. 36
yaş: 75
y.+ı: 156
y+ıma: 202, 427
y.+ḳatägi: n. 32
yaşı—
y.—yu: 423
yaşıl: 75
yaşuḳ: 361
y.+an: n. 50
yat—: 256, 258
y.—ıp: 256, 437
y.—ur: 268, 377
yawlaḳ: 238, n. 58
yay: 52, n. 21
yay—: 31
yayla—: 52
y.—yur: 231
yaylaġ: 52
yaylıġ: 231
yaz
y.+ın: 424
yaz—
y.—matın: 235, 434
yazı: 211, 381
yazın—: 392
y.—mış: 219
y.—tımız: 385
yazınçsız
y.+ın: 238
yazmaların verileri: 1. Tarihleme şekilleri 210

yazuḳ: 82, 219, 243
y.+a: 264, 392
yazuḳsuz: 82, 213
yägä—
y.—diŋ: 217
yäk: 212
y.+lär: 269, 450
y.+lärä: 343
y.+lärig: 431
yäl—: 119
yäm: 27
yänä: 20
yeg: 5
yerteñcö: 5
ygermi: 202
ygirmi: 210
ygrmi: 201, 202, 204, n. 31, n. 32
yıd: 106, 243, 324
y.+ı: 212, 445
yıġla—: 27
yıl: 16
yıl: 142, 210, 421
y.+ḳa: 202
y.+lar: 233
yılan: 210
yılın: 16
yılḳı
y.+ma: 193
y(ı)mraḳ: 27
yıŋaḳ: 74, 183, 309, 335
y.+daki: 74
yıpar: 106, 243, 324
yır: 27
yır: 325, n. 44
yıra—: 27
yırġaru: 284, 325
yırı: 320, 325
yırıya: 325
yış: 211
y.+ıġ: 231, 273, 319
yi—: 166
y.—mäyin: 211
y.—ü: 232, 431
y.—yü: 232
yidür—: 166
yig: Kuvvetlendirme edatı 353
y.: 86, 263
y.+lär: 409
yig: 27
yigäd—: 86
yigirmi: 202, 362
yigirminç: 203
y.+ḳa: 210
yigil: 451
yigräk: 346
yigrmi: 202
yigü: n. 55
yiil: 16
yil: 290, 320, 325
yil—: 27
yilik
y.+imiztin: 319, 425
yilin: 16
yilpi—: 115
yilpigü: 115
yilwi: 89
yilwilä—: 89
**yim—*: 291
yimiş: 54
yimişlik: 54
—yin, —yın: bk. *—ayın*
yinä: 20
yinçkä: 27
yinçü: 278
yir: 74, 151, 219, 270, 283, 300, 405, 426, 442, 444, 449, 451
y.+dä: 140, 182, 224, 289
y.+däki: 74, 197
y.+in: 193
y.+iŋä: 273, 360
y.+kä: 264, 270, 299, 425
y.+lärdä: 437
yir, yır, yırı, ir: "orada, solda, kuzeyde" 320, 325[44]
y.: 27
y.+dä: 325

yirçi: 39
yirgärü: 448, 450
yiril—
y.—gäli: 435
yirin: 27
yirtçi: 39
yirtin: 325
yirtinçü: 426
y.+dä: 236
yil—
y.—ginçä: 236
yilägü: 205
yilär—
y.—ü: 379
yili: 202, 238, 325, 448, 452
yili: 15
yilikän: 48
yilinç: 203, 276
yilinçsiz: 451
yilirär: 204
yilişär: 204
yiliz: 27
yilmiş: 202
y.+tä: n. 32
yilti: 15
yiwik: 226

ymä; +mä, +ma: Son çekim edatı, daha doğrusu eki "yine, ve, da" 291. Kısaltmalı "ve, ayrıca" 291. Kuvvetlendirme edatı 352. Cümle başlatıcısı 415. *...ymä, ...ymä* "hem..., hem de ..." 291
y.: 26, 216, 234, 238, 351, 356, 418, 426, 448, 450, 451, n. 47, n. 50
—yn: Zarf fiil, bk. *—°n*

yñā: 5
**yo—*: 127
yod—: 153
yodun: 127, 153
yoġ(a)r—: 292
yoġla—
y.—mış: 432
yoġur—: 292
y.—u: 292
yoġurça: 223
yoġurḳan—
y.—dı: n. 60
yoḳ: "yok" 212[33]. Zamanlar: 245, 374.
yoḳsuz "nafile, manasız" 213, 361
y.: 88, 115, 127, 213, 214, 216, 223, 227, 234, 241, 292, 294, 330, 358, 426, 433, 445, 448, 450, 451, 455, n. 45
y.+ça: 397
y.+ı: 389
y.+ıŋadägi: 212
yoḳad—
y.—zun: 276
yoḳadġuluḳ: 227, n. 58
yoḳar—: 292
yoḳaru: Son çekim edatı "yukarı" 292
y.: 379
yoḳlun—: 88
yoḳlunmaḳsız: 454
yoḳsuz: 213, 263, 361
yol: 91, 141
y.+ça: 335, 385
y.+dın: 233, 335
y.+ın: 239
y.+ta: 182, 431
yol, yolı, sayı kelimelerinden sonra "kere" 206
y.: 360
yolḳ—: 91
yomḳı: "hepsi, bütün" 208
yorı—: 112, 140, 230
y.—dı: 431
y.—ġma: 112, 140
y.—ma: 211
y.—mış: 448
y.—ŋlar: 260, 451
y.—p: 231
y.—pan: 282
y.—taçılar: 227

y.—yu: 289, 431
y.—yur: 234, 300, 429
yorıġ
y.+ı: 227
yorıġa: n. 36
yorıġuluḳ: 227
yörgä—
y.—yürlär: 431
yörüg
y.+kä: 220, 277, 410
y.+lärig: 299
y.+üg: 435
yrlġ: n. 10
yrlıḳa—
y.—yur: n. 37
y.—zunın: 215
yti: 15, 202
—yuḳ, —yük: Görülen geçmiş zaman 218; isim soylu fiil şekli 339; yüklem ismi 442, fiil ismi 134, 152. Önceden geçmiş zamanın teşkiline yardım eder 242
yul: 57
yula: 114
yulaḳ: 57
yulġaḳ: 114
yultuzçı
y.+ḳa: 451
yum—
y.—up: 236
yun—: 141
yunġuluḳ: 141
yunt: 210
—yur, —yür: Geniş zaman, bk. *—r*
yügärü: 379, 433
yüklem: Şekil: Fiil şekli 339, 341; ekli ve eksiz isim 238, 442, 444; edatlı isim 443; yüklemlik vasıta hali 238, 444[51]
yüklem belirleyicisi: Şekil: 378-389, 424. Fonksiyon: 378
yüklemde şahıs işareti: 443, 444
yükleme hali: Şekil: 4, 181, 189, 190, 193, 196, 200, 201, 209. Fonksiyon: 333; farklı bir kelime çeşidi 336; dolaysız, belirli tümleç 391; son çekim edatlarından önce 272, 273, 276, 278, 290, 301, 319. İlgi yükleme hali 391. Dolaylı anlatımda özne 454
yükün—
y.—äyin: 391
y.—gäli: 250
y.—ti: 302
y.—ü: 251
yür—: *256*
yüräk
y.+rä: 394
yüz: "yüz". Son çekim edatı "—nın yüzü" 316
y.+intä: 316
y.+ümüz: 289
y.+ün: 397
yüz: 202, 204, 287, 319, 362, 407, 453, n. 32
yüzägü: 205
+z: İkilik 71, 170, 329
—°z: Fiilden isim 135
—°z—: Fiilden fiil 167
z~s: 5, 35
zamanların birleşik teşkili: 241-244, 246, 372, 373, 375
zamirler: Şekil: 188-201; fonksiyon: 329
zamirli *n*: bk. *n*
zarf fiiller: Şekil: 223 (?), 229-237, 340. Fonksiyon: 340. Cümle başlatıcısı 415, 418; cümle belirleyicisi 430-437, son çekim edatı olarak 272-303; yüklem belirleyicisi 378-380; "yan cümle"de ve benzer cümle öbeği 340; fiil birleşiklerinde 240, 249-253, 255-258, 371, 376, 377
Zruşa: 224
—zu: İsim fiil (?) 215
—zun, —zün; —zunlar, —zünlär: Dilek kipi, q.v.

TERİMLER DİZİNİ

TÜRKÇE-ALMANCA

açık hece offene Silbe
ağız Dialekt
akraba dil verwandte Sprache
alamet Merkmal
alfabe Alphabet
alıntı Lehnwort
alt bölüm Unterabteilung
alt sıralama Unterordnung
altta kalmış Unterblieben
analoji Analogie
ana yapı Hauptkomplex
anlam Bedeutung
anlatım Rede
ara şekil Zwischenform
arkaik altertümlich
artlı ünlü hinterer Vokal
asıl sayılar Grundzahlen, Kardinale
ayrılma hali Ablativ

bağ Konjunktion
bağlama ünlüsü Bindevokal
bağlayıcı unsur verbindende Element
bağlı zaman Temporalis
basit cümle einfacher Satz
basit fiil einfaches Verb
basit zaman einfache Zeit
baskı vurgusu Druck-Akzent
belagat Rhetorik
belirleyici Bezeichnung
belirli ünlü bestimmter Vokal
belirli ünsüz bestimmter Konsonant
belirlilik Bestimmtheit
belirsiz isim fiil, indifferentes Verbalnomen
belirsizlik Unbestimmtheit
belirsiz zaman indefinites Tempus
belirsizlik zamiri Indefinitpronomen
belirsiz sayılar unbestimmte Zahlwörter
belirsiz tümleç unbestimmtes Objekt
belirti Indiz
birleşik Komplex, Verbindung
birleşik fiil Verbal-Komposition
birleşik kelime Wortkomposition
birleşik zaman periphrastische Zeit
bitiştirme Ligatur
bulanık ünlü getrübter Vokal
bulunma hali Lokativ
cevap Antwort
cinsiyet Geschlecht
cümle Satz
cümle ayırıcısı Satz-Trenner
cümle başı edatı Satzeinleitung krş. *cümle başlatıcısı*
cümle başlatıcısı Satzeinleitung krş. *cümle başı edatı*
cümle belirleyicisi Satzbestimmung
cümle bilgisi Syntax
cümle öbeği Satzteil
cümle kuruluşu Satzkomposition
cümleyi kapatan fiil şekli Satz-abschliessende Verbform

çatışma Kontraktion
çatışma uzunluğu Kontraktionslänge
çekim eki Flexions-Endung
çekimli diller flektierende Sprachen
çekimli fiil finites Verb
çeviri yazı Transkription, Umschreibung, Umschreibungsart, Umschrift
çift anlamlılık Doppeldeutigkeit
çift ünsüz Doppelkonsonanz
çift yazılış Doppelschreibung
çok dillilik Vielsprachigkeit

çokluk Mehrzahl, Plural, Vielheit
çokluk eki Mehrzahl-Endung, Plural-Endung, Plural-Suffix
çokluk işareti Vielheitszeichen
çokluk vasıflığı Vielheits-Attribut

dar ünlü geschlossener Vokal
değişiklik Veränderung
değişme Übergang, Wechsel
delil Indizium
derin ünlü tiefer Vokal
deyim Redensart, Redewendung
diftong Diphthong
dil Sprache
dilek Desiderativ, Voluntativ
dilek kipi vokativische Verbform
dişilik Weiblich
diş kafesi Zäpfchen
dolaylı Indirekt
dolaylı taban obliquer Stamm
dolaysız Direkt
dolaysız tümleç direktes Objekt
dönüşlü kelime reflexives Wort
dönüşlülük Reflexiv
dönüşlülük zamiri reflexives Nomen
dudaklı Labial
dudaklılaşma Labialisierung
dudak uyumu Labialharmonie
dudak ünlüsü Labialvokal
düşme (ses) Ausfall
düşme (ses) Schwund

edat Partikel
edat benzeri Partikel-artig
edilgen Passiv
ek Endung, Suffix
ek (yapım eki) Formans
ek başı Suffix-Anlaut
ekleme Affigierung, Apposition
eksiz endungslos
ek yığılması Suffix-Häufung
emir Imperativ
emir-dilek Imperativ-Voluntativ
erkeklik Männlich

esas fiil Hauptverb
esas şahıs Hauptperson
eş anlamlı Synonym
eş sesli gleichlautend, homonym
eşitlik hali Äquativ
eşit sıralamalı cümle öbeği gleichgeordneter Satzteil
etken Aktiv
fiil Verb
fiil birleşiği Verbal-Komposition
fiilden fiil deverbales Verb
fiilden isim deverbales Nomen
fiil şekil unsuru verbales Form-Element
fiil şekli Verbal Form
fiil tabanı Verbalstamm, Verb-Stamm
fonetik Phonetik
fonetik değer phonetischer Wert
fonetik münasebet phonetisches Verhältnis
fonksiyon Funktion

geçmiş zaman Vergangenheit
gelecek zaman Futur, Zukunft
geniş ünlü breiter Vokaal
geniş zaman Aorist
genizli Nasal
genizlileşme Nasalierung
gereklilik Nezessitativ
gırtlaklı Guttural
göçüşme Metathese
görülen geçmiş zaman Perfekt
gramer Grammatik

hafifletme Abschwächung
hafif yuvarlak leicht gerundete
hal Kasus
hal eki Kasus-Endung
hece Silbe
hece düşmesi Haplologie
hece yazısı Silbenschrift
hitap Anreden

iç ses Inlaut
ikileme Verdoppelung
ikilik Dual

ikiz ses (şedde) Gemination
ilgi hali Genitiv
ilgi ismi Beziechungsnomen
ilk hece Anfangssilbe, erste Silbe
imla Orthographie, Schreibung
indirgenmiş ünlü reduzierter Vokal
isim Substantiv
isim çekimi Deklination, substantivische Flexion
isimden fiil denominales Verb
isimden isim denominales Nomen, denominales Substantiv
isim fiil Verbalnomen
isim soylu Nomen
isim tabanı Nominalstamm
istek (dilek) cümlesi Wunschsatz
istiare Periphrase
işaret Zeichen
işaret kelimesi Deutewort
işaret zamiri Demonstrativpronomen
işi yapan Täter
işteş fiil reziprokes Verb
iyelik eki Possessivsuffix
iyelik gösteren kelime besitzanzeigendes Wort
iyelik işareti Besitz-Bezeichnung
iyelik zamiri Possessivpronomen

kapalı hece geschlossene Silbe
kapalı ünlü geschlossenes Vokal
karşılaştırma edatı Vergleichs-Partikel
karşılaştırma eki Vergleichs-Endung
karşılıklılık Wechselseitigkeit
kategori Kategorie
katlama sayıları Multiplikativa
kelime Wort
kelime başı Wortanfang
kelime çeşidi Wortart
kelime gurubu Wortgruppe
kelime sırası Wortfolge
kelime tabanı Wortstamm
kelime teşkili Wortbildung
kelime yığılması Worthäufung
kısaltma Ellipse
kısaltmalı Elliptisch
kısa ünlü kurzer Vokal
konteksl Kontext
konuşucu Sprecher
kök Wurzel
kuvvetlendirme Intensivum, Verstärkung
kuvvetlendirme eki Verstärkungs-Partikel
kuruluş Konstruktion
küçültme Verkleinerung
küçültme eki deminutive-Partikel

mantıkî esas fiil logisches Hauptverb
mastar Infinitiv
meçhullük Medium
modal yardımcı fiil modales Hilfsverb
müşahhas isim konkretes Substantiv
müzik vurgusu musikalischer Akzent

nesne Akkusativ-Objekt
nicelik Quantität
nisbet cümlesi Relativ-Satz
nisbet zamiri Relativ-Pronomen
nitelik Qualität

olmazlık Konzessivus
orta hece Mittelsilbe
orta hece düşmesi Mittelsilben-Schwund
ortaklık sayıları Kollektiva
olumsuzluk Negation
olumluluk Positiv

önceden geçmiş zaman Vorvergangenheit
önlü ünlü vorderer Vokal
ön ses Anlaut
ön türeme Prothese
özne Subjekt

pekiştirme Paronomasie

saygı fiili Respektsverb
sayı Numerus
sayı (kelimesi) Zahlwort
sedalı ünsüz stimmhafter Konsonant
sedalılık Stimmhaftigkeit
sedasızlık Stimmlosigkeit
sedasız ünsüz stimmloser Konsonant.

ses Laut
ses atlaması Lautübergang
ses değeri Lautwert
ses değişikliği Lautveranderung
ses dönüşümü Umlaut
ses oyunu Lautspiel
ses tekrarı (aliterasyon) Stabreim
ses uyumu Lautharmonie
ses varlığı Lautbestand
sıfat Adjektiv
sıfat fiil Verbal-Adjektiv
sıfat karakteri adjektivischer Charakter
sınıflama Gruppierung
sıralamalı cümle öbeği nebengeordneter Satzteil
sıra sayıları Ordinalia
sızıcı Spirant
son çekim edatı Postposition
son hece Endsilbe
son ses Auslaut
soru edatı Fragepartikel
soru kelimesi Frage-Wort
soru zamiri Interrogativ-Pronomen
soyut isim abstraktes Substantiv

şahıs Person
şahıs işareti Personal-Bezeichnung
şahıs zamiri Personal-Pronomen
şart Konditional
şekil Form
şekil bilgisi Formenlehre
şimdiki zaman Gegenwart, Präsens
şüphe edatı Dubitativ-Partikel

taban Stamm
taban hecesi Stammsilbe
tasvirî yardımcı fiil deskriptives Hilfsverb
tek heceli üye einsilbiges Glied
teklik Einzahl, Singular
telaffuz Aussprache
temennî Irrealität, Irrealis
terkip Kombination
teşkil Bildung krş. *yapılış, yapım*
tümleç Objekt
türeme (ön) Vorschlag
türetme Ableitung
uzatma Pleanasmus
uzun ünlü langer Vokal
üleştirme Distribution
üleştirme sayıları Distributiva
ünlem Interjektion
ünlem cümlesi Ausruf-Satz
ünlü Vokal
ünlü değişmesi Vokalwechsel
ünlü indirgenmesi Vokal-Reduktion
ünlüler arası Intervokalisch
ünlüleştirme Vokalisierung
ünlü zayıflığı Vokal-Schwäche
ünsüz Konsonant
ünsüz birleşmesi Konsonantenverbindung
ünsüz çoğalması Konsonanten-Vermehrung
ünsüz ikilemesi Konsonant-Verdoppelung
ünsüz yığılması Konsonanten-Häufung
ünvan Titel
üstünlük türü Steigerungsart

varyant Variante
vasıflık Attributiv
vasıflık yığılması Attribut-Häufung
vasıta hali Instrumentalis
vurgu Akzent

yabancı kelime Fremdwort
yaklaşma hali Dativ
yalın hal Nominativ
yan cümle Nebensatz
yapılış Bildung krş. *teşkil, yapım*
yapım Bildung krş. *teşkil, yapılış*
yaptırma Faktitiv
yardımcı fiil Hilfsverb
yarı ünlü Halbvokal
yazı bilgisi Schriftlehre
yer Lokal
yer belirleyicisi Orts-Bezeichnung
yokluk Privativ

yokluk eki Privativ-Suffix
yön hali Direktiv
yuvarlak ünlü runder Vokal, gerundeter Vokal
yüklem Prädikat
yüklem belirleyicisi Prädikatsbestimmung
yükleme hali Akkusativ
yüklem ismi Prädikatsnomen
zaman Tempus
zaman belirleyicisi Zeit-Bezeichnung
zamir Pronomen
zarf fiil Konverb
zarf fiil eki Konverb-Formans
zayıflık Schwäche

ALMANCA - TÜRKÇE

Ablativ ayrılma hali
Ableitung türetme
Abschwächung hafifletme
abstraktes Substantiv soyut isim
Adjektiv sıfat
adjektivischer Charakter
Affigierung ekleme krş. *Apposition*
Akkusativ yükleme hali
Akkusativ-Objekt nesne
Aktiv etken
Akzent vurgu
Alphabet alfabe
altertümlich arkaik
Analogie analoji
Anfangssilbe ilk hece krş. *erste Silbe*
Anlaut ön ses
Anreden hitap
Antwort cevap
Aorist geniş zaman
Apposition ekleme, krş. *Affigierung*
Aquativ eşitlik hali
Attributiv vasıflık
Attribut-Häufung vasıflık yığılması
Ausfall düşme (ses)
Auslaut son ses
Ausruf-Satz ünlem cümlesi
Aussprache telaffuz

Bedeutung anlam
besitzanzeigendes Wort iyelik gösteren kelime
Besitz-Bezeichnung iyelik işareti
bestimmter Vokal belirli ünlü
bestimmter Konsonant belirli ünsüz
Bestimmtheit belirlilik
Bezeichnung belirleyici
Beziechungsnomen ilgi ismi
Bildung teşkil, yapılış, yapım
Bindevokal bağlama ünlüsü
breiter Vokal geniş ünlü

Dativ yaklaşma hali
Deklination isim çekimi krş. *substantivische Flexion*
deminutive-Partikel küçültme eki
Demonstrativpronomen işaret zamiri
denominales Nomen isimden isim krş. *denominales Substantiv*
denominales Substantiv isimden isim krş. *denominales Nomen*
denominales Verb isimden fiil
Desiderativ dilek krş. *Voluntativ*
Deskriptives Hilfverb tasvirî yardımcı fiil
Deutewort işaret kelimesi
deverbales Nomen fiilden isim
deverbales Verb fiilden fiil
Dialekt ağız
Direktiv yön hali
Distribution: üleştirme
Doppel konsonaz çift ünsüz
Doppeldeutigkeit çift anlamlılık
Doppelkonsonant çift ünsüz
Doppelschreibung çift yazılış
Druck-Akzent baskı vurgusu
Dual ikilik
Dubitativ-Partikel şüphe edatı

einfacher Satz basit cümle
einfaches Verb basit fiil
einfache Zeit basit zaman
einsilbiges Glied tek heceli üye
Einzahl teklik krş. *Singular*
Ellipse kısaltma

Elliptisch kısaltmalı
Endsilbe son hece
Endung ek krş. *Suffix*
endungslos eksiz
erste Silbe ilk hece krş. *Anfangssilbe*

Faktitiv yaptırma
finites Verb çekimli fiil
flektierende Sprachen çekimli fiil
Flexions-Endung çekim eki
Form şekil
Formans ek (yapım eki)
Formenlehre şekil bilgisi
Fragepartikel soru edatı
Frage-Wort soru kelimesi
Fremdwort yabancı kelime
Funktion fonksiyon
Futur gelecek zaman krş. *Zukungft*

Gegenwart şimdiki zaman krş. *Präsens*
Gemination ikiz ses (şedde)
Genitiv ilgi hali
gerundeter Vokal yuvarlak ünlü krş. *runder Vokal*
Geschlecht cinsiyet
geschloβener Vokal dar ünlü
geschloβene Silbe kapalı hece
geschloβenes Vokal kapalı ünlü
getrübter Vokal bulanık ünlü
gleichgeordneter Satzteil eşit sıralamalı cümle öbeği
gleichlautend eş sesli krş. *homonym*
Grammatik gramer
Grundzahlen asıl sayılar krş. *Kardinale*
Gruppierung sınıflama
Guttural gırtlaklı

Halbvokal yarı ünlü
Haplologie hece düşmesi
Hauptkomplex ana yapı
Hauptperson esas şahıs
Hauptverb esas fiil
Hilfsverb yardımcı fiil
hinterer Vokal artlı ünlü
homonym eş sesli krş. *gleichlautend*
Imperativ emir
Imperativ-Voluntativ emir-dilek
indefinites Tempus belirsiz zaman
Indefinitpronomen belirsizlik zamiri
indifferentes Verbalnomen belirsiz isim fiil
Indirekt dolaylı
Indiz belirti
Indizium delil
Infinitiv mastar
Inlaut iç ses
Instrumentalis vasıta hali
Intensivum kuvvetlendirme krş. *Verstärkung*
Interjektion ünlem
Interrogativ-Pronomen soru zamiri
Intervokalisch ünlüler arası
Irrealis temenni krş. *Irrealität*
Irrealität temenni krş. *Irrealis*

Kardinale asıl sayılar krş. *Grundzahlen*
Kasus hal
Kasus-Endung hal eki
Kategorie kategori
Kollektiva ortaklık sayıları
Kombination terkip
Komplex birleşik krş. *Verbindung*
Konditional şart
Konjunktion bağ
konkretes müşahhas isim
Konsonant ünsüz
Konsonanten-Häufung ünsüz yığılması
Konsonantenverbindung ünsüz birleşmesi
Konsonanten-Vermehrung ünsüz çoğalması
Konsonant-Verdoppelung ünsüz ikilemesi
Konstruktion kuruluş
Kontext kontekst
Kontraktion çatışma
Kontraktionslänge çatışma uzunluğu
Konverb zarf fiil
Konverb-Formans zarf fiil eki
Konzessivus olmazlık
kurzer Vokal kısa ünlü

Labial dudaklı
Labialharmonie dudak uyumu
Labialisierung dudaklılaşma
Labialvokal dudak ünlüsü
langer Vokal uzun ünlü
Laut ses
Lautbestand ses varlığı
Lautharmonie ses uyumu
Lautspiel ses oyunu
Lautübergang ses atlaması
Lautveranderung ses değişikliği
Lautwerk ses değeri
Lehnwort alıntı
leicht gerundete hafif yuvarlak
Ligatur bitiştirme
logisches Hauptverb mantıkî esas fiil
Lokal yer
Lokativ bulunma hali

Männlich erkeklik
Medium meçhullük
Mehrzahl çokluk krş. *Plural, Vielheit*
Mehrzahl-Endung çokluk eki krş. *Plural-Endung, Plural-Suffix*
Merkmal alamet
Metathese göçüşme
Mittelsilbe orta hece
Mittelsilben-Schwund orta hece düşmesi
modales Hilfsverb modal yardımcı fiil
Multiplikativa katlama sayıları
musikalischer Akzent müzik vurgusu

Nasal genizli
Nasalierung genizlileşme
nebengeordneter Satzteil sıralamalı cümle öbeği
Nebensatz yan cümle
Negation olumsuzluk
Nezessitativ gereklilik
Nomen isim soylu
Nomen actoris fail ismi
Nominalstamm isim tabanı
Nominativ yalın hal
Numerus sayı

Objekt tümleç
obliquer stamm dolaylı taban
offene Silbe açık hece
Ordinalia sıra sayıları
Orthographie imla krş. *Schreibung*
Orts-Bezeichnung yer belirleyicisi

Paronomasie pekiştirme
Partikel edat
Partikel-artig edat benzeri
Passiv edilgen
Perfekt görülen geçmiş zaman
Periphrase istiare
periphrastische Zeit birleşik zaman
Person şahıs
Personal-Bezeichnung şahıs işareti
Personal-Pronomen şahıs zamiri
Phonetik fonetik
phonetischer Werk fonetik değer
phonetisches Verhaltnis fonetik münasebet
Pleanasmus uzatma
Plural çokluk krş. *Mehrzahl, Vielheit*
Plural-Endung çokluk eki krş. *Mehrzahl-Endung, Plural-Suffix*
Plural-Suffix çokluk eki krş. *Mehrzahl-Endung, Plural-Endung*
Positiv olumluluk
Possessivpronomen iyelik zamiri
Possessivsuffix iyelik eki
Postposition son çekim edatı
Prädikat yüklem
Prädikatsbestimmung yüklem belirleyicisi
Prädikatsnomen yüklem ismi
Präsens şimdiki zaman krş. *Gegenwart*
Privativ yokluk
Privativ-Suffix yokluk eki
Pronomen zamir
Prothese ön türeme

Qualität nitelik
Quantität nicelik

Rede anlatım
Redensart deyim krş. *Redewendung*
Redewendung deyim krş. *Redensart*

reduzierter Vokal indirgenmiş ünlü
Reflexiv dönüşlülük
reflexives Nomen dönüşlülük zamiri
reflexives Wort dönüşlü kelime
Relativ-Pronomen nisbet zamiri
Relativ-Satz nisbet cümlesi
Respektsverb saygı fiili
reziprokes Verb işteş fiil
Rhetorik belagat
runder Vokal yuvarlak ünlü krş. *gerundeter Vokal*

Satz cümle
Satz-abschließende Verbform cümleyi kapatan fiil şekli
Satzbestimmung cümle belirleyicisi
Satzeinleitung cümle başı edatı, cümle başlatıcısı
Satzkomposition cümle kuruluşu
Satzteil cümle öbeği
Satz-Trenner cümle ayırıcısı
Schreibung imla krş. *Orthographie*
Schriftlehre yazı bilgisi
Schwäche zayıflık
Schwund düşme (ses)
Silbe hece
Silbenschrift hece yazısı
Singular teklik krş. *Einzahl*
Spirant sızıcı
Sprache dil
Sprecher konuşucu
Stabreib ses tekrarı (aliterasyon)
Stamm taban
Stammsilbe taban hecesi
Steigerungsart üstünlük türü
Stimmloser Konsonant sedasız ünsüz
Stimmhaftigkeit sedalılık
Stimmloser konsonant sedasız ünsüz
Stimmlosigkeit sedasızlık
Subjekt özne
Substantiv isim
substantivische Flexion isim çekimi krş. *Deklination*

Suffix ek krş. *Endung*
Suffix-Anlaut ek başı
Suffix-Häufung ek yığılması
Synonym eş anlamlı
Syntax cümle bilgisi

Tater işi yapan
Temporalis bağlı zaman
Tempus zaman
tiefer Vokal derin ünlü
Titel ünvan
Transkription çeviri yazı krş. *Umschreibung, Umschreibungs-art, Umschrift*
Umlaut ses dönüşümü
Umschreibung çeviri yazı krş. *Transkription, Umschreibungsart, Umschrift*
Umschreibungsart çeviri yazı krş. *Transkription, Umschreibung, Umschrift*
Umschrift çeviri yazı krş. *Transkription, Umschreibung, Umschreibungsart*
unbestimmt belirsiz krş. *indefinit, indifferent*
unbestimmtes Objekt belirsiz tümleç
unbestimmte Zahlwörter belirsiz sayılar
Unbestimmtheit belirsizlik
Unterabteilung alt bölüm
Unterblieben altta kalmış
Unterordnung alt sıralama
Übergang değişme krş. *Wechsel*

Variente varyant
Veränderung değişiklik
Verb fiil
Verbal-Adjektiv sıfat fiil
verbales Form-Element fiil şekil unsuru
verbal Form fiil şekli
Verbal-Komposition birleşik fiil, fiil birleşiği
Verbalnomen isim fiil
Verbalstamm fiil tabanı krş. *Verb-Stamm*
verbindende Element bağlayıcı unsur
Verbindung birleşik krş. *Komplex*
Verb-Stamm fiil tabanı krş. *Verbalstamm*
Verdoppelung ikileme

Vergangenheit geçmiş zaman
Vergleichs-Endung karşılaştırma eki
Vergleichs-Partikel karşılaştırma edatı
Verkleinerung küçültme
Verstärkung kuvvetlendirme krş. *Intensivum*
Verstärkungs-Partikel kuvvetlendirme eki
verwandte Sprache akraba dil
Vielheit çokluk krş. *Mehrzahl, Plural*
Vielheits-Attribut çokluk vasıflığı
Vielheitszeichen çokluk işareti
Vielsprachigkeit çok dillilik
Vokal ünlü
Vokalisierung ünlüleştirme
Vokal-Reduktion ünlü indirgenmesi
Vokal-Schwäche ünlü zayıflığı
Vokalwechsel ünlü değişmesi
vokativische Verbform dilek kipi
Voluntativ dilek krş. *Desideratiy*
vorderer Vokal önlü ünlü
Vorschlag türeme (ön)
Vorvergangenheit önceden geçmiş zaman

Wechsel değişme krş. *Übergang*
Wechselseitigkeit karşılıklılık
Weiblich dişilik
Wort kelime
Wortanfang kelime başı
Wortart kelime çeşidi
Wortbildung kelime teşkili
Wortfolge kelime sırası
Wortgruppe kelime gurubu
Worthäufung kelime yığılması
Wortkomposition birleşik kelime
Wortstamm kelime tabanı
Wunschsatz istek (dilek) cümlesi
Wurzel kök

Zahlwort sayı (kelimesi)
Zäpfchen diş kafesi
Zeichen işaret
Zeit-Bezeichnung zaman belirleyicisi
Zukunft gelecek zaman krş. *Futur*
Zwischenform ara şekil

Bibliyografya

1. Dil

AALTO, Pentti: Ayaγqa tegimlig. Studia Altaica. Festschrift für Nikolaus Poppe. Wiesbaden 1957. 17-22. (Ural-altaische Bibliothek 5).

— Zum Ātavakāvadāna. Studia orientalia (Helsinki) 28. 1964.

— Materialien zu den alttürkischen Inschriften der Mongolei; gesammelt von G.J. Ramstedt, J.G. Granö und Pentti Aalto, bearbeitet und herausgegeben von P. Aalto. JSFOu 60. Helsinki 1958. 7, 91 s.

AJDAROV, G.: Jazyk Orchonskogo pamjatnika Bil'ge-kagana. A'N Kazachskoj SSR, Inst. jaz.; Alma-Ata 1966. 93 s.

— Jazyk orchonskich pamjatnikov drevnetjurkskoj pis'mennosti VIII veka. Alma-Ata 1971. 379 s.

Alphabete und Schriftzeichen des Morgen-und Abendlandes. Berlin 1924. Reichsdruckerei. 86 s.

ALTHEIM, F.: Hunnische Runen. Hallische Monogr., hrsg. von O. Eisfeldt Nr. 1; 1948 (btr. die Inschriften des Goldschatsez von Nagy Sz. Miklos und die protobulg. Inschrift von Schumon).

AMANŽOLOV, A.S.: Glagol'noe upravlenie v jazyke drevnetjurkskich pamjatnikov. Moskva 1969. 103 s.

— Glagol'noe upravlenie v jazkye pamjatnikov drevnetjurkskoj pis'mennosti. Inst. Vost. jazykov pri Moskovskom gosudarstvennom universitete; Kaf. tjurkskoj filologii. Moskau 1963. 18 s.

— Drevnie nadpisi i petroglify Chrebta Kemen' (Tjan'šan). Qazaq SSR Gylym Akademijasynyŋ chabarlary, Serija obščestvennaja 5. Alma-Ata 1966. s. 79-96.

— Dve runičeckie nadpisi s Syr-dar'i. Qazaq SSR, Gylym Akademijasynyŋ chabarlar 1 (285). Almaty 1969. s. 72-74.

— Ilijskie runičeskie nadpisi. AN SSSR, Vopr.jaz. 3. Moskva 1969. s. 147-151.

ANDREAS, F.C.: Zwei soghdische Exkurse zu Vilhelm Thomsens: Ein Blatt in türkischer Runen-Schrift, SBAW 1910. s. 307 v.d.

APPELGREN-KIVALO, Hj.: Alt-altaische Kunstdenkmäler. Helsingfors 1931. 9, 55 s., 1 Karte, 352 Abbildungen (zum Teil mit Runeninschriften).

ARANČYN, Ju. L.: Sajgynskaja plita s drevnetjurkskoj runiçeskoj nadpisju. Ep. Vost. 5. 1951. s. 76-77.

ARAT, R. Rahmeti: bk. Rahmeti.

ARSLANOVA, F. Ch. und S. G. KLJAŠTORNYJ: Runičeskaja nadpis' na zerkale iz verchnego Priirtyš'ja. Tjurkologičeskij sbornik 1972. ANSSSR, Inst. Vostokovedenija. Moskva 1973. s. 306-315.

ASMUSSEN, Jes P.: X^{u}āstvānīft. Studies in Manichaeism. Copenhagen 1965. (Acta theologica Danica 12).

AYITER, FERID: Eski Türk hususî hukukuna ait bazı notlar. Istanbul Üniversitesi İktisat Fakültesi mecmuası 11. 1949-1950. 416-436.

BAILEY, H.W.: Indo-Iranian Studies II. Transactions of the Philological Society. 1945/55. 129-156.

— A Khotanese Text concerning the Turks in Kanṭsou. AM [N.F.] *1. 1949-1950. 28-52.*

— Medicinal plant names in Uigur Turkish. 60. doğum yılı münasebetiyle Fuad Köprülü armağanı. Mélanges Fuad Köprülü. İstanbul 1953. 51-56.

— Madu. A Contribution to the history of wine. Silver Jubilee Volume of the Zinbun-Kagaku-kenkyusyo, Kyoto University. Kyoto 1954. 1-11.

— Ttavgavra, BSOAS 8. 1936. 883-917.

— Turks in Khotanese texts. JRAS 1939. 85-91.

— A Brāhmī akṣara. JRAS 1936. s. 92-94.

— A Turkish-Khotanese vocabulary. BSOAS 11. 1944. s. 290-296.

BANG, W.: Über die köktürkische Inschrift auf der Südseite des Kül-tägin-Denkmals. Leipzig 1896. Harrassowitz. 20 s.

— Das negative Verbum der Türksprachen. SBAW 1923, 17. 114-131.

— Studien zur vergleichenden Grammatik der Türksprachen. [1]. SBAW 1916, 22. 522-535.

— Studien zur vergleichenden Grammatik der Türksprachen. [2]. SBAW 1916, 37. 910-928.

— Studien zur vergleichenden Grammatik der Türksprachen. [3]. SBAW 1916, 51. 1236-1254.

— Turcica. Orientalistische Studien. Fritz Hommel zum sechzigsten Geburtstag am 31. Juli 1914 gewidmet von Freunden, Kollegen und Schülern. Bd. 2. Leipzig 1918. 270-194. (Mitteilungen der Vorderasiatischen Gesellschaft 22. 1917).

— Türkische Bruckstücke einer nestorianischen Georgspassion. Le Muséon 39. 1926. 41-75.

— Türkisches Lehngut im Mandschurischen. UJb 4. 1924. 15-19.

— Turkologische Briefe aus dem Berliner Ungarischen Institut. Erster Brief: Hegemonius-Fragen. Κελεφός-kelepen des Codex Cumanicus. Eine unbekannte Quelle dieses Kodex. UJb 5. 1925. 41-48.

— Turkologische Briefe aus dem Berliner Ungarischen Institut. Zweiter Brief: Uzuntonluγ—die Krone der Schöpfung. UJb 5. 1925. 231-251.

— Turkologische Briefe aus dem Berliner Ungarischen Institut. Dritter Brief: Vorläufiges über die Herkunft des türk. Ablativs. Nebst: Np. āsān "leicht" usw. UJb 6. 1925. 392-416.

— Turkologische Briefe aus dem Berliner Ungarischen Institut. Vierter Brief: Das privative Suffix-*sız*. UJb 7. 1927. 36-45.

— Turkologische Briefe aus dem Berliner Ungarischen Institut. Fünfter Brief: Lautliches-allzu Lautliches. UJb 10. 1930. 16-20.

— Turkologische Briefe aus dem Berliner Ungarischen Institut. Sechster Brief: Varia varii momenti. UJb 12. 1932. 90-104.

— Turkologische Briefe aus dem Berliner Ungarischen Institut. Siebter Brief: Neue Ansichten-neue Einsichten? UJb 14. 1934. 193-214.

— Vom Köktürkischen zum Osmanischen. Vorarbeiten zu einer vergleichenden Grammatik des Türkischen. 1 Mitteilung: Über das türkische Interrogativ-pronomen. Berlin 1917. (ABAW 1917, 6).

— Vom Köktürkischen zum Osmanischen. Vorarbeiten zu einer vergleichenden Grammatik des Türkischen. 2. Mitteilung: Über einige schallnachahmende Verba. 3. Mitteilung: Das Formans-γu bei Verben auf-a usw. Berlin 1919. (ABAW 1919, 5).

— Vom Köktürkischen zum Osmanischen. Vorarbeiten zu einer vergleichenden Grammatik des Türkischen. 4. Mitteilung: Durch das Possessivsuffix erweiterte Nominalstämme. Berlin 1921. (ABAW 1921, 2).

— Zur Kritik und Erklärung der Berliner uigurischen Turfanfragmente. SBAW 1915, 39. 623-635.

— Manichäische Hymnen. Le Muséon 38. 1925. 1-55.

— Manichäische Laien-Beichtspiegel. Le Muséon 36. 1923. 137-242.

— Manichäische Erzähler. Le Muséon 44. 1931. 1-36.

— Monographien zur türkischen Sprachgeschichte. Heidelberg 1918. (Aus: Sitzungsberichte der Heidelberger Akad. d. Wiss. Phil.-hist. Kl. 1918, 12).

— Aus türkischen Dialekten. KSz 18. 1918-1919. 7-28.

— Gewagte türkische Worterklärungen. Liber semisaecularis Societatis Fenno-Ugricae. Helsinki 1933. 35-41. (MSFOu 67).

— Zu den Kök-Türk-Inschriften der Mongolei. TP 1896. s. 325-355.

— Zur Köktürkischen Inschrift IE 19-21. TP 1896. s. 611.

— Köktürkisches. WZKM 1897. s. 198-200

— Zu den köktürkischen Inschriften. TP 1898. s. 117-141.

— Zur Erklärung der köktürkischen Inschriften. WZKM 1898. s. 34-54.

— Zu den köktürkischen Inschriften und den türkischen Turfan-Fragmenten. WZKM 1909. s. 415-419.

— und Annemarie VON GABAIN: Türkische Turfan-Texte. [I]. Berlin 1929. (Aus: SBAW 1929, 15. 241-268).
— und Annemarie VON GABAIN: Türkische Turfan-Texte. II. Berlin 1929. (SBAW 1929. (SBAW 1929, 22. 411-430).
— und Annemarie VON GABAIN: Türkische Turfan-Texte. III. Berlin 1930. (Aus: SBAW 1930, 13. 183-211).
— und Annemarie VON GABAIN: Türkische Turfan-Texte. IV. Berlin 1930. (Aus: SBAW 1930, 24. 432-450).
— und Annemarie VON GABAIN: Türkische Turfan-Texte, V. Berlin 1931. (Aus: SBAW 1931, 14. 323-356).
— und Annemarie VON GABAIN: Analytischer Index zu den fünf ersten Stücken der türkischen Turfan-Texte. Berlin 1931. (Aus: SBAW 1931, 17. 461-517).
— Annemarie VON GABAIN und G.R. RACHMATI: Türkische Turfantexte. VI. Das buddhistische Sūtra Säkiz yükmäk. Berlin 1934. (Aus: SBAW 1934, 10. 93-192).
— und G.R. RACHMATI: Lieder aus Alt-Turfan. AM 9. 1933. 129-140.
— und R. RACHMATI: Uigurische Bruchstücke über verschiedene Höllen. UJb 15. Berlin-Leipzig 1935. s. 389-402.
— und G.R. RACHMATI: Türlü cehennemler üzerine Uygurca parçalar. Türkiyat mecmuası 4. 1937. 251-264.
— und Annemarie VON GABAIN: Ein uigurisches Fragment über den manichäischen Windgott. UJb 8. 1928. 248-256.
— und Annemarie VON GABAIN: Uigurische Studien. UJb 10. 1930. 193-210.

BATMANOV, I.A. und A.Č. KUN: Pamjatniki drevnetjurkskoj pis'mennosti Tuvy, I. Kyzyl'skij gosudarstvennyj pedagogičeskij Institut. Kyzyl 1963. 68 s.
— und A. Č. KUN: do. II. do. Kyzyl 1963. 43 s.
— do. III. ibd. Kyzyl 1965. 32 s.
— Z.B. ARAGAČ[I] und G.F. BABUSKIN: Sovremennaja i drevnjaja Eniseika. AN Kirgizskoj SSR i Tuvinskij naučno-issledovatel'skij institutu jazyka, lit. i istorii. Frunze 1962. 249 s.
— Sledy govorov v jazyke pamjatnikov Orchono-enisejskoj pis'mennosti. Kazanskij ordena trudovogo krasnogo znameni gosudarstvennyj universitet, Problemy tjurkologii i istorii Vostokovedenija. Kazan 1964. s. 116-125.

BAZIN, L.: L'inscription d'Uyuq-Tarlïq (Iénisséï). AO 22; 1957. s. 1-7.

BERNŞTAM, A.N.: Runičeskaja nadpis' v ujgurskoj rukopisi. ZIV 7. Leningrad 1939. s. 303-305.
— Ujgurskie juridičeskie dokumenty. Prob istoč. Leningrad 1940. s. 61-84.
— Drevnetjurkskoj pis'mo na r. Lene. Ep. Vost. 4.1951. s. 76-86.
— Drevnetjurkskie runičeskie nadpisi iz Fergany. Ep. Vost. 11.1956. s. 54-58.

— Novye drevnetjurkskie i kitajskie epigrafičeskie nachodki. Ep. Vost. 12.1958. s. 67-70.
— Ujgurskaja nadpis' iz Erši (Fergana). Ep. Vost. 6. 1952. 101-105.
— Ujgurskaja epigrafika Semireč'ja. Ep. Vost. I. 1947. s. 33-37. II: 1948. s. 107-113.

BONAPARTE, Prince Roland: Documents de l'époque mongole des XIIIe et XIVe siècles. Paris 1895.

BOMBACI, A.: On ancient Turkish dramatic performances. Aspects of Altaic civilization, ed. D. Sinor. Bloomington 1963. s. 87-117.
— Qutluγ bolzun! A contribution to the history of the concept of 'fortune' among the Turks. (Part one). UAJb 36. 1965. 284-291.
— Qutluγ bolzun. (Part two). UAJb 38. 1966. 13-43.

BOYER, A.M.: Note sur le manuscrit sanskrit-ouigour en brāhmī de la mission Grünwedel. Le Muséon 7.1906. s. 103-108.

BROCKELMANN, Carl: Hofsprache in Altturkestan. Festschrift für Schrijnen. Nymwegen-Utrecht 1929. s. 222-227.
— Altturkestanische Volksweisheit. OZ 8. 1920. s. 49-73.
— Altturkestanische Volkspoesie I. Asia (Probeband) 1923. s. 3-24.
— do. II. AM 1924. s. 24-44.
— Maḥmūd al Kāšgharīs Darstellung des türkischen Verbalbaus. KSz 18.. 1919. s. 29-49.
— Maḥmūd al Kāšgharī über die Sprachen und Stämme der Türken im 11. Jahrhundert. KCsA 1.1921. s. 26-40.
— Zu den alttürkischen Inschriften aus dem Jenisseigebiet. UAJb 24. Wiesbaden 1951. s. 137-142.
— Osttürkische Grammatik der islamischen Litteratursprachen Mittelasiens. Leiden 1954, 8. 429 s.

BÜHLER, J.G.: Indische Paläographie von cr. 350 a. Chr.-cr. 1300 p. Chr. Straßburg 1896.

CAFEROĞLU, Ahmet: Eski Uygur Türkçesi sözlüğü. (İstanbul) 1968. (Türk dil kurumu yayınları 260).

ÇAĞATAY, Saadet Ş.: Altun yaruk'tan iki parça. I. Küü Tav'ın canlıları öldürdüğünden dolayı gördüğü ceza. II. Üç prensle pars hikâyesi (Prens Maḥasatvi). Ankara 1945. (Ankara Üniversitesi dil ve tarih-coğrafya fakültesi yayınları 46. Türk dili ve edebiyatı enstitüsü 7).
— Türk lehçeleri örnekleri. VIII yüzyıldan. XVIII yüzyıla kadar yazı dili. Ankara 1950. (Ankara Üniversitesi dil ve tarih-coğrafya fakültesi yayınları 62. Türk dili ve edebiyatı enstitüsü 9).

CHWOLSON, D.: Syrisch-nestorianische Grabinschriften aus Semirjetschie; Beilage: W. Radloff, Über das türkische Sprachmaterial dieser Grabinschriften. Mém. Ac. S. Petersburg 1890, 2. 168 s.; N.F.: ibd. 1897. 62 s.

CLAUSON, Gerard: Early Turkish astronomical terms. UAJb 35. 1964. 350-368.

— Notes on the "Irk bitig". UAJb 33. 1961. s. 218-225.

— Some notes on the inscription of Toñuquq. Studia Turcica. Budapest 1971. s. 125-132.

COQ, Albert von LE: Ein christliches und ein manichäisches Manuskriptfragment in türkischer Sprache aus Turfan (Chinesisch-Turkistan). SBAW 1909, 68. 1202-1218.

— Handschriftliche uigurische Urkunden aus Turfan. Túrán 1918. 449-460.

— Köktürkisches aus Turfan. (Manuskriptfragmente in köktürkischen "Runen" aus Toyok und Idiqut-Schähri [Oase von Turfan]). SBAW 1909, 41. 1047-1061.

— Kurze Einführung in die uigurische Schriftkunde. MSOS, 1919. Westasiatische Studien; 93-109.

— Ein manichäisches Buch-Fragment aus Chotscho. Festschrift Vilhelm Thomsen. Leipzig 1912. 145-154.

— Ein manichäisch-uigurisches Fragment aus Idiqut-Schahri. SBAW 1908, 19. 398-414.

— Türkische Manichaica aus Chotscho. I. Berlin 1912 (ABAW 1911. Anhang).

— Türkische Manichaica aus Chotscho. II. Berlin 1919. (ABAW 1919, 3).

— Türkische Manichaica aus Chotscho. III. Nebst einem christlichen Bruchstück aus Bulayïq. Berlin 1922. (ABAW 1922, 2).

— Dr. Stein's Turkish Khuastuanift from Tunhuang, being a Confession-prayer of the Manichaean Auditores. JRAS 1911. s. 277-314.

— Chuastuanift, ein Sündenbekenntnis der manichäischen Auditores. ABAW 1910, Anhang. Berlin 1911. 43 s.

CSONGOR, B.: Chinese in the Uighur script of the T'ang-Period. Acta Or. Hung 2. Budapest. s. 73-121.

DENY, J.: Grammaire de la langue turque (dialecte osmanli). Bibl. de l'Ecole des Langues Orientales Vivantes. Paris 1921. 1216 s.

DOERFER, Gerhard: Bemerkungen zur Methodik der türkischen Lautlehre. OLZ 66. 1971. 325-344.

DONNER, O.: Sur l'origine de l'alphabet turc du nord de l'Asie. JSFOu, 1906. 71 s.

— Wörterverzeichnis zu den Inscriptions de l'Iénisséi. Helsingfors 1892. 69 s.

— K. DONNER-M. RÄSÄNEN: Zwei neue türkische Runeninschriften. JSFOu 45. 1931. 7 s.

DŽUMAGULOV, Çetin: Epigrafika Kirgizii, I. AN Kirg. SSR, Inst. jazyka i lit., Sektor Tjurkologii. Frunze 1963. 81 s.

— Die syrisch-türkischen (nestorianischen) Denkmäler in Kirgisien; ins Deutsche übertragen von peter Zieme. Deutsche Akad. d. Wiss., Inst. für Orientforschung, Mitt. des Inst. für Orientforschung 14. Berlin 1968. s. 470-480.

Ergebnisse der deutschen Turfan-Forschung, Sprachwissenschaftliche Ergebnisse der deutschen Turfan-Forschung, Text-Editionen und Interpretationen von A.v. Le Coq, F.W.K. Müller, W. Bang, A.v. Gabain, G.R. Rachmati, V. Thomsen; gesammelte Berliner Akademieschriften 1908-1938, mit Vorwort von G. Hazai. Leipzig 1972. 2 Bde.: 623 s., 25 Tafeln; 411 s., 17 Tafeln.

FÊNG, Chia-shêng: Yüan-tai Wei-wu-êrh wên ch'i-yüe êrh chung [Zwei Kontrakte auf Uigurisch aus der Yüan-Dynastie]. Li-shĭ yen-chiu [Historische Forschungen]. Peking 1954. 119-131.

— und E. TENIŠEV: Tri novych ujgurskich dokumenta iz Turfana. Problemy Vostokovedenija, ANSSSR, Inst. Vost. Inst. kitaevedenija, Inst. Afriki Nr. 3. Moskau 1960. s. 141-149.

FOY, K: Die Sprache der türkischen Turfan-Fragmente in manichäischer Schrift I. SBAW 1904. s. 1389-1403.

— Türkische Vocalstudien, besonders das Köktürkische und Osmanische betreffend. MSOS, Westasiatische Studien. Berlin 1900. s. 180-217.

FRANCKE, A.H.: The similarity of the Tibetan to the kashgar-Brahmi alphabet. Mem. of the Asiat. Soc. of Bengal. Kalkutta 1905. s. 43-45.

GABAIN, Annemarie von: Alt-türkisches Schrifttum. SDAW. Berlin 1950. 24 s.

— Die Drucke der Turfan-Sammlung. SDAW. Berlin 1967. 40 s.

— Alttürkische Datierungsformen. UAJb 27. 1955. 191-203. Türk. çev.: Atatürk Üniversitesi Yıllığı 1962. s. 1-14

— Inhalt und magische Bedeutung der alttürkischen Inschriften. Anthropos 48. 1953. 537-556.

— Maitrisimit. Faksimile der alttürkischen Version eines Werkes der buddhistischen Vaibhāṣika-Schule. [I]. In Faksimile hrsg. von Annemarie v. Gabain. Mit einer Einleitung von Helmuth Scheel. Wiesbaden 1957. 113 Tafeln, 69 s.

— Maitrisimit. Faksimile der alttürkischen Version eines Werkes der buddhistischen Vaibhāṣika-Schule. II. In Faksimile hrsg. von Annemarie v. Gabain mit einem Geleitwort von Richard Hartmann, Berlin 1961. 93 s. Tafel 114-227.

— Die Pronomina im Alttürkischen. ZDMG 100. 1950. 581-591.

— Steppe und Stadt im Leben der ältesten Türken. Der Islam 29. 1949. 30-62.

— Türkische Turfan-Texte VIII. Texte in Brāhmīschrift. Berlin 1954. (ADAW 1952, 7). 105 s.

— und Werner WINTER: Türkische Turfantexte IX. Ein Hymnus an den Vater Mani auf "Tocharisch" B mit alttürkischer Übersetzung. Berlin 1958. (ADAW 1956, 2.) 45 s.

— Die uigurische Übersetzung der Biographie Hüen-tsangs. I. Bruchstücke des 5. Kapitels. Berlin 1935. (Aus: SBAW 1935, 7. 151-180).

— Briefe der uigurischen Hüen-tsang-Biographie. Berlin 1938. (Aus: SBAW 1938, 29. 371-415.)

— Primäre und Sekundäre Kasus im Alttürkischen. Studies in General and Oriental Linguistics, Festschrift für Sh. Hattori. Tokyo 1970. s. 131-137.

GAUTHIOT, R.: De l'alphabet sogdien. JA, sér. 10, t. 17. 1911. s. 81-95.

GIRAUD, René: L'inscription de Baïn Tsokto. Paris 1961. 165 s.

GRØNBECH, K.: Der türkische Sprachbau. Kopenhagen 1936. 182 s.

HAMILTON, James: Un acte ouïgour de vente de terrain provenant de Yar-khoto. Turcica 1.1969. s. 26-52.

— Le conte bouddhique du Bon et du Mauvais prince en version ouigoure, texte établi, traduit et commenté. Mission Paul Pelliot, Manuscrits ouigours de Touen-Houang. Paris 1971. 204 s.

HANEDA, Tôru: A propos d'un texte fragmentaire de prière manichéenne en ouigour provenant de Turfan. Mem. of the... Toyo Bunko, 6. tokyo 1931. s. 1-21.

— Uigur yakuhon Anne no kusharon jitsugi so (Erläuterungen zu der uig. Übersetzung von Sthiramati's Kommentar zu Vasubandhu's Abhidharmakośa). Shiratori hakase kanreki kinen tōyōshi ronsō (Festschrift zum 60. Geburtstag von Dr. Shiratori). Tokyo 1925. 48 s.

— Uiguru ẏaku hokekyō daibadatta hin (Uig. Bruchstück aus dem Miao-fa lien-hua king, B. Nanjio Nr. 134). Niraku sōsho 4. s. 113-119. 1913. Nachdruck; Haneda, T., Recueil des oeuvres posthumes, Bd. II. Oriental Research series 3, Part 1. Kyoto 1957. s. 143-147.

HANEDA, Akira und N. YAMADA: A list of the manuscript remains in Uigur script preserved in the Ryukoko Library (auf Japanisch). Monumenta Serindica 4. Kyoto 1961. s. 171-206.

HAZAI, G. und P. ZIEME: Fragmente der uigurischen Version des "Jin'gangjing mit den Gāthās des Meisters Fu", nebst einem Anhang von T. Inokuchi. Berliner Turfantexte I, DAW. Berlin 1971. 86 s., 40 Tafeln.

— Ein buddhistisches Gedicht aus der Berliner Turfan-Sammlung. Acta Or. Hung. 23. 1970. s. 1-21.

HENNING, W.B.: A fragment of the Manichaean hymncycles in old Turkish. AM, N.S. 7.1959. s. 122-124.

— Soghdische Miszellen. BSOS 8. 1935-1937. s. 583-588.

HERRFAHRDT, H.: Das Formular der uigurischen Schuldurkunden. Zeitschr. f. vergleichende Rechtswissenschaft, 48. Stuttgart 1934. s. 93-103.

HIRTH, F.: Chinese equivalents of the letter "R" in foreign names. Journal of the China Branch of the RAS, 21. London 1886. s. 214-223.

HOERNLE, R.: A report on the British collection of antiquities from Central Asia, with 13 facsimile plates, 3 tables and 6 woodcuts. Journal of the Asiatic Society of Bengal. Kalkutta 1901 (1902) (Tabelle II, 'Literary Central-Asian, slanting' ist der Form des für das Uigurische gebrauchten Brāhmī am ähnlichsten.)

HOVDHAUGEN, E.: Turkish words in Khotanese texts, a linguistic analysis. Norsk Tidsskrift for Sprogvidenskap 24. Oslo 1971. s. 163-209.

HUANG, Wen-pi: T'u-lu-fan k'ao-ku-ki (Turfanforschung). Peking 1954 (keine durchlaufende Paginierung).

INAN, Abdülkadir: Ongon ve töz kelimeleri hakkında. Türk tarih, archeologiya ve etnografya dergisi 2; Istanbul 1934. s. 274-285.

Inscriptions de l'Orkhon, rec. par l'expédition finnoise 1890 et publ. par la Société finno-ougrienne. Helsingfors 1892. 49, 48 s., 66 Tafeln.

Inscriptions de l'Iénisséi, rec. et publ. par la Soc. Finlandaise d'Archéologie. Helsingfors 1889. 17 s., 32 Tafeln.

ISHAKI, S. (= S. ÇAĞATAY): Denominale Verbildungen in den Türksprachen. Orientalia 1933. 49 s.

ISHIHAMA, Juntarô: A fragment of the Uighur version of Samantabhadracaryāpranidhana. Haneda Volume. 1950. s. 63-73 (auf Japan.; engl. Res.: 2 s.).

JADRINTSEF, N.M.: Anciens caractères trouvés sur des pierres et des ornements au bord de l'Orkhon. Petersburg 1890.

JARRING, G.: Studien zu einer osttürkischen Lautlehre. Lund-Leipzig 1933, 15. 53 s.

JUNKER, H.: Türkisch Šimnu "Ahriman". UJb 5. Berlin 1925. s. 49-55.

KARAMANLIOĞLU, A.F.: "silik" sözü üzerine. Türk kültürünü araştırma enstitüsü, Reşid Rahmeti Arat için. Ankara 1966. s. 320-322.

KLAPROTH, J.: Abhandlungen über die Sprache und Schrift der Uiguren. Paris 1820.

KLJAŠTORNYJ, S.G.: Runičeskaja nadpis' iz voročnoj Gobi. Studia Turcica. Budapest 1971. s. 249-258.

— K voprosu o podlinnosti drevnetjurkskoj nadpisi s imenem Čingiz-chana. ANSSSR, Problemy Vostokovedenija 1. Moskau 1960. s. 173-175.

— Moneta s runičeskoj nadpis'ju iz Mongolii. Tjurkologičeskij sbornik 1972. ANSSSR, Inst. Vostokovenija, Moskva 1973, s. 334-338,

KONOW, S.: Ein neuer Saka-Dialekt. SBAW 1935. s. 772-823.

KOTWICZ, W.: Les pronoms dans les langues altaiques. Polska Akad. Umiej., Prace Kom. Orj. Nr. 24. Krakau 1936. 80 s.

— und A. SAMOILOVITCH: Le monument turc d'Ikhekhuchotu en Mongolie cetrale. Rocz. Or. 4. Lemberg 1928. s. 60-107.

KOWALSKI, T.: Zur semantischen Funktion des Plural-Suffixes *-lar, -lär* in den Türksprachen. Polsk. Akad. Um., Prace Kom. Or. 25. Krakau 1936. 34 s.

— , ed. A.v. GABAIN: Türkische Turfantexte X. ADAW, Berlin 1959. 60 s.

KYZLASOV, L.R.: O naznačenii drevnetjurkskich kamennych izvajanij, izobražajuščich ljudej. ANSSSR, Moskau 1964. Sov. archeologija 2. s. 27-39.

— Novyj pamjatnik Enisejskoj pis'mennosti. ANSSSR, Sov. Ethnografija 2. Moskau 1965. s. 104-113.

LEWICKI, M.: O tekście sanskrycko-tureckim w pismie brāhmī, wydanym przez Stönnera (Zu einem skr.-türk. Text in Br.-Schrift, hrsg. von Stönner). Rocz. Or. 12. Lemberg 1936, s. 194-206.

LIDZBARSKI, M.: Die Herkunft der manichäischen Schrift. SBAW 1916. s. 1213-1222.

LIGETI, L.: Notes sur le colophon du "Yitikän sudur". Asiatica, Festschrift Friedrich Weller. Leipzig 1954. 397-404.

— Sur quelques transcriptions sino-ouigoures des Yuan. UAJb 33. 1961. s. 235-244.

— Sur un passage du Rājāvavādakasūtra ouigour. Németh armaganı. Ankara 1962. s. 319-330.

— Un vocabulaire sino-ouigour des Ming. Le Kao-tch 'ang-kouan yi-chou du bureau des traducteurs. Acta or. Hung. 19. Budapest 1966. s. 117-199. 257-316.

— Glossaire supplémentaire au vocabulaire sino-ouigour du bureau des traducteurs. Acta or. Hung. 22. Budapest 1969. s. 1-49, 191-243.

— Autour du Säkiz yükmäk yaruq. Studia Turcica. Budapest 1971. s. 291-319.

MALOV, Sergey E.: Dva ujgurskich dokumenta. Iz rabot Vostočnogo Fakul'teta Sredne-Aziatskogo Gosud. Univ., Taškent 1927. s. 387-394.

— Sitātapatrā-dhāranī ve ujgurskoj redakcii. Doklady ANSSSR. 1930-B. s. 88-94.

— Drevnetureckie nadgrobija s nadpisjami bassejna r. Talaş. Izv. A.N. SSSR 1929. s. 799-806.

— Novyje pamjatniki s tureckimi runami. Inst. jazyka i myšlenija N. Ja. Marra v SSSR., jazyk i myslenie 6-7. s. 251-279.

— Ujgurskije rukopisnye dokumenty ékspedicii S.F. Oldenburga. Zap. Inst. Vost. ANSSSR 1. Leningrad 1932. s. 129-149.

— Materialy po ujgurskim narečijam Sin-dzjana. Sbornik v čest'ak. S.F. Oldenburga. s. 307-322.

— Obrazcy drevnetureckoj pis'mennost, s predisloviem i slovarum. Izdanie Vost. Fakul'teta sredneaziatskogo Gosud. Univ. Taškent 1926.

— Talasskie èpigrafičeskie pamjatniki. Materialy Uzkomstarisa, Vyp. 6-7. Moskau-Leningrad 1936.

— Enisejskaja pis'mennost' Tjurkov; teksty i perevody. ANSSSR, Inst. Jaz. Moskau-Leningrad 1952. 116 s.

— Pamjatniki drevnetjurkskoj pis'mennosti, teksty i issledovanija. Moskau-Leningrad 1951. 451 s.

— Pamjatniki drevnetjurkskoj pis'mennosti Mongolii i Kirgizii. ANSSSR, Inst. Jaz. Moskau-Leningrad 1959. 111 s.

MELIORANSKIJ, P.: Pamjatnik' v čest' Kjul-Tegina. Zap. vost. otd. imp. r. arch. obšč., Bd. 12. Petersburg 1899. 144 s.

MIRONOV, N.D.: Kuchean studies I. Indian loan-words in Kuchean. Rocz. or. 6. 1928/29. s. 89-169.

MISTELI, F.: Der altaische Sprachtypus, Fragmente einer Neubearbeitung von H. Steinthals "Charakteristik der hauptsächlichsten Typen des Sprachbaues". Basel 1883. 23 s.

MORI, Masao: A study on Uygur documents of loans for consumption. Mem. of the Toyo Bunko 20. Tokyo 1961. s. 111-148.

— do. (auf Japanisch:) Monumenta Serindica 4. Kyoto 1961. s. 221-254.

MURAYAMA, S.: Zwei Manuscripte aus Ost-Turkistan. CAJ 4. 1958. s. 279-288.

MÜLLER, Friedrich Wilhelm Karl: Beitrag zur genaueren Bestimmung der unbekannten Sprachen Mittelasiens. SBAW 1907, 53. 958-960.

— Ein Doppelblatt aus einem manichäischen Hymnenbuch (Maḥrnâmag). Berlin 1913. (ABAW 1912).

— Der Hofstaat eines Uiguren-Königs. Festschrift Vilhelm Thomsen. Leipzig 1912. 207-213.

— und E. SIEG: Maitrisimit und "Tocharisch". SBAW 1916, 16. 395-417.

— Tochri und Kuišan (Küšän). SBAW 1918; 566-586.

— Uigurica. [I.] 1. Die Anbetung der Magier, ein christliches Bruchstück. 2. Die Reste des buddhistischen "Goldglanz-Sūtra". Ein vorläufiger Bericht. Berlin 1908. (ABAW 1908, 2.)

— Uigurica II. Berlin 1911. (ABAW 1910, 3.)

— Uigurica III. Uigurische Avadāna-Bruchstücke (I-VIII) Berlin 1922. (ABAW 1920, 2).

— Uigurica IV. Hrsg. von A. von Gabain. Berlin 1931. (Aus: SBAW 1931, 24. 675-727.)

— Handschriftenreste in Estrangelo-Schrift aus Turfan, Chin.-Turkestan II. ABAW 1904. 117 s.

— Ein uigurisch-lamaistisches Zauberritual aus den Turfanfunden. SBAW 1928. s. 381-386.

— , hrsg. von W. Lentz: Soghdische Texte II. SBAW 1934. s. 504-606 (enthält auch einen uig. Text).
— Uigurische Glossen. OZ 8. 1919-1920. s. 310-324.
— Zwei Pfahlinschriften aus den Turfanfunden. ABAW 1915. 38 s. 1 Tafel.
NASILOV, D.M.: O nekotorych pamjatnikach Minusinskogo Muzeja. ANSSSR, Narody Azii i Afriki 6. Moskau 1963. s. 124-129.
— K voprosu o perifrastičeskich sposobach glagola v Drevnetjurkskich jazykach. ANSSSR, Voprosy jazykoznanija 3. Moskva 1960. s. 93-97.
NASILOV, V.M.: Imena v ujgurskom jazyke. Inst. Meždunarodnych otnošenija, Voprosy jazyka i literatury Stran Vostoka. Moskau 1958. s. 5-30.
— Jazyk Orchono-Enisejskich pamjatnikov. ANSSSR, Inst. Vostokovedenija, Jazyki zarubežnogo Vostoko i Afriki. Moskau 1961. 87 s.
— Drevne-Ujgurskij jazyk. ANSSSR, Jazyki zarubežnogo Vostoka i Afriki.Moskau 1963. 121 s.
NÉMETH, J.: Zur Erklärung der Orchoninschriften. Giese-Festschrift. 1941. s. 35-45.
— Die köktürkischen Grabinschriften aus dem Tale des Talas in Turkestan. KCsA 2, Budapest 1921-1925. s. 134-143.
— Die türkisch-mongolische Hypothese. ZDMG 1912. s. 549 v.d.
— Zur Kenntnis des geschlossenen e im Türkischen. KCsA 1, Ergänzungsband. Budapest-Leipzig 1939. s. 515-531.
— Über alttürkische Sternennamen. Acta ling. Acad. scient. Hungaricae 18. Budapest 1968. s. 1-6.
ONOGAWA, H.: A translation into Japanese of the Ongin Inscription, with an introduction, annotation and a vocabulary. Haneda Volume 1950. (Auf Japanisch, mit engl. Rés.) s. 431-450.
ORKUN, Hüseyin Namık: Eski Türk yazıtları, 4 cilt. 1936, 1939, 1940, 1941.
PELLIOT, P.: La version ouigoure de l'histoire des princes Kalyāṇaṃkara et Pāpaṃkara. TP, Leiden 1914. s. 225-272.
POPPE, N.: Altaisch und Urtürkisch. UJb 1926. s. 94-121.
— Grammar of Written Mongolian, Wiesbaden 1954, 15. 195 s.
RACHMATULLIN, G.R., bk. Rahmeti.
RADLOFF, W.: Phonetik der nördlichen Türksprachen. Leipzig 1882. 318 s.
— Die vorislamitischen Schriftarten der Türken und ihr Verhältnis zu der Sprache derselben. Bull. Ac. imp. Sc. Petersburg 1908. s. 834-856.
— Alttürkische Studien. Bull. Acad. imp. Petersburg. I.: 1909 s. 1213-1220; II.: 1910, s. 217-228; III.: 1910, s. 1025-1036; IV.: 1911, s. 305-326; V.: 1911, s. 427-452; VI.: 1912, s. 747-778.
— Atlas der Altertümer der Mongolei. Petersburg 1892-1899. 118 Tafeln.

— Die alttürkischen Inschriften der Mongolei. Petersburg 1895. 11, 460 s.; N.F., nebst einer Abhandlung von W. Barthold: Die historische Bedeutung der alttürkischen Inschriften. Petersburg 1897. 7, 181, 36 s.; Zweite Folge, nebst zwei Abhandlungen: F. Hirth, Nachworte zur Inschrift des Tonjuquq; W. Barthold, Die alttürkischen Inschriften und die arabischen Quellen. Petersburg 1899. 24, 122, 140, 28 s.
— Uigurische Schriftstücke, A. Grünwedel, Bericht über archäol. Arbeiten. Münchener Akademie 1905. s. 181-195.
— Ṭišastvustik, ein in türk. Sprache bearbeitetes buddhistisches Sūtra; nebst: Baron A. v. Staël-Holstein: Bemerkungen zu den Brāhmīglossen des Ṭišastvustik-Manuscripts. Bibl. Buddhica 12. Petersburg 1910. 8, 143 s.
— Chastuanit, das Bußgebet der Manichäer. Petersburg 1909. 6, 51 s.
— Nachträge zum Chuastuanit (Chuastuanvt), dem Bußgebet der Manichäer. Bull. Ac. Petersburg 1911. s. 867-896.
— Kuan-ši-im Pusar; eine türk. Übersetzung des 25. Kapitels der chinesischen Ausgabe des Saddharmapuṇḍarīka. Bibl. Buddhica 14. Petersburg 1911. 8, 119 s.
— und S.E. MALOFF, Suvarṇaprabhāsa (uig. Redaktion). Bibl. Buddhica 17, 27. Petersburg 1913, 1930. 15, 723, 2, 256 s.
— Uigurische Sprachdenkmäler, Materialien nach dem Tode des Verfassers mit Ergänzungen herausgegeben von S. Malov. Leningrad 1928. 8, 305 s.
RAHMETI, G.R. (veya RACHMATULLIN, RACHMATI, sonra: ARAT): Die Hilfsverben und Verbaladverbien im Altaischen. UJb 1928. s. 1-24, 309-343.
— Zur Heilkunde der Uiguren, I.: SBAW 1930. s. 451-473. II.: SBAW 1932. s. 401-448.
— Uygurca yazılar arasında. Türk tarih, arkeologya ve etnografya dergisi 3. Istanbul 1936. s. 101-112. 1 Tafel.
— Uygur alfabesi: Muallim CEVDET Anniversary Volume, Istanbul, 1937, s. 665-690.
— Among the Uighur documents, II.: UAJb 36, 1964, s. 263-272.
— Eski Türk hukuk vesikaları. Türk kültürü araştırmaları 1. 1964. s. 5-53.
— Eski Türk şiiri. Ankara 1965 (Türk tarih kurumu yayınları 7, 45) 23, 438 s. Tafeln: s. 441-506.
— Türkische Turfan-Texte VII, mit sinologischen Anmerkungen von Dr. W. Eberhard. ABAW 1936, 12. Berlin 1937. 124 s., Tafeln.
RAMSTEDT, G.J.: Zwei uigurische Runeninschriften in der Nord-Mongolei. JSFOu 30, Helsingfors 1913. 63, 3 s.
— Four Uigurian documents. C.G. Mannerheim, Across Asia from West to East in 1906-1908, II, 12 s., einschliesslich 4 Tafeln. Helsinki 1940; Neudruck: Oosterhout N.B. 1969.

RAQUETTE, G.: Eastern Turki Grammar. MSOS 1912-1914. 73, 99, 63 s.

RÄSÄNEN, M.: Beiträge zu den türkischen Runeninschriften. Stud. Or. 17. 1956. 6, 7 s.

— Zu dem türkischen Runeninschrifteintrag in der uigurischen Übersetzung des buddhistischen Sutra Säkiz Yükmäk. Stud. Or. 6. Helsinki 1936. 2 s.

REUTER, I.N.: Bemerkungen über die neuen Lautzeichen im Tocharischen. Stud. Or. 1925. s. 194-237.

RÖHRBORN, Klaus: Kausativ und Passiv im Uigurischen. CAJ 16. 1972. s. 70-77.

— Eine uigurische Totenmesse. Text, Übersetzung, Kommentar. DAWB, Zentralinst. für Alte Gesch. und Arch., Schriften zur Gesch. und Kultur des Alten Orients 4, Berliner Turfantexte 2. 64 s., 64 Tafeln.

RYGDYLON, E.R.: K drevnetjurkskim runam Pribajkal'ja. Ep. Vost. 8. 1953. s. 86-90.

— Podkuninskaja runičeskaja nadpis'. Ep. Vost. 11. 1956. s. 59-62.

— Novye runičeskie nadpisi Minusinskogo kraja. Ep. Vost. 4. 1951. s. 87-93.

SALONEN, Armas: Über den syntaktischen Gebrauch der Flexionsendungen der Nomina im Uigurischen. JSFOu 49. 1937. s. 18-28.

SAMOJLOVIČ, A.N.: Materialy dlja ukazatelja literatury po enisejsko-orchonskoj pis'mennosti. Trav. de la Sous-Section de Troitzkossawsk-Kiahta, Sect. du pays Amour de la Soc. Imp. Russe de Géographie 15. 1912, (1914). s. 55-80.

— Novye tjurkskie runy iz Mongolii. ION ANSSSR, 1934, (1935).

ŠČERBAK, A.M.: Grammatičeskij očerk jazyka tjurkskich tekstov X-XIII vv. iz Vostočnogo Turkestana. ANSSSR, inst. jaz. Moskau-Leningrad 1961. 204 s.

— Ešče raz o monetach s runičeskimi nadpisjami iz Minusinska. Vestnik drevnej istorii 1960. s. 139-141.

SCHAEDER, H.H.: Die islamische Lehre vom vollkommenen Menschen, ihre Herkunft und dichterische Gestaltung. ZDMG 1925. s. 192-268.

SCHINKEWITSCH, J.: Rabγūzis Syntax. MSOS, Westas. Studien. Berlin 1927. 101 s.

ŠIRALIEV, M.Š.: Ob etimologii deepričastij formy na-*yban, -ibän, -uban, -übän.* ANSSSR, Vopr. jaz. 3. Moskau 1960. s. 98-99,

SINOR, D.:A középázsiai török buddhizmusról. KCsA 1939. s. 353-390.

SPRENGLING, M: Tonyukuk's epitaph: an old Turkish masterpiece. The American Journal of Semitic Lang. and Lit. 56,1. 1939.

STEIN, Sir Aurel: Fragment of a runic Turkish manuscript, Kao 0107, from Karakhoja. ders.: Innermost Asia. Oxford 1928. s. 1182-1183.

STÖNNER, H.: Zentralasiatische Sanskrittexte in Brāhmī-schrift aus Idykutšari, Chines. Turkestan, I. SBAW 1904. s. 1282-1291. II: SBAW 1904. 4 s.

— Über die kultur-und sprachgeschichtliche Bedeutung der Brāhmītexte in den Turfan-Handschriften. Zeitschr. f. Ethnologie. Berlin 1905. s. 415-420.

TEKIN, Şinasi: Buyan evirmek ('Sevâbın tevcihi'). Reşid Rahmeti Arat için, Türk kültürünü araştırma enstitüsü yayınları 19, Seri 1, sayı A2. Ankara 1966. s. 390-411.

— Die Kapitel über die Bewußtseinslehre im uigurischen Goldglansūtra (IX. und X.). Bearbeitet von K. Röhrborn und P. Schulz. Veröff. SUA 3. Wiesbaden 1971. 119 s.

— Uygur bilgini Singku Seli Tutung'un bilinmeyen yeni bir çevirisi üzerine. Türk dili araştırmaları yıllığı, Belleten. 1965. (1966). s. 29-33.

— Uygurca metinler, I.: Kuanṣiim pusar ('Ses işiten ilâh'). Vap ḥua ki atlığ nom çeçeki sudur (Saddharmapuṇḍarīkasūtra). Erzurum 1960, Atatürk Üniversitesi yayınları, Araştırmalar serisi, Edebiyat ve filoloi 2.

— Uygurlarda "boşluk" ve "mutlak hakikat" mefhumları hakkında. Atatürk Üniversitesi 1960 yıllığı. Erzurum 1961. Atatürk Üniversitesi yayınları 16. s. 79-87.

— Uygurlarda sevab tevcihi âdeti ve islâmlıktaki mevlid duâsı. İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Türk dili ve edebiyatı dergisi 12. 1962 (1963) s. 233-245.

— Abidarim Koşavardi şastr, Abhidharma-kośa-bhāṣyaṭikā Tattvārtha-nāma, The Uigur translation of Sthiramati's commentary on the Vasubandhu's Abhidarmakośaśāstra, text in facsimile with introduction. New York 1970. 28 s., 231 Tafeln.

TEKİN, Talât: A grammar of Orkhon Turkic. Indiana University Publication, Uralic and Altaic Series 69. Bloomington 1968. 419 s.

— Bir "Runic" harfin fonetik değeri hakkında. Türk kültürünü araştırma enstitüsü, Reşid Rahmeti Arat için. Ankara 1966. s. 412-417.

TEMİR, Ahmet: Uygurca *yme* sözü hakkında. Türk dil belleteni, Seri 3, 1949. s. 33-43.

— Die Konjunktionen und Satzeinleitungen im Alt-Türkischen. Oriens 9. Leiden 1956. s. 41-85, 233-280.

TENIŠEV, E.R.: Runičeskaja nadpis' na utese r. Čaryša (Altaj). Ep. Vost. 12. 1958. s. 62-66.

— und CHIA-SHENG FENG: Hui-hu wên Pin T'ung (Shan Pin) mai shên k'i san chung fu k'ung-su chu jên shu ('Drei Dokumente über den Verkauf eines Mannes durch Pin T'ung (Shan Pin) und Klage gegen den Herrn'). K'ao-ku hüe-pao 2, Peking 1958. s. 109-120.

— Grammatičeskij očerk Drevne-Ujgurskogo jazyka po sočineniju 'Zolotoj blesk'. Avtoref. (K). Leningradskij gosudarstvennij Universitet. Leningrad 1953. 16 s.

TEZCAN, Semih und Peter ZIEME: Uigurische Brieffragmente. Studia Turcica. Budapest 1971. s. 451-460.

THOMAS, F.W.: A Buddhist Chinese text in Brāhmī-script. ZDMG 91. s. 1-48.

THOMSEN, V.: Déchiffrement des inscriptions de l'Orkhon et de l'Iénissei, notice préliminaire. Bull. Ac. roy. Danemark 1893. s. 285-299.

— Inscriptions de l'Orkhon déchiffrées. MSFOu 1896. 224 s.

— Alttürkische Inschriften aus der Mongolei, in Übersetzung und mit Einleitung (aus dem Dänischen in den 'Samlede Afhandlinger' übersetzt von H.H. Schaeder). ZDMG 25, 1924. s. 121-175.

— Dr. M.A. Stein's mss. in Turkish "Runic" script from Miran and Tun-huang. JRAS 1912. s. 181-227.

— Ein Blatt in türkischer "Runen" Schrift aus Turfan. SBAW 1910. s. 296-306.

— Turcica, études concernant l'interprétation des inscriptions turques de la Mongolie et de la Sibérie. MSFOu 1916. s. 1-107.

— Sur le système des consonnes dans la langue ouigoure. KSz 2. s. 241-259.

— Une lettre méconnue des inscriptions de l'Iénissei. JSFOu 30. 1913-1918. 9 s.

TICHONOV, D.I.: Nalogi i nalogovye terminy v ujgurskom gosudarstve (Central'naja Azija. IX-XIV vv.). Učenye zapiski inst. vostokovenenija 16. 1958. s. 52-77.

TUGUŠEVA, L. Ju.: Three letters of Uighur princes from the ms. collection of the Leningrad section of the Institute of Oriental Studies. Acta or. Hungaricae 24. Budapest 1971. s. 173-187.

TUNA, Osman Nedim: Köktürk yazıtlarında "ölüm" kavramı ile ilgili kelimeler ve "kergek bol-" deyiminin izahı. 8. Türk dil kurultayında okunan bilimsel bildiriler, 1957. Türk dil kurumu yayınları 179. Ankara 1960. s. 131-148.

Uiguru yaku no kanmuryō jukyō (Uig. Bruchstück aus dem Kuan-wu-liang shou king, B. Nanjio Nr. 198). Niraku sōsho 1, 1912. s. 21-41.

VÁMBÉRY, A.: Noten zu den alttürkischen Inschriften der Mongolei und Sibiriens. MSFOu 1899. 199 s.

VLADIMIRCOV, V.: A propos d'Ötüken yïš. Comptes rendus Acad. sc. URSS 1929. s. 133-136.

— Notes sur les textes turcs anciens dits vieux-mongols. Comptes rendus Adac. Sc. URSS 1929. s. 189-296.

WLADIMIRTSOW, V., bk.: Vladimircov, V.

YAMADA, Nobuo: Uigur documents of sale and loan contracts brought by Otani expeditions. Appendix: The forms of the Uigur document of sales contract. Mem... of the Toyo Bunko 23. Tokyo 1964. s. 71-118.

— Uigur documents on trade and loan brought by the Otani expedition. Monumenta Serindica 4. Kyoto 1961. s. 207-220 (auf Japanisch).

— Four notes on several names for weights and measures in Uighur documents. Studia Turcica, Budapest 1971. s. 491-498.

— Uighur documents of slaves and adopted sons. Mem. of the Faculty of Letters, Osaka University, Bd. 16. Osaka 1972. s. 164-268, 12 Tafeln.

— Fragments of the mss. of T'ien-ti pa-yang shên chou ching in Uyghur. Tōyō Gakuhō 40. 1958. s. 79-97 (auf Japanisch).

ZIEME, Peter: Beiträge zur Erforschung des X^{v}āstvānīft. Mitt. des Inst. für Orientforschung 12,2. Berlin 1966-1967. s. 351-378.

— Ein manichäisch-türkisches Fragment in manichäischer Schrift. Acta Or. Hungaricae 23. Budapest 1970. s. 157-165.

— Ein manichäisch-türkisches Gedicht. Türk dili araştırmaları yıllığı, Belleten. 1968. (1969). s. 39-51.

— Manichäisch-türkische Texte (im Druck).

— Zwei Textergänzungen zu A.v. Le Coq's "Türkische Manichaica aus Chotscho III". Rocz. or. 32,2. 1969. s. 7-18.

— Die türkischen Yosïpas-Fragmente. Mitt. des Inst. für Orientforschung 14. Berlin 1968. s. 45-67.

— Ein uigurisches Sündenbekenntnis. Acta or. hungaricae 22. Budapest 1969. s. 107-121.

2. Coğrafya ve Tarih

AALTO, P.: Iranian contacts of the Turks in Pre-Islamic times. Studia Turcica. Budapest 1971. s. 29-37.

ABE, Takeo: Nishi Uiguru kokushi no kenkyū. Kyoto 1955. 573 s. (auf Japan).

— Where was the capital of the West Uigurs? Silver Jubilee Vol. of the Zinbun-Kagaku-Kenkyusyo. Kyoto 1954. s. 435-450

ABEL-RÉMUSAT, J.P., Foe koue ki, ou Relations des Royaumes bouddhiques. Paris 1836. 424 s.

— Histoire de la ville de Khotan. Paris 1820. 239 s.

ARAT, G.R. Rahmeti: Über die Orientations-Bezeichnungen im Türkischen. Aspects of Altaic civilization, ed. D. Sinor, Uralic and Altaic Series 23, Den Haag 1963, s. 177-195.

ARENDT, C.: Studien zur chinesischen Inschriftenkunde, I.: Kültegin. MSOS, Ostas, Studien 1901. 171 s.

ASSEMANI, J.S.: Bibliotheca orientalis Clementino-Vaticano. 1687-1768.

BAILEY, Sir Harold: Indo-Turcica. BSOS 1938. s. 289-302.

BANGUOGLU, Tahsin: Eski Türkçe bazı adlar üzerine. 10. Türk dil kurultayında okunan bilimsel bildiriler. Ankara 1964. 4 s.

— Uygurlar ve Uygurca üzerine. Türk dili araştırmaları yıllığı. Ankara 1958. s. 87-113.

BARTHOLD, W.: Turkestan down to the Mongol invasion; transl. by H.A.K. Gibb. London 1928. 513 s.

— Orta Asia türk ta'riḫi ḥaqqynda dersler. Konstantinopel 1927. 222, 19 s.

— 12 Vorlesungen über die Geschichte der Türken Mittelasiens; übers. von Th. Menzel. Berlin 1935. 278 s.

— Zur Geschichte des Christentums in Mittelasien bis zur mongolischen Eroberung, übers. von R. Stübe. 1901. 81 s.

— Očerk istorii Semireč' ja; 2. Ausg. hrsg. von A. Bernštam. Frunze 1943.

— Kirgizy, istoričeskij očerk; 2. Ausg. hrsg. von A. Bernštam. Frunze 1942 (Analyse der [kirgiz.] Inschriften vom Jenisei).

BAZIN, L.: Le concept d' "année d'age" chez les peuples turcs anciens. Journal de psychologie normale et pathologique. 1959. s. 41-59.

BEAL, S.: Travels of Fah-hian and Sung-yün. London 1869. 73, 208 s.

BERNŠTAM, A.N.: Tjurgešskie monety. Ermitage TOV, 2. 1940. s. 105-111.

— K semantike termina *oγul* "syn". JaM, 9. Moskau-Leningrad 1940. s. 95-100.

— Pamjatniki stariny Talasskoj doliny. Alma-Ata 1941.

— Social'no-ekonomičeskij stroj orchono-enisejskich tjurok VI-VIII rekov. Vostočno-tjurkskij kaganat: Kyrgyzy. Moskau-Leningrad 1946. TIV 45. 207 s., 2 Karten.

— Novyj tip tjurgešskich monet. Tjurkologičeskij sbornik 1.1951. s. 68-72.

BLEICHSTEINER, Robert: Zeremonielle Trinksitten und Raumordnung bei den turko-mongolischen Nomaden. Archiv für Völkerkunde 6/7. s. 181-208.

BOMBACI, A.: The husbands of princess Hsien-li Bilgä. Studia Turcica. Budapest 1971. s. 103-123.

BOODBERG, P.A. (d.h. Baron Peter Budberg): Marginalia to the histories of the Northern Dynasties. HJAS 3.: 1938 s. 223-253; 4.: 1939, s. 230-283.

— Two notes on the history of the Chinese Frontier. HJAS 1: 1936. s. 283-307.

— Ting-ling and Turks. Sino-Altaica 2 (5). Berkeley 1934.

BOSWORTH, C.E. and Sir Gerard CLAUSON: al-Xwārazmī on the peoples of Central Asia (nach 977). JRAS 1965. s. 2-12.

BRETSCHNEIDER, F.: Mediaeval researches from Eastern Asiatic sources: Fragments towards the knowledge of the geography and history of Central and Western Asia from the 13th to the 17th century; 2 Bde. London 1910. 334, 352 s.

— Notices of the Mediaeval geography and history of Central and Western Asia. London 1876. 5, 233 s.

— Notes on Chinese mediaeval travellers to the West. Shang-hai 1875. 3, 130 s.

BUDGE, Sir E.A. Wallis: The monks of Kûblâi Khân, Emperor of China. London 1928. 16, 335 s.

CAFEROĞLU, Ahmet: Tukyu ve Uygurlarda han unvanları. Türk hukuk ve iktisat tarihi mecmuası 1.1931. s. 105-119.

ÇANDARLIOĞLU, G.: Sarı Uygurlar ve Kansu bölgesi kabileleri (9.-11. asırlar); İstanbul Üniv. Edebiyat Fakültesi, Tarih bölümü. 1967 15, 190 s.

CHAVANNES, E.: Documents sur les Tou-kiue (Turcs) occidentaux. Sbornik AN. Petersburg 1903. 378 s.

— Notes additionelles sur les Tou-kiue (Turcs) occidentaux. TP 1904. 110 s.

— Notes sinologiques. 1.: L'itinéraire de Ki-ye. 2.: Un passage d'un édit de Boulantu khan. BEFEO 1904. 8 s.

— Voyage de Sung-yün dans l'Udyāna et le Gandhāra. BEFEO 1903. 63 s.

— Les pays d'Occident d'après le Heou Han chou. TP 1907. 88 s.

— Les pays d'Occident d'après le Wei-Lio. TP 1905. s. 519-571.

— Le cycle turc des douze animaux. TP 1906. 74 s.

CHANG Sing-lang, Chung-si kiao t'ung shī k'o hui-pien ('Chinas Beziehungen zum Westen im Lauf der Geschichte'). Peking 1926. Fu-jên ta-hüĕ. 6 Bde.

CLAUSON, Sir Gerard, The geographical names in the Staël-Holstein scroll. JRAS 1931, s. 297 vd.

— The diffusion of writing in the Altaic world. Aspects of Altaic civilization, ed. D. Sinor. s. 139-144.

— The name Uyğur. JRAS 1963. s. 14-19.

CZAPLICKA, M.A.: The Turks of Central Asia in history and at the present day. Oxford 1918. 242 s.

CZEGLÉDY, K.: Čoγay-quzı, Qara-qum, Kök-öng. Acta or. Hung. 15. 1962. s. 55-69.

DÉVÉRIA, G.: La stèle funéraire de Kiuèh T'eghin, notice de Ye-lu-tchou. TP 2. 1891. s. 229-231.

DEGUIGNES, J.:Histoire générale des Huns, des Turcs, des Mongols et des autres Tartares occidentaux, ouvrage tiré des livres chinois. Paris 1756-1758. Deutsche Übersetzung Dähnert. 5 Bde. Greifswald 1768-1771.

DESMAISONS, Le Baron: Histoire des Moguls et des Tatares par Aboul-Ghâzi Bèhâdour khan. St. Petersburg 1874.

DIETERICH, K.: Byzantinische Quellen zur Länder- und Völkerkunde. Leipzig 1912. 42, 140, 7, 198 s.

DROUIN, E.: Sur quelques monnaies turco-chinoises des VIe, VIIe et VIIIe siècles. Revue numismatique 1891. s. 454-473.

EBERHARD, W.: Çin'in şimal komşuları, bir kaynak kitabı. Türkçeye çeviren: Nimet Uluğtuğ. Türk tarih kurumu yayınlarından 7, 9. Ankara 1942. 16, 281 s.

— Die Kultur der alten zentral und westasiatischen Völker nach chinesischen Quellen. Zeitschr. für Ethnologie 73. 1941. s. 215-275, mit Kartenskizze.

— Bir kaç eski türk unvanı hakkında. Türk tarih kurumu, belleten 35. Ankara 1945. s. 319-340.
— The foundation of Sha-t'o power in North-China, 10. century. Zeki Velidi Togan'a armağan. Istanbul 1955. 13 s.
ECSEDY, Hilda: Uigurs and Tibetans in Pei-t'ing (790-791 A.D.). Acta or. Hung. 17. Budapest 1964. s. 83-104.
— Old Turkic titles of Chinese origin. Acta or. Hung. 18. Budapest 1965. s. 83-91.
— Trade-and-war relations between the Turks and China in the second half of the 6th century. Acta or. Hung. 21. Budapest 1968. s. 131-180.
FA-HSIEN: The travels (399-414), übers. von H.A. Giles: Record of Buddhist kingdoms. Cambridge 1923. 16, 96 s.
FÊNG Chêng-kün: Si-yü ti-ming (Zentral-und Westasiatische geographische Namen der Vergangenheit in chin. Umschrift und historischer Identifizierung). Peking 1930. 66 s.
FERRAND, G.: Relations de voyages et textes géographique arabes, persans et turks, relatifs à l'Extrême-Orient du VIIIe au XVIIIe siècles. 2 Bde. 1913-1914. 13, 743 s.
FRANKE, Herbert: Geld und Wirtschaft in China unter der Mongolen-Herrschaft. Leipzig 1949. 171 s.
— Zur Datierung der mongolischen Schreiben aus Turfan (14. Jh.). Oriens 15. Leiden 1962. s. 399-410.
— Westöstliche Beziehungen im Zeitalter der Mongolen-herrschaft. Saeculum 19. 1968. s. 91-106.
FRANKE, Otto: Geschichte des chinesischen Reiches. 5 Bde. Berlin-Leipzig 1930-1952. 26, 431; 610; 576; 6, 595; 358 s.
— Eine chinesische Tempelinschrift. ABAW 1907.
— Beiträge aus chines. Quellen zur Kenntnis der Türkvölker und Skythen Zentralasiens. ABAW 1904. 111 s.
— Das Datum der chinesischen Tempelinschriften von Turfan. TP 1909. 8 s.
— und R. PISCHEL: Kaschgar und die Kharoṣṭhī. SBAW 1903. s. 184-196; 735-745.
FRANKE, Wolfgang: Zur Lage der vier Sari-Uigurischen Militärdistrikte An-ting, A-tuan, Ch'ü-hsien und Hantung in der frühen Ming-Zeit. Silver Jubilee Vol. of the Zinbun-Kagaku-kenkyusyo. Kyoto 1954 s. 121-128.
FUCHS, Walter: Das Turfangebiet. OZ. N.F. 3. s. 124-166.
— Huei ch'ao's Pilgerreise durch Nordwest-Indien und Zentral-Asien um 726. SBAW 1938. s. 426-469.
— Übersetzungstechnik. AM 6. 1930. s.84-103.
GILES, H.A.: A Chinese biographical dictionary. London 1898. 7, 1022 s.

GIRAUD, René: L'Empire des Turcs Célestes, Les règnes d'Elterich, Qapghan et Bilgä, 680-734. Paris 1960. 221 s.
GRAČ, A.D.: Voprosy datirovki i semantiki drevnetjurkskich tamgoobraznych izobraženij gornogo Kozla. Tjurkologičeskij sbornik 1972. ANSSSR, Inst. Vostokovedenija. Moskva 1973. s. 316-333.
GRONBECH, K.: Turkish inscriptions from Inner-Mongolia. Monumenta Serica. Peking 1939. s. 305-308.
— A Far Eastern branch of the Aramaean script. Indian Art and Letters 22,2. 1950. 7 s.
GROOT, J.J. M. de: Chinesische Urkunden, I.: Die Hunnen der vorchristlichen Zeit. Berlin-Leipzig 1921. 9, 304 s. 2 hrsg. von O. Framke: Die Westlande Chinas in der vorchristlichen Zeit. ibd. 1926. 233 s.
GROUSSET, R.: Histoire de l'Extrême-Orient; Bd. 2: La Chine (enthält u.a.:) Les T'o-pa et les T'ang. Bd. 3: L'empire mongol. 1929. 15, 770 s.
GYÖRFFY, G.: Die Rolle des *buyruq* in der alttürkischen Gesellschaft. Acta or. Hung. 11. Budapest 1960. s. 169-179.
HAMILTON, J.: Autour du manuscrit Staël-Holstein (925 n. Chr.). TP 46. Leiden 1958. s. 115-153.
— Toquz-oguz et On-uygur. JA 1962. s. 23-63.
— Les Ouighours à l'époque des Cinq-Dynasties d'après les documents chinois. Bibl. de l'Inst. des Hautes Études Chinoises 10. Paris 1955. 11, 201 s. und Kartenskizze.
HANEDA, Tôru: Ètude sur l'histoire des Ouigours à l'époque des T'ang. Recueil des oeuvres posthumes, I: Études historiques. Kyoto 1957 (auf Japanisch). s. 157-324.
— Considérations sur les rapports entre les Ouigours "Kieou-sing" et les Toquz oġuz. ibd. s. 325-394.
— Études sur Koutcha et sur Khotan. ibd. s. 507-515.
— A propos des Ta Yue-tche et des Kouei-chouang. ibd. s. 538-561.
— Besprechung über Kultur und Geschichte der 'Westlande' (auf Japan.), Tokyo 1931. 200 s. und Abbildungen.
HANSEN, Olaf: Zur soghdischen Inschrift auf dem dreisprachigen Denkmal von Karabalgasun. JSFOu 44. Helsingfors 1930. 39 s.
— Tocharisch-iranische Beziehungen. ZDMG 1940. 26 s.
HARTMANN, M.: Chinesisch-Turkestan. Halle 1908. 8, 115 s.
HERBELOT, B. de: Orientalische Bibliothek oder Universal-wörterbuch, welches alles enthält, was zur Kenntnis des Orients nötig ist. 4 Bde. 1785-1790. 3725 s.
HERRMANN, Albert: Historical and commercial atlas of China. Harvard-Yenching Inst., Monogr. series 1. Cambridge/Mass. 1935. 112 s.

— Die alten Seidenstrassen zwischen China und Syrien. Berlin 1910. 130 s.

— Die ältesten chinesischen Karten von Zentral -und West- asien. OZ 1920. s. 185-198.

— Die älteste türkische Weltkarte (1076 n. Chr.). Imago Mundi 1935. 8 s.

— Chinesische Umschreibungen von älteren geographischen Namen. S. Hedin, Southern Tibet 8. s. 435-456.

HIRTH, Friedrich: Über die chinesischen Quellen zur Kenntnis Zentralasiens unter der Herrschaft der Sassaniden etwa in der Zeit von 500-650. WZKM 10. s. 225-241.

— Hunnenforschungen. KSz 2. s. 81-91.

— The story of Chan K'ien, China's pionier in Western Asia. Text and translation of chapter 123 of Ssï-ma Ts'ien's Shï-ki. Journ. Amer. Or. Soc. 1917. s. 89-152.

HOFFMANN, Helmut: Die Qarluq in der tibetischen Literatur. Oriens 3. Leiden 1950. s. 190-208.

HOWORTH, H.H.: History of the mongols from the ninth to the nineteenth century, 5 Bde. London 1876-1927 (enthält u.a. The Shato Turks, 1885, 47 s.).

— Ḥudûd al-ʿālam, 'The regions of the world', a Persion geography 982 A.D., transl. and explained by V. Minorsky. London 1937. 20, 524 s.

HUI-LI: Ta-ts'û-en-ssŭ san-tsang fa-shï chuan (Biographie von Hüan-tsang), übersetzt von S. Julien: Histoire de la vie de Hiouen-tsang. Paris 1853. 84, 472 s.; englische Übersetzung von S. Beal, Life of Hiuen-Tsiang, with an account of the works of I-tsing, with preface by Cranmer-Byng. 47,218 s. London 1911.

HÜAN-TSANG (auch: Hiuen-tsiang, Yüan-chwang u.a.), Si-yüki, 'Mémoires sur les contrées occidentales'. Übers. von S. Julien. Paris 1857. 493,24 und 576 s.

— 'Buddhist records of the Western world', übers. von S. Beal. London 1884. 108,242 und 7,369 s.

HYAZINTH (Iakinf; Mönchsname von Nikita Jakovlevič Bičurin, 1778-1853): Opisanie Čžungarii i vostočnago Turkistana; 2 Bde. Petersburg 1829. 270 und 223 s.

— Sobranie svedenij o narodach, obitavšich v Srednej Azii v drevnija vremena. Petersburg 1851. (Nachdruck: Moskau-Leningrad 1950, 1950, 1953. 88,381, 333, 326 s. und Karten).

IMBAULT-HUART, C.: Recueil de documents sur l'Asie centrale d'après des écrivains chinois. Paris 1881.

INAN, Abdülkadir: Ongon ve töz kelimeleri hakkında. Türk tarih, arkeologiya ve etnografya dergisi 2. 1934. s. 274-285.

IVANOV, P.P.: K voprosu o drevneostjach v verchovjach Talasa. S.F. Ol'denburgu, Sbornik statey. Leningrad 1934. s. 241-251.

JETIMAR, Karl: Zur Herkunft der türkischen Völkerschaften. Archiv für Völkerkunde 3. 1948. s. 9-23.

JISL, Lumir: Balbals, Steinbabas und andere Steinfiguren als Äusserungen der religiösen Vorstellungen der Ost-Türken. Prag 1970. Dissertat. Orient. 26. 70 s. und Tafeln.

— Wie sahen die alten Türken aus? UAJb 40. 1968, s. 181-199, mit 8 Tafeln.

JULIEN, Stan.: Documents historiques sur les Tou-kioue (Turcs), extraits du Pien-i-tien. JA 1864. s. 325-367; 490-549; 200-242; 391-430; 453-477.

— Mélanges de géographie asiatique. JA 1847. s. 5 vd. (btr. Reise von Wang Yen-tê nach Qočo, 981-984; aus Sung-shï, Lie-chuan 490; bzw. Ma Tuan-lin, Wen-hien t'ung-k'ao).

KISELEV, S.V.: Razloženie roda i feodalizma na Enisee. Izv. GAIMK 76. Moskau-Leningrad 1933.

— Neizdannye nadpisi enisejskich Kyrgyzov. Vestnik drevnej istorii 3 (8). Moskau 1939. s. 124-134.

KJUNER, N.V.: Kitajskie izvestija o narodach Južnoj Sibiri, Central'noj Azii i Dal'nego Vostoka. ANSSSR, Inst. etnografii. Moskau 1961. 392 s.

KLAPROTH, J.: Asia polyglotta, Sprachatlas. Paris 1823.

— Tableaux historiques de l'Asie, depuis la monarchie de Cyrus jusqu'à nos jours. Paris 1826. 30,291 s.

— Mémoires relativs à l'Asie, 1826. 2,301 s.

KLJAŠTORNYJ, S.G.: Drevnetjurkskie runičeskie pamjatniki kak istočnik po istorii Srednej Azii. ANSSSR, Inst. narodov Azii. Moskau 1964. 215 s.

— Drevnetjurkskaja pis'mennosti kul'tura narodov Central'noj Azii. Tjurkologičeskij sbornik 1972. ANSSSR, Inst. Vostokovenija, Moskva 1973. s. 254-264.

— und V.A. Livšic: Une inscription inédite turque et sogdienne: La stèle de Sevrey (Gobi méridional). JA 1971. s. 11-20.

KLJUKIN, I.A.: Novye dannye o plemeni Tarduš'ej i Tolis'ov. Bull. Far Eastern Branch of the Akad. of Science of the USSR. Vladivostok 1932 1-2. s. 91-98.

KOTWICZ, W.: Quelques données nouvelles sur les relations entre les Mongols et les Ouigours. Rocz. or. 2. 1925. s. 240-247.

— Contributions à l'histoire de l'Asie Centrale. Rocz. or. 15. Krakau 1948. s. 159-195.

KOZLOV, P.K.: Mongolei, Amdo und die Tote Stadt Chara-Choto, übers. von L. Breitfuss und P.G. Zeidler, mit Geleitwort von S. Hedin. 1925. 13, 307 s.

KOZ'MIN, N.P.: K voprosu o turecko-mongol'skom feodalizme. Moskau-Irkutsk 1934. 149 s.

KÖPRÜLÜ, M.F.: Zur Kenntnis der alttürkischen Titulatur. KCsA 1938. Budapest-Leipzig 1938. s. 327-344.

KUSSMAUL, F.: Frühe Nomadenkulturen in Innerasien, einige Bemerkungen zu M. Hermanns, 'Die Nomaden von Tibet'. Tribus 1952/53. s. 305-360.

KYZLASOV, L.R.: Južnaja Sibir' v epochu vladyčestva Ujgurov. Materialy po drevnej istorii Sibiru. Ulan-Ude 1964. s. 413-425.

LACOUPERIE, T. de: Beginnings of writing in Central and Eastern Asia. 1894. 6, 208 s.

LÉVI, Sylv.: Le Tokharien B, la langue de Koutcha. JA 1913. s. 311 vd. (btr. Geschichte von Kuča vom 1. Jh. v. Chr. bis zum 11. Jh.).

LIGETI, L.: Bilinmiyen Iç-Asya; macarcadan çeviren: Sadrettin Karatay. Istanbul 1946. 362 s.

LIU, Mau-tsai, Die chinesischen Nachrichten zur Geschichte der Ost-Türken (T'u-küe). Göttinger Asiat. Forschungen 10. Wiesbaden 1958. 831 s. und Kartenskizze.

— Kutscha und seine Beziehungen zu China vom 2. Jh. v. bis zum 6. Jh. n. Chr. Asiatische Forschungen 27. Wiesbaden 1969. 305 s. und Kartenskizze.

LÜDERS, H.: Zur Geshichte und Geographie von Ostturkestan. SBAW 1922. s. 243-261.

— Weitere Beiträge zur Geschichte und Geographie von Ostturkestan. SBAW 1930. s. 7-60.

— Zur Geschichte des ostasiatischen Tierkreises. SBAW 1933. s. 998-1022.

MACKERRAS, Colin: The Uighur Empire (744-840), according to the T'ang dynastic histories. Canberra 1968. The Austral. Nat. University, Centre of Oriental Studies 8. 187 s. und Kartenskizzen.

MAILLA, J.M. de: Histoire générale de la Chine ou annales de cet empire; trad. du Toung-kien kang-mou, publ. par l'Abbé Grosier et dirigées par M. Le Roux des Hautesrayes. Paris 1777-1785. 13 Bde.

MANNERHEIM, C.G.: Across Asia from West to East in 1907-1908. 2 Bde. 1940. Nachdruck: 1969. I.: 741 s. II.: ohne durchgehende Paginierung.

MARQUART, J.: Die Chronologie der alttürkischen Inschriften, mit einem Vorwort und Anhang von W. Bang. Leipzig 1898. 7, 112 s.

— Osteuropäische und ostasiatische Streifzüge; ethnologische und historisch-topographische Studien zur Geschichte des 9. und 10. Jahrhunderts. Leipzig 1903. 50, 557 s.

— ĞUWAINĪ's Bericht über die Bekehrung der Uiguren. SBAW 1912. s. 486-502.

MELIORANSKIJ, P.: Pamjatniki v čest' Kjul-Tegina. Zap. Vost. Otd. Imp. R. Arch. Obšč. 12. Petersburg 1899. 144 s.

MINGANA, Alphonse: The early spread of Christianity in Central Asia and the Far East. A new document. Bull. John Rylands Library 9, 2. Manchester 1925. 80 s.

MORI, Masao: Historical studies of the ancient Turkic peoples. I.: Tokyo 1967. 656 s. (auf Japanisch, engl. Resümee: 25 s.),

ODORIC: Les voyages en Asie au XIVe siècle du bienheureux frère Odoric de Pordenone, religieux de Saint François, publ. avec une introduction et des notes par H. Cordier. Paris 1891. 158,602 s.

ÖGEL, Bahaeddin: Uygur'ların menşe efsanesi. Ankara Üniv. dil ve tarih-coğrafya fakültesi dergisi 6. Ankara 1948. s. 17-26.

— İlk Töles boyları: Ugur, Ting-ling ve Kao-ch'ê'ler. Türk tarih kurumu, Belleten 12. Ankara 1948. s. 795-833.

— Şine Usu yazıtının tarihi, önemi; Kutluk, Bilge, Kül kagan ve Moyunçur. Türk tarih kurumu, Belleten 15. Ankara 1951. s. 361-379.

— Uygur devletinin teşekkülü ve yükseliş devri. Türk tarih kurumu, Belleten 19. Ankara 1955. s. 331-376.

— Doğu Göktürkleri hakkında vesikalar ve notlar. Türk tarih kurumu, Belleten 21. Ankara 1957. s. 81-137.

OHSSON, A. Constantin Murağa d': Histoire des Mongols depuis Tchinguiz-khan jusqu'à Timour bey ou Tamerlan. La Haye-Amsterdam 1834/35. 4 Bde. (Neudruck: Tientsin 1940).

PELLIOT, P.: L'origine de T'ou kiue, nom chinois des Turcs. TP 1915. 3 s.

— La fille de Mo-Tch'o Qaghan et ses rapports avec Kül-Tegin. TP 1912. 8 s.

— Une, bibliothèque médiévale, retrouvée au Kan-sou. BEFEO 1908. 29 s.

— Kao-tch'ang, Qočo, Houo-Tcheou et Qara Khodja. JA 1912. 27 s.

— Le "Cha Tcheou Tou Tou Fou T'ou King" et la colonie sogdienne de la région du Lob nor. JA 1916. 15 s.

— Neuf notes sur des questions d'Asie Centrale. TP 1929. s. 201-266.

— Chronologie des Khiṭâ et des Ouigours. Gaston Wiet, Ausg. der Ḫiṭaṭ des al-Maqrīzī, Kap. 87, § 3. Kairo 1924. 4. Bd. s. 182 vd., s. 309-316.

— Tokharien et Koutchéen. JA, Paris 1934. s. 23-106.

PIANO CARPINI, Giovanni: Geschichte der Mongolen und Reisebericht 1245-1247, hrsg. von F. Risch. Leipzig 1930. 16,405 s.

PINKS, Elisabeth: Die Uiguren von Kan-chou in der frühen Sung-Zeit (960-1028). Asiaticshe Forschungen 24. Wiesbaden 1968. 11,226 s. und Kartenskizze.

POLO, Marco: The travels of M.P., ed. by Benedetto, übers. von A. Ricci. Mit Einleitung und Index von S.D. Ross. London 1931. 18, 439 s.

POTAPOV, L.P.: Novye dannye o drevnetjurkskom "Ötükän". Sov. Vost. 1957. s. 106-117.

— Umaj, božestvo drevnich tjurkov v svete etnografičeskich dannych. Tjurkologičeskij sbornik 1972. ANSSSR, Inst. Vostokovedenija, Moskva 1973, s. 265-286.

PRITSAK, Omeljan: Stammesnamen und Titulaturen der altaischen Völker. UAJb 24. 1952. s. 49-104.

RASCHID ED-DIN, I.:E. Blochet, Introduction à l'Histoire des Mongols de Fadl Allah Rashid ed-din; Gibb Mem. Series 12. 1910. 398 s. II.: Djami el-Tevarikh, Tarikh-i Moubarek-i Ghazani, Histoire des Mongols, éd. par E. Blochet. Gibb Mem. Series 18. 1911. 72,617 s.

RAŠĪD AD-DĪN: Die Geschichte der Oğuzen, übers. von Karl Jahn, mit 25 Miniaturen und 26 Facsimiles. Wien 1969. 78 s.

— Die Chinageschichte. Übers. von Karl Jahn, unter sinologischem Beistand von Herbert Franke. Wien 1971. Mit 57 Tafeln. 75 s.

RASONYI, L. Nagy: Das uigurische Äsop Josipas-Fragment. Byzant.-Neugriech. Jahrb.; Athen 1925. s. 429-443.

RENAUDOT, E.: Anciennes relations des Indes et de la Chine, de deux voyageurs mahometans, qui y allèrent dans le neuvième siècle. Paris 1718. 40,398 s.

RITTER, C.: Erdkunde von Asien, Bd. 5: Übergang von Ostnach Westasien (Indus-System, Hindu-Kusch, Central-Asien). Berlin 1837.

ROSTHORN, A.V.: Die Hochburg von Zentralasien. AM, Hirth-Festschirft, s. 286-297.

SAGUCHI, Toru: Uiguristan zur Periode der Mongolen-herrschaft. Shigaku-Zasshi 54, Nr. 8/9. 1943. s. 785-1013. (Auf Japan.)

SAMOLIN, William: East Turkistan to the twelfth century. Central Asiatic Studies 9. Den Haag 1964. 100 s. und Kartenskizze.

SCHAEDER, H.H.: Iranica. I.: Das Auge des Königs. II.: Fu-lin. Berlin 1934. Abh. Ges. der Wiss. Göttingen; 3, 10.

— Türkische Namen der Iranier. Welt des Islam. Berlin 1941. s. 1-34.

SCHLEGEL, G.: Die chinesische Inschrift auf dem uigurischen Denkmal in Kara Balgassun. MSFOu 1896. 15, 141 s.

— La stèle funéraire du Téghin Giogh. JSFOu 1892. 57 s.

— Tägin et Töre. TP 7. Leiden 1897. s. 158-161.

SCHOTT, W.: Zur Uigurenfrage. ABAW 1873 (1874), s. 101-121. 1875, s. 29-57.

SHIMAZAKI, Akira: Liu-ku of Kao-ch'ang-kuo. Chūō Daigaku bungakubu kiyō 20. Dep. of History 6. Tokyo 1960. s. 73-89 (auf Japan.).

— Governmental system of Kao-ch'ang-kuo during the reign of the Ch'ü Family. ibd. 28, Dep. of History 8. Tokyo 1963. s. 75-92 (auf Japan.).

SIEG, E. und W. SIEGLING: Tocharisch, die Sprache der Indo-Skythen. SBAW 1908. s. 915-934.

SINOR, D.: A propos de la biographie ouigoure de Hiuantsang. JA 231. 1939. s. 543-590.

— Inner Asia, a syllabus. Den Haag 1969. 16,261 s.

— Qapqan. JRAS 1954. s. 174-184.

— Some remarks on the economic aspects of hunting in Cetral Eurasia. Asian Studies research institute 6.1968. s. 191-228.

SPULER, Bertold: Geschichte Mittelasiens. 'Geschichte Asiens', s. 311-360, mit Kartenskizze.

STEIN, Sir Aurel: The dessert-crossing of Hsüan-tsang, 630 A.D. Geogr. Journal. London 1919. s. 265-277.

TAKAKUSU, J.: An introduction to I-tsing's Record of the Buddhist Religion. Oxford 1896. 17,64 s.

THOMAS, F.W.: Tibetan documents, concerning Chinese Turkestan. II.: The Su-cu Region. JRAS 1928. s. 63-98.

THOMSEN, Vilhelm: Aus Ostturkestans Vergangenheit. UJb 1925. s. 1-24.

TICHONOV, E.I.: Chozjajstvo i obščestvennyj stroj ujgurskogo gosudarstva X-XIV vv. Moskva-Leningrad 1966.

— Nalogi i nalogovye terminy v ujgurskom gosudarstve (Central'naja Azija. IX-XIV vv.). Učenye zapiski inst. vostokovenenija 16. 1958. s. 52-77.

TOLSTOV, S.P.: K istorii drevnetjurkskoj social'noj terminologii (Qaġan, qošun, tarqan, türk). VDI 1 (2). Moskau 1938. s. 72-81.

— Osnovnye voprosy drevnej istorii Srednej Azii. VDI 1 (2), 1938. s. 176-203.

— TSAI, Wen-shen: Li Tê-yü'nün mektuplarına göre Uygurlar (840-900). Taipei 1967. 11,248 s. und Kartenskizze sowie chinesischer Text (auf Türkei-Türkisch).

VAMBÉRY, A.: Das Türkenvolk. Leipzig 1885. 12, 638 s.

VISDELOU: Histoire de la Tartarie; Anhang zu d'Herbelot, Bibliothèque orientale, Abschnitt "De l'empire des Toukiue Tartares".

VLADIMIRCOV, B.: Noms géographiques des inscriptions de l'Orkhon, conservés dans la langue mongole. s.a., s.l. s. 169-174.

WINTER, Werner: Tocharians and Turks. Aspects, ed. D. Sinor. s. 239-251.

WLADIMIRTSOW, bk. Vladimircov.

WYLIE, A.: Notes on the Western Regions, transl. from the Tsëen Han Shoo. Journ. Anthr. Inst. Gr. Britain and Ireland 1881. s. 20-115.

YULE, H.: Catay and the way thither, being a collection of mediaeval notices of China; rev. by H. Cordier. Hakluyt Society 1913-1916. 4 Bde.

ZELENIN, D.K.: Kult ongonov v Sibire. Moskau-Leningrad 1936. 436 s., 84 Tafeln.

3. Kültür, sanat, Arkeoloji

ANDREWS, Fred H.: Catalogue of wall-paintings from ancient shrines in Central Asia and Sīstān, recovered by Sir Aurel Stein. Delhi 1933. 13,201 s. und Kartenskizze.

BRENŠTAM, A.N.: Archeologičeskij očerk severnoj Kirgizii. Frunze 1941.
— Pamjatniki stariny Talasskoj doliny. Alma-Ata 1941.
BIDDER, Hans: Teppiche aus Ost-Turkestan, bekannt als Khotan-, Samarkand- und Kansu-Teppiche. Tübingen 1964. 96 s. 20 farb. Tafeln, 46 Abb., Kartenskizze.
CARTER, T.F.: The invention of printing in China and its spread westward. 1925. 18,282 s.: rev. by L.C. GOODRICH, New York 1955.
CONRADY, A.: Die chinesischen Handschriften und sonstigen Kleinfunde S. Hedins in Lou-lan. Stockholm 1920. 191,9. 38, 6 s.
— Alte west-östliche Kulturwörter. Sächs. Akad. der Wiss. 1925. 19 s.
COQ, A.v. Le: Chotscho. Berlin 1913. 18 s., 75 Tafeln.
— Die buddhistische Spätantike in Mittelasien, 6 Bde. Berlin 1922-1938.
— und E. WALDSCHMIDT: do., Bd. 7. Berlin 1933.
— Bilderatlas zur Kunst- und Kulturgeschichte Mittel-Asiens. 1925. 107 s. Abb.
— Volkskundliches aus Ost-Turkestan. Mit Beitrag von O. v. Falke. 1916. 7,72 s.
— Steine mit Menschen- und Tier-Darstellungen aus der Mongolei. OZ, N.F. Bd. 5. s. 249-251.
EVTJUCHOVA, L.A.: Archeologičeskie pamjatniki enisejskich Kyrgyzev (chakasov). Chakasskij naučno-issledovatel'skij institut jazyka, literatury i istorii. Abakan 1948.
FOUCHER, A.: L'art gréco-buddhique du Gandhāra. Paris 1918. 639,809 s.
GABAIN, A. v.: Frühe Zeugen der Scherengitter-Jurte. Studia Turcica. Budapest 1971. s. 169-173.
— Das Leben im uigurischen Königreich von Qočo (850-1250). Wiesbaden 1973. 251 s., 99 Tafeln, 6 s.
GROPP, Gerd: Der Gürtel mit Riemenzungen auf den sasanidischen Reliefs in der Grossen Grotte des Taq-e Bostan. Arch. Mitt. aus Iran. Berlin 1970. s. 273-288, Tafel 119-126.
GRÜNWEDEL, A.: Altbuddhistische Kultstätten in Chinesisch-Turkistan. Berlin 1912. 370 s., Abb.
— Bericht über arch. Arbeiten in Idikutschari und Umgebung. Abh. Bayr. Akad. Wiss. 1906. 196 s., Abb.
HATANI, Ryotai: Buddhist art of Central Asia. Monumenta Serindica 5. Kyoto 1962. s. 1-29, mit Abb.
HÄRTEL, Herbert: Indische und zentralasiatische Wandmalerei. Berlin 1959. 59 s., 12 Farbtafeln, 24 einfarbige Tafeln, 2 Abb., 1 Karte.
HEIKEL, H.J.: Altertümer aus dem Tale des Talas in Turkestan. Travaux ethn. 7, Finn. ugr. Ges. Helsingfors 1918.

HUTH, A.: Die Musikinstrumente Ost-Turkestans bis zum 11. Jh. n. Chr.; Berliner Dissertation 1928. 53 s.
KISELEV, S.V.: Semantika ornamenta karasukskich stel. Sbornik statej k 45 letiju naučn. dejat. N.Ja. Marra. Moskau-Leningrad 1933. s. 560-578 (= Izv. GAIMK, Bd. 100).
— und L.A. EVTJUCHOVA: Otkrytija Sajano-Altaiskoj archeologičeskoj ekspedycii v 1939 g. VDI nr. 4 (9). Moskau 1939.
KOTWICZ, W.: Sur les modes d'orientation en Asie centrale. Rocz. or. Lemberg 1928. s. 68-91.
KÖHALMI, K.U.: Drei alte innerasiatische Benennungen des Waffengürtels. Studia Turcica. Budapest 1971. s. 267-279.
KUMAGAI, Nobuo: The art of Chinese Turkestan. Monumenta Serindica 5. Kyoto 1962. s. 3-170, mit Abb. (auf Japan., mit engl. Resümee).
KYZLASOV, L.R.: Archeologičeskie issledovanija na gorodišče Ak-Bešim v. 1953-1954 gg. Trudy Kirgizskoj archeologo-etnografičeskoj ekspedicii, Bd. 2. s. 155-242, mit vielen Abbildungen, auch farbig.
LAUFER, B.: Der Cyclus der 12 Tiere auf einem altturkestanischen Teppich. TP 1909. 7 s.
— Jade, a study in Chinese archeology. Chicago 1912. 14, 370 s.
LITVINSKIJ, B.A. und T.I. ZEJMAL': Buddhijskij sjužet v živopisi srednej Azii (k interpretacii scen' daronoscev iz Ažina-tepe). ANSSSR, Sovetskaja etnografija 3. Moskva 1968. s. 106-112.
LÜDERS, H.: Textilien im alten Turkistan. SBAW 1936. 38 s.
MELIKIAN-CHIRVANI, Assadullah Souren: The Buddhist heritage in the art of Iran. Mahayanist art after A.D. 900. Percival David Foundation of Chinese Art. London 1972. s. 56-65.
NABA, Toshisada: Deity picture from the tomb in Turfan. Monumenta Serindica 5. Kyoto 1962. s. 297-311, mit Abb. (auf Japan., mit engl. Resümee).
Ohtani Mission on the Silk Road 1902-1914. (Ausstellung in Tokyo zum 50. Jahres-Jubiläum. Einführung von:) N. Kumagai und K. Kyuya Fukada. (Abb. der in Japan befindlichen Funde; auf Japan.) 34 s. mit Kartenskizzen.
RICHTER, O.: Untersuchungen... über chinesische, türkische, buddhistische, soghdische und andere Papiere aus den Turfanfunden. Faserforschung 13. Leipzig 1938. s. 71 vd.
STEIN, Sir Aurel: Serindia. 5 Bde. Oxford 1921.
— Sand-buried ruins of Khotan. London 1904. 40,504 s.
— Ancient Khotan. Oxford 1907. 24,621 s., 119 Tafeln.
— Innermost Asia. 4 Bde. Oxford 1928.
— Ruins of Desert Cathay. London 1912. 38,546, 21,517 s.

TOKUSHI, Yusho und KAN-ICHI, Ogawa: Painted manuscripts of the Shih-wang-sheng-ts'i-ching. Monumenta Serindica 5. Kyoto 1962. s. 255-296, mit Abb. (auf Japan., mit engl. Resümee).

TRYJARSKI, Ed.: La tête de granite retrouvée en Mongolie centrale. CAJ 8. Den Haag-Wiesbaden 1963. s. 185-191.

UENO, Teruo: Sculptures of Chinese Turkestan. Monumenta Serindica 5. Kyoto 1962. s. 213-238, mit Abb.

WALDSCHMIDT, E.: Gandhara, Kutscha, Turfan. Leipzig 1925. 115 s.

YOSHIMURA, Shuki: The Buddhist art of the nomadic people. Monumenta Serindica 5. Kyoto 1962. s. 313-342, mit Abb. (auf Japan., mit engl. Resümee).

4. Din

BAUR, F. Chr.: Das manichäische Religionssystem. Tübingen 1831. 500 s.

BEAUSOBRE, M. de: Histoire critique de Manichée et du Manichéisme. 2 Bde. Amsterdam 1734-1739. 584, 806 s.

BECK, H.: Buddhismus. Sammlung Göschen 1919, 1920. 142,142 s.

BURKITT, F.C.: The religion of the Manichees. London 1925. 8,130 s.

BU-STON, Chos-hbyung: History of buddhism; transl. by E. Obermiller. Materialien zur Kunde des Buddhismus 18/19. Heidelberg 1931-1932. 187,231 s.

CHAVANNES, E.: Le sūtra de la paroi occidentale de l'inscription de Kiu-yong koan. Mélanges Charles de Harlez. Leiden 1896. s. 60-81.

— und P. PELLIOT: Un traité manichéen retrouvé en Chine. JA 1911 s. 499-617, 1913. s. 99-392.

CORDIER, H.: Le Christianisme en Chine et en Asie centrale sous les Mongols. TP 1918. 68 s.

CUMONT, F. und A. KUGENER: Recherches sur le manichéisme. Brüssel 1908, 1912. 177 s.

Dharma-samgraha, The: an ancient collection of Buddhist technical terms. Prep. publication by Kenjiu Kasawara, and after his death ed. by F.M. Müller und H. Wenzel. Anecdota Oxoniensia. Oxford 1885. 7, 89 s.

FLÜGEL, G.: Mani, seine Lehre und seine Schriften. Leipzig 1862. 400 s.

Fo-hüe-ta-tšu-tien ('Grosses buddh. Wörterbuch'). Shanghai 1925. 30002 s.

FRANKE, Otto: Die Ausbreitung des Buddhismus von Indien nach Turkestan und China. Archiv für Religions-wissenschaft 12. s. 207-220.

GABAIN, A. von: Kṣitigarbha-Kult in Zentralasien; Buchillustrationen aus den Turfan-Funden. Indologen-Tagung 1971. Wiesbaden 1973, s. 47-71, Abb.: Fig. 47-91.

GETTY, Alice: The gods of Northern Buddhism. Oxford 1914. 196 s.

GROUSSET, R.: Sur les traces du Buddha. Paris 1929. 4, 329 s.

HANEDA, Toru: Daitō daijionji Sanzō hasshi den (Facsimile-Ausgabe eines alten Drucks, mit Varianten von alten Handschriften der Hüan-tsang-Biographie), herausgegeben vom Tōhō-bunkagakuin Kyōto kenkyusho, durch T. Haneda und S. Utsunomiya. Kyoto 1932. 4 Hefte.

HAVRET, H.: La stèle chrétienne de Si-ngan-fou. Variétés sinologiques, Bd. 7, 12 und 20. Schanghai 1895, 1897, 1902. 6, 5, 107; 420; 2, 90 s.

HENNING, B.W.: Ein manichäisches Bet- und Beichtbuch. SBAW 1936, Nr. 10. Berlin 1937. 143 s.

— Zum zentralasiatischen Manichäismus. OLZ 1934. 12 Sp.

— Ein manichäisches Henochbuch. SBAW 1934. s. 27-35.

HUTH, G.: Das buddhistische Sutra der "Acht Erscheinungen", tib. Text und Übersetzung von Jul. Weber. ZDMG 45, s. 577-591 (krş. W. Bang..., Turfantexte VI).

KESSLER, K.: Mani. Berlin 1889. 27,407 s.

KÖPPEN, C.F: Die Religion des Buddha und ihre Entstehung. Berlin 1857, 614, 407 s.

LAUFER, B.: Zur buddhistischen litteratur der Uiguren. TP 1907. 21 s.

Mahāvyutpatti. Ausgabe von Ryōsaburō Sakaki, Honyaku Meigi Taishū. Kyoto 1916 und 1925, lit. Fakultät der Univ. von Kyoto. 58,616,166 s. —Ausgabe von Unrai Wogihara, Bonkan-taiyaku-bukkyo-jiten. Tokyo 1927.

MALALASEKERA, G.P.: Herausgeber von 'Encyclopaedia of Buddhism, Bd. 1-2, Ceylon 1961-1968.

MOULE, A.C.: Christians in China before the year 1550. London 1930. 14, 293 s.

NANJIO, B.: A catalogue of the Chinese translation of the Buddhist Tripiṭaka, the sacred canon of the Buddhists in China and Japan. Oxford 1883. 36, 479 s.

NAU, Fr.: L'Expansion nestorienne en Asie. Annales du Musée Guimet, bibl. de vulgarisation, Bd. 40. Paris 1914. s. 193-388.

NOBEL, Johannes: Suvarṇaprabhāsottama-sūtra. Das Goldglanz-Sūtra. Ein Sanskrittext des Mahāyāna-Buddhismus. I-tsing's chinesische Version und ihre tibetische Übersetzung. I.: I-tsing's chines. Version, übersetzt, eingeleitet, erläutert und mit einem photomechanischen Nachdruck des chin. Textes versehen. Leiden 1958. 63,422 s.

— Kumārajīva. SBAW 1927. s. 206-233.

PELLIOT, P.: Chrétiens d'Asie centrale et d'Extrême-Orient. TP 1914. s. 623-644.

PRIP-MÖLLER, J.: Chinese Buddhist monasteries, their plan and its function as a setting for Buddhist monastic life. Kopenhagen 1937. 396 s., und Zeichnungen.

ROSENBERG, Otto: Die Probleme der buddhistischen Philosophie. Materialien zur Kunde des Buddhismus, 7/8. Heidelberg 1924. 16, 287 s.

SCHAEDER, H.H.: Urform und Fortbildungen des manichäischen Systems. Vortr. d. Bibl. Warburg. Leipzig 1924/1925. s. 65-157.

SCHLINGLOFF, Dieter: Die Religion des Buddhismus. Sammlung Göschen 174 und 770. Berlin 1962, 1963. 122, 129 s., Abbildungen.

SOOTHILL, W.E. und L. HODOUS: A dictionary of Chinese Buddhist terms with Sanskrit and English equivalents and a Sanskrit-Chinese index. London 1937. 18,510 s.

STCHERBATSKY, Th.: The central conception of Buddhism and the meaning of the word "dharma". London 1923. 112 s.

Suvarṇabhāsottamasūtra, bk. Nobel, J.

Taishō-issaikyō (Der buddhistische Kanon der Ära Taishō, auf chinesisch). Tokyo 1924-1932. 55 Bde., herausgegeben von J. Takakusu und K. Watanabe.

WALDSCHMIDT, E.: Die Legende vom Leben des Buddha. Berlin 1929. 248 s., Abbildungen.

— und W. LENTZ: Die Stellung Jesu im Manichäismus. ABAW 1926. 131 s.

5. Folklor

Barlaam and Josaphat, english lives of Buddha, ed. and intr. by J. Jacobs. Bibl. de Carbas, Bd. 10. London 1896. 132,56 s.

BENFEY, T.: Pantschatantra, 5 Bücher indischer Fabeln, Märchen und Erzählungen. Leipzig 1859. 611,556 s.

CHAVANNES, Ed.: Cinq cent contes et apologues, extr. du Tripiṭaka chinois. Paris 1910-1934. 4 Bde.

HAUSRATH, August: Achiqar und Aesop. Das Verhältnis der orientalischen zur griechischen Fabeldichtung. Sitz. ber. Heidelberger Akad. d. Wiss., Heidelberg 1918. 48 s.

KERN, H.: Kalmāṣapāda en Sutasoma. Versl. en Medd.d. kon. Akad. van Wetensch.; Amsterdam 1912. s. 170-208 (Btr. F.W.K. Müller, Uigurica III, s. 62vd.).

ZIEME, P.: Äsop in Zentralasien. Das Altertum 17. Berlin 1971. s. 40-42.

6. Araştırmalar

AALTO, P.: G.J. Ramstedt und die Inschrift von Tonjukuk. Jean Deny Armaganı. Ankara 1958. s. 19-24.

COQ, A.v. Le: Auf Hellas Spuren in Ostturkistan. Leipzig 1926. 9, 166 s., Abb.

— Von land und Leuten in Ostturkistan. Leipzig 1928. 8, 183 s., Abb.

HANEDA, Toru: Les expéditions en Asie Centrale. Recueil des oeuvres posthumes I: Études historiques Kyoto 1957. s. 491-506.

HEDIN, Sven: Auf grosser Fahrt. Leipzig 1929. 347 s.

— Die Seidenstrasse. Leipzig 1936. 263 s.

KLEMENTZ, D. und W. RADLOFF: Nachrichten über die von der kais. Akad. d. Wiss. zu Petersburg im Jahre 1898 ausgeführte Expedition nach Turfan. Petersburg 1899. I.: D. Klementz: Turfan und seine Altertümer, s. 1-53. II.: W. Radloff: Altuigurische Sprachproben aus Turfan, s. 55-83.

PELLIOT, P.: Notre mission en Asie centrale. La Géographie. Paris 1908. s. 425-430.

— La mission Pelliot en Asie centrale. Hanoi 1909. 7, 47 s.

STEIN, Marc Aurel (auch: Sir Aurel): Geographische und archäologische Forschungsreisen in Zentralasien 1906-1908. Mitt. k.k. geogr. Ges. in Wien. 1909. s. 289-324.

WULFF, K.: V. Thomsen, 25.1.1842-12.5.1927. Arkiv för Nordisk Filologie 46, F.F. 2, s. 81-104.

ZIEME, Peter: Die türkischen Texte. Die Turfan-Sammlung der Deutschen Akademie der Wissenschaften zu Berlin. Orient. Bibl. und Sammlungen, Deutsche Staats-bibliothek. Berlin 1970. s. 39-56.

7. Sözlükler, Bibliyografyalar

BROCKELMANN, C.: Mitteltürkischer Wortschatz nach Maḥmūd al-Kāšγarīs Dīvān Luγāt at-Turk. Bibl. or. Hung. I, Budapest-Leipzig 1928. 6, 252 s.

HAZAI, G.: Sovietico-Turcica, Beiträge zur Bibliographie der türkischen Sprachwissenschaft in russischer Sprache in der Sowjetunion 1917-1957. Bibl. Orient. Hung. 9. Budapest 1960. 319 s.

HORN, Paul: Grundriss der neupersischen Etymologie. Strassburg 1893. Sammlung indogermanischer Wörterbücher 4.

KARLGREN, B.: Analytic dictionary of Chinese and Sino-Japanese. Paris 1923. 436 s.

KOWALEWSKI, J.E.: Dictionnaire mongol-russe-français. Kasan 1844, 1846, 1849, 13,2690 s.

PAVET DE COURTEILLE, M.: Dictionnaire türk-oriental. Paris 1870. 14, 562 s.

PLAYFAIR, G.M.: The cities and towns of China , a geographical dictionary. Hongkong 1879. 58,417, 31 s.

RADLOFF, W.: Versuch eines Wörterbuchs der Türk-Dialecte. 4 Bde. Petersburg 1893-1911.

Róna-Tas, A.: Bibliographie der Kan-su Uiguren. I Acta-or. 18, s. 120 vd.

RÜDENBERG, W.:Chinesisch-deutsches Wörterbuch. Hamburg 1924. 10,687 s.

SINOR, D.: Introduction à l'étude de l'Eurasie Centrale. Wiesbaden 1968. 24,371 s. (zumal: s. 86-96, 234-239, 240-243, 254-258).

8. Aşağıdaki Eserler Özellikle Önemlidir

CLAUSON, Sir Gerard: An etymological dictionary of Pre-Thirteenth-Century Turkish. Oxford 1972. 48,989 s.

DOERFER, Gerhard: Türkische und mongolische Elemente im Neupersischen, unter besonderer Berücksichtigung älterer neupersischer Geschichtsquellen, vor allem der Mongolen-und Timuridenzeit, 3 Bde. Wiesbaden 1963, 1965, 1967 (Rest folgt).

Drevnetjurkskij slovar', red. V.M. Nadeljaev, D.M. Nasilov, E.R. Tenišev und A.M. Ščerbak. Leningrad 1969. ANSSSR, Inst. Jazykoznanija. 38,676 s.

RÄSÄNEN, Martti: Versuch eines etymologischen Wörterbuchs der Türksprachen. Helsinki 1969. Lex. Societas Fenno-Ugricae 17,1.16,533 s.

KECSKEMÉTI, István: Wortregister zu M. Räsänen, Versuch eines etymologischen Wörterbuchs der Türksprachen. Helsinki 1971. Lex. Soc. Fenno-ugricae 17, 2.136 s.

METİNLER

Buradaki metinlerin çoğu, daha önce başka yerlerde yayımlanmışlardır. Bundan dolayı, çeviri yazıları harf be harf yapılmamış, hatalar düzeltilmiş, delikler, mümkün olduğu kadar doldurulmuştur. Yoruma yardım etmesi bakımından, noktalama işaretleri eklenmiştir. Uygurca el yazısındaki ve blok baskılardaki imla tutarsızlıkları, fonetik bir anlam ifade etmiyor ve sadece "Moğolcalaşma" ve buna benzer şeyler olarak gözlemleniyorsa, düzeltilmişlerdir. Tabiatıyla, orijinal metinler yeniden gözden geçirilmiştir. İlave edilenler siyah, belirsiz olanlar italik olarak dizilmişlerdir.

... belirsiz kapsamdaki bir deliği, //// ise aşağı yukarı dört harften ibaret bir deliği ifade eder.

Kül Tigin'in Mezar Kitabesi

(V. THOMSEN'in Inscriptions de l'Orkhon déchiffrées, s. 97 vd.; aynısı düzeltmelerle, ZDMG, c. 78, s. 140 vd. Türk. Runen-Schrift'inden; ilavesi şüpheli olan ünlüler parantez; *Bilgä Ḳaġan* kitabesinde karşılığı olan paralel yerler ile teyit edilmiş ilaveler, köşeli parantezle gösterilmiştir.).

Tıpkı basımı, W. RADLOFF'un Atlas der Altertümer... Levha XIX'da bulunur.

(G1) täŋritäg täŋridä bolmış Türk Bilgä ḳaġan bo ödkä olurtum. Sabımın tükäti äşidgil, ulayu iniyigünüm, oġlanım biriki uġuşum bodunum, biriyä şadapıt bäglär, yırıya tarḳat buyruḳ bäglär, otuz... (G2) Toḳuz-Oġuz bägläri bodını, bo sabımın ädgüti äşid, ḳatıġdı tiŋla! ilgärü kün tuġsuḳa, birgärü kün ortusınaru, ḳatıġaru kün batsıḳına, yırġaru tün ortusınaru, anda içräki bodun [ḳop mana körür]. ança bodun (G3) ḳop itdim. ol amtı anıyıġ yoḳ Türk ḳaġan Ötükän yış olursar, iltä buŋ yoḳ. ilgärü Şanduŋ yazıḳatägi sülädim. taluyḳa kiçig tägmädim. birgärü Toḳuz-Arsinkä tägi sülädim. Töpütkä kiçig [täg]mädim. ḳurıġaru Yinçü ög[üz] (G4) käçä Tämir ḳapıġḳa tägi sülädim. Yırġaru Yir Bayırḳu yiriŋä tägi sülädim. buŋça yirkä tägi yorıtdım. Ötükän yışda yig idi yoḳ ärmiş. iltutsuḳ yir Ötükän yış ärmiş. bo yirdä olurup, Tabġaç bodun birlä (G5) tüzültüm. altun kümüş işg(ü)ti ḳut(a)y buŋsuz ança birür. Tabġaç bodun sabı süçig, aġısı yımşaḳ ärmiş. süçig sabın yımşaḳ aġın arıp, ıraḳ bodunuġ inçä yaġutir ärmiş. yaġuru ḳonduḳda kisrä, anıyıġ bilig anda üyür ärmiş. (G6) ädgü bilgä kişig ädgü alp kişig yorıtmaz ärmiş. bir kişi yaŋılsar, uġuşı bodını bişükiŋä tägi ḳıdmaz ärmiş. süçig sabıŋa yımşaḳ aġısıŋa arturup, üküş Türk bodun ölt(ü)g. Türk bodun üläsikiŋ "biriyä Çuġay yış tüg(ü)lt(i)n, (G7) yazı ḳonayın" tisär, Türk bodun üläsikig

anda anıyıġ kişi inçä boşġurur ärmiş. "ırak ärsär, yablak aġı birür. yaġuk ärsär, ädgü aġı birür." tip, inçä boşġurur ärmiş. bilig bilmäz kişi ol sabıġ alıp, yaġuru barıp, üküş kişi ölt(ü)g. (G8)" ol yirgärü barsar, Türk bodun öltäçi sän; Ötükän yir olurup, arkış tirkiş ısar, näŋ buŋuġ yok. Ötükän yış olursar, bäŋgü il tuta olurtaçı sän, Türk bodun, tokr( )k( )k sän. açsık, tosık ömäz sän; bir todsar, açsık ömäz sän. "andağıŋın (G9) üçün igidmiş kaġanıŋın sabın almatın, yir sayu bardıġ; kop anda alkındıġ arıltıġ. anda kalmışı yir sayu kop turu ölü yorıyur ärtig.

täŋri yarlıkadukın üçün, özüm kutum bar üçün, kaġan olurtum. kaġan olurup, (G10) yok çıġany bodunuġ kop kubratdım; çıġany bodunuġ bay kıldım; az bodunuġ üküş kıldım. azu bo sabımda igid bar ġu! Türk bäglär bodun bunı äşidiŋ! Türk [bodunuġ ti]rip il tutsukuŋın bunda urtum; yaŋılıp üläsikiŋin ymä (G11) bunda urtum. näŋnäŋ sabım ärsär, bäŋgü taşka urtum. anar körü biliŋ. Türk amtı bodun bäglär! bo üdkä körügmä bäglär gü yaŋılğaçı siz!

män **bäŋgü taş... Tabġaç** kaġanda bädizçi kälürtüm, bädiz(ä)tim. maniŋ sabımın sımadı, (G12) Tabġaç kaġanıŋ içräki bädizçig ıtı. anar adınçıġ bark yaraturtum. için taşın adınçıġ bädiz urturtum. taş tokıtdım. könültäki sabımın... **On-ok oġlına** tatına tägi bunı körü biliŋ: bäŋgü taş (G13) *tokıtdım. bo ärig* ärsär, (?)tka ärig yirtä irsär, inçä ärig yirtä bäŋgü ta tokıtdım, bitidim. anı körüp, inçä biliŋ: ol taş... dım; bo bitig bitigmä atısı yoluġ **tigin.**

Levha XVII

(D1) üzä kök täŋri, asra yaġız yir kılınduk̇da, ikin ara kişi oġlı kılınmış. kişi oġlında üzä äçüm apam Bum(ı)n kaġan Ist(ä)mi kaġan olurmış. olurupan, Türk bodunuŋ ilin törüsin tuta birmiş, iti birmiş. (D2) tört buluŋ kop yaġı ärmiş. sü süläpän, tört buluŋdakı bodunuġ kop almış, kop b(a)z kılmış. başlıġıġ yükündürmiş. tizligig sökürmiş. ilgärü Kadırkan yışka tägi, kirü Tämir kapıġka tägi kondurmış. ikin ara (D3) idiokuz kök Türk inçä olurur ärmiş. bilgä kaġan ärmiş, alp kaġan ärmiş. buyrukı ymä bilgä ärmiş äriŋ, alp ärmiş äriŋ. bägläri ymä bodunı ymä tüz ärmiş. anı üçün ilig inçä tu[t]mış äriŋ. ilig tutup, törüg itmiş.

özinçä (D4) kärgäk bulmış. yoġçı sıġıtçı önrä, kün tuġs(u)kda, Bökli çöl(ü)g il, Tabġaç, Töpüt, Apar, Purum, Kırkız, Üç-Kurık(a)n, Otuz-Tatar, Kıtany, T(a)t(a)bı, bunça bodun kälipän, sıġtamış, yoġlamış. andaġ külüg kaġan ärmiş.

anda kisrä inisi kaġan (D5) bolmış äriŋ. oġlı atı kaġan bolmış äriŋ. anda kisrä inisi içisintäg kılınmaduk äriŋ; oġlı kaŋın täg kılınmaduk äriŋ. biligsiz kaġan olurmış äriŋ, yablak kaġan olurmış äriŋ. buyrukı ymä biligsiz äriŋ, yablak ärmiş äri[ŋ]. (D6) bägläri bodunı tüzsüz üçün, Tabġaç bodun täbligin kürlüg[in] üçün, armakçısın üçün, inili içili kinşürtükin üçün, bägli bodunlıġ yoŋşurtukın üçün: Türk bodun illädük ilin içġınu ıdmış, (D7) kaġanladuk kaġanın yitürü ıdmış. Tabġaç bodunka bäglik orı oġlı[n] kul boldı, silik kız oġlın kun boldı. Türk bäglär Türk atin ıtı. Tabġaçġı bäglär Tabġaç atın tutupan, Tabġaç kaġanka (D8) körmiş. (i)lig yıl işig küçüg birmiş. ilgärü kün tuġs(u)kda,

Bökli kaġanka tägi süläyü birmiş. kurıġaru Tämir kapıġka tägi süläyü birmiş. Tabġaç kaġanka ilin törüsin alı birmiş.

Türk kara kamaġ (D9) bodun inçä timiş: "illig bodun ärtim; ilim amtı kanı? kimkä ilig kazġanur män? "tir ärmiş" kaġanlıġ bodun ärtim; kaġanım kanı? nä kaġanka işig küçüg birür män? "tir ärmiş. inçä tip, Tabġaç kaġanka yaġı bolm[ış]. (D10) yaġı bolup, itinü yaratunu umaduk, yana içikmiş. bunça işig küçüg birtükgärü sakınmatı, "Türk bodun ölüräyin, urugsıratayın" tir ärmiş; yokadu barır ärmiş.

üzä Türk täŋrisi Türk ıduk yiri (D11) subı inçä itmiş. "Türk bodun yok bolmazun" tiyin, "bodun bolçun" tiyin, kaŋım Ilt(i)r(i)ş kaġanıġ, ögüm Ilbilgä katunuġ täŋri töpüsindä tutup, yügärü kötürmiş ärinç. kaŋım kaġan yiti yigirmi ärin taşıkmış. "taşra (D12) yorıyur" tiyin kü äşidip, balıkdakı taġıkmış, taġdakı inmiş. tirilip, yitmiş är bolmış, täŋri küç birtük üçün, kaŋım kaġan süsi böritäg ärmiş; yaġısı konytäg ärmiş. ilgärü kurıġaru süläp, tirmiş kubratmış. kamaġı (D13) yiti yüz är bolmış. yiti yüz är bolup, ilsirämiş kaġansïramïş bodunuġ, künädmiş kuladmış bodunuġ, Türk törüsün içġınmış bodunuġ, äçüm apam törüsinçä yaratmış boşġurmış. Töliş Tarduş [bodunuġ anda itmiş]. (D14) yabġuġ şadıġ anda birmiş.

biriyä Tabġaç bodun yaġı ärmiş; yırıya B(a)z kaġan, Tokuz-Oguz bodun yaġı ärmiş. Kırkız, Kurıkan, Otuz-Tatar, Kıtany, T(a)t(a)bı, kop yaġı ärmiş. kaŋım kaġan bunça... (D15) kırk artukı yiti yolı sülämiş, yigirmi süŋüş süŋüşmiş. täŋri yarlıkaduk üçün, illigig ilsirätmiş, kaġanlıġıġ kaġansıratmış; yaġıġ baz kılmış, tizligig sökürmiş; başlıġıġ yükündü[rmiş.

kaŋım kaġan] **inçä ilig** (D16) törüg kazġanıp, uça barmış. kaŋım kaġanka başlayu B(a)z kaġanıġ b(a)lb(a)l tikmiş.

ol törüdä üzä içim kaġan olurtı. içim kaġan olurupan, Türk bodunuġ yiçä itdi, igiti. çıġanyıġ[bay kıldı; azıġ üküş kıldı]. (D17) içim kaġan olurtukda, özüm Tarduş bodun üzä şad ärtim. içim kaġan birlä ilgärü Yaşıl ögüz Şanduŋ yazıka tägi süladimiz, kurıġaru Tämir kapıġka tägi süladimiz. Kögmän aşa K[rkız yiriŋä tägi s]**üladimiz.** (D18) kamaġı biş otuz süladimiz. üç yigirmi süŋüşdümüz. illigig ilsirätdimiz; kaġanlıġıġ kaġansıratdımız. tizligig sökürtümüz, başlıġıġ yükündürtümüz.

Türg(i)ş kaġan Türkümüz [bodunumuz ärti. bilmädükin] (D19) üçün, biziŋä yaŋlukın üçün, kaġanı ölti, buyrukı bägläri ymä ölti. On-Ok bodun ämgäk körti. äçümüz apamız tutmış yir sub "idisiz bolmazun" tiyin, az (veya Az?) bodunuġ itip yaratıp, ... (D20) Bars bäg ärti. kaġan at bunda biz birtimiz. siŋilim kunçuyuġ birtimiz. özi yaŋıldı. kaġanı ölti; bodunı kün kul boldı. Kögmän yir sub "idisiz kalmazun" tiyin, Az, Kırkız bodunuġ yarat[ıp kältimiz süŋüşdümüz], **ilin** (D21)... yana birtimiz. ilgärü Qadırkan yışıġ aşa bodunuġ anca kondurtumuz, anca itdimiz. kurıġaru K(ä)ŋü(t(a)rm(a)nka tägi Türk bodunuġ anca

ḳondurtumuz, anča itdimiz. ol ödkä ḳul ḳulluġ bolmış ärti[, küŋ küŋlüg bolmış ärti]. (D22) inčä ḳazġanmış itmiş ilimiz törümüz ärti.

Türk Oġuz bägläri bodun, äşidiŋ! üzä täŋri basmasar, asra yir tälinmäsär, Türk bodun, iliŋin törüŋin kim artatı [*udaçı ärti?* türk bodun]... (D23) ökün! körgünŋin üçün igidmiş bilgä ḳaġanıŋa ärmiş barmış ädgü iliŋä käŋdü yaŋılдıġ, yablaḳ kigürt(ü)g. yarıḳlıġ ḳaŋdın kälip yaŋya iltdi? sünüglüg ḳaŋdın kälipän sürä iltdi? ıduḳ Ötükän y[ış bodun bardıġ, ilgärü] **barıġma** (D24) bard(ı)ġ, ḳurıġaru barıġma bard(ı)ġ. barduḳ yirdä ädgüg ol äriŋç, ḳanıŋ subça yügürti, sünüküŋ taġça yatdı. bäglik orı oġluŋ ḳul boldı, silik ḳız oġluŋ küŋ boldı.

bilmädük üçün [yablaḳınŋın üçün içim ḳaġan uça bardı]. (D25) başlayu Ḳırḳız ḳaġanıġ b(a)lb(a)l tikdim.

"Türk bodunuġ atı küsi yoḳ bolmazun" tiyin, ḳaŋım ḳaġanıġ ögüm ḳatunuġ kötürmiş täŋri, il birigmä täŋri, "Türk bodun atı küsi yoḳ bolmazun" [tiyin, özümin ol täŋri] (D26) ḳaġan olurtdı äriŋç!

näŋ yılsıġ bodunḳa olurmadım; içrä aşsız, taşra tonsuz, yabız yablaḳ bodunda üzä olurtum. inim Kül tigin birlä sözläşdimiz. "ḳaŋımız içimiz ḳaz[ġanmış bodun atı küsi yoḳ bolmazun"] (D27) tiyin, Türk bodun üçün tün udımadım, küntüz olurmad(*ım* ausgelassen!). inim Kül tigin birlä, iki şad birlä ölü yitü ḳazġandım. inçä ḳazġanıp, bir(i)ki bodunuġ ot sub ḳılmadım. män **özüm ḳaġan olurtuḳumda** (D28) [yir sayu] barmış bodun ölü yitü yadaġın yal(ı)ŋın yana kälti. "bodunuġ igidäyin" tiyin, yırġaru Oġuz bodun tapa, ilgärü Ḳıtaŋy, T(a)t(a)bı bodun tapa, birgärü Tabġaç tapa uluġ sü iki yigir**mi süladim...** [sünüşdüm. anda] (D29) kisrä täŋri yarlıḳazu, ḳutum bar üçün, ülügüm bar üçün, öltäçi bodunuġ tirg(ü)rü igitim; yal(ı)ŋ bodunuġ tonluġ, çığaŋy bodunuġ bay ḳıldım; az bodunuġ üküş ḳıltım. ıġ(a)r illigdä, [ıġ(a)r ḳaġanlıġda, yig ḳıldım; tört buluŋdaḳı] (D30) bodunuġ ḳop baz ḳıldım, yaġısız ḳıldım. ḳop maŋa körti. işig küçüg birür.

buŋça törüg ḳazġanıp, inim Kül tigin özinçä kärgäk buldı.

ḳaŋım ḳaġan uçduḳda, inim Kül tigin yi**ti yaşda ḳaltı**.... (D31) Um(a)ytäg ögüm ḳatun ḳutıŋa, inim Kül tigin är at buldı. altı yigirmi yaşıŋa, içim ḳaġan ilin törüsin inçä ḳazġandı. Altı-çub Soġd(ı)ḳ tapa sülädimiz buzdumuz. Tabġaç Oŋ tutuḳ bış **tümän sü kälti, sünüşdümüz.** (D32) Kül tigin yadaġın oplayu tägdi. Oŋ tutuḳ yurçın yarıḳlıġ (i)ligin tutdı. yarıḳlıġdı ḳaġanḳa (a)nçuladı. ol süg anda yoḳ kışdımız.

bir otuz yaşıŋa Ç(a)ça säŋünkä sünüşdümüz. anilki Tad(ı)ḳıŋ çoruŋ boz **atın binip tägdi. ol at anda** (D33) ölti. ikinti Işbara y(a)mt(a)r boz atıġ binip tägdi. ol at anda ölti. üçüŋç Y(ä)g(i)n-silig bägiŋ kädimlig tor(u)ġ at binip tägdi. ol at anda ölti. yarıḳında y(a)lm(a)sında yüz artuḳ oḳun urtı. *yüziŋä* başıŋa bir tägürmädi... (D34) tägdükin Türk bäglär ḳop bilir siz. ol süg anda yoḳ kışdımız. anda kisrä Yir Bayırḳu uluġ irk(i)n yaġı boldı. anı yaŋıp, Türgi-y(a)rġun költä buzdumuz. uluġ irk(i)n, azkıŋya ärin täzip bardı.

Kül tigin [altı otuz] (D35) yaşıŋa Ḳırḳız tapa sülädimiz. sünüg batımı ḳarıġ söküpän, Kögmän yışıġ toġa yorıp, Ḳırḳız bodunuġ uda basdımız; ḳaġanın birlä Soŋa yışda sünüşdümüz. Kül tigin Bayırḳu**nuŋ aḳ adġırıġ** (D36) binip, oplayu tägdi. bir ärig oḳun urtı. iki ärig ud(u)şru sançdı. ol tägdükdä, Bayırḳu**nuŋ aḳ adġırıġ** udl(u)ḳın sıyu urtı. Ḳırḳız ḳaġanın ölürtümüz; ilin altımız.

ol yılḳa Tü[rg(i)ş tapa Altun yışıġ] (D37) toġa (I)rtiş ögüzüg käçä yorıdımız. Türg(i)ş bodunuġ uda basdımız. Türg(i)ş ḳaġan süsi Bolçuda otça boraça kälti; sünüşdümüz. Kül tigin B(a)şġu boz at binip tägdi. B(a)şġu boz... (D38)tut(?)zt(?)ikisin özi(?)Id(?)zdı. anda yana kirip, Türg(i)ş ḳaġan buyruḳı Az tutuḳuġ (i)lgin tutdı. ḳaġanın anda ölürtümüz; ilin altımız. ḳara Türg(i)ş bodun ḳop içikdi. ol bodunuġ T(a)b(a)rda **ḳondurtumuz. yana yorıp** (D39) "soġd(ı)ḳ bodun itäyin" tiyin, Yinçü ögüzüg käçä, Tämir ḳapıġḳa tägi sülädimiz. anda kisrä ḳara Türg(i)ş bodun yaġı bolmış. K(ä)ŋär(ä)s tapa bardı. bizin sü atı turuḳ(azuḳı yoḳ ärti. yablaḳ kişi är/... (D40) alp är biziŋä tägmiş ärti. anday ödkä ökünüp, Kül tiginig az ärin irtürü ıtımız uluġ sünüş sünüşmiş. Alp-şalçı aḳ atın binip tägmiş. ḳara Türg(i)ş bodunuġ anda ölürmiş almış. yana yorıp...

Levha XIX

(K1)... birlä Ḳoşu tutuḳ birlä sünüşmiş; ärin *ḳop* ölürmiş. äbin bar*ımın ḳalısız* ḳop kälürti.

Kül tigin yiti otuz yaşıŋa Ḳarluḳ bodun ärür barur ärikli yaġı boldı. Tamaġ ıduḳ başda sünüşdümüz. (K2) **Kül** tigin ol sünüşdä otuz yaşayur ärti. Alp-*şalçı aḳ atın* binip oplayu tägdi. iki ärig udışru sançdı. Ḳarluḳuġ ölürtümüz altımız.

Az bodun yaġı ḳaldı. Ḳara költä sünüşdümüz. Kül tigin bir ḳırḳ yaşayur ärti. *Alp-şalçı aḳın* (K3) **binip** oplayu tägdi. Az (i)lt(ä)b(i)r(i)g tutdı. Az bodun anda yoḳ boldı.

içim ḳaġan ili ḳamşaġ boltuḳında *bodun* ilig ik(ä)*gü* boltuḳında Izg(i)l bodun birlä sünüşdümüz. Kül tigin Alp-şalçı aḳın binip (K4) **oplayu tägdi.** ol at anda tüş**di. Izgil bodun** ölti.

Toḳuz-oġuz bodun käntü bodunum ärti. täŋri yir *bulġaḳın üçün* yaġı boldı. bir yılḳa biş yolı sünüşdümüz. anilk Toġu balıḳda sünüş*dümüz*. (K5) *Kült*igin (A)zman aḳıġ binip oplayu *tägdi. altı ärig sançdı, sü tägişinda* yitinç ärig kılıçladı.—ikinti Ḳuslaġaḳda (Ä)d(i)z birlä sünüşdümüz. Kül tigin Az yaġızın binip oplayu tägip, bir ärig sançdı. (K6) toḳuz ärig ägirä toḳıdı. *(Ä)diz* bodun anda ölti.—üçüŋç Bolçuda Oġuz birlä sünüşdümüz. Kül tigin Azman aḳıġ binip tägdi, sançdı. süsin sançdımız, ilin altımız.—törtüŋç Çuş başında sünüşdümüz. Türk (K7) bodun adaḳ ḳamşatdı, yablaḳ boldaçı ärti. oza kälmiş süsin Kül tigin aġıtıp, Toŋra bir uġuş alpaġu on ärig Toŋa tigin yoġında ägirip ölürtümüz.—bişinç (Ä)zg(ä)nti ḳadazda Oġuz birlä sünüşdümüz. Kül tigin (K8) Az yaġızın binip tägdi. iki ärig sançdı. balıḳa barmadı. ol sü anda ölti.

(A)mġa ḳurġan ḳışlap, yazıŋa Oġuzġaru sü taşıḳdımız. Kül tigin äbig başlayu ḳıtımız. Oġuz yaġı ordуġ basdı. Kül tigin (K9) Ögsüz aḳın binip, toḳuz ärän sanɔdı, ordуġ birmädi. ögüm ḳatun ulayu öglärim äkälärim kälinünüm ḳunɔuylarım bunɔa ymä tirigi küŋ boldaɔı ärti, ölügi yurtda yolta yatu ḳaldaɔı ärtigiz. (K10) Kül tigin yoḳ ärsär, ḳop öltäɔi ärtigiz.

inim Kül tigin kärgäk buldı. *özüm saḳındım*. körür közüm körmäztäg, bilir biligim bilmäztäg boldı. özüm saḳındım. öd täŋri yasar, kişi oġlı kop ölügli törümiş, (K11) inçä saḳındım. közdä yaş kälsär, (ä)tida (?) köŋültä sıġıt kälsär, yanɢ(u)ru saḳındım, ḳatıġdı saḳındım. iki şad ulayu *iniyi*günüm oġlanım bäglärim bodunum közi ḳaşı yablaḳ boldaɔı tip saḳındım. yoġçı siġıtçı Ḳıtaŋy, T(a)t(a)bı bodun başlayu (K12) Ud(a)r säŋün kälti. Tabġaç ḳaġanda Isyi-lik(a)ŋ kälti. bir tümän aġı altun kümüş kärgäksiz kälürti *Töpüt ḳaġan*da Böl(ö)n kälti. ḳuruya kün batsıḳdaḳı Soġd B(ä)rç(i)k (ä)r Buḳaraḳ *uluş* bodunda N(ä)ŋ säŋün oġul tarḳan kälti. (K13) On-oḳ oġlum Türg(i)ş ḳaġanda Maḳaraç tamġaçı Oġuz Bilgä tamġaçı kälti. Ḳırḳız ḳaġanda Tarduş Inançu çor kälti. barḳ itgüçi bädiz yaratıġma bitig taş itgüçi Tabġaç ḳaġan çıḳanı Çaŋ säŋün kälti.

Levha XIX

(KD) **Kül** tigin ḳoŋy yılḳa yiti yigirmikä uçdı. toḳuzunç ay yiti otuzḳa **yoġ ärtürtümüz. barḳın bädizin** bitig taşın biçin yılḳa yitinç ay yiti otu**zḳa ḳop alḳdımız.** Kül tigin öl/ḳırḳ artuḳı yiti yaşıḳ bolıt (*boltı* yerine) taş ... bunɔa bädizçig toyġ(u)n (i)lt(ä)b(i)r kälüti (*kälürti* yerine).

Levha XVIII

(GD) bunça bitig bitigmä Kül tigin atısı Yoluġ tigin *bitidim*. yigirmi kün *olurup* bo taşḳa bo tamḳa ḳop Yolıġ tigin bitidim. ıġ(a)r oġlanınızda tayġunuŋuzda *yig*di igidür ärtigiz. uça bardıġız. täŋ**ridä** tirigdäkiçä **boltaçı siz.**

Levha XIX

(GB) ... *Kül tiginiŋ altunın* kümüşin aġısın barımın *tört tümän yılḳı*sın *y*(ı)ġma toyġun... bägim tigin yügärü täŋ**ri**... *taş* bitidim yollıġ tigin.

Levha XVI

(B) Inaŋçu apa yarġan tarḳan atıġ...

Takvimler

(G.R. RACHMATI'nin TTVII, s. 14 vd.'ından, Uygur el yazısı) 1202 yılına ait takvim parçası.

it yılḳı ordu ol. yıl yultuzı udarabatirawat; graḥı şanıçar ol; ḳutı suw; ordusı altı.

aram ay kiçig. bir yaŋısı ti ḳoyn. kinçumanı pa. tört yaŋıḳa sirki. yultuzı şatabiş.

ikinti ay uluġ. bir yaŋısı pi sıçġan. ḳay kün. yultuzı äriwadi. altı yaŋı sirki. on yaŋıḳa...

üçünç ay kiçig. bir yaŋısı bu yunt. piy kün. barani yultuz. aŋarak graḥ ol. altı yaŋıḳa tsirki.

törtünç ay kiçig. bir yaŋısı ir toŋuz. kuu kün. yultuzı uruguni. bud garḥ. yiti yaŋı sirki.

bişinç ay uluġ. bir yaŋısı ḳap luu. pi kün. braḥaswadi garḥ. ardir yultuz. toḳuz yaŋıḳa sirki. tört otuzḳa ḳunçi ol.

altınç ay kiçig. bir yaŋısı ḳap it. ti kün. puş yultuz. şaniçar garḥ. toḳuz yaŋı sirki.

yitinç ay kiçig. bir yanısı kuu tawısġan. äji kün. aditya garḥ. yultuzı purwapalguni. bir yigirmikä sirki.

säkizinç ay uluġ. bir yaŋısı äjim biçin. kin kün. soma garḥ. çaytir yultuz. iki yigirmikä sirki. altı yigirmikä ḳunçi ärdäm.

toḳuzunç ay uluġ. bir yaŋısı äjim bars. çip kün. bud garḥ. ḫast yultuz. üç yigirmi sirki.

onunç ay uluġ. bir yaŋısı äjim biçin. ḳay kün. şukur graḥ. anurad yultuz. üç yigirmikä sirki.

biryigirminç ay kiçig. bir yaŋısı äjim bars. piy kün. aditya graḥ. aşliş yultuz. tört yigirmikä sirki.

çaḫşapat ay uluġ, ... soma garḥ. daniş yultuz,...

(RADLOFF-MALOW, Suvarṇaprabhāsa, 343, 21 ve devamından; geç devir Uygur blok basması).

Kaŋ-si y(i)girmi altınç yıl altınç aynıŋ säkiz yaŋısı, çi tigmä tutmaḳ kün sim sıçḳan kün üzä başlayu bitip, säkizinç aynıŋ ay tolunı biş y(i)girmisintä bitiyü tolu ḳıldım. kinkilärkä ulalmaḳı bolzun! sadu ädgü!

(A.v. LE COQ, MI, 12-13 ve devamından; Uygur yazısı).

ymä täŋri Mani burḫan täŋri yiringärü barduḳınta kin biş yüz artuḳı äki otuzunç laġzın yılḳa Ötükäntäki nom uluġı tükäl ärdämlig yarlaġḳançuçı bilgä bäg täŋri mar Niw Mani...

(G.R. RACHMATI, TTVII, s. 20, str. 9 ve devamından; Uygur yazısı).

...üçünç ot ḳutlug; buu küskü yılḳı; Y(ä)ztigird ilig sanı üç yüz takı säkiz altmış. kün täŋri bun sanı bir takı üç t(a)su...

Ketebe Kayıtları

(A.v. GABAIN, HTVII, str. 2149-2160'tan; Uygur yazısı).

ymä ḳutluġ uluġ Tawḳaç ilintä, üç aġılıḳ nom ötkürmiş Huilip taysı ödig alıp, Tawḳaç tilinçä yaratmış Gintsuŋ wapsı atlıġ nomçı açarı kiŋürtmiş, yana Tawḳaç tilintin Biş-balıḳlıġ Sıŋḳu Säli tutuŋ yaŋırdı Türk tilinçä äwirmiş "bodisataw Tayto samtso açarınıŋ yorıġın uḳıtmaḳ "atlıġ" tsi in çuin" tigmä kawi nom bitig. yitinç ülüş tükädi.

namobut. namodarm. nomosaŋ.

(A.v. GABAIN-F.W.K. MÜLLER, Uigurica, IV, s. 678'den; Uygur yazısı).

...waybaziki şastantri kryi drri Saŋadas Ugu-Küşän tilintin, Toḫrı tilinçä äwirmiş, Toḫrı tilintin Şilazin praştinki yaŋırtı Türkçä äwirmiş "daşakarmapuda-awadanamal" nom bitig...

(RADLOFF-MALOV, Suv., s. 343, 2-343, 20'den; krş. s. 673, 12; geç Uygur blok basması).

ädgü! liġ-so!

ymä ḳutluġ öŋdün uluġ Tawġaç ilintä, tayşıŋ sawşıŋ alḳu şaştirlarıġ nomlarıġ ḳalısız ötkürmiş bodisataw Gitso samtso atlıġ açarı Ānätkäk tilintin Tawġaç tilinçä äwirmiştä, yana bo biş cöbik (Var. çöbdik) kälyük bulġanyuḳ yawiz ötdä ḳoluta kinki boşġutluġ Biş-Balıḳlıġ Sıŋḳu Säli tutuŋ Tawġaç tilintin türk Uyġur tilinçä ikiläyü äwirmiş "altun öŋlüg yaruḳ yaltrıḳlıġ ḳopda kötrülmiş nom iligi" atlıġ nom bitig bitiyü oḳıyu yätildi. sadu ädgü ymä ḳutluġ bolzun.

bo törtünç tägzinç nom ärdinig irinç Çaḫşapat Maŋgal toyın, Iḳiaŋ Ismin Ratna-Waçir ikägünüŋ ötüginä sin taḳıḳu kün tolu boltı.

(A.v. LE COQ, MI, s. 25, str. 1 ve devamından; Uygur yazısı).

ymä aġazlanmış boltı uluġ ögrünçün; ymä bitilmiş boltı aġır säwinçin; ymä amtı tükäl törlüg itigin bitilmiş boltı uluġ yirdä oyatmaḳın bo... täŋridäm... nom bitig, kim ymä... tolu ärüş üküş törlüg... özütlärig odġuruġlı, köŋülüg açıġlı, ymä kögüzüg yarutuġlı; köni kirtü aŋlaġ törülüg üç ödki adırtlaġ ödürtlüg yörüglüg tirig öz birigli yaruḳ täŋri yiriŋä tägürdäçi: noşda tataġlaġraḳ täŋridäm bilgä bilig.

ymä ädgü ödkä ḳoluḳa, ymä irülüg ädgü künkä, ymä alḳatmış ayḳa, ymä yigädmiş ḳutluġ yılḳa;

ymä ögütmiş alḳatmış ç(ä)r(i)g Türk uluş Arġu T(a)las kögüz içintä;

ymä yoḳaru ḳodı, ilgärü kirü atı iştilmiş, ymä küsi sorulmış ḳutluġ uluş, yaraşlaġ Altun Aruġu uluş, Ḳaşu Y(i)gänkänt, Ordu känt, Çigil balıḳ, nom ḳutı täŋriniŋ ornanġusı, mardaspant täŋrılärniŋ otaçılıḳı, arıġ yaruḳ küçlüg briştilärniŋ ḳonġusı, arıġ turuḳ süzük manistanlar içintä;

ymä ḳara bodunı, ḳutluġ ötmiş yigädmiş briştilär, ayaġlaġ tataġlaġ atlaġ täŋri mar Vaḫman ḫiar yazd toyın Toḫrıdaḳı uluġ mojak...;

ymä Altun Arġu **Talas** uluş Ḳaşu ḫanı, Ordu Çigil känt ärkligi, uluġ Türkdün pr(a)şdanki, Çigil "Arslan il tirgük alp burġuçan alp tarḫan" bäg iläntük ärksintük uġurınta;

ymä amtı bolzun äsängü alḳış tüzü nom arḳasıŋa! ymä ögirmäk säwinmäk bolzun nom pr(a)şdankların üzä! ymä ḳutadmaḳ ḳıwadmaḳ bolzun tüzü ödrülmiş arıġ dintarlarḳa! ymä yigädmäk utmaḳ bolzun maŋa, aġduḳ, ḳarı bitkäçi, mar Işuyazd maḫistak üzä, kim ymä uluġ amranmaḳın aġır küsüşün bitidim. yazuḳda boşunmaḳ bolzun ḳamaġ barça säwüg özütlüg niġoşaklarḳa! ymä tüzün barça ät'özümüz bütünün ḳadaḳın turzun! igsizin adasızın turalım! ymä köŋülümüz kögüzümüz turḳaru busuşsuzun ḳadġusuzun turzun! barça ädgü ḳılınçḳa tükällig bolalım! üzütümüz ḳurtulmaḳ boşunmaḳ yigädmäk utmaḳ täŋri yirintä tägimlig bolzun!

mäŋigü inçä bolzun!

Tıp

(G.R. RACHMATI, Zur Heilkunde der Uiguren, SBAW, 1930, s. 454 vd., str. 33-69'dan; Uygur yazısı).

ḳayu kişi kiçä ädgü körmäsär, ḳara äçkünüŋ ögsüz bağırınḳa içiŋä pitpidini saçıp, otḳa kömüp, köbikin alıp, közkä sürdgül [1]); kiçä ädgü körür.

ḳayu tişiniŋ ḳaġuḳı tudunsar, tülüg ärüknüŋ ḳasıḳın alıp, ḳaşanıġ yoluŋa urġu ol; bat ḳaşanur.

ḳayu kişi yan aġrıġ ärsär, kögürçkän mayaḳın ḳara min birlä çoḳuradıp, üç kiçä yaḳzun, ädgü bolur.

tälinmäz ḳartḳa: iŋäkniŋ ḳoynnıŋ (so!) miŋizin soḳup, yaḳsun; bat tänilip, ädgü bolur.

tolġaḳ bolup, sönmäsär, uskunnuŋ ḳasıḳın yıldızı birlä yorġurdḳa toḳup, içürzün; sönär.

tiş aġrıġḳa: üç yaşar ḳara udnuŋ mayaḳın işiçtä çoḳuradıp, yaḳzun; aġrıġı kidär.

ḳayu kişiniŋ ädi ala bolsar, badıyannı yarıp yarıp, sürdüştürüp, suwın alıp, ala ädinkä sürdzün; alası kidär.

käkälik ödin şäkär birlä tüz ülüş ḳılıp, közkä sürdsär, körmäsär ymä, körür; ädgü bolur.

yana käkäliknüŋ [2]) ödin alıp, ḳurıdıp, borḳa bäkinikä ḳadıp, içsär, ançma bor bäkini içsär, äsürmäz bolur, ädgü.

[1] alışıları: *sürt-gil!*
[2] alışıları: *käkälik + niŋ!*

täwä südükin alıp, başka sürdsär, baştakı käpäki kidär.
kim ḳal bolsar, suġun müŋüzin yumşaḳ ögüp, suwḳa toḳıp, içsär, kidär.
ḳulaḳ şaḳşı bolsar, ḳaraḳu sıçḳannıŋ ödin tamışsar, açılur.
yana äm: ölüg mişkiçniŋ yaḳrısın ärgüzüp, sürdsär, açılur.
yana kişi ödin alıp, börilig közkä sürdsär, açılur.
täwäniŋ öwkäsin ḳudırıp, soḳup, älgäp, tın busġaḳḳa içürsär, ädgü bolur.
ḳayu kişiniŋ ḳarnınta känç ölsär, bir s(a)tir it sütin içürsär, tüşär.
ḳal it tartmış kişikä: ularnıŋ miyisin yisär, ädgü bolur.
üç künkädäki aç ḳarınḳa birär çan ḳuma yaġın içürsär, ädgü.
köz yaruḳsuz bolup, üküş tälim yaş aḳsar, köz üzä sürdsär ymä, ädgü bolur.
ḳayu kişiniŋ kiri arımadın yiç aḳsar, kürküm, ḳonaḳ mini şıpar birlä borḳa ḳadıp içürsär, ädgü bolur.
öztä uşaḳ ḳart ünsär, taḳıġu yumuntġasın öt birlä sürdsär, ädgü.

Falcılık

Çince

(W. BANG und A.v. GABAIN, TTI, str. 31-43; 54-68; 111-148'den; Uygur el yazısı).

birök sü sülämäk atlıġ ırḳ kälsär, sawın inçä ayur: sü süläsär, yir tälinür. kişi sözläsär, saw alḳınur. yol azsar, äw tapmaz. kişi yaŋılsar, iş bütmäz.—öz käntüŋin bäk tutġıl. ötüg sawḳa yorıma. ögüz ärtgäli uġratıŋ; işiŋ bütmäz. bäg bolġalı ḳılıntın ḳılıntıŋ; yarlıġıŋ yorımaz. ḳılmış işiŋ yaġılıġ. sözlämiş sawıŋ tödüşlüg. yäk içkäk ägirür. yağı yawlaḳ altayur. kün täŋri kölünti çärigiŋ üzä. ay täŋri badtı ḳutuŋ üzä. öz käntüŋkä ınaŋıl. käntü köŋülüŋin bäk tutġıl. ätüzüŋin küzätsär sän, kilän käyik müyüzi täg atıŋ küŋ kötrülgäy.

birök bo ḳoramaḳ atlıġ ırḳ kälsär, sawın inçä tir: suw tamırı ḳurısar, yaş yawışġu ḳuryur. kişi küçi ḳorasar, yad kişikä basıtur. tägirmi tam içintä äsrük boltuŋ. tägirmiläyüki yağıŋ tälim boltı.—asıġıŋ ayağıŋ ägsüdi. ädiŋ tawarıŋ ḳoktı.—iltin ḳantın busuş bar. ätüzüŋ tägrä ada bar. asıġlıġ bolġuluḳ yoluŋ közünmäz. inçkülüg bolġuluḳ bälgülüg bälgürmäz.—taġ içintä iki yäk bar; ögüŋin köŋülüŋin bulġayur. il içintä täwlig kürlüg buryuḳ bar; işiŋin küçüŋin ardatur. örki kişilärkä içaŋıl; ädrämlig kişilärig ayağıl. adaŋ ärtgäy, ädgü kälgäy. bo ırḳ, kimkä kälsär, südä ärsär, sançıtur; balıḳda ärsär, ḳorayur. buyan ädgü ḳılınç ḳılġu ol.

birök utru kälmäk atlıġ ırḳ kälsär, sawin inçä tir: utruŋda asıġ tusu yitärü kälti. ätüzüŋdä ayaġ çiltäg ornanġu birdi. köŋülüŋtäki küsüşüŋ barça ḳantı. atıŋ atayu ḳut ḳıw özin kälti. äski atıŋ tägşilip yaŋı boltuŋ; boġdam atıŋ tägşilip, tatıġlıġ boltuŋ.—täbrätük sayu iş kötgüŋ tapıŋça; olurtuḳ sayu orun yurt

ögüŋçä.—uluġ ärk kälti. tört yıŋaḳ tüzülti köŋülüŋçä.—kidirti täprämiş küçlüg yağı kitdi; öŋdürti täprämiş ot yalını öçti.—olurup körünçlägil inçkä yügürük atlarıġ; tapıŋça alıp işlätgil yinik ädgü lalarıġ.—tümän saw tüküni sinidä boltı. yıl ay itilü älgiŋdä kirdi.—üstünki altınkı tapladı. örüki ḳodıkı säwinti.—bäg tamġası älgiŋdä; ornaġlıġ orun alıŋta.—yirkä täŋrikä säwinç tut. burḫanlarḳa tapıġ ḳıl.

birök inç kälmäk atlıġ ırḳ kälsär, sawın inçä tir: yil iyin äşidilür küzki ıġaç yaŋġusı; tümän ban yirdä yaŋġurar süzük suw tikisi.—iki köŋül birikdi; ögrünçi üküş. ini içi tüzülti; tawarı tälim.—täprätük sayu ḳut kälir. ḳılıntuḳ sayu iş bütär.—ıraḳta saw äşidüti ädgü; yaġuḳtaḳı iş bütüdi ädgü.—adaŋ tudaŋ kitdi; ayıġ saḳıŋguçılar täzdi.—öŋdün küntün bulunda ögrünçlüg yil yiltirdi. kidin taġtın bulunda täŋri ḳapıġı açıltı.—közüŋ içintä küg yoḳ; köŋülüŋ içintä ḳadġu yoḳ.—atıŋ küŋ yadıldı yıd yıpar täg. aġzanmış sawıŋ ädikdi altun kümüş täg. ḳop işiŋ tapıŋça, ḳorı yoḳ.

Hıristiyanlık Metni

(W. BANG, Georgspassion, s. 53 ve devamından; Uygur yazısı).

säkiz yigirminç yarlıġ; ädgü ol. inçä yarlıḳayur Zawtay patġamwar: oġşayur sän, yalanuḳ oġlı, ol inäkkä kim ıraḳtın üntädi öz buzaġusına, kim azıp barmış ärdi. näçük işidti ol buzaġusı öginiŋ ünin tärkin yügürüp kälti öginärü, siziksiz boltı. ançulayu ymä säniŋ kim ıraḳ bardılar ärsär, tärk ḳawışġaylar uluġ ögrünçün.

Mani Metni

(V. THOMSEN, W, s. 207-209; türk. Runen-Schrift'ten. Talih, karşılıklı iki yanı kare ve diğer dört yanı kare olan ve dört uzun yanı sayılabilen bir "zar"ın üç kere atılmasıyla bulunurdu).

alp är oġlı sükä barmış. sü yirintä ärklig sabçı türtmiş tir: "äbiŋärü kälsär, özi atanmış ögrünçülüg" atı yitiglig kälir" tir. inçä biliŋlär; anyıġ ädgü.

ögriŋä ḳutluġ adġır män. yaġaḳ ıġaç yaylaġım; ḳuşluġ ıġaç ḳışlaġım. anda turupan mäŋiläyür män tir. inçä biliŋlär; ädgü ol.

ḳ(a)n(ı)ġı ölmiş; könyäki toŋmış. ḳ(a)n(ı)ġı nälük ölgäy? ol bäglig ol. könyäki nälük toŋġay? ol künäşkä olurur ol. inçä biliŋlär: bo ırḳ başınta az ämgäki bar; kin yana ädgü bolur.

oġlı ögintä ḳarşınta öbkäläpän täzipän barmış. yana saḳınmış kälmiş: "ögüm ütin alayın; ḳanım sabın tıŋlayın" tip kälmiş tir. inçä biliŋlär: ädgü ol.

yılḳa tägmişig yıdıtmayın; ayḳa tägmişig artatmayın. ädgüsi bolzun! tir. inçä biliŋlär: ädgü ol.

toḳuz aralı sıġun kiyik män. bädiz tiz üzä ünüpän mönräyür män. üzä täŋri äşidti; asra kişi bilti. anday küçlüg män tir. inçä biliŋlär: ädgü ol.

turuŋaya quş tüşnäkinä qonmış. tuymatın tuzaqa ilinmiş. uça umatın olurur tir. inçä biliŋlär: yablaq ol.

y(a)rġun kiyik män. yaylıġ tağıma ağıpan yaylayur turur män, mäŋilig män tir. inçä biliŋlär: ädgü ol.

qanlıq süsi abqa ünmiş. sağır içrä älik kiyik kirmiş. qan äligin tutmiş. qara qamağ süsi ögirär tir. inçä biliŋlär: ädgü ol.

kök buymul toġan quş män. körüklüg qayaqa qonupan, közläyür män. yağaqlıġ toġraq üzä tüşüpän, yaylayur män tir. inçä biliŋlär: anıyıġ ädgü ol.

sämiz at ağzı qatıġ boltı. idisi umaz tir. inçä biliŋlär: yablaq ol.

amtï amraq oġlanım, inçä biliŋlär: bo ırq bitig ädgü ol. inçip alku käntü ülügi ärklig ol.

bars yıl ikinti ay biş yigirmikä t(a)ygünt(a)n manistantaqı kiçig dintar Burua guru äşidşiçimiz Isig saŋun Itä-çuq üçün bitidim.

Öğreti Metinleri

Budizm

Sebepler zinciri, yani Nidāna zinciri.

(F.W.K. MÜLLER, UII, s. 11, str. 9 ve devamından; Uygur yazısı).

ötrü ayaġqa tägimlig bodisataw sansarnıŋ bärü äwrilmäkin ukup, naru täwrilmäkin ämgäksiz uçuz ukar.

tuġmaq bolmasar, qarımaq ölmäk bolmaz.
qılınç bolmasar, tuġmaq bolmaz.
tutyaqlanmaq bolmasar, qılınç bolmaz.
az almır bolmasar, tutyaq bolmaz.
täginmäk bolmasar, az almır bolmaz.
börtmäk bolmasar, täginmäk bolmaz.
altı qaçıġ orunlar bolmasar, börtmäk bolmaz.
at öŋ bolmasar, altï qaçıġ orunlar bolmazlar.
bilig köŋül bolmasar, at öŋ bolmaz.
tawranmaq bolmasar, bilig köŋül bolmaz.
biligsiz bilig bolmasar, tawranmaq bolmaz.
biligsiz bilig öçsär, tawranmaq öçär.
tawranmaq öçsär, bilig köŋül öçär.
bilig köŋül öçsär, at öŋ öçär.
at öŋ öçsär, altı qaçıġ orunlar öçär.
altı qaçıġ orunlar öçsär, börtmäk öçär, amrılur.
börtmäk öçsär, täginmäk öçär.
täginmäk öçsär, az bilig öçär, amrılur.
az bilig öçsär amrılsar, tutyaq öçär amrılur.
tutyaq öçsär amrılsar, qılınç öçär amrılur.
qılınç öçsär amrılsar, tuġmaq öçär amrılur.
tuġmaq öçsär amrılsar, qarımaq ölmäk öçär amrılur.

Säkiz yükmäk

(TT VIII, s. 71-72; Brāhmī yazısı. Paralel metin, TT VI, str. 55-68. İlaveler Uygur yazısıyla olan bu metinden alınmıştır.)

(1)...burhām quttim pulur. taki ymā tidhigsiz bodhisatv siz iñçā ukuñ. pirök (2) **qayu tınlıġ** pligsiz āyig qilinclig ërrip tärş tätrü törökā kertgünc (3) **kirtgünsär** tükāl törlüg āyig qiliñclig śemnülār tärş nomlug tirthilar (4) oŋjin yilpaglār yāklār quzgum qobhurgātā ulāti yawlāk pālgülüg qorkınçig. (5) **ünlüg quşlar tükäl** törlüg yawlāhk irü pālgülār alqo ëwtā parktā közünür kālip. ö(6)**rlätir. täŋ täŋ ig aġrrig** ādhā tudhā kälürür ëmgätür. yilim āyim turkārū ëw park ici(7)**ntä ada tuda qor** yāş ëgsömāz ög kāñ ohol qiz qa qādhāş kün qul pir iki(8)**ntikä qarışur** otli sūwli tāg tötöşlüg plor. ëw iyāsi turkārū pulgāñyu(9)**q könüllüg qa**dhir sarsig yāwlahk plor. iñcā pilmiş kārgāk ol parçā yāk icgā(10)**klärniŋ qılınçı ol. birök** āndāg ëdhgü öglisi pār ërip po nom ptigig okitsār ulādhi üc kātā oki...

Mani Metni

(A. v. LE COQ, MIII, s. 16, str. 11-20; str. 2-s. 17, str. 19; s. 18, str. 5-s. 19, str. 9'dan; ilk bahis: Mani yazısı; gerisi: Uygur yazısı).

ymä takı söz saw önüsi tip okımış bolar:(1.) tıntura täŋri, (2.) yil täŋri, (3.) yaruq **täŋri,** (4.) suw täŋri, (5.) ot täŋri, (6.) am**ranmaq** bilig, (7.) kirtgünç bilig, (8.) ta**wranmaq** bilig, (9.) särinmäk bilig, (10.) **bilgä** bilig, (11.) söz saw**ın kirtkünmäk,** (12.) bilgä biligig **adnaġuqa** birmäk, (13.) üç yigirminç nom **qutı** täŋri. (delik).

bo ärür bir yaruq kün äki yigir**mi ädgü** ödin birlä, kim qamağ din**darlar** üzä kä**dürür.** ymä äki**nti yaruq** kün kändü ärür: äki yigir**mi** ilänmäk, kim nom qutı täŋri**dän** tuğar, yaruq kün täŋrikä yöläşürü, äki yigirmi täŋri qırqının birlä. (1.) ilänmäk ärksinmäk. (2.) bilgä bilig. (3.) yigädmäk. (4.) säwinmäk. (5.) tawranmaq. (6.) könin yarmaq (?). (7.) kirtkünmäk. (8.) särinmäk. (9.) çının bışığın ärmäk. (10.) ädgü qılınç qılmaq. (11.) tüz köŋül**lügün ärmäk.** (12.) yaruqun yaşuqun ärmäk.

bo ärür äkindi yaruq kün, **äki yi**girmi ädgü ödi'in birlä, **kim nom** qutı täŋridän tuġdı, **ançula**yu qaltı kün täŋri, kim ol **uluġ** täŋridän tuġdı. (delik).

ymä bo üçünç yaruq kün, kün täŋrikä oğşayur yöläşür. ymä iki yigirmi ödläri käntü ärür iki yigirmi täŋri qırqını.—iki tünärig tün käntü bolar ärür: bir tün käntü bo qararığ ät'öz ärür. ymä iki yigirmi ödläri käntülär ol: biş közünür tawgird ät'öz sınları: (1.) süŋük, (2.) siŋir, (3.) tamır, (4.) ät, (5.) täri. **biş** közünmäz tutulmaz yawlaq biliglär, kim käntü ol: (1). üz boz bilig, (2.) öwkä bilig, (3.) uwutsuz bilig, (4.) tärkiş bilig, (5.) biligsiz bilig, (6.) suq yäk, (7.) uwutsuz yäk birlä.

ymä ikinti tünärig tün käntü ärür az yäk, ölümlüg saqınç. ymä iki yigirmi ödläri käntü ol iki yigirmi qararığ ilänmäki. ymä yaruq künlär tünärig tünlärkä

utrungalı ökäşgäli turdılar. ymä yigädti yaruḳ kün ḳarang tünüg, alaŋadturdı. ymä öŋräki Ḫormuztatäŋri sünüşiŋä yöläşürü. ymä anta kin **ärk**sinür ilänürlär iliglär ḫanlar käntü öz ilin içrä. **bir yaruḳ** ilänmäk. ikinti bilgä **bilig. üçünç yigädmäk. törtünç säwinmäk.** bişinç **tawranmaḳ. alt**ınç kirtü. yitinç kirtkünmäk. säkizinç särinmäk. toḳuzunç könin ärmäk. onunç ädgü ḳılınçlıg. bir yigirminç tüz köŋülüg, iki yigirminç yaruḳ. bolar iki yigirmi ödlär köŋül içrä yadılur yaraşur.

Hikâyeler

Mani Metni

(W. BANG, Manichäische Erzähler, s. 17 ve devamından; Uygur yazısı).

ötrü ol waḫşig käntü aymış sawinça ḳıltı. ḳamag bodun köŋülin saḳınçın yorıtı. mar Amu mojag balıḳ içintä tägzinti, buşi ḳoltı. buşi näŋ bulmadı. bir yagaḳ bultı.

ötrü mar Amu mojag... bir ḳam täŋrilikiŋärü bardı, kim ḳamag bodun aŋar tapınur udunurlar ärti. ol täŋrilikdäki ḳam mar Amu mojagka inçä tip ayıtı: "nä är sän? Anta nälük kältiŋ? bizintä ḳalıp olur!" tidi. ymä mar Amu mojag ol ḳamḳa inçä tip tidi: "arıg dintar män. sizintä... kältim... ulug yaruḳ barḳ... män anta olurayn. täŋri nomın yadayn!" tidi.

ötrü ol ḳam asgançulayu inçä tip aydı: "bo täŋrilik siziŋä bolzun. siz oluruŋ!" tidi. ötrü mar Amu mojag ol ḳamḳa inçä tip aydı: sän//üç yolı inçä tip aygıl: bo täŋrilik siziŋä bolzun!" ötrü ol ḳam asgançulayu üç yolı inçä tip tidi: "täŋrilik siziŋä bolzun!" tidi. nä üçün tisär, ol ḳam koŋüliŋä inçä saḳıntı: bo adın yirlig är bo. käntü säwigin öz ölmäkkä kirür. maŋa ol kişi asıg bolgay. ...

Budist Metni: Aç Pars

(RADLOFF-MALOV, Suv., s. 607, str. 8 ve devamından, Berlin yazmalarından düzeltmelerle; ilki: Uygur blok basması, diğeri: Uygur yazısı).

öŋrä ärtmiş ötdä, bo Çambudiwip uluşta Maḫaradi atlıg ilig ḫan bar ärti. ol ymä Maḫaradi ilig ḫan ärtiŋü ulug bay barımlıg, tsaŋları agılıḳları ı tarıg äd tawar üzä tolu, alp atım sülüg küçiŋä tükällig, törttin sıŋar yir orunug iymiş basmış, üküşkä ayatmış agırlatmış, ürük uzatı köni nomça törüçä başladaçı, imärigmä ḳamag bodunın ḳarasın aşmış üklitmiş, ḳoptın sıŋar yagısız yawlaḳsız ärti.—ol antag osuglug çoglug yalınlıg küçlüg ilig ḫannıŋ ulugı ḫatununta tugmış körgäli säwiglig körklüg mäŋizlig üç oglanı ärti. aŋ'ilki ulugı oglanınıŋ atı Maḫabali ärti. ikintisi ortun oglınıŋ atı Maḫadiwi ärti. üçünci aŋ kiçigi oglınıŋ atı Maḫasatwi ärti.

bir ugurta, ol ilig ḫan üç oglanı birlä taştın tagta arıgta ilinçükä bartı. ḳaçan anta tägip, ilinçü mäŋi işin ärtürdüktä ötrü, ol üç tigitlär ḫua çäçäk tüş yimiş

idigäli ataları ilig bägkä ötünüp ayıtıp ḳaltılar. anta munta ınaru bärü yorıyu bir ulug ḳamışlıg bärk arıgḳa kirip; ötrü anta tıngalı olurdılar. tıngalı olurmışta, aŋ ulugı tigin iki inilériŋä inçä tip tidi:

"ay, inilärim, mäniŋ bokünki kün ärtiŋü ḳorḳum bälinlägüm kälir. inçä bolmazun, ḳaltı bo arıg sämäk içintä ḳadır yawlaḳ käyiklär bar bolup, biz yoḳadguluḳ ämgängülük bolmalım" tip.

ikintisi tigin inçä tip tidi: "äşidü yarlıḳazun, içim-ä, kim mäniŋ bo ät'özümin isirkägüm idi kälmäz. täk biziŋä näçükin ärsär, amraḳlartın adırılguluḳ ämgäk bolmazun ärti, tip ḳorḳar män" tip.

bo sawıg äşidip, üçünçi Maḫasatwi tigin iki içiläriŋä ötrü tip ötünti:

"bo ärsär arzilar turguluḳ orun ol.
mäniŋ idi ḳorḳınçım ayınçım yoḳ.
öŋi adırılmaḳlıg busuşum ymä yoḳ.
inçip ät'özümtä tolu ögrünç säwinç tugar.
bulgay ärki biz yig adruḳ buyanıg".

tip tidi.—ol ödün bo üç tiginlär öz öz köŋüllärintäki saḳınmış sawların sözläşip, ötrü örü turup, ol arıg içintä taḳı içgärü kirdilär. ança yorıyu yaŋı änüklämiş bir tişi barsıg kördilär. ol aç bars ymä änükläp, yiti kün ärtmiş ärti. yiti änükläriŋä ägirtip, ḳawzatıp; açmaḳ suwsamaḳ üzä sıḳılıp, turmış yawrımış sınmış ät'özläri alaŋurup, küçi küsüni üzülüp, unaḳaya ölgäli yatur ärti.

nä anï ulugı Maḫabali tigin körüp, inçä tip tidi: "ay irinç tişi bars! änüklägäli yiti kün bolmış; yiti änükläri iyp, mäŋ yumşaḳ tilägü oḳ tägінç bulmayuḳḳa, anın açmaḳ suwsamaḳ ämgäk üzä sıḳılıp, yanturu yana öz änüklärin yigäli ḳılınur. muntada käz irinç tınlıg bulgay mu?" tip tidi. bu sawıg äşidip, Maḫasatwi tigin ötrü içisi tiginkä "bo bars nägü yiyür, uzatıḳı aşı nägü ol?" tip ayıtdı. içisi tigin inçä tip kiginç birti:

"barsnıŋ irbiznıŋ manınıŋ arslannıŋ
börinin tilkünin aşı ärsär:
yalaŋuz yındam isig ät ḳan ärür.
muntada adın taḳı öŋi aş içgü yoḳ
kim bo alaŋurmuş aç barkıg tirgürgülük"

tip tidi. bo sawıg äşidip, ötrü ikintisi Maḫadiwi tigin uḳunçsuzın inçä tip tidi: "bo muntag osuglug törümiş küçsirämiş alaŋurmış aç bars açmaḳ suwsamaḳ ämgäkin ärtiŋü sıḳılıp, unaḳaya ölgäli turur. biznitä adın kim bolgay muŋa yaraglıg aş içgü bälgürtdäçi, bo irinç tınlıg üçün ät'özüg titip, munuŋ isig özin ulagalı udaçı?" tip tidi.—ulugı tigin bo sawıg äşidip, yana ortun inisiŋä "ay inim, alp titgülük tawar alp iş näŋ inçip isig öztä artmaz" tip tidi. bo sawnıŋ basa soŋınta, Maḫasatwi tigin inçä tip tidi: "ay içilärim-ä, biz ḳamagun amtı isig özümüzkä ät'özümüzkä ärtiŋü ilinmiş yapşınmış biz. inçip yana adınagukа asıg tusu ḳılgalı bilgä biliglig yaruḳ

közümüz yoḳ bolur ärki; ymä antaġ birär uluġ yarlıḳançuçı köŋüllüg ḳutluġ yalaŋuḳlar ürük uzatı öz ät'özlärin titip ıdalap, tınlıġlarḳa asıġ tusu ḳılurlar" tip tidi.

bo munça sawıġ içilärinä sözläp, ötrü käntü köŋülintä inçä tip saḳıntı: "ḳaltı bo mäniŋ ät'özüm yüz miŋ ajunlartın bärü yoḳsuz asıġsız näçä näçä yirüdi artatı. näŋ ymä ädligsiz bolup, nä ärsär, asıġḳa tusuḳa kirmädi. näçükin bokünki küntä munı täg kärgäklig işlätgülük yuŋlaġuluḳ orun tapıp, bo muntaġ yıdıġ kärgäksiz ät'özümin sıtmış kämişmiş yiŋ yar täg titip ıdalap, bo irinç yarlıġ aç barsḳa nägülüg umuġ ınaġ bolmaz män!" tip munçulayu saḳınıp, içiläri birlä sözläşgülük käzigin tizigin ärtdürüp, ol bars üzä öŋin yarlıḳançuçı köŋül turġurup, irinçkädilär tsuyurḳadılar. inçip olarnıŋ arasınta aġladı. taḳı Maḫasatwi tigin ol barsnıŋ açın turuġın ämgäkin tolġaḳın titrü körüp, tägrä tägzinip, közin idi andıran kitärü umatın, ür kiç titrü körü turup, ötrü ḳodup, öŋi yorıp bardılar. ötrü ol ödün Maḫasatwi bodisataw yorıyu, inçä tip saḳıntı:" çaḳ amtı maŋa uġrayu ät'özümün isig özümün titgülük ıdalaġuluḳ öd ḳolu soḳa kälti. nä üçün tip tisär:

kim män ilkisizdin bärü bo yıdıġ sarsıġ ḳanlıġ yiriŋlig.
säwgüsüz taplaġusuz yarsınçıġ ät'özkä inçip ınandım.
aş içgü, ton kädim, orun töşäk, at yaŋa, ḳaŋlı kölük,
ärdini yinçü, äd tawar üzä tapındım.
artamaḳ buzulmaḳ törülüg üçün
ürük uzatı artadı buzuldı.
näŋ ymä bo ät'özüg küyü küzätü
ayayu tutup artatmaġalı idi umadım.
näçä käd uzanıp igidtim ärsär ymä
qaltı yawlaḳ yaġı törüsinçä,
yanturu mini kämişü utup
säwinçsiz utlısız ḳıltı mäniŋ küçümin.

anın inçä bilmiş kärgäk: ät'öz ärsär, bäksiz mäŋüsüz titir. özkä yanturu asıġsızı üzä yawlaḳ yaġı täg ḳorḳınçıġ ärür. yarsınçıġ kirligi üzä tutsar, arıġsızlıġ ḳıġ yükmäk titir. anı üçün amtı män bokünki küntä bo ät'özümin yuŋlap, muŋadınçıġ uluġ iş ködüg ḳılayın. sansarlıġ taluy ögüz içintä tar kämi bolayın. tuġmaḳ ölmäklig tägzinçdin taşḳaru tartıp üntüräyin!" tip saḳıntı. yänä ök inçä tip saḳıntı: "abam birök, bo ät'özümin titsär män, ötrü ülgüsüz sansız mün ḳadaġlarıġ ḳartıġ bäzig yiriŋig ḳanıġ igig aġrıġıġ ḳorḳınçıġ aymançıġ barçanı titmiş ıdalamış bolur män. taḳı ymä bo ät'öz ärsär, altı ḳırḳ törlüg arıġsızların tolu, suw üzäki kärgü täg bäksiz yarpsız, ḳamaġ ḳurtlarnıŋ ḳoŋuzlarnıŋ tirgini, ḳannıŋ yiriŋniŋ ornaġı, siŋirin tamırın yörgälmiş, sünüklär ulaġı, üzä tutuşmış ärtiŋü yirinçig yarsınçıġ ärür. anı üçün tägimlig ol amtı maŋa bo ät'özümin titip ıdalap, üzäliksiz üstünki yig abamuluġ mäŋü nırwanıġ tilägülük; busuş saḳınç ämgäk tolġaḳıġ birtäm tarḳarġuluḳ; tuġmaḳ ölmäklig tägzinçig amırtġurġuluḳ; nızwanılıġ ilişig üzgülük; dian bilgä biligliġ küçüg küçländürgülük: tolu tükäl

bışrunmaḳlıġ ädgüg ägsüksüz bütürgülük; yüz buyanlıġ itigin itingülük, tolu tükäl bilgä biligig tüpkärgülük; alku burḫanlar üzä ögütmiş ıduḳ nomluġ ät'özüg tanuḳlaġuluḳ; ḳamaġ biş ajun tınlıġlar oğlanın nom buşılıġ mäŋi üzä mäŋilätgülük!" tip munçulayu adıra ödürä saḳınıp, ötrü maḫasatwi tigin yiti ḳınıġ tölügtä turup, uluġ bädük küsüşkä inip, uluġ yarlıḳançuçı köŋül turġurup, köŋülin kögüzin yaġçırdıp, ol iki içilärin köŋülkärip, näçükin ärsär tuysar oŋarsar, ötrü "ürküp bälinläp tıdıġ ada ḳılıp, küsämiş küsüşümin ḳandurmaġay" tip bügünüp, ötrü iki içilärinä "azḳıa öŋrä yoriyu turzunlar! män una basa yitdim" tip ötünüp, içilärin ıdıp, Maḫasatwi tigin käntü özi yanturu yana ol arıġḳa kirip, aç bars üskintä tägip, tärkin tawratı tonın suçulup ḳamış butıḳı üzä asıp, inçä tip, bäk ḳatıġ saw sözlädi:

"män amtı tolp sansartaḳı tınlıġlar üçün
üzäliksiz üstünki yig burḫan ḳutı küsüşin,
täprängsiz yayılmaḳsız uluġ yarlıḳançuçı köŋül turġurup,
bo mäniŋ säwär amraḳ ät'özümin titär män ıdalayur män.
buzulmaḳsız çolmaksız burḫan ḳutın tiläyür män,
kim ḳamaġ bilgälärkä säwgülük taplaġuluḳ;
üç uġuş yirtinçüdäki ämgäklig taluytaḳı tınlıġlarıġ
örü tartıp ozġurup, inç mäŋilig ḳılayın"

tip tidi. ol ödün tigin munça saw sözläp, ol aç bars üskintä suna yatdı. käntünüŋ uluġ yarlıḳançuçı köŋüllüg çoġı yalını uġrınta, ol aç bars yigäli titinmädin, bodisataw anı körüp, ötrü idiz taġḳa aġtınıp, ät'özin ḳodı kämişdi. ḳaçan yirkä tägdüktä, bodisataw yana inçä tip saḳıntı: "inçip bo bars turuġı küçsüzi uġrınta, anın mini yigäli umaz" tip, ötrü bodisataw örü turup, ınaru bärü körüp, bı bıçğu tiläp bulmadı. ötrü ḳurımış ḳatıġ ḳamış alıp, anı üzä ömgän tamırın sançıp, ḳan üntürüp, aḳuru aḳuru barsḳa yaḳın bardı. ḳaçan bars üskintä tägdüktä ötrü ol ödün bo aġır uluġ yaġız yir altı türlügin täprädi ḳabşadı. inçä ḳaltı uluġ yil kälip, köl suwin toḳıp, yaymış täg yoḳarı ḳodı yayıldı yayḳaldı. kök ḳalıḳ yüzintäki kün täŋri Raḫuḳa sigirtmiş täg yaruḳsuz yaşuḳsuz öŋsüz öläz boldı. buluŋ yıŋaḳ barça bütürü ḳarardı. ḳara tuman üzä örtüldi. kök ḳalıḳtın täŋridäm yıd yıpar ḫua çäçäklär tüşdi yaġdı. ol arıġ sämäk içi ḫua çäçäk üzä tolu boldı.

ol ödün üstünki täŋrilär bo sawıġ körüp, anşız uluġ muŋadıp taŋlap, bodisatawnıŋ antaġ muŋadınçıġ çadiklig işiŋä iyin ögirip, ögä alḳayu inçä tip şlok sözlädilär:

"uluġ tınlıġ, uduŋuz
umuġ ınaġ bolġalı.
uluġ yarlıḳançuçı köŋülüŋüz üzä
tüp tüz körür siz tınlıġlarıġ,
öztä tuġmış oġulça ḳızça.
yiti ḳınıġ ögrünçlüg,
äsirgänçsiz ıduḳ köŋülüŋüz üzä

ät'özüŋüzni ıdalap
ämgäktin tartmaḳlıġ buyanıŋız yitinçsiz titir.
odġuraḳ bolġay siz täggäli
mäŋülüg kirtü yig orunḳa.
birtäm öŋi ödrülgäy siz
tuġmaḳ ölmäklig bäk bağtın.
tärkkäyä ödün täggäy siz
täŋkäşisiz burḫan ḳutıŋa.
yanmaḳsızın tanuḳlap
inçkü mäŋi tapġay siz".

tip tidi.—ol ödün ol aç bars, ḳaçan bodisatawnıŋ ömgänintin ḳan aḳmışın körti, ötrü ol ḳamıġ yalġayu ätin barça yip ḳodtı. yalaŋuz ḳuruġ süŋükläri ök turu ḳaltı.

ançağınça bodisataw tiginniŋ uluġı içisi yir täprämişin körüp, inisiŋä inçä tip tidi:

"yağız yir bütür täpräyür.
ögüzlär tağlar birlä ḳalısız
buluŋ yıŋaḳ ḳararıp,
öläz boltı kün täŋri.
köktin tüşär täŋridäm
ḫua çäçäklär bulġaşu.
odġuraḳ ärki inimiziŋ
ät'özin titmäk bälgüsi"

tip tidi. bo sawıġ äşidip, kiçigi inisi inçä tip tidi:

"äşidtim män Maḫasatwiniŋ tsuyurḳayu
sözlämiş çın sawın
timin-käyä körmişdä
turuġ küçsüz aç barsıġ.
aç ämgäkkä ägirtip,
änükin yigäli ḳılmışın.
anın sizindim inimkä.
ät'özin titdi ärki mu?"

tip.—ol ödün ol iki tigitlär munçulayu sözläşü açığları kälip, yiriŋütilär yıġladılar. ötrü tärkin yanturu yanıp, yıġlaşu bayaḳı ol bars yatur orunḳa bardılar. ḳaçan anta tägdüktä ötrü iniläri Maḫasatwi tiginniŋ tonı ḳamış butıḳı üzä askınturup tururın, sını süŋüki, saçı birlä arḳuru turḳuru yatmışın, aḳmış ḳanı toprakta titig yoġrulup, yirkä yuḳup turmışın kördilär. nä anı körüp ök ät'özlärin ol süŋük üzä kämişip, ögsiräp tınsırap ḳamıldılar. näçätä kin timin öglänip ötrü iliglärin örü kötürüp, uluġ ünin ulıdılar sıḳtadılar. ulıyu sıḳtayu inçä tip tidilär:

"körklä köwşäk toḳılıġ
inimiz ärdiŋ küwäz-ä!

ögkä ḳaŋkä säwitmiş ärdiŋ ḳadaş-a!
näçükin yana birgärü
birläkiä ünüp üçägü?
nägülüg titdiŋ özüŋin
bizni birlä barmadın?
ögümüz ḳaŋımız biziŋä
utru körüp ayıtsar,
biz ikägü nägü tip ötünälim sözlälim?
ol yig bolġay üçägü
birläkiä ölsär biz.
näŋ biziŋä kärgäksiz
bo ät'özümüz tirigi"

tip.—ol iki tigitlär munçulayu yaŋın käyirkänçig ḳılınu ulıyu sıḳtayu talıp yugüp, ançata kin timin andıran öŋi yorıp bardılar.

ol ödün Maḫasatwi tiginniŋ tapıġçıları "tiginimiz käçdi" tip, "ḳaçan bartı? yorıŋlar, ḳanda ol äşidälim" tip tiyşdilär.

ançağınça anası ḫatun balıḳta idiz ḳalıḳta yatıp udıyur ärkän, ärtiŋü yawız tül tüşädi. ämigi töpürä bıçılur bolur. azıġ tişläri ağızınta ḳoŋrulup tüsär bolur.—üç kögürçkän atayı laçınḳa ḳawıtur ärkän, birisi tutsuḳup, ikägüsi ḳorḳınçlıġ ozar bolur tip, munçulayu tüşäyü yatur ärkän, yir täpramäki üzä bäliŋläp odunup kälti. nä odunu birlä ök anta ḳorḳınçlığın busuşluğın inçä tip tidi:

"nägü ärki amtı tıltağı?
yağız yir munçulayu täpräyür.
ögüzlär köllär yayılıp,
ı ıġçlar ırḳalur.
kün täŋrinin yaruḳı
öŋsüz boltı örtmiş täg.
közüm ämigim täpräyür,
öŋräkitä öŋi şük.
oḳın yüräkimkä ursuḳmış täg
sıḳılur män ämgäkin.
tolp ät'özüm titräyür.
inçim idi bälgürmäz.
tüşämiş ol tülümnüŋ
yawız turur bälgüsi.
odġuraḳ bar ärki ärtimlig
artağ yawız adalar!"

tip tidi.—anıŋ ara iki ämigi äwitip, süt aḳıp käldi. nä anı körüp taḳı artuḳraḳ uyırḳandı yoġurḳandı.

ol ödün ol ḫatunnuŋ bir tapıġçı kızı taştın turur ärkän, ḳayça ärtär yolḳı kişitin "tiginig tiläp, taḳı bulmaz ärmiş" tip saw äşidti. nä munı äşidü birlä ök ürkip bäliŋläp. ötrü orduḳa kirip, ḫatunḳa inçä tip ötünti:

"ḫatun uḳa yarlıḳadı mu ärki? taştın bir antaġ saw turur: 'tiginig tiläp, taḳı bulmaz' tip. bo nä saw ärki?" tip tidi.

ol ödün ḫatun bo sawıġ äşidip, uluġ busuşta ḳadġuta turup, açığı kälip, közintä tolu yaşı birlä tärkin ilig bägkä barıp, "ay uluġ ilig bäg! män muntaġ saw äşidtim; bo nä saw ol? azu bizin̨ amraḳ ögükümüz an̨ kiçigi Maḫasatwıġ içğınmış ärgäy mu biz?" tiptidi.

bo sawıġ ilig bäg äşidip, ürkä bälin̨läyü açığı üzä tıḳılıp, aḳılayu inçä tip sözlädi:

"ay ämgäk, ay ämgäk! bo̧künki küntä amraḳ ögükkiämin ymä yitdürdim içğındım ärki mu män?" tip, yaşın yodunu ḫatunın ütläyü inçä tip tidi:

"tüzünümä! sän näṇ busma, busrulma! män amtı ḳamaġun ünüp, amraḳ ögüklärimin tiläyin. barın yoḳın biläyin" tip.—tärkin buryuḳları ınançları birlä yomḳı balıḳtın taşḳaru ünüp, öṇi öṇi yadılıp, orun orun sayu tilägäli izdägäli bardılar.

anın̨ arasınta, bo saw taḳı käçmäzkän, bir buryuḳ tärkin tawratı kälip, ilig bägkä yaḳın tägip, "ay uluġ ilig bäg, busanu yarlıḳamazun. iki tigitlär su äsän täginür. an̨ kiçigi Maḫasatwi tigin taḳı tapışu täginmäz. tiläyü täginürlär" tip ötünti.

ilig bäg bo sawıġ äşidip, uluġ tınıp, inçä tip tidi: "mun̨ ay, mun̨ ay! yitürmiş män isig säwär amraḳ atayımın!

oġlum yaṇı bolmışta
ögrünçüm säwinçim az [1] ärdi.
kinindä oġuluġ yitürdüktä
busuşı ämgäki üküş turur.
birök oġulum bo tuşta
tirig äsän ḳawışsar,
ölsär mänin̨ ät'özüm
ämgänmägäy män arıtı!"

tip tidi.—ḫatun bo sawıġ äşidip, oḳın ursuḳmış kişi täg, busuş ḳadġuḳa kön̨üli kögüzi ägirdip, sin̨iläyü inçä tip tidi.

"üç ögüklärim birgärü
tapıġçıları birlä ḳamaġun
yomḳı bardılar arıġḳa
ilinçü mäṇi kılġalı.
ḳamaġta kiçigi säwär amraḳ
oġulum yalaṇuz ḳalıp kälmäsär,
bolmış bolġay odġuraḳ
adırılġuluḳ alp ada!"

[1] üküş (?)

tip munçulayu sin̨iläḍi.—ançağınça sapça ikinti buryuḳı kälip, ilig bägkä tägdi. ötrü ilig bäg aṇa "ay buryuḳ-a, amraḳ atayım Maḫasatwi ḳanta ärmiş?" tip ayıtu yarlıḳadı.

ol buryuḳı bo yarlığıġ äşidip, közintä isig yaşı tökülü busuşluġ ḳadġuluġın yığlayu ağızı ḳurup, tili tamġaḳı ḳatıp, saw sözläyü umatın kiginç birmätin, şük turdı. anı körüp, ilig bäg ḫatunı birlä aşuḳup, inçä tip ayıtdı:

"tärkin sözläṇ buryuḳ-a,
kiçigi oġlum ḳanta ärmiş!
ät'özüm busanur busurḳanur,
otḳa örtänip köyär täg.
ögümin kön̨ülümin ıçğınıp,
mun̨ġul bolup bilinmäz män.
ḳılmaṇ mänin̨ kögüzümin
yarılġuluḳ sınġuluḳ!"

tip tidi.—ol ödün ikinti buryuḳ bodisataw tigin ät'özin buşi birip nätäg ḳılmış işlärin iyin käzigçä tüzü tükädi ötündi.

bo sawıġ ilig bägli ḫatunlı äşidip, açığları ämgäkläri üzä umadın, ulışdılar sıḳtaştılar. oġlının̨ ölmiş yirin körügsäp, tärkin tawratı yürük atların ḳoşuġluġ ḳan̨lıta olurup, ol ḳamışlığ arıġḳa tawraḳ bardılar. ḳaçan bodisatawnın̨ ät'özin buşi birmiş yir orunḳa tägdilär ärsär, anda ötrü bodisatawnın̨ yaş sün̨ükläri ınaru bärü anda munda saçılıp yatmışın körüp, ät'özlärin birgärü yirkä çalıp, ögsiräp tınsırap, inçä ḳaltı uluġ ı ıġaç küçlüg ḳatıġ yilkä toḳıdılıp, ḳamılmış täg tüşdilär ḳamıldılar. öglärin kön̨üllärin ıçğınıp, nä ḳılınmışın arıtı bilinmäz boltılar. ötrü ol ödün ol buryuḳlar başın tägräki bäglär ınançlar soġıġ suw bükürüp, yilpigü üzä yilpiyü ilig bägig ḫatunuġ ançata kin timin ançaḳaya ögländürdilär. öglänü birlä ök ötrü iliglärin örü kötürüp, ulıyu sıḳtayu inçä tip taġşurdılar:

"nä ada ärdi atayım,
körkläkiä ögüküm?
ölmäk ämgäk näçükin
ön̨rä kälip ärtdürdi?
sintidä ön̨rä ölmäkig
bulayın ay künkiäm!
körmäyin ärti munı täg
uluġ açığ ämgäkig!"

tip tidi.—anda ötrü ilig bäg ḫatunı ançaḳıa ögsirämäki särilip, saçı başı yadılıp, iki iligi üzä kögüzin toḳıyu ḳaltı balıḳ suwıntın adırılıp, isig ḳumta ağınamış täg yirtä ağınayu inçä tip yığladı:

"kim ärdi ärki bıçtaçı
ögükkiäm ät'özin?

öŋi saçılıp yatur, ay,
ḳalmış sünük yir sayu.
ıçğınmış män känçimin
säwär amraḳ atayımın.
busuşḳa ämgäkkä basıtıp,
täprängsiz boltum ärmäz mu?
kim ärdi ärki ölürdäçi
ögükkiäm çaḳ sini?
tägürdäçi munı täg
busuş ḳadğu ämgäkkä.
ḳatığ wajir ärmäz mu,
kim mäniŋ bo yüräkim
yarılıp böksilip barmadın,
näçükin turur munı täg?
tülümtä män bälgülüg
kördüm ärdi bo bälgüg.
'iki imigim birgärü
töpürä bıçılur' tüşädim.
'azığ tişim ḳonrulup,
tüşüp kälir boltı ärdi.'
körür ärmiş män odğuraḳ
bo ämgäkkä tuşğuḳa.
yana tüşädim muntada
adın:, üç kögürçkän atayın
laçın toḳup üçägüni.
birisin ḳapıp iltür bolur."
amtı yitürdüm aŋ kiçigi
säwär amraḳ ögükümin;
yawlaḳ bälgü utlısı
idi äzüg bolmadı."

tip, munçulayu yığladı.—ötrü ol ödün ilig bäg ulatı iki oğlanı birlä ulışu sıḳtaşu kitärmäyük yiwiglig tizigligin ḳamağ bäglär birlä yomḳı bodisatawnıŋ ḳalmış sünüklüğ şaririn äwtidilär yığdılar. uluğ törlüg törün toḳun ağır ayağ tapığ uduğ ḳıltılar.

İki Kardeş

Krş. J.R. HAMILTON, Le conte bouddique, s. 19-28, Levha XXI-XL; Uygur yazısı

tigin inçä tip ötünti: "luu ḫanlarınta Çintamani ärdini bar; kim ülüglüg ḳutluğ kişi ol ärdni bulsar, ḳamağ tınlığlarḳa asığ tusu ḳılur. anı üçün taluyḳa kirigsäyür män" tip ötünti.

ol ödün ḳanı ḫan yarlığ yarlıḳadı: "kim, taluyḳa barayın tisär, kiriŋlär! oğlum tiginkä iş boluŋlar! nä kärgäkin barça birgäy biz. kim yirçi suwçı kämiçi bar ärsär, ymä kälzün: tiginig äsän tükäl kälürzünlär!"

ötrü bo yarlığ işidip, biş yüz satığçı äränlär tirilip, içgärü ötüg birdilär. "ḳamağın ädgü ögli tiginkä ḳulluḳ barır biz. ölsär, birlä ölür biz; kälsär, birlä kälir biz" tip ötüg birdilär.

ol ödün Baranas uluşta bir ädgü alp yirçi suwçı bar ärti. ḳaç ḳata taluyḳa kirip, bişär yüz ärin barıp, äsän tükäl kälmiş ärti. inçip säkiz-on yaşayur, ḳarı ärti. yinä iki közi körmäz ärti. ol biş yüz är ḳamuğun ol körmäz yirçikä ötüntilär. ol ödün tigin özi barıp ḳolın yätip, içgärü ḳanı ḫan tapa kigürdi. ḳanı ḫan inçä tip yarlıḳadı: "bir-kiä amraḳ oğlumın siziŋä tutuzur män. asan tükäl kälürüŋ" tip yarlıḳadı.

ötrü ol awıçğa "äy" ığlayu ḫanḳa inçä tip ötünti: "täŋrim, nä muŋ taḳ boltı, kim antağ täŋri täg ärdni täg ögükünüzni ölüm yiriŋä ıdur siz? ol taluy suwı ärtiŋü ḳorḳınçığ adalığ ol. üküş tınlığlar barıp, ölügli bar *; barsar yarağay mu?" tip ötünti.

uluş barça tigin üçün busanur. ymä ḫan inçä tip yarlıḳadı: "tıdu umadam. ärkim tükämädi. ärksiz ıdur män. amtı siz ḳatağlanıŋ, birlä barıŋ, yirçi boluŋ" tip yarlıḳadı. awıçḳa ḳamağ taplamış üçün, yirçi boltı.

ol ödün ḳanı ḫan tiginkä säpti. biş yüz äränniŋ aşı suwı kölüki taḳı nä kärgäkin alḳu tükäti birip uzatıp üntürdi.

ol ödün ayığ ögli tigin, inisi, inçä tip saḳıntı: "ögüm ḳanım içim tiginkä säwär, mini aḳlayur ärti. amtı içim taluyḳa barıp, ärdni kälürsär, taḳı ağırlığ bolğay; män taḳı üçuz bolğay män "tip saḳıntı." amtı birlä barayın!" ötrü ḳanı ḫanḳa inçä tip ötünti: " içim tigin ölüm yirkä barır. nägülüg ḳalır män, täŋrim? män ymä barayın! ädgü yawlaḳ bulsar, birlä bulalım!" "tip. ymä ḳanı oğul, kılınçı yawlaḳ üçün, säwmäz ärti. ötrü "barsar, barğıl!" tip yarlıḳadı.

ol ödün ḳanı ḫan, uluş bodun ığlayu sıḳtayu ädgü ögli tiginig uzatı üntürüp, taluyḳa ıdtılar. ḳaltı taluy ögüzkä tägip, yiti kün turup, kämi yaratı. yiti tämir son ** kämi solap turğurdı. yitinç kün, taŋ taŋlayur ärkän, ädgü ögli tigin uluğ küwrüg toḳıtıp, inçä tip yarlıḳadı: "taluy ögüzkä kirür sizlär. kim ölüm adaḳa ḳorḳsar, aşnuraḳ yorıŋlar. män sizlärni küçäp ilitmäz män" küniŋä munçulayu küwrüg toḳıp, yarlığ yarlıḳap; ötrü yarlığın işidip, kim näŋ üntämäsär, yitinç kün tämir son ** açtı; tämir ışığ yorıdı.

tigin ḳutı ülügi üçün, adasız tudasız ḳaç kün içintä ärdnilig otruğḳa tägdilär. yiti kün anta tıntılar. yitinç kün taŋ adınçığ ärdni yinçü kämikä tükägüçä urup, tigin inçä tip yarlıḳadı.

"amtı män bo ärdni birlä barsar män, ḳamağ tınlığlarḳa artuḳ asığ tusu ḳılu umağay män. sizlär barıŋlar! män bo muntuda yigräk Çintamani ärdni alğalı barayın, kim ḳayu tınlığlarḳa tüzü tükäti asığ tusu ḳılu usar män." ötrü ḳadaşı ayığ ögli tiginig ütläp, kämi tutuzup yanturu ıdtı.

* oku: *bir?*

** son, oku: sva?

tigin yirçi awıçḳa birlä ikigü ḳaltılar. ol ödün ädgü ögli tigin yirçi awıçḳa ḳolın yätip, yiti kün bilçä boğuzça suwda yorıp, kümüşlüg otruġḳa taġḳa tägdi. yiri ḳumı alḳu kümüş; ötrü tınturġalı saḳıntı. inçıp awınçḳa aruḳı yätti, küçi alaŋudı; täpräyü yorıyu umadı. ötrü tiginkä inçä tip ötünti: "oġlum, muntuda ınaru öŋtün yıŋaḳ altun taġ bar; közünür mu? körüŋ!" tip tidi. awıçḳa inçä tip tidi: "ol altun taġḳa tägsär siz, kök linḫua körgäy siz. ol linḫua sayu birär aġuluġ yılan bar. aġu tını ıraḳtın ançulayu közünür, ḳaltı linḫua sayu tütün tütärçä. ol ärsär, ärtiŋü alp ada titir. ol linḫua yoluġ yoğuru usar siz, ötrü luu ḫanı ärdnilig balıḳḳa orduḳa täggäy siz. ol balıḳ tägrä ymä yiti ḳat ḳaram içintä alḳu aġuluġ luular yılanlar yatur. anı yoğuru usar siz. içgärü balıḳḳa kirgäy siz. luu ḫanıŋa közüngäy siz. ärdni bulġay siz. män amtı ölür män. siz yalaŋuz-ḳıa ḳalır siz, täŋrim. ḳorḳmaŋ, busanmaŋ! isän tükäl täggäy siz. inçip ḳayu kün burḫan ḳutın bulsar, mini tıtmaŋ!"

Şiir

Halk Şiiri

(W. BANG und G.R. RACHMATI, Lieder, s. 131'den; Uygur el yazısı. İlk iki şiir alışılmamış şekilde yeni olmalıdır. Bunlar Turfan yazmalarında mevcut olmayan (*-za, -gan*) şekillerini ve Arapça bir kelime ihtiva ediyorlar.)

aḳlar bulıt örläp kökiräp,
alḳuḳa mu ḳar yağurur?
aḳ bir saçlıġ ḳarı anam
açıyu mu yaşların aḳıdur?

ḳaralar bulut örläp kökiräp,
ḳar mu yamġur ol yağurur?
ḳarı yaşlıġ ol anam
ḳayġuta mu yaşın aḳıdur?

yazḳı bulut yaşlap köküräp,
yamġurlar mu ol yağıdur.
yaşı kiçig alġanlarım
yaşların mu aḳıdur?

küski bulıt köküräp örläp,
köp mu yamġur ol yağıdur?
köŋül-taşım iki kiçig
köz yaşların mu ol aḳıdur?

Bilgiyi Övgü Şiiri

(age, s. 134; Uygur el yazısı)

bilig biliŋ ya bägim!
bilig saŋa äş bolur.
bilig bilgän ol ärkä
bir kün tawlat tuş bolur.

biliglig är biliŋä
taş ḳurşanza, ḳaş bolur.
biligsiziŋ yanıŋa
altun ḳoyza, taş bolur.

Dinî Şiir

Mani İlahileri

(W. BANG, Man. Hymn., s. 22'den; Uygur yazısı).

täŋri yaruḳ küçlüg bilgäkä
yalwarar biz.
ötünür biz kün ay täŋrikä.
yaşın täŋri, nom ḳutı,
mar Mani, friştilarḳa
ḳut ḳolur biz, täŋrim a!

ät'özümüzni küzädiŋ,
özütümüzni boşuŋ!
ḳıw ḳolur biz
yaruḳ täŋrilärkä.
adasuzın turalım!
ögrinçligin ärälim!

(age, s. 4)

taŋ täŋri kälti.
taŋ täŋri özi kälti.
taŋ täŋri kälti.
taŋ täŋri özi kälti.
turuŋlar, ḳamuġ bäglär, ḳadaşlar!
taŋ täŋrig ögälim!

körügmä kün täŋri,
siz bizni küzädiŋ!
körünügmä ay täŋri,
siz bizni ḳurtġarıŋ!

taŋ täŋri,
yıdlıġ yıparlıġ,
yarukluġ yaşukluġ,
taŋ täŋri (5 defa)!
taŋ täŋri (5 defa)!

taŋ täŋri,
yıdlıġ yıparlıġ,
yarukluġ yaşukluġ,
taŋ täŋri,
taŋ täŋri!

(W. BANG und A.v. GABAIN, TTIII, str. 14-18; 32-37; 114-119'dan; Mani yazısı).

tutçı üzüksüz munıtäg
tukumuġ ajunuġ unıtmaḳlıġ
toz toprakka patılıp,
turḳaru munḳul ärtilär.

az nızwanıḳa aġuḳup.
artayu yoḳattururta
amvardişnlıġ ot üzä
aŋa yürüntäg ḳıltıŋız.

öwkä nızwanı üzä ḳuturup
ögsüz köŋülsüz ärtilär.
öz tözlärin uḳıtıp,
öglärin köŋüllärin yıġtıŋız.

biş ajuntaḳı tınlıġlarıġ
biligsiz biligdin öŋi ötürtüŋüz.
bilgä biligtä yaratdıŋız;
farinibranka sanlıġ ḳıltıŋız.

üztä bozta ulatı
üküş tälim nızwanılar
ögin köŋülin azıtıp,
örlätür ärti tınlıġlarıġ.

(delik).

altı ḳaçıġ üzä azmışlarḳa
aġmaḳ inmäk ajunlarıġ körkittiŋiz.
avış tamu ämkäkin biltürtüŋüz;
alḳatmış biş ḳat täŋri yirintä tuḫurtuŋuz.

ḳutrulḳu yol yıŋaḳlarıġ tiläyü
ḳoptın sıŋar il uluşlarıġ käztiŋiz
ḳutḳarḳu tınlıġlarıġ taptuḳta
ḳotmadın ḳamıġunı ḳutḳartıŋız.

oġatıp kälmiş biznitäg tınlıġḳa
ävaŋliun nom rätnig nomlap ḳottuŋuz;
ozḳu ḳutrulḳu yol yıŋaḳıġ
ol nomta äşitip, uḳar biz.

apam birök munıtäg
arıġ nomuġ nomlap ḳotmasar,
amtıḳatägi yirtinçü
alḳınmaz mu ärti tınlıġlar?

türk burḫanlarta kin intiŋiz;
tözkärinçsiz burḫan ḳutın bulturuŋuz.
tük tümän tınlıġlarıġ ḳutḳartıŋız;
tünärig tamutın tüzüni ozḳurtuŋuz.

al altaġ ozanmaḳlarıġ taşḳarıp,
adınlarḳa asıġlıġ işig işlätiŋiz;
azmışlarḳa yolçı yirçi boltuŋuz,
ayıġ ḳılınçlıġ ş(ı)mnu ilkintin ozḳurtuŋuz.

(delik).

alḳış paşik sözläküg,
ayıġ ḳılınçıġ öküngüg,
amvardişn ḳılıp yıġınḳuġ
ayu yarlıḳadıŋız olarḳa.

bulḳanyuḳ köŋüllüg tınlıġlar
bo yarlıġıŋızını äşitip,
buyanlıġ taluy ögüzüg aḳıtıp,
burḫanlar uluşınta tuġtılar.

adın tümkä köŋüllär
arıġ yollarta yorıp,
amvardişn ḳıltılar;
anoşagan ortuta tuġtılar.

yinçürü töpin yükünür biz
yig üstüngi tängrimiz sizingä;
yirtinçüdägi tınlığlar
yıntam nırbanta tuğzunlar.

ayançaŋ könülin yükünür biz.
alku yirtinçütäki tınlığlar
alp adalarıntın oszunlar!
amrılmış nırwanığ tapsunlar?

SÖZLÜK

Bu sözlük, yayımlanmış metinlerde mevcut, anlamları kesin olduğu ölçüde, en çok kullanılan kelimeleri ihtiva eder; ayrıca, bu gramerin ve metinlerinin bütün kelimeleri -fakat tabiî olan türetilmişler değil- bazı problematik olanlar da dahil, sözlüğe alınmıştır. Yazının şüpheli olduğu yerde, okuyuş, yakın, kardeş ağızları takip eder; bunlar da işe yaramazsa, seçenekler parantezle gösterilmiştir; meselâ, *çuş* (*o?*): Uygur yazısı *o* ile *u*'yu ayırt etmez; kelime diğer ağızlarda bulunamamıştır demektir.

Alıntılar, mümkün olduğu kadar açıklandı, değişkenler (varyantlar) en çok kullanılan şekille bir araya getirildi. Soğutça, Orta ve Yeni Farsça'dan alıntıların da -teorik telâffuzlarının yanında- tevsik edilmiş olan yazılış tarzları parantez içinde verilmiştir. İranistlerin β ile çeviri yazıya geçirdikleri işaret Türklük bilimcilerinin *w*'si ile aynıdır. -Sakacadaki *ṣ* ünlüsünün önündeki, bir sedalı *ş* (yani *j*)'dir. Çince işaretler için, önce modern Mandarin telâffuzu, arkasından KARLGREN'in eskiye göre yeniden kurduğu ses değerleri verilmiştir.

Bu kitabın kullanılışını sadece Alman olmayan Türklük bilimcilerine kolaylaştırmak gayesiyle, bu sözlükte kelimelerin anlamı -Almanca'nın dışında- Türkçe ("Osmanlıca") olarak da verilmiştir.

Sözlükteki Harflerin Sırası

Brāhmī değişkenleri (varyantları) parantez içinde verilmiştir:

a, ạ (ā), ä (ë), b (bh), ç (c), d (dh δ), e, f, ġ (g), g (g), ḫ, h, ı (i), i, j, ķ (kh hk) k, l, m, n (ṃ ṇ ñ), ŋ (ṅ), o ọ (ō), ö, p (ph), r (rr), s, ş (ṡ ṣ), t (ṭ th tt), u (ū), ü, v, w, y, z.

Ünsüzlerin 'doğru'sunu ortaya çıkarmak için hiç bir denemeye girişilmedi; çünkü, beş yüz yılı aşan bir zamanı kapsayan bu edebiyatta farklı ağızlar mevcuttur.

Basit *a, u* vs. ünlülerinin yanında *aa, uu* ünlülerinin çift yazılışları da bulunabilir. -' elif manasına gelir, mesela *ät' öz*'deki gibi; burada *ö*, kelime içinde baştaki *ö* ile, yani *elif, vav, ye* ile yazılmıştır. Buna karşılık, *'i*, baştaki *i*'nin, *elif*le değil, *ayn*'la yazıldığı manasına gelir, bu, sadece Mani yazısında görülen bir özelliktir.

§ 16'da zikredilmiş olan *e* ünlüsü, Yenisey Run yazılarında ve Brāhmī yazmalarında gösterilmiştir, o halde bu ses, Eski Türkçede vardı. TT VIII'in Brāhmī metinlerindeki 25 kelime kökünde *e* vardır; elinizdeki sözlüğün 48 kelime

kökünün ilk hecesinde, *e* ile telaffuz edildiği sonucuna götürebilecek *ä/i* değişkenleri var. İstatistik aşağıdaki şekildedir:

8 defa *ä/i*,
13 defa *i*,
1 defa *ı/i*,
1 defa *i*, yahut zayıf ve düşmeye yüz tutmuş *e*.
2 defa *i*.

Sözlüğümüzdeki *ä/i*'li kelime kökleri Brāhmī yazısında şunlara tekabül eder:
22 defa *e*,
3 defa *ä*,
2 defa *i*,
2 defa düşme zayıflığı
10 defa Brāhmī yazısında mukabili yok.

Her ne kadar, bazı modern Türk dillerinde dar *e* varsa da, bu mütekabiliyetlerin çokluğu karşısında, böyle ihtimale dayanan bir teoriden kaçınılarak, gerçekler aktarılmıştır. Bundan dolayı -Brāhmī yazısı dışında- ne bir *e*, ne de ilk hecenin dışında bir *o/ö* verilmiştir.

ab, bk. *aw*
abam, bk. *apam*
abamu (Räsänen) < Fars. *ābnūs* < Grek. ἔβενος daimî
abınç, abınçu teselli, refah
aç aç
aç — acıkmak
aç — açmak
açari < Skr. *ācārya* usta, hoca
açı — acımak
açıġ acı, hiddet, kuvvetli, pek
açıġ hediye
açın — ihtimam etmek, bakmak; acımak
açın — acınmak, itiraf etmek, ikrar etmek
açḳaç anahtar
açsıḳ aç
açuḳ açık
ada, ādhā (br.) tehlike
adaḳ, yadaḳ ayak *a.ḳamşat* — isyan çıkarmak, karışıklık çıkarmak (?)
adalan — tehlikeye düşmek
āδār (br.) (?)
adaş, ādhaš (br.) adaş, arkadaş, dost
adġan — , bk. *atḳan* —
adġançsız, bk. *atḳançsız*
adġır aygır
adġırlıḳ hara
adhlig (br.), bk. *atlıġ*
adın, adhiṃ (br.), *atiṃ* (br.) başka, başka türlü, bundan başka, yabancı
adın — değişmek, iyileşmek; hayrette kalmak, şaşmak
adınaġu, adnaġu başka
adınçıġ, adınçıḳ, adınsıġ fevkalade, seçilmiş, başka türlü, mümtaz, hususen
adınta diğer cihetten
adır — ayırmak

adıra ödürä öteye beriye, orada burada
adırt ayırma, fark
adırtla — ayırmak, ayıklamak
adırtlıġ sarih, açık
aditya < Skr. *āditya* güneş
adnaġu, bk. *adınaġu*
adru — seçmek
adruḳ başka, bundan başka, ayrı
adruḳ, artuḳ'un göçüşmeli biçimi
adruḳluġ, bk. **artuḳluġ*
aduġun at (sürüsü)
adurt avurt, yanak
adut avuç
aġ — binmek, çıkmak
aġar, bk. *aġır*
aġazlan — , bk. *aġızlan* —
aġduḳ fena, garip
aġı mal, zenginlik, hazine
aġılıḳ ambar, hazine *üç a.* = krş. *samtso*
aġına — *aġna* — ağnamak, yuvarlanmak, debelenmek
aġınçsız sağlam (seciye), sarsılmaz
aġır, aġar ağır, değerli, şeref
aġırlıġ muhterem, gebe
aġıt — , bk. *aḳıt* —
aġıt — kovmak (?)
aġız, ag(ı)z (br.) ağız
aġızlan —, *aġazlan* — telâffuz etmek, konuşmak, söylemek
aġla — , bk. *yıġla* —
aġna — , bk. *aġına* —
aġrı — ağrımak
aġrıġ hastalık, hasta
aġruş ızdırap
aġtın — çıkmak, yükselmek, çıkarmak, yükseltmek
aġu zehir
aġuḳ — zehirlenmek
aġzan — telâffuz etmek, konuşmak, söylemek
ajun, azun < Soğ. *ajun* ("zwn) hayat, mevcudiyetin *samsara*'daki şekli
aḳ ak, beyaz, kır at
aḳ — akmak
aḳı cömert
aḳıġ akma, akıntı, cereyan
aḳıġlıġ Bud.: Skr. *sāsrava* akan, akıcı, cereyanlı
aḳıġsız Bud.: Skr. *anāsrava* akıntısız, cereyansız
aḳıla — , bk. *yıġla* —
aḳıt — ,*aġıt* — akıtmak
āḳlā — (br.) reddetmek, nefret etmek
aḳtar — dönmek, aktarmak, tercüme etmek
aḳtın — akmak, suya batmak
aḳtur — akıtmak
aḳur — yavaş davranmak
al vasıta, usul, hile
al al
al yan, alt taraf
al — ,*āl* — (br.) almak, evlenmek (erkek tarafından söylenmiş)
ala ala, alaca, cüzamlı, cüzam
alaḳır — haykırmak, bağırmak
alaŋad — tükenmek, kuvvetten düşmek
alaŋadtur — zayıflatmak
alaŋu — yorulmak
alaŋur — yormak, zayıflatmak
alçaḳ mültefit, hayırhak
alġan alınmış (yani, kocaya varmış kadın)
alġan — ,bk. *alḳan* —
al(ı)ġ (Orhon yaz.)?
alım borç

birine bağlı 12 sebepten (Skr. *nidāna*) altıncısı

böşük, büşük, bişük beşik, dost, akraba, sevgili

böz (ü ?) ≪ Sür. *buz*, Grek. βνσσος < ? pamuklu kumaş

braḫaswadi, br(a)ḫasiwadi < Skr. *bṛhaspati* Müşteri (gezegen)

br(a)ḫmadati < Skr. *brahmadatta* özel ad

braman < Skr. *brāhmaṇa* Hindistan'da en yukarı sınıfa ait kimse; Budist olmayan

brişti, bk. *frişti*

brt—, bk. *birt—*

bu < Çin. 戊 *wu* on kan'dan beşincisi

buçġaḳsız bucaksız

bud < Skr. *budha* Utarit (gezegen)

budhink + (br.), bk. *butıḳ*

buġday buğday

buġra erkek deve

bul—, *pul—* (br.) bulmak

bulaḳ bulak, ark, kaynak

bulaŋ < Çin. 旛 廊 *wulang* üstü kapalı yeşillikli balkon

bulġa—, *bulḳa—* karıştırmak

bulġaḳ karışıklık, isyan

bulġan—, *bulgān—* (br.) karışmak

bulġaş— yığın halinde mevcut olmak

buḳa bğa

buḳaġu bukağı

buḳaraḳ Buhara

buḳarsı bağ

buḳun (*—o—* ?) halk, ahali

bulıt, bulut, pūlīt (br.) bulut

bulıtçulayu bulut gibi

bulḳa—, bk. *bulġa—*

bultuḳ— bulunmak

bultur— buldurmak

bulula— karıştırmak (?)

bulun esir

bulun— bulunmak

bulunç, pluñc (br.) kazanç

bulunçsuz, bulunçusuz bulunmaz

buluŋ, plūṅ (br.) bucak, dört aslî cihet arasındaki aralık cihetler

buluş— buluşmak (?)

bulut, bk. *bulıt*

bum(ı)n (Yazıtlar) Türklerin 552'de ölmüş bir kağanı

bun < Orta Fars. *bun* zemin, esas, temel

bunça, bk. *munça*

buŋ, bk. *muŋ*

bur— kokmak

buranç koku

burçaḳ, purcāhk (br.) burçak

burçıntur— incitmek

burġu boru

burġuçan (Yazıtlar) (oku: *borġuç(a)ġ* ?) bir ünvan

burḫan, burhaṃ (br.) < Çin. 佛 *fo* < *b'iuat* ve + *ḫan* Buda

bursaŋ, bursoŋ < Çin. 佛 僧 *fo-sêng* < *b'iuatsang* < Skr. *buddha* ve *saṅgha* rahipler cemiyeti

burua guru < Skr. *pūrvaguru* (?) bir isim yahut ünvan

burun burun, hortum

buryuḳ, bk. *buyruḳ*

bus— kederlenmek

busan—, *pūsāṃ—* (br.) kederlenmek

busġaḳ yürek sıkıntısı, *tın b.* nefes darlığı

busrul— kederlenmek

busurḳan— korkmak

busuş keder

buş—, *pūṣ—* (br.) sinirlenmek

buşi<Çin. 布施 *pu-shī* sadaka, 6 yahut 10 faziletten (Skr. *pāramitā*) biri

but bacak, ayak, but

butarla— yırtmak

butıḳ, budhihk + budak

butluġ bacaklı, butlu

buyan < Skr. *puṇya* ehliyet, iyilik, saadet

buymul bir nevi kuş

buyruḳ, buryuḳ, puyruḳ, (br.) kumandan, vekil

buyur— emretmek, buyurmak

buz— mahvetmek, bozmak

buzaġu, pūzāgu (br.) buzağı

buzul—, *pūsl-* (br.) mahvedilmek, bozulmak

büdi— dans etmek

büdün, bk. *bütün*

büg— eğmek, bükmek

bügü (*ö* ?) dirayetli, büyücü, şahıs adı

bügün— vakıf olmak, tanımak

bügür kalça, böğür

bügüş dirayet

bük—, bıkmak, usanmak, tiksinmek, bk. *bök—*

bük(ä)gük (Yazıtlar) *(ö?)* bir yer ismi

bükşil—, bk. *böksil—*

bükür—, bk. *bürkür—*

bür tomurcu

bürkür—, *bükür—* (*ö* ?) su serpmek

büşük, bk. *böşük*

büt—, *püt—* (br.) bitmek

bütün, büdün, pütüṃ (br.) bütün

bütür— bitirmek

bütürü tamamıyla

bütüt ikmal, tekâmül

coh + (br.), bk. *çoġ*

com— (br.), bk. *çom—*

cök— (br.) çökmek

culbu, bk. *çulwu*

cügtā (br.), bk. *çüktä*

ç(a)ça (Yazıtlar) 706'da öldürülmüş Çin generali Şa-ca Ceng-i'nin adı

çadar < ?kül

çadik, çatik < Skr. *jātaka* doğum efsanesi (yani Buda'nın daha evvelki yaşayışlarından birinin hikâyesi

çaġur— iftira etmek

çaḫşapat, çaḳşapat, çahşaput, jihśapath (br.) < Man. Soğut. *çihşâpaδ (çḫş'pδ* < Skr. *śikṣāpada* talimat, akide, şahıs ismi *ç. ay* 12. ayın adı

çaḳ doğru olarak, tamamıyla

çaḳ— vurmak

çakir < Skr. *cakra* tekerlek

çaḳşapat, bk. *çaḫşapat*

çal— atmak, vurmak, çalmak

çambudiwip < Skr. *jambudvīpa* bu dünyanın adı

çan < Çin. 盞 *chan* bardak

çantal, + caṇḍal (br.) < Toh. *caṇḍāl* < Skr. *caṇḍāla* cellat

çaŋ küçük çan

ç(a)ŋ (Yazıtlar) Kültegin'in cenazesine katılan Çin generali Cang Kü-i'nin adı

çası iftira

çasur— iftira etmek

çasut iftira

çatik, bk. *çadik*

çawıḳmış meşhur

çaytir < Skr. *citrā* kamerin menzillerinden biri

çäçäk, jājāk + (br.) çiçek

çärig ordu

çäwiş kandırma, usul
çıçamuḳ serçe parmak
çıġay, çıġan, çıġany (daha sonra Macar. *cigány*, Alm. 'Zigeuner') fukara, sefil
çıḳ < Çin. 尺 *ch'ĭ* < *tś'iäk* kadem (uzunluk ölçüsü)
çıḳan yeğen
çıḳra— gıcırdamak
çın, ciṃ (br.) < Çin. 真 *chên* dürüst, doğru
çınġaru tam
çınıḳ— gerçekleşmek
çınju < Çin. 真如 *chên-ju* = skr. *tathatā* hakikat
çıwġa ökse çubuğu
çi < Çin. 執 *chĭ* (< *tśiap*) 12 Kien-çuman'dan altıncısı (*çip* dahi yazılır)
çigil bir Türk kabilesi
çigzin < ? bir cins yemek
çik Kögmen dağında veya civarında oturan bir halkın adı
çiltäg saygı, ikram, itibar
çim kat, buruşuk
çintamani < Skr. *cintāmaṇi* bir mücevher
çip < Çin. 執 *chĭ* < *tśiep* 12 Kien-çuman'dan altıncısı (*çi* dahi denilir)
çitawan < Skr. *Jetavana* bir ormancık, daha sonra bir manastır adı
çiz— çizmek
çoġ, coh+ (br.) parlaklık
çoġ—, bk. *çoḳ*—
çoġlan— parlamak
çoḳ—, *çoġ*— kesmek, öldürmek
çoḳura— kaynamak
çolmaḳ ızdırap
çom—, *com*— (br.) dalmak
çom(ı)n— dalmak
çomur— batırmak
çomurmış sulu şeyleri almaya mahsus kepçe
çor < ? büyük bir ünvan
çöbik, çöbdik çöp, boş şekil, bulanıklık
çökä çömelme
çökit—, *çöküt*—, *çöküd*— diz çökmek, dize getirmek
çöl(ü)g (*ü* ?) (Yazıtlar) yabancı (?)
çöp çöp
çub: altı ç. Çu nehri ve Isık-göl civarında bir yer (?)
çuġ demet, bağ
çuġay Hangay dağlarının cenup kolları civarında bir yer
çuḳ, bk. *itä ç.*
çulwu, culbu küfür, iftira, tereddi
çuş (*o* ?) bir göl veya nehir adı
çüktä, cügtā (br.) kulağın arkasındaki kemik
çümäli karınca
daniş < Skr. *dhaniṣṭhā* kamerin menzillerinden biri
dantipali < Skr. *Dantapāla* özel ad
darm < Skr. *dharma* akide, maddeyi asliye
darṇi (br.), *tarni, dhārṇī* (br.) < Skr. *dhāraṇi* büyü rumuzatı
daşakarmapuda-awadanamal < Skr. *daśakarmapatha-avadāna mālā* bir kitap ismi
dian, dyan, diyan, dhyaṃ (br.) < Skr. *dhyāna* teemmül, 6 veya 10 faziletten (Skr. *pāramitā*) biri
dindar, dintar < Soğut. *δēnδār (δynδ'r)* Maniheizm'de seçilmiş, mümtaz
diyan, bk. *dian*
drri, bk. *kryi*
dyan, bk. *dian*
el (br.), bk. *il* devlet

eśit— (br.), bk. *äşit*—
eś (br.), bk. *iş* eş
eyeṃ (br.), bk. *iyin*
f(a)r(i)nibran < Orta İran < Skr. *parinirvāṇa* Nirvana'nın en derin derecesi
fişay, bk. *wişay*
frişti, brişti < Soğut. *frişti (fryšty, βryšty)* (dinî:) elçi, ferişte, melek
gaŋ < Skr. *Gaṅgā* Ganj nehri
garḫ, bk. *graḫ*
gintsuŋ <Çin. 彦悰 *Yen*<*gen-ts'ung* Hüantsang'ın tercümei haline tefsir yazan kimse
gitso < Çin. 義淨 *I-tsing* < *gi-dźō* AltunYaruk kitabını Sanskritçeden Çinceye çeviren kimse
graḫ, garḫ < Skr. *graha* seyyare
ġuru < Skr. *guru* muallim, öğretmen
ḫaġan, ḳaġan Kağan
ḫan, ḳan han
ḫansaswari < Skr. *Haṃsasvara* özel ad
hāri— (br.), bk. *ḳarı*—
hārin+ (br.), bk. *ḳarın*
ḫast < Skr. *hasta* kamerin menzillerinden biri
ḫatun, ḳatun (krş. Soğut. *ḫwt'ynh*) kadın, kraliçe
ḫiar < Orta Fars. (Turfan yazmalarına göre) *hiyār (ḫy'r)* yardımcı, dost
ḫonuġ « ? özel ad
ḫormuzta, ḳormuzda < Man. Soğut. *ḫormuzda, ḫormazda (ḫwrmwzδ, xwrmzδ)* Man.: İlk insan, Bud.: İndra (bir ilâh)
ḫua < Çin. *ḫua* çiçek
huilip < Çin. 慧立 Hui-li < *ġi*^{w}*ei-liap* Hüantsang'ın, tercümei halini yazan şakirdi
hüküṃ (br.), bk. *ükün*
ı nebat, ekin, orman
ı—, bk. *ıd*—
ıçan— dikkat etmek
ıçġın—, *ıçġun*— kaybolmak, kurtulmak
ıçın meşale
ıd—, *ıt*—, *ı*— terk etmek, göndermek, kaçırmak
ıdala— bırakmak
ıdı, bk. *idi*
ıdım, ıtım ihtiyaç, tehlike
ıduḳ mukaddes
ıġaç ağaç
ıġ(a)r (Yazıtlar) < Soğut. *igar (yġ'r)* kuvvetli
ıġla—, bk. *yıġla*—
ınal büyük bir memur ünvanı, şahıs ismi
ınan— inanmak
ıḳıla—, bk. *yıġla*—
ınanç, ınançu yüksek bir rütbe, şahıs ismi
ınaḳ melce
ınaru, ınġaru, iñāru (br.) ileri, buraya
ınçaḳ (Man.) ?
ınġaru, bk. *ınaru*
ır, bk. *yır* şarkı
ıra—, *yıra*— kaçmak
ıraḳ, yıraḳ uzak
ırġal—, bk. *ırḳal*—
ırḳ (fal) işareti, fal
ırḳal—, *ırġal*— ırgalanmak, ırgalmak
ısır— ısırmak
ış, bk. *iş* iş
ışbara (Yazıtlar) < Skr. *īśvara* bey; *ı. y(a)mt(a)r* özel ad
ısıġ kablo
ıt—, bk. *ıd*—
ıtım, bk. *ıdım*

iä, i'a, bk. *idi* bey

iç iç

iç—, ic— (br.) içmek

içgäk, içkäk, icgäk (br.) çok içen, yarasa, iblis

içgär—, içkär— ithal etmek, itaatı altına almak, eve dönmek

içgü, içkü içki

içi, äçi ağabey, amca

içiglik içki

içik— girmek, itaat etmek

içim içki, içim

içkäk, bk. *içgäk*

içkär—, bk. *içgär—*

içkü, bk. *içgü*

içlig yüklü (kadın), hamile

içrä içerde

içräki içerdeki, hareme ait; *i. orun* harem, iç daire; *i. orunçı* saray memuru, müdürü

içtin iç

içtür— içirmek

idär—, itär— takip etmek, takılmak

idi, iyä (br.), *i'ä, iä, igä* bey, sahip

idi (*ıdı* ?) olumsuzun kuvvetlendiricisi

idiş kap

idiz, yitiz yüksek

ig, yig hastalık

igä, bk. *idi* bey

igdülä—, iktülä— bakmak (meselâ: hastaya, çocuğa)

igid, igit yanlış

igid— bakmak, beslemek

igil umumî, dünyevî

igit, bk. *igid*

iglig hasta

igsiz, igsäz sağlam

ik(ä)gü (yazıtlar): *i. bol—* tezatlı olmak

iki, äki iki

ikiaŋ < Tib. *rkyan* özel ad

ikiläyü yeniden

ikinti, (ender:) *ikindi, äkinti*, (nadiren:) *äkindi* ikinci

ikirçgü şüphe

iktülä— , bk. *igdülä—*

il, äl, el (br.) il, devlet, kabile; *i. ötükän ḳutı* devletin ana tanrıçası

il özel ad

il ön taraf, şark, doğu

il—, yil—, yl— (br.) iliştirmek, hücum etmek

ilän— takılmak; hüküm sürmek, hakimiyete geçmek

ilänmäksiz ilişiksiz

il-bilgä İl-tiriş kağanın zevcesi, Bilge kağanın annesi

ilçi elçi

ildiş—, bk. *iltiş—*

ilgärü önde, şarkta

ilig, älig, (nadir:) *ilik* el

ilig, älig elli

ilig hükümdar

ilik, bk. *ilig* el

ilin—, yilin— takılmak, ilişmek

ilinçü eğlence

iliş (ruhî) *bağ*

ilit—, bk. *ilt—*

ilk ilk, başlangıç

ilki ilk, birinci

ilkisiz ezelî, öncesiz

ilsirä— yersiz olmak, memleketsiz olmak, ilsiz olmak

ilsirät— yerinden mahrum etmek

ilt—, ilit— götürmek; hücum etmek

(i)l-täb(i)r (Yazıtlar) bir ünvan

il-t(i)r(i)ş (Yazıtlar) bir Türk kağanının adı, Bilge kağanın pederi, ölümü yak. M.S. 691

iltiş—, ildiş— kavga etmek

iltü oraya

im, bk. *äm*

imärigmä, imrärigmä çevrilmiş

imig, bk. *ämig*

imrärigmä, bk. *imärigmä*

in— inmek

inç sulh, rahat

inçä, iñcā (br.) öyle, böylece

inçäk ?

inçip fakat, sonra

inçkä, yinçkä ince

inçkü sulh, sükûnet

inçkülüg sakin

inçsirät— rahatsız etmek

inçü < Çin. ? mülk

ini, iniyi, yani **inī* küçük erkek kardeş

inyana < Skr *jñāna* bilgi

iŋäk inek

**iŋgü, äniŋü* mafsal (?)

iŋir alaca karanlık

ir, bk. *yir* orada

ir < Çin. 乙 *i* < *iĕt* on Kan'dan ikincisi (bk. § 210)

ir—, yir— tekdir etmek

ir— (Yazıtlar) vasıl olmak (?)

irbiz, irbiç vaşak (?)

irig (*äwrig* okunacak yerde böyle) kaba, ters

irin dudak

irin—, yirin— tekdir etmek, kızmak

irinç, irinçü sefil; *irinçü* günah

irinçkä— merhamet etmek

irinçü, bk. *irinç*

irintür— sefalete düşmek

iriŋ, bk. *yiriŋ*

irkäk, bk. *ärkäk*

irk(i)n (Yazıtlar) bir ünvan

irmäk usanç

irt vergi

irt—, bk. *ärt—*

irtä, ärtä erken

irtäkän evvelce

irtäkün yarın, erte

(i)rtiş (Yazıtlar) bir nehir adı

irtür— (Yazıtlar) ulaşmak (?)

irü (br.) fal, iyi işaret

irji, bk. *arzi*

isän, bk. *äsän*

isiç, äsiç kazan

isig sıcak hararet, sıtma, sevimli, özel ad *i. öz* hayat

isin— kıymet biçmek, ısınmak

isirkä—, bk. *äsirgä—*

isirkägü merhamet, hasislik

isirkāmmāk (br.) tamahkârlık

isiz kaba, fena

isman (*ismin* yerine böyle) < Tib. *sman* "ilâç", özel ad

istä—, bk. *izdä—*

istäm istek

ist(ä)mi Batı Türklerinin veya Onokların ceddi; o, Bumın kağanın küçük kardeşi idi ve 575 veya 576'da ölmüştür

isür—, bk. *äsür—*

isyi (oku *işiyi*?, Yazıtlar) Çince isim veya ünvan

iş, äş, eś (br.) eş

iş, ış iş

işg(ü)ti, işgürti (Yazıtlar) diba denilen ipek kumaş
işiç çömlek
işid–, bk. *äşit*–
işik eşik
işil–, *äşil*– azalmak
işin saç örgüsü
işit–, bk. *äşit*–
işitil–, bk. *iştil*–
işlä– işlemek
işlät– kullanmak
iştil–, işitil– işitilmek
işu-yazd < Orta Fars (Turfan yazmalarına göre) *yišuyazd (yyšw'yzd)* Tanrı İsa
it köpek; *i burnı* it üzümü (yabanî gül meyvası)
it–, *ät*– etmek, yapmak
itä çuḳ (yazıtlar) özel ad
itär–, bk. *idär*–
itig alet
itig yapma, kurma, teşebbüs, tezyin, süs
itiglig = Skr. *saṃskṛta* işsiz, hareketsiz
itil– tekemmül etmek, süslenmek, donatılmak
itin– hazırlanmak
itiz– musiki aleti çalmak
iw–, bk. *äw*–
iwin, bk. *äwin*
iy– takip etmek, tabi kılmak
iyä takip ederek, sonra
iyä, bk. *idi* bey
iyin, eyeṃ (br.) takip ederek, dolayı, sıra
iyin– zulmetmek, tazyik etmek
iyinç zulüm, tazyik
iz iz
izdä–, *istä*–, *ästä*– izlemek, aramak, istemek
izg(i)l muhtemelen Oğuz kabilesinden bir halk adı
jājāk + (br.), bk. *çäçäk*
jihśapath (br.), bk. *çaḥşapat*
jim, azim < Çin. 壬 *jên, ńźiem* 10 Kan'dan dokuzuncusu
ḳa (br.) < Çin. 家 *kia* < *ka* aile, akraba
ḳabşa–, bk. *ḳamşa*–
ḳabşur–, bk. *ḳawşur*–
ḳaç kaç
ḳaç– kaçmak
ḳaçan ne zaman, nereye
ḳaçaŋ kaç defa, o kadar
ḳaçıġ geçit istasyonu = Skr. *āyata* his uzvu; *altı ḳ. orunlar* = Skr. *śadāyatana* = Skr. *indriya* altı his uzvu
ḳadaġ haksızlık
ḳadaḳ (br.), bk. *ḳatıġ* katı
ḳādhaş (br.) (krş. *ḳa*) akraba, dost, birader
ḳadaz, bk. *(ä)zg(ä)nti-ḳ*
ḳadġu, ḳatḳu, ḳayġu (ender, geç metinler) keder, kaygı
ḳadġur– kederlenmek
ḳadın kayın (peder)
ḳadır, ḳadhir (br.) (krş. Moğ. *ḳaǰir* akbaba) gazup, sert
ḳadırḳan ormanlı bir dağın adı, belki Kingan dağı
ḳadız tarçın
ḳaġal, bk. *ḳaġıl*
ḳaġan, bk. ḫaġan
ḳaġansıra– kağansız olmak
ḳagda, bk. *kägdä*
ḳaġıl, ḳaġal kırbaç
ḳaġuḳ mesane

ḳal deli, delilik
ḳal– kalmak
ḳalam = Grek. καλαμος kalem
ḳalaŋur– sevinç göstermek, sıçramak
ḳalı baki, artık
ḳalı– kalkmak
ḳalın koyu, çok, kalın
ḳalınçsız bakisiz
ḳalınçu fazla, bırakılmış
ḳalıḳ yukarı kat, kule; gök
ḳalısız bakisiz, bütün, hep
ḳalıt– sıçratmak
kalp, klp < Skr. *kalpa* devir
ḳaltı ki, gibi, nasıl, eğer
ḳam büyücü, şaman
ḳam– fırlatmak
ḳamaġ, ḳamıġ, ḳamuġ < Orta Fars. (Turfan yazmalarına göre) *hamāg (hm'g)* hepsi, kamu
ḳamaġan, bk. *ḳamaġun*
ḳamaġu, ḳamıġu hep birlikte
ḳamaġun, ḳamaġan, ḳamıġun, ḳamuġun hep, kamu
ḳamġaḳ bir nevi nebat
ḳamıç kaşık
ḳamıġ, bk. *ḳamaġ*
ḳamıġu, bk. *ḳamaġu*
ḳamıġun, bk. *ḳamaġun*
ḳamış, ḳamuş hint kamışı, bambu, kamış
ḳamşa–, *ḳabşa*– sallanmak, deprenmek, yerinden oynamak
ḳamşaġ sarsılmış
ḳamşat– sallamak; *adaḳ ḳ.* karışıklık çıkarmak (?)
ḳamuġ, bk. *ḳamaġ*
ḳamuġun, bk. *ḳamaġun*
ḳamuş, bk. *ḳamış*
ḳan, bk. *ḫan*
ḳan, kan
ḳan– tatmin etmek, kanmak
ḳana– kanamak
ḳanat kanat
ḳança nereye?
ḳandın nereden
ḳandur–, *ḳantur*– tatmin etmek, kandırmak
ḳanı nerede?
ḳ(a)n(ı)ġ?
ḳanınçsız doymaz
ḳanlıḳ padişahî, hanlık
ḳanta nerede?
ḳanta kanlı
ḳantur–, bk. *ḳandur*–
**ḳanu*, bk. *ḳayu*
ḳanyu, bk. *ḳayu*
ḳaŋ baba
ḳaŋlı araba
ḳaŋ-si < Çin. 康 熙 *K'ang-hi* Çin hükümdarı Şeng-tsu'nun mührü: 1662-1722 (bu ifade burada mühür ve hanedan arması üzerindeki manidar söz veya kıssayı gösterir ve sene hesabına da delâlet eder)
ḳap < Çin. 夾 *kia* < *kap* çanta
ḳap < Çin. 甲 *kia* < *kap* 10 Kan'dan birincisi
ḳap– kapmak, yakalamak
ḳap– örtmek
ḳapaġ, bk. *ḳapıġ*
ḳapaḳ kapak bk. *köz ḳ.* + *ı*
ḳapıġ, ḳapaġ, ḳapag (br.) kapı
ḳapış– kapışmak
ḳapşur–, bk. *ḳawşur*–
ḳaḳın– pişman olmak

ḳar kar
ḳar kolun üst kısmı
ḳara (ehli) hayvan
ḳara, ḳra kara; bir gölün adı
ḳara halk
ḳaraġu, ḳaraḳu kara
ḳaram hendek
ḳaraŋġu karanlık
ḳaraḳ göz bebeği, bakış
ḳaraḳu bk. *ḳaraġu*
ḳarar— kararmak
ḳararıġ karanlık
ḳarġa karga
ḳarı ihtiyar
ḳarı—, *hāri*— (br.) ihtiyarlamak
ḳarıġ ihtiyarlık
ḳarıl—karışmak
ḳarın, hārin+ (br.) karın
ḳarındaş kardeş
ḳarış mekik ipliği, atkı, argaç, mensucatta enine atılan iplik
ḳariš— (br.) kavga etmek, düşmanlaşmak
ḳarluḳ Altay dağları ile İrtiş nehrinin yukarı kısmı arasında oturan bir Türk halkı
karmaput, krmaput < Skr. *karmapatha* "iş yolu"
ḳarşı (krş. Kuç. *kerciye*) saray
ḳarşı, ḳārṣi (br.) kavga, karşı
ḳart yara, çıban, çıbanlı
ḳasġuḳ, bk. *ḳazġuḳ*
ḳasınçıġ korkunç
ḳasıḳ kabuk
ḳaş kaş bk. *köz ḳ.*+*ı*
ḳaş süs taşı, kırat
ḳaşan— işemek
ḳaşanıġ idrar
ḳaşu Kaşgar civarında bir şehir
ḳat defa, kat
ḳat— katmak
ḳat— aksatmak, durmak
ḳata defa, sıra
ḳataġ, bk. *ḳatıġ*
ḳataġlan—, bk. *ḳatıġlan*—
ḳatġı sert
ḳatıġ, ḳataġ, ḳattih (br.), *ḳadaḳ* (br.) katı, gayret
ḳatıġ mahlût, karışık
ḳatıġla— yormak, germek, zorlamak
ḳatıġlan—, *ḳataġlan*—, *ḳattihlaṃ*— zahmet etmek, cehtetmek, uğraşmak
ḳatıl— katılmak
ḳatın tekrar
ḳatın—, *ḳatun*— katılaşmak
ḳatḳu, bk. *ḳadġu*
ḳatrun— kuvvetlenmek
ḳatun, bk. *ḫatun*
ḳatun—, bk. *ḳatın*—
ḳawaġu kav, fitil
ḳawır—, *ḳawur*— (< Çin. 合 *ho* < *ġâp* +*ır*—) toplamak
ḳawış— (krş. *ḳawır*—) birleşmek, kavuşmak
ḳawiş—, bk. *ḳawrış*—
ḳawıt—, *ḳowıt*— (krş. *ḳawur*—, +*ı*—*t*—) çarpışmak
kawi < Skr. *kavya* şiir
ḳawrıġ tevkif, tutku
ḳawrış—, *ḳawiş*— kavga etmek
ḳawsadıl—, bk. *ḳawzatıl*—
kawşiki < Skr. *Kauśika* İndra'nın lâkabı
ḳawşur—, *ḳabşur*—, *ḳapşur*— katlamak, bir araya koymak, kavuşturmak
ḳawur—, bk. *ḳawır*—

ḳawzät— (br.), *ḳawsat*— sıkışmak, çevirmek
ḳāwzatıl— (br.), *ḳawzadıl*— çevrilmek
ḳay < Çin. 街 *kie* < *kāi* cadde
ḳay < Çin. 開 *k'ai* 12 Kien-çuman'dan on birincisi
ḳaya kaya
ḳaya geri
ḳayġu, bk. *ḳadġu*
ḳāyū (br.), *ḳanyu*, **ḳanu* kim? hangi?
ḳaz, ḥḳāz (br.) kaz
ḳaz— kazmak, çıkarmak
ḳazġan— toplamak, zaptetmek
ḳazġanç kazanç
ḳazġuḳ, ḳasġuḳ kazık, direk
käç— kaçmak, geçmek
käçä öte tarafta
käçüg geçit
käd?
käd < Soğ. *kāδα* < Sak. *kaαde* pek
ḳäd— giymek
kädgir— sendelemek, kaçmak (?)
kädgü elbise
kädgür— giydirmek
kädil—, *kätil*— giyilmek
kädim elbise
kädimlig zırhlı, giyimli, elbiseli
kädür— giymek, giydirmek
kägdä, kagda < Soğ. kāgδi (k'ġdyh) kâğıt yaprağı
käk (krş. *kikşür*—) intikam hissi, kin
käkälik keklik
käkräş— tahkir etmek, kızmak, nefret etmek
käkşäk menfur, iğrenç
käkük guguk kuşu
käl— (br.) gelmek; *ançulayu kälmiş* = Skr. *tathāgata* öyle gelmiş (yâni Buda)
kälän, bk. *kilän*
kälig gelme, peyda olma
kälin, käliŋün gelin
kälür—, *kälir*— getirmek
käm hastalık, ızdırap
k(ä)m Yenisey nehrinin yukarı kısmı
kämi, kimi gemi
kämiçi gemici
kämiş— atmak, vazgeçmek, terk etmek
känç genç
kändü, bk. *käntü*
känt < Soğ. *kanth (knδh)* şehir
käntir < ? kenevir
käntü, kändü, k(ä)ntü kendi
k(ä)ŋ(ä)r(ä)s bir yer ismi
käŋiş (krş. *kiŋäş*—) müzakere, nasihat
käŋrän—, *kiŋrän*— çınlamak, homurdanmak
k(ä)ŋü t(a)rm(a)n yer ismi
käpäk (baş) kiri, kepek
käräkü çadır
kärgäk, kārgäk (br.) ihtiyaç, lâzım, gerek
k. bol— (oku *bul*— ?) ölmek
kärgäklig gerekli, mühim
kärgät— mahrum etmek
käril— uzatılmak, gerilmek
käriş kavga
käs— kesmek
kāsig (br.), bk. *käzig*
käskilä— keskilemek, ufaltmak
käsmä aş kıyma, kesme aş
kätil—, bk. *kädil*—
käwil— zayıflatılmak
käyik, kiyik geyik
käyirkänçig (< Çin. 喫 *k'ai ve* +*irkä* —*nçig*)

k(ä)yr(ä) yer adı
käz sefil (?)
käz— geçmek
käzä sıra ile
käzig, kāsig (br.) sıra
käzig sıtma, hastalık
kertgüñç (br.), bk. *kirtgünç*
kertö (br.), *kertü* (br.), bk. *kirtü*
ḳı ünlem, nida sözü
ḳı<Çin.庚 *kêng~kō* 10 Kan'dan yedincisi
ḳı— (oku *(a)ḳıt*— ?)
ḳıçmıḳ atom
ḳıdıġ, ḳitig+ (br.) sınır, kıyı
ḳıfırḳaḳ, bk. *ḳıwırġaḳ*
ḳıġ gübre, tezek
ḳınlık, ḳıyınlık hapishane
ḳıḳır— bağırmak
ḳıḳıruş—, *ḳıḳrış*—, *ḳıḳruş*—, *ḳıḳırış*— bağırışmak
ḳıl kıl
ḳıl— kılmak, yapmak, icra etmek
ḳılıç kılıç, şahıs adı
ḳılımsın— yapıyor gibi davranmak
ḳılın— meşgul olmak, esaslı yapmak, hazırlanmak, gayret etmek, yaratılmak, kılınmak
ḳılınç, ḳliñc (br.) iş, işlem, amel
ḳılık seciye, hareket tarzı
ḳın (br.) *ḳıın* (oku *ḳıyn*) azap, ceza
ḳına— taciz etmek, incitmek, kınamak
ḳınaġuçı kınayıcı, işkenceci
ḳınçı, ḳıynçı kınayıcı, işkenceci
ḳındur—, *ḳıntur*— zahmete katlanmak
ḳınıġ sert, kuvvetli, kızgın, cesur
ḳıntur—, bk. *ḳındur*—
ḳıŋ şaşı
ḳıŋırtı eğri başlı
ḳırġın ızdırap
ḳırḳ kırk
ḳırḳın genç kız, cariye, karavaş
ḳırḳız Kırgız
ḳıs— çimdiklemek, kısmak
ḳısaġ, bk. *ḳısıġ*
ḳısġa kısa
ḳısġaç, ḳısġıç, bk. *ḳısḳaç*
ḳısıġ, ḳızıġ, ḳısaġ dar, daraltma, hapis, kısık
ḳısıl (dağ arası:) boğaz, vadi
ḳısıl— kısılmak, daralmak
ḳısḳaç, ḳızġaç, ḳısġaç, ḳısġıç kıskaç; küçük boyunduruk
ḳış kış
ḳış— *yoḳ ḳ.* mahvetmek (?)
ḳışla— kışlamak
ḳışlaġ kışlak
ḳıtany, ḳitay Yehol'un kuzeyinde oturan Altayca konuşan bir halk; sonra Çin'in kuzeyine nüfuz ettiler
ḳıw saadet azamet; istek
ḳıw hasislik
ḳıwad— mesut etmek
ḳıwırġaḳ, ḳıfırḳaḳ hasis, haris
ḳıwırḳaḳlan— hasislik etmek
ḳıyıl— bir tarafa eğilmek
ḳıyınlık, bk. *ḳınlık*
ḳıyn, bk. *ḳın*
ḳız (br.) kız
**ḳız* sıcak
ḳızamuḳ kızamık
ḳızart— kızartmak
ḳızġaç, bk. *ḳısḳaç*
ḳızġan— hasislik etmek, kıskanmak
ḳızġaḳ hasis
ḳızġut ızdırap, zorlama
ḳızıġ, bk. *ḳısıġ*

ḳızıl kırmızı, kızıl
ḳızılsıġ kırmızımsı
ki < Çin. 己 *ki* 10 Kan'dan altıncısı
kib misal
kiç uzun müddet, geç
kiçä akşam, gece
kiçig küçük, gençlik
kiçmätin ara gecikmeden, derhal
kid son, arkada
kidär—, bk. *kitär*—
kidin arkada, batıda; kuzey, kuzeyde; öte tarafta
kidirti batıda
kidiz, ki'iz, kiiz keçe
kigän (oku *kikän*?) salgın
kiginç cevap
kigür—, bk. *kirgür*—
kiiz, ki'iz, bk. *kidiz*
kikşür— (krş. *käk*) kışkırtmak
kilän, kälän<Çin. 麒麟 *k'i-lin* tek boynuzlu efsanevî bir canavar
kim kim, ki
kimi, bk. *kämi*
kin sonra, istikbal
kin < Çin. 建 *kien* 12 Kien-çu-man'dan birincisi
ḳin (br.), *ḳın* (oku *ḳıyn*?) azap, ceza
kinçuman<Çin. 建除滿 *kien-ch'u-man* 12 kısımlı ilmi nücüm silsilesi
kinlän— dönmek
kinti— kaşağılamak (?)
kintik göbek
kiŋ geniş, mufassal
kinäş— (krş. *käŋiş*) müşavere etmek, danışmak
kiŋrän—, bk. *käŋrän*—
kiŋşür— suikast tertip etmek
kiŋürt— genişletmek, tefsir etmek
kiŋürü mufassal
kir kir
kir— girmek, batmak (güneş)
kirgür—, *kigür*— içeri sokmak
kirigsä— girmek istemek
kirpik kirpik
kirtgün— inanmak
kirtgünç, kertgüñc (br.) mümin, iman
kirtgünçülüg sofu, halim, imanlı
kirtkün—, bk. *kirtgün*—
kirtü, kertü (br.), *kertö* (br.) doğru, hakikî, mümin
kirtün— doğru olmak
kirü geri
kisrä sonra, batıda
kişä— bağlamak
kişän bağ, uçkur
kişi, ḳsi (br.) kişi
kit— gitmek
kitär—, *kidär*— gidermek
kitgü zail olma
ḳitig+, bk. *ḳıdıġ*
kitiş— ayrılmak
kiyik, bk. *käyik*
kiz kap
ḳizḳil (br.) *kızıl*
kizlä— gizlemek
ḳliñc (br.), bk. *ḳılınç*
klp, bk. *kalp*
ḳoburġa, ḳobhurgā (br.) baykuş
ḳoça Turfan'ın eski adı
ḳod—, *ḳoy*—, *ḳoḍ*— (br.), *ḳot*— (br.) koymak
ḳodı aşağı, adi, pek
ḳodıḳar— (aşağı) koymak, çıkarmak

ḳodıḳartur— kıymetten düşürmek, indirmek
ḳoduġ koyma
ḳoduru tamamıyla, tam
ḳoġ (—ḳ ?) atom, toz
ḳoġla—, bk. *ḳowla*—
ḳoġşa—, *ḳohšā*— (br.) zayıflamak, kağşamak, gevşemek
ḳoġuš (—u— ?) deri, post
ḳohšā— (br.), bk. *ḳoġşa*—
ḳohšāḳ (br.) zayıf
ḳoḳ— azalmak
ḳol kol
ḳol—, *hkuol*— (br.) rica etmek
ḳolbıç koltuk altı
ḳolġuçı dilenci
kolti < Skr. *koṭi* namütenahi, sayısız
ḳolu (*u* ?) vakit, an, mevsim, iklim
ḳolula— düşünmek, açıklamak, bakmak, tahmin etmek
ḳolun— yalvarmak; *ḳut ḳ.* ant içmek
koluŋa filiz
ḳolusuz (*u* ?) sayısız
ḳon, bk. **ḳoy*
ḳon— konmak, yerleşmek, durmak
ḳonaḳ darı
ḳonaşı, bk. *ḳonşı*
ḳonduḳ yerleşme
ḳondur—, *ḳontur*— yerleştirmek
ḳonġu ikamet yeri
ḳonşı, *ḳonaşı* komşu
ḳontur—, bk. *ḳondur*—
ḳonuḳluḳ konak
ḳony, bk. **ḳoy*
ḳoŋrul— koparılmak
ḳoŋuz böcek, kurt
ḳoolıçaḳ kolcuk, küçük kol
ḳop hepsi, çok
ḳopan hep
ḳopuz kopuz
ḳor zarar
ḳora— azalmak
ḳorı—, *ḳoru*— korumak
ḳormuzda, bk. *ḫormuzta*
ḳorḳ— korkmak
ḳorḳınç korku, tehlike, korkunç
ḳorḳınçıġ korkunç
ḳorḳınçlıġ korkmuş
ḳorḳu korku
ḳoru—, bk. *ḳorı*—
ḳoş çift
ḳoş— terkip etmek, koşmak
ḳoşu (—*u*—?) özel ad
ḳoşuġlug (at) koşulmuş
ḳot—, bk. *ḳod*—
ḳowı oyuk, saadetsiz, kof
ḳowıt—, bk. *ḳawıt*—
ḳowla—, *ḳoġla*— kovalamak
ḳowuşa— düzlemek
**ḳoy*, *ḳony*, *ḳon* koyun
ḳoy—, bk. *ḳod*—
ḳoyın koyun (sine)
ḳoyn, *ḳoyñ* (br.) koyun
ḳozı kuzu
köçür— (*köj* br.) göçmek
ködüg, *kötüg* (*ü*?) iş
ködür—, bk. *kötür*—
kög < Çin. 曲 *k'ü* < *k'i*^{w}*ok* şarkı, türkü, makam, melodi
kögmän (*ü*?) Sayan dağı, veya onun bir kısmı
kögür— (*ü*?) hazırlamak
kögürçkän güvercin
kögüz göğüs

kök gök, mavi
kökäd— yükseltmek
kök-öŋ Hangay dağları civarında bir nehir
kökrä—, *kökirä*—, *kökürä*— gürlemek, kükremek
köl göl
kül— bağlamak
külüg (*külü*— br.) gölge
kölük, *kölök* (br.) yük hayvanı
kölün— gölgelemek
kölüŋü nakliye vasıtası, taşıt
köm— gömmek
kömän (*ü*?) yanılma, aldanma
kömür kömür; *k. tag* bir dağ adı
kön—, bk. *köy*—
könäk, *könyäk* kova
köni doğru, gerçek
köntül— doğrultulmak, düzeltilmek
könük— (krş. *köy*—) tamamıyla yanmak
könür— (krş. *köy*—) kızartmak, dağlamak, yakmak
könyäk, bk. *könäk*
könlä— düşünmek
köŋül, *kön(ü)l* br.) gönül
köŋülkär— tefekkür etmek
köp çok
köpik, bk. *köpük*
köprüg köprü
köpük, *köpik* köpük
kör—, *kr*— (br.) görmek
körg, bk. *körk*
körgü itaat
körk (br.), *körg* görünüş, güzellik, güzel, resim
körkit— göstermek
körklä güzel
körklä— süslenmek
körklüg güzel; manzaralı
körksüz çirkin, çirkinlik
körtkür— göstermek
körtlä güzel
körtük (*ü* ?) kar yığını, karlı yer; seven
körüg görüş, casus
körügsä— görmek istemek
körüm noktai nazar, bakış; fal, rüya
körümçi falcı
körünç görünüş
körünçlä— teşhir etmek
körünçlüg sergi iskelesi
körüş— görüşmek
köti— binmek, çıkmak (?)
kötki yayla
kötrül—, *kötröl*— (br.) yükseltilmek
kötüg, bk. *ködüg*
kötür—, *ködür*— yükseltmek, tahammül etmek, taşımak
kötürü yukarıya
köwşäk nazi, gevşek
köy—, *kön*— (krş. *könük*—, *könür*—) yanmak, kavrulmak
köydür— yakmak, dağlamak
köyir— yakmak, dağlamak
köytril— yakılmak
köz göz; *k. ḳaşı* kaş; *k. ḳapaḳı* göz kapağı, kirpik
közkiş— biribirini görmek
közlä— gözlemek
köznäk akis
közün—, *közün*— (br.) görünmek
közüngü ayna
közünük pencere
kr— (br.), bk. *kör*—
ḳra, bk. *ḳara*

krmaput, bk. *karmaput*

kryi drri < Skr. *kriyādhara Kriya*'yı bilen

kṣan (br.) < Skr.*kṣaṇa* kısa bir an

kṣānti (br.) < Skr. *kṣānta, kṣānti* günahlarını çıkartma, ikrar duası; altı veya on faziletten *(pāramitā)* üçüncüsü: sabır

kṣi (br.), bk. *kişi*

ku, kuu, kvu (br.) < Çin.癸, *kuei* < *kj*^{w}*~ki* 10 Kan'dan onuncusu

ḳu (—*o* ?) özel ad

ḳuanşi im < Çin. 觀 *kuan-shï-yin* < *kuân-śiäi-iam* Skr. *Avalokiteśvara* bir bodisatvanın adı

ḳubr(a)t—, bk. *ḳuwrat*—

ḳuç— (krş. *ḳucul*— br.) bağdaş kurmak, kavuşturmak, kucaklamak

ḳud—, bk. *ḳut*—

ḳudaş tanış (?)

ḳudır—, bk. *ḳurıt*—

ḳudruḳ kuyruk

ḳuduġ kuyu

ḳuġu kuğu

ḳul (br.) kul, esir

ḳulad— esir olmak, kul olmak

ḳulġaḳ, ḳulaḳ, ḳulḳāḳ (br.) kulak

ḳullıġ esir sahibi

ḳulluḳ bir esir gibi

ḳulḳaḳ, bk. *ḳulġaḳ*

ḳulsıġ köle gibi

ḳulun tay, kulun

ḳum kum

ḳuma < Çin. 胡麻 *hu-ma* Hu'ların keneviri; *ḳ. yaġı* keten yağı

ḳumursġa karınca

ḳun—, *ḳuñ*— (br.) yağma etmek

ḳunçi nazarî ayın bir kısmı

ḳunçuy < Çin. 公主 *kung-chu* prenses

ḳuntuz kunduz

ḳuŋḳiu < Çin. 箜篌 *k'ung-hou* harp (musiki aleti)

ḳur kuşak

ḳur sıra

ḳur— germek

ḳurat—, bk. *ḳuwrat*—

ḳurġan kale; bk. *(a)mġa ḳ.*

ḳurı garp, batı

ḳurı— kurumak

ḳurınç kuruluk

ḳurıḳan; üç ḳ. Türklerin kuzey-doğusunda oturan bir halk

ḳurıt—, *ḳudır*— kurutmak

ḳurla defa

ḳurḳaġ kuru

ḳurşadıl— çevrilmek

ḳurşan— kuşanmak

ḳurt (br.) kurt, solucan

ḳurtġa, ḳurta ihtiyar kadın

ḳurtḳar—, *ḳutḳar*—, *ḳurtġar*— kurtarmak

ḳurtul—, *ḳutrul*— kurtulmak

ḳuru—, bk. *ḳurı*—

ḳuruġ, khurug (br.) kuru, boş, peşin

ḳuruġsaḳ karın, kursak

ḳus— (br.) kusmak

ḳuslaġaḳ (—*o*— ?) yer ismi

ḳuş, ḳuș (br.) kuş

ḳuşluġ kuşlu

ḳuştr < Man. Soğ. *ḫuštar (?), ḫwēstar (ġwštr, ġwyštr)* reis, usta

ḳut (br.), < Orta İran. *kōt* saadet, rahmet, azamet, ruh; *ḳ. ḳolun*— ant içmek

ḳut (—*o*— ?) unsur (ağaç, toprak, su, maden ve ateş)

ḳut—, *ḳud*— susuzluktan zayıflamak

ḳutad— mesut olmak, mesut etmek

ḳutada (—*o*— ?) özel ad

ḳutay (—*o*— ?) < ? ipek

ḳutluġ mesut, kutlu, mutlu

ḳutḳar—, bk. *ḳurtḳar*—

ḳutrul—, bk. *ḳurtul*—

ḳutur— kudurmak

kuu < Çin. 危 *wei* < *ngj*^{w}*ie~ki* 12 Kien-çu-man'dan sekizincisi

kuun < Çin. 闈 *k'un* < *k'uen* harem

ḳuwraġ, ḳuwraḳ, ḳuwrāg (br.) toplantı, rahipler cemiyeti

ḳuwrat—, *ḳurat*—, *ḳubrat*— toplamak

ḳuyḳa deri

ḳuzġun, ḳuzġuṃ (br.) kuzgun

kü, küü şöhret, şayia, meşhur

kü— korumak

küç, küc (br.) güç, kuvvet

küçä— çabalamak, zorlamak, yağma etmek

küçäd— kuvvetlenmiş olmak

küçländür— kuvvetlendirmek, güçlendirmek

küçlüg güçlü

küçsirä— güçsüz olmak

küçsüz (br.) güçsüz

küdägü güveyi, damat

küdän (*ö* ?) misafir

küdänlik (*ö* ?) misafirhane

küfänç, bk. *küwänç*

küg (—*ö*—, —*k* ?) sefalet (?)

küg(ä)r (*ö* ?) yer ismi

küin (oku *kuin* ?) < Çin. 卷 *küan* tomar kitap

küjätri < < Skr. *kṣattra* kameriye

küji, bk. *küzi*

kük (*ö* ?) belki

kül, küül şahıs adı; *k. tigin* İl-tiriş kağanın oğlu, Bilge kağanın küçük kardeşi; takriben 685-731'lerde yaşamıştır; *k. çor* başka bir tanınmış şahsiyet

kül kül

külä— sena etmek

külüşüg (—*k* ?) gülüş

kümüş, kümüš (br.) gümüş

kün, küṇ (br.) gün, güneş, cenup, güney

*kün, *gün* çokluk edatı

küün < Çin. 熅 *hün* < *hiuan*

künäş güneş

künçit, küñcidh (br.) < Orta İran. *kunǰit*, Toh. *kuñcit* susam

kündäm güneş gibi

kündüri cenupta

kündüz (br.), *küntüz* gündüz

küni kıskançlık

künintä her gün

küntämäk her gün

küntüz, bk. *kündüz*

küŋ, küṅ (br.) cariye

küŋäd— cariye olmak

küp fıçı, küp

kür (*ö* ?) kandırma, hile

küri kile (hacim ölçüsü)

kürilik, kürlik hacim ölçüsü

kürküm < Orta İran. *kurkum* safran

kürlik, bk. *kürilik*

küsä—, *küsā*— (br.) istemek

küsädük istek

küsän, küşän (krş. Soğ. sıf. *ᵃkuçāne, 'kwc'n'y*) Kuça şehri

küsänç istek

küsänçig istenilen

küski, bk. *küzki*

küskü sıçan

küsün kuvvet
küsüš (br.) istek
küsüşlüg istenilen, istekli
küşän, bk. *küsän*
kuün < Çin. 燻 *hün* < *hiuan* tütsü işi
küwäñc (br.), *küfänç*, *küwänçäŋ* gurur, güvenç
küwäz şanlı, sevgili
küwrüg (br.) davul
küz güz
küzäc (br.) çömlek, kazan
küzät nöbet zamanı, bekçi, karakol
küzät— muhafaza etmek, gözetmek
küzi, küji Moğ. *küji*<Çin.香 灶 *hiang-chu* < *kō-t'šeu* buhur değneği, buhur, tütsü, günlük
küzki, küski sonbahara ait
la < Çin. 騾 *lo* < *la* katır
labay< Çin. 螺貝 *lo-pei* < *luâ-puâi* bir musiki aleti
laçin = Moğ. *nacin* doğan, şahin
laġzın < ? domuz (?)
lakşan < Skr. *lakṣaṇa* işaret, güzellik işaretleri
leśp (br.) < Toh. Kuç. *leśp* vücudun üç usaresinden biri
lıġ—so < tib. *legs-so* = Skr. *sādhu* iyi! tamam!
lik(a)ŋ (Yazıtlar) 731'de Kültegin'in cenazesine iştirak için Türk sarayına gelen Çin elçisi Liu Hiang'ın adı
likzir<Çin. 曆日 *li-ji*<*liek-ńźiet* takvim
linḫua < Çin. 蓮華 *lienhua* nilüfer çiçeği
lon, lü (Yazıtlar), *lu* (br.), *luo* (?) < Çin. 龍 *lung* < *li ong~riō~riū* ejderha
m(a)ḫabali < Skr. *Mahābala* şahıs adı
m(a)ḫadiwi < Skr. *Mahādeva* şahıs adı
m(a)ḫaradi < Skr. *Mahāratha* şahıs adı
m(a)ḫasatwi < Skr. *Mahāsattva* şahıs adı
maḫistak < Orta Fars. (Turfan Yazmalarına göre) *mahistag (mhystg)* Maniheizm papaslığında 3. kademe rütbe
mama kadın
mani Maniheizm dinini kuran Manas 215/6-276
manistan < Orta Fars. (Turfan Yazmalarına göre) *mānistān (m'nyst'n)* ikamet yeri
manu (—*i* ?) yabani bir hayvan
maŋ adım
maŋgal < Skr. *maṅgala* saadet, şahıs adı
maŋla— yürümek
maŋra— bk. *möŋre*—
maḳaraç < Skr. *mahārāja* "Büyük Kıral", Batı Türklerinden bir elçinin adı
mar < Süryani *mār* bey
mardaspant < Man. Soğ. *mardāspand (mrd'spnd)* unsur
mayaḳ gübre
maytri < skr. *Maitreya*, gelecek Buda'nın adı
m(ä)n, mäṃ (br.), *min* ben
mäŋ yem
mäŋgü, bk. *meŋü*
mäŋi, mäńi (br.) sevinç, saadet, mübarek
mäŋigü saadet
mäŋile— sevinmek
mäŋiz, mäńis (br.) görünüş, güzellik
mäŋizät—, *mäŋsät*—, bk. *mäŋzät*—
mäŋsät—, bk. *mäŋzät*—
mäŋü, mäŋgü, bäŋü (Yazıtlar), *bäŋgü* (Yazıtlar) daimî, ebedî, mengü, bengi
mäŋzä— benzemek

mäŋzät—, *mäŋsät*—, *mäŋizät*— benzetmek, mukayese etmek
märiçi < Skr. *mleccha* barbar
mına, bk. *muna*
mıŋ bk. *muŋ*
midik, mitik < Bud. Soğ. *midāk (myd'k)* Buda dinine mensup, fakat ruhaniler tarikatına girmeyen
min, bk. *m(ä)n*
min çorba
min—, *mün*—, *bin*— binmek
miń (br.), *biŋ, bıŋ* bin (sayı)
miŋiz, bk. *müŋüz*
miŋü binek hayvanı
mir (br.) = Çin. 蜜 *mi* < *miĕt*, = Skr. *madhu* bal
mişkiç = Soğ. *mwšk* kedi
mitik, bk. *midik*
miyi beyin
monçuḳ < ? inci, boncuk
moṇilāyū (br.), bk. *munılayu*
montāg (br.), bk. *muntaġ*
mozag, mojak < Soğ. *mōçak (mwçk)* Bud.: hoca; Mani.: başpiskopos
möŋrä—, *maŋra*— böğürmek
mun— başıboş dolaşmak
muna, mına işte
munça, bunça bunca
muñçulayu (br.) bunca, böylece
munılayu, moṇilāyū (br.) böyle
munkul, bk. *muŋgul*
munta burada
muntaġ, montāg (br.) böyle
muntuda buradan
muŋ, mıŋ, buŋ sefalet, keder
muŋad— şaşmak (?), kederlenmek
muŋadınçıġ acaip, ızdırap verici
muŋgul, muŋul, munḳul şaşkın
muyġa (*o* ?) dik kafalı
muyġaḳ dişi geyik
muymal— (*o* ?) şaşkın olmak
muyum (*o* ?) şaşkın
mün (*ö* ?) kabahat, günah
mün—, bk. *min*—
münä— (*ö*?) tekdir etmek
münük— aykırı gitmek, aşmak
müŋüz, miŋiz, müyüz boynuz
namobut < Skr. *namo buddhāya* Saygı Budaya!
namodarm < Skr. *namo dharmāya* Saygı akideye!
namosaŋ < Skr. *namaḥ saṃghāya* Saygı rahipler cemiyetine!
naru oraya
nayut < Skr. *nayuta* sonsuz, çok
nayvazik < Toh. A *naivaśik* cin
nä (br.) ne
näcä (br.) ne kadar? kaç?
näçük nasıl
näçüklätı niçin?
nägü nasıl?
nägüdä ondan dolayı
nägül nasıl?
nägülüg nasıl?, niçin?
nälük niçin?
nämä ne ise
nämän nasıl
nänçä bir şeye göre
ñ(ä)ṅ (?) hiç, herhangi
n(ä)ŋ şahıs ismi
näŋäyü, näŋäyük ayrı
nätäg bir dereceye kadar, nasıl, hangi
nırwan, nırban < Skr. *nirvāṇa* nirvana

nızwanı, nızβanı < Man. ve Bud. Soğ. *nizβān (nyzβn)* = Skr. *kleśa* iştiyak, ihtiras, lekelenme (ahlâk)

niġoşak < Bud. Soğ. *niġoşak (nġwş'k)* (Man.) şakirt, talebe

nigranti < Skr. *nirgrantha* Jayna dinine mensup kimse

nikay < Skr. *nikāya* (felsefe veya ilâhiyat) mektebi, tarikat

niw < Orta Part. *nev (nyw)* kahraman

nom (br.) < Soğ. *nom (nwm)* akide, kanun, din; dinî eser; dua; telâkki

nomçı vâiz

noş < Soğ. *noş (nwş)* hayat iksiri, tatlı, sevimli

o (br.) — dır, —dir

oçuḳ, oçıḳ, oçaḳ ocak

odhauh (br.), bk. *oduġ*

odġur — uyandırmak, kaldırmak

odġuraḳ, otġuraḳ, otḳuraḳ, otgurāḳ (br.), *othorrāḳ* (br.) kat'î, sarih, açık

odġuratı, otġuratı tam anlayarak, kat'î

odhoṇ — (br.), bk. *odun* —

oduġ, odhauh (br.), *otog* (br.) uyanık

odun —, *odhoṇ* — (br.) *otoṃ* — (br.) uyanmak

oġat — uyandırmak

oġlaġu nazik

oġlan çocuk, oğul, oğlan

oğlanġu çocuk gibi muamele edilen, nazik, şımarık

oġrı haydut, hırsız

oġşa —, bk. *oḳşa* —

oġşatı, bk. *oḳşatı*

oġul, ohol (br.) oğul, çocuk; şahıs adı

oġurla — çalmak (hırsız)

oġurḳa (—*ga* ?) omur, omurga, fıkra

oġ(u)z (Yazıtlar) bir Türk kabilesi; *tokuz o.* Dokuz Oğuz; *sekiz o.* Sekiz Oğuz; *o. bilge* şahıs adı

ohşa —, bk. *oḳşa* —

ohol (br.), bk. *oġul*

ohşati (br.), bk. *oḳşatı*

ol (br.) o

olġurt — yerleştirmek, oturtmak

olor — (br.), bk. *olur* —

oltur — oturmak

olur —, *olor* — (br.) oturtmak, durmak, oturmak

olurt — tâyin etmek

on (br.), *oon* On-Kabile, yâni Batı Türkleri

oŋ sağ, doğru, batı, güney

oŋ < Çin.王 *wang* hükümdar, şahıs adı

oŋalı doğru

oŋar — daha iyi olmak, iyileşmek; farkına varmak (?); yardım etmek (?)

oŋtun doğru; sağda

oŋul — iyileşmek

oŋjin < Çin.? iblis, fena ruh

op — höpürdeterek içmek

opla — telâşlı olmak (?), bağırmak (?)

opu girdap

oḳ ok, kabile teşkilâtında küçük birlik; *on o.*, bk. *on*

oḳı —, *ohki* — (br.) çağırmak, okumak

oḳit — (br.), *oḳid* — (br.) okutmak

oḳşa —, *oġşa* —, *ohşa* — benzemek

oḳşat — benzetmek

oḳşatı, oġşatı, ohşati (br.), *ohśāti* (br.), *ogśāti* (br.,) *oḳśti* (br.) benzer

oḳşatıġsız benzeri olmayan

ordu, ortu < Hiung-nu dili ordugâh, ordu; saray; *o. kent* M. Kaşgarî zamanında: Kaşgar civarı

ort (*u* — ?) erkek, genç

ornaġ konaklama yeri, taht

ornaġlıġ, ornah + (br.) sağlam

ornan — yerleşmek

ornanġu ikamet yeri, yerleşme merkezi

ornat — tesbit etmek

orohit(i)k < Skr. *rohitaka* bir cins balık

oroṃ (br.), bk. *orun*

orḳun Kuzey Moğolistanda ve Sibiryada, Hangai dağlarından kuzeye akan Orhon nehri

orta, otra orta

orto, bk. *ortu*

ortu, bk. *ordu*

ortu, orto (br.) orta

ortun ortanca

ortuḳluġ arkadaş, ortaklık

orun, oroṃ (br.) Skr. *bhūmi* yer, konak

orunçi, bk. *içräki*

orunluḳ taht, yer

oruḳ yol

os —, bk. *oz* —

osal (—*z* — ?) tembel

osan —, bk. *ozan* —

osoh + (br.), bk. *osuġ*

osḳur —, bk. *ozġur* —

osuġ, osoh + (br.) tarz, yol

osuġluġ gibi

ot (br.), *oot* ateş

ot (br.), *oot* ot, ilâç

otaçı tabip

otaçılıḳ tababet

otġuraḳ, bk. *odġuraḳ*

otġuratı, bk. *odġuratı*

othorraḳ (br.), bk. *odġuraḳ*

otog (br.), bk. *oduġ*

otoṃ — (br.), bk. *odun* —

otoz (br.), bk. *otuz*

otḳuraḳ, bk. *odġuraḳ*

otra, bk. *orta*

otruġ ada

otuŋ odun

otuz, otoz (br.) otuz

oy boru, delik

**oy* — oynamak; *o.* —*ma är* oyuncu

oyat — ?

oyuġ oyun

oyun oyun

oz —, *os* — (br.) kaçmak, kurtulmak

ozan —, *osan* — (*u* — ?) tembel olmak

ozġur —, *osḳur* — kurtarmak

ö — düşünmek

öbkä, bk. *öwkä*

öbkälä —, bk. *öwkälä* —

öç, öç + (br.), *ööç* intikam, öc

öç —, *öc* — (br.) sönmek

öçäs — kin beslemek

öçür — söndürmek

öd vakit, an; huzur; saat, devir, mevsim; *ö. teŋri* Türklerin zaman ilâhı

ödhkürü (br.), bk. *ötkürü*

ödrül — (*ü* — ?) ayrılmak

ödsüz vakitsiz, baki

ödür —, *ötür* — (*ü* — ?) ayırmak

ödürä, bk. *adıra ö.*

ödürtlüg (*ü* — ?) doğru, tamamıyla

ödüş (br.) ıslak

ödüş — (br.), bk. **ötüş* —

ög, ög (br.) ana, üveyana

ög, ög (br.) akıl

ög —, *ög* — (br.) öğmek

ögä şöhret

ögän (krş. *ökräm*) çay, kanal

ögdi, ögδi (br.), bk. *ögti*

ögdir methiye
ögir— sevinmek
öglän—, *öglän*— (br.) kendine gelmek
ögmiş sena, övme
ögränmiş alışmış, alışılmış, öğrenmiş
ögrät temrin, itiyat, alışkanlık
ögrät—, *örgät*— öğretmek
ögrätin—, *ögrätiṃ*— (br.) temrin etmek, öğrenmek
ögrünç, ögrünçü, örünçü, ögrönc (br.) sevinç
ögrüntür— sevinçlendirmek
ögsirä— kendinden geçmek
ögsüz öksüz, yetim, şahıs adı
ögti (br.), *ögdi* methiye
ögü— ezmek
ögüç annecik
ögük sevgili
ögür sürü, hara
ögürt— kendisini övdürmek
ögüt, üt nasihat
ögüt— övdürmek
ögüz nehir
ök— düşünmek
ökrāṃ (br.) (krş. *ögän*)
ökün— pişman olmak
öküz öküz
öl (br.) ıslak
ȯl— (br.) ölmek
ölänŋ bataklık yer; ıslak
öläz (üläs ?) solgun (?)
öli— ıslanmak
ölöm+ (br.), bk. *ölüm*
ölör— (br.), bk. *ölür*—
ölüçi, bk. *ölütçi*
ölüg ceset, ölü
ölüm, ölöm+ (br.) ölüm
ö—*çi tınlġ* ölüme mahkûm
ölür—, *ölör*— (br.) öldürmek
ölüt öldürme
ölütçi, ölüçi katil
ölütlük mezbaha
ömälä— sürtünerek yürümek, emeklemek
ömän, bk. *örmän*
ömgäklä— sürtünerek yürümek, emeklemek
ömgän boyun şiryanı, (atardamar)
önmän bk. *örmän*
öṇ (br.) renk, güzellik; *kök-öŋ*, bk. *kök*
öŋ, öṇ (br.) ön, doğu
öŋäd—, *öṇät*— (br.) değişmek
öŋädtür— iyileştirmek, tedavi etmek
öṇāt— (br.), bk. *öŋäd*—
öŋdün önde, doğuda
öŋdüri, öŋdürti şarkta, doğuda
öṇi (br.) başka, ...—dan başka, farklı
öŋin başka, farklı
öṇrā (br.) doğuda, önce, ileri
öŋü ön (?)
öp— öpmek
öpkā (br.), bk. *öwkä*
ör— (br.) yükselmek
*örd*ä*n*—, bk. *örtän*—
örgän— kirlenmek
örgät—, bk. *ögrät*—
örgin, örgün taht
öri, örü yüksek, vakur
örit— (br.) yükselmek, (fikir) beslemek
örki, örüki yüksek
örlä— yükselmek, binmek
örlät— kızdırmak, rahatsız etmek
örmän, ömän, önmän kabarık, tuzlu, balgam
ört (br.) alev

ört—, *ürt*— (br.) örtmek
örtän alev
örtän—, *ördän*— yanmak, tutuşmak
örtük örtme, örtü
örtül—, *ürtül*— (br.) örtülmek
örtün— örtünmek
örtür— çıkarmak, yükseltmek
örü, bk. *öri*
örüki, bk. *örki*
örünçü, bk. *ögrünç*
örü yükseliş
ös (br.), bk. *öz*
ösür— (krş. Moğ. ös—) şişirmek
öt safra
öt— dilemek, dua etmek
öt— geçmek, becermek
ötä— ödemek
ötäg, ötäk ödünç, borç
ötägçi borçlu
ötäk, bk. *ötäg*
ötkür— nüfuz etmek, tamamıyla anlamak
ötkürü, ödhkürü (br.) —den dolayı, —den beri
ötrü (br.), *ötrö* (br.) sonra
ötüg dilek, dua, istida, sual
ötükän bir yaylanın ismi, Gök-Türklerin devlet merkezi
ötün— dilemek, yalvarmak, sunmak, dua etmek, saymak
ötür—, bk. *ödür*—
**ötüş*—, *ödüş*— (br.) geçmek
öwkä, öbkä, öpkā (br.) akciğer, hiddet, öfke
öwkälä—, *öwkilä*—, *öbkälä*— hiddetlenmek, öfkelemek
öz (br.), *ös* (br.) kendi, vücut, hayat, şahıs
öz vadi
özäk küçük vadi
özän ilik
özirkän— rica edilmek, geri getirilmek
özlüg canlı
özüt can, ruh
p—, bk. *b*—
pa (br.) < Çin. 破 *p'o* < 12 Kien-çu-man'dan yedincisi
paramit < Skr. *pāramitā* fazilet
paşik < Man. Soğ. *bāşīk, pāşīk (b'şyk, p'şyk)* ilâhî
p(a)t(a)r, ptr < Skr. *pattra* kitap yaprağı
patġamwar < Hırıs. Soğ. *patġāmbar (ptġ'mbr)* peygamber
patir < Soğ. *pātr (p'ttr)* < Skr. *pātra* kâse, kap
pärikän < Orta Fars. *pryg'n, pryk*, peri
pceṃ (br.), bk. *biçin*
pi, pe (br.) < Çin. 平 *ping*, < *pei* 10 Kan'dan üçüncüsü
pi, pe (br.) < Çin. 平 *p'ing* < *pei* 12 Kien-çu-man'dan dördüncüsü
pitpidi ≪ Skr. *pippala* biber
piy < Çin. 閉 *pi* < *pei* 12 Kien-çu-man'dan onikincisi
praşdanki, praştinki, praşniki < Skr. *prāśnika* reis
pratikabut < Skr. *pratyekabuddha* başkalara şifayap olmayan bir Buda
ptr, bk. *patar*
puḳ (br.) ?
pur(u)m (Yazıtlar) Doğu Roma imparatorluğu
pürḳe (br.)?
purwapalguni < Skr. *pūrvaphalgunī* kamerin menzillerinden biri

pusar < Çin. 菩薩 *p'u-sa* < *b'uo-sât* < Skr. *bodhisattva* Buda olacak kimse

puş < Skr. *puṣya* kamerin menzillerinden biri

radna, bk. *ärdäni*

r(a)ḫant, bk. *arḫant*

rahu < Skr. *rāhu* bir gezegenin adı

ram, bk. *aram*

rasayan < Skr. *rasāyana* hayat iksiri

ratna-waçir < Skr. *ratnavajra* şahıs adı

r(ä)dnilig, bk. *ärdänilig*

r(ä)tni, bk. *ärdäni*

sab, bk. *saw*

sabçı, bk. *sawçı*

saç saç

saç— saçmak

saçıġ (saçılan) kurban, sadaka

saçuḳ saçık, dağınık

sadu < Skr. *sādhu* iyi

saġır tencere; sürgün avında hayvanların toplandığı yer

saġış, bk. *saḳış*

saġızġan saksağan

saġlan—, bk. *saḳlan*—

saḳ dikkatli

saḳı— beslemek, ciddî olmak

saḳın— düşünmek, plân kurmak, kederlenmek

saḳınç fikir, arzu, düşünce

saḳış, *saġış*, *sanış* sayma, ölçü

saḳız sakız, kulak kiri

säḳiz (br.), bk. *säkiz*

saḳlan—, *saġlan*— dikkat etmek, saklanmak

sal— salmak

samir, bk. *sumir*

samtso < Çin. 三藏 *san-tsang* < *sâm-dz'âng* = Skr. *tripiṭaka* (Buda akidesinde) üç sepet

san sayı, sayma

san— düşünmek, ait olmak

sana— saymak

sanç—, *säñc*— (br.) parça parça kesmek, saplamak, sançmak

sançıt— (hançer, kılıç, kama ile) katledilmek, vurulmak, delinmek

sanlıġ ait

sansar < Skr. *saṃsāra* mevcudiyetin deveranı

saŋ < Çin. 僧 *sêng* < Skr. *saṅgha* rahipler cemiyeti, rahip

saŋadas, *saŋadizi* < Skr. *saṅghadasa* şahıs adı

saŋış, bk. *saḳış*

saŋram < Skr. *saṅghārāma* manastır

saŋun, bk. *säŋün*

sap sıra

sap— devam etmek, teçhiz etmek

sapıġ birleştirme, sıra

saran hasis

sarġan nebat (?)

sarġar— sararmak

sarıġ sarı

sarp güç, sarp

sarsaġ, bk. *sarsıġ*

sarsı— sövmek

sarsıġ, *sarsig* (br.) kaba

sarsıġ, *sarsaġ*, bk. *sastıġ*

sası— çürümek, kokmak

sasıġ, *sarsıġ*, *sarsaġ* çürük, kokmuş

sat— satmak

satıġ, *sattih*+ (br.) satış; *satġ*+*ın al*— satın almak

satıġçı tacir, satıcı

s(a)lır, *silir*, *ster* (br.) < Soğ. *satīr* (*styr*) < Grek. στατήρ para; Çin. 兩 *liang* ağırlık (ölçüsü)

saw, *sab* söz, haber, şey, şeref

sawçı, *sabçı* dilmaç, sözcü, haberci

säweḳlä-r (br.) zayıflanır (?)

sawşiŋ, *sioşiŋ* < Çin. 小乘 *siao-shêng* < *siäu* ~ *śō seu*— *'dz' iang ziou* Skr. *Hīnayāna* 'küçük araba' (Budizm'de bir mezhep)

say çöl, kır

sayḳa— (içki) sunmak

sayu herkes, herbiri

säbin—, bk. *säwin*—

säç— seçmek

säf—, bk. *säw*—

säkiz, *säḳiz* (br.) sekiz

s(ä)l(ä)ŋä Selenga, Kuzey Moğolistan'da, Türk yurdunun kuzeyinde bir nehir

säli şahıs adı

sämäk, *simäk* orman

sämiz semiz

sämrit— semirtmek

s(ä)n, *säṃ* (br.) sen

säŋir burun (dağ)

säŋün, *saŋun* < Çin. 將軍 *tsiang-kün* general

säril—, *särril*— (br.) durmak, sona ermek

särinmäk tahammül, dayanma

särkür— tahammül etmek, berraklaşmak (su), durmak, alıkomak (?)

säş— çözmek

säşil— çözülmek

säw—, *säf*— sevmek

säwär sevimli

säwig, *säwüg* sevgi, aşk, sevgi dolu

säwiglig sevimli

säwin—, *säbin*— sevinmek

säwinç, *s(ä)winç* **sevinç, teşekkür**

säwinçlän— **sevinmek**

säwil— **sevilmek**

säwüg, bk. *säwig*

säzik, *sesik*, bk. *sizik*

sı— kırmak, yenmek

sıçḳan, *sıçġan*, *sicḳaṃ* (br.) **sıçan**

sıġın—, bk. *sıḳın*—

sıġda—, bk. *sıḳta*—

sıġış, bk. *sıḳış*

sıġıt ağlama, hıçkırık, inleme, **ağıt**

sıġıtçı cenaze alayı

sıġta—, bk. *sıḳta*—

sıġun, *suġun* sığın, (ala) geyik

sıḳ dar, sık

sıḳ— sıkmak

sıḳıl— eziyet çekmek, sıkılmak

sıḳın—, *sıġın*— ezilmek, sıkılmak

sıḳış, *sıġış* keder, sıkıntı

sıḳta—, *sıġda*—, *sıġta*— feryat etmek, ağıt yakmak, *sıḳtamış tamu* = Skr. *rau-rava* (Budizm'de) 'feryat cehennemi'

sımta— ihmal etmek

sımtaġ, *simtāh*+ (br.) ihmalkâr, tenbel

sımtaġsız gayretli, çalışkan

sın, *sin* vücudun azaları

sın— kırılmak, parçalanmak, sınmak

sınaş— boy ölçüşmek, sınaşmak

sınar tarafa, çift şeyin teki, gibi

sınḳu şahıs adı

sır— ?

sırıçḳa cam, sırca

sırıl— asılmak, yapışmak, ilişmek

sıruḳ sırık

sış, bk. *şiş*

sıt— tükürmek, sıkıp çıkarmak

sıyuk, enkaz
sigir—, bk. *siŋir*—
sigirt— yutulmak, bağlanmak
sikri— sıçramak
silig arı, temiz, bakire
silk— silkmek
simäk, bk. *sämäk*
sim, bk. *sin*
sin, *siṃ* (br.), *sim* < Çin. 辛 *sin* < *siĕn* 10 Kan'dan sekizincisi
sin, bk. *sın*
sin < Çin. 寢 *ts'in* < *sìn~sin* türbe
siyn, *siin* < Çin. 心 *sin* < *siem~sìn~sin* fikir
sinçau < Çin. ?
Sinḫadivip < Skr. *Siṃhadvīpa* Seylan
sintu < Skr. *sindhu* İndus nehri
siŋir—, *sigir*—, *siŋür*— yutmak, sindirmek, bağlamak,
siŋil küçük kız kardeş
siŋilä— feryat etmek
siŋir (krş. *siŋirkä*— br.) sinir
siŋük, bk. *sünük*
siŋür—, bk. *siŋir*—
sioşiŋ, bk. *sawşiŋ*
sipir— süpürmek
sirki, bk. *tsirki*
sis (br.), bk. *siz*
siş, *şiş*, *sış* şiş
siş— şişmek
sitir, bk. *s(a)tir*
siz, *sis* (br.) *sizlär* siz, sizler
sizik, *säzik*, *sezik* (br.) şüphe
sizin— şüphe etmek
so < Çin. 鎖 zincir (?)
soġan soğan
soġançıġ, *soḳançıġ* sevimli
soġd, *soġd(ı)ḳ* < Soğ. *swġḍ* ve *swġḍyḳ* halk ve memleket adı
soġıḳ, *sogeḳ* (br.) soğuk
soġıt— soğutmak
soḳ— döğmek, vurmak
soḳ— sokmak
soḳançıġ, bk. *soġançıġ*
soḳlun— yıkılmak, kalmak
soḳuş— rastlamak; içine girmek, tutuşmak
sol sol
sola— zincirlemek (?)
sola— sokmak
soma < Skr. *soma* ay (kamer)
soŋ sonra, son
soŋa (—*u*— ?) ormanlı bir dağın adı
sorul— sorulmak
sö (*ü* ?) vakit, mazi
sög— kızarmak
söglün— kızartılmak
söglünçü kızartma
sögül— kızartılmak
sögüt ağaç
sök— azarlamak
sök— sökmek
sökür— diz çöktürmek
söküt— diz çökmek
söl et özü
sön— sönmek, durmak
söz söz
sözlä— söylemek
sözläkü okunma, söyleyiş
ster (br.), bk. *s(a)tir*
stup, bk. *ästup*
su < Çin. 蘇 *su* canlı, neşeli, sağlam
sub, bk. *suw*
suburġan (—o—?) < Soğ. *zmrġ'n* türbe

suçul— soyunmak
sudur < Skr. *sūtra* Buda'nın vaaz kitabı
suġçiu < Çin. 肅州 *Suchou* < *siuk-chou* Kuzey-batı Çin'de, Kansu vilayetinde bir şehir
suġun, bk. *sıġun*
suḳ hırs, hırslı; *s. ärŋäk* şehadet parmağı
sukawati < Skr. *sukhāvati* Budistlerin garbî cenneti
suksumur (krş. Skr. *sūkṣmāilā*) bir nevi bahar
sumir, *sumur*, *samir* < Skr. *Sumeru* kâinatın merkezi, bir dağ
sun— sunmak, yatmak
sut— (—*o*— ?) tükürmek
suw, *sub*, *sūw* (br.) su
suwçı kılavuz, pilot
suwluḳ su kabı
suwsa— susamak
sūwsāldḳ (br.), *sūwsālaḳ* (br.), *suwsāldḳ* (br.) susamış, susama
suwsuş, *sūwsuş* (br.) içki
suy, bk. *tsuy*
suzāḳ (br.) köy
sü, *süü* (—ö ?) ordu
sü, *süü* < Çin. 序 *sü* önsöz
süçig tatlı
südh (br.), bk. *süt*
südük idrar, sidik
sügsüz ılgın; *s. şiş* kebap şişi
sülä— harp etmek, savaşmak
sünüg, *sünçi*, *sünçü* mızrak, süngü
sünük, *siŋük* kemik
sünüs muharebe, savaş
sünüş— muharebe etmek, savaşmak
sür— sürmek
sürçi < *sırçı < Çin. 漆 *ts'i* < *ts'iĕt* 'vernik' cilacı, ressam
sürdüştür— ezmek, döğmek
sürt— ovmak
sürüg, *sürüg* (br.) sürü
süt, *südh* (br.) süt
süwri sivri
süz— süzmek, temizlemek
süzük, *süzök* (br.) berrak
swinç, bk. *säwinç*
şabi < Çin. 沙彌 *sha-mi* < *sa-mjie ~ bi* = Skr. *śrāmaṇera* Buda dinine mensup, şakirt, öğrenci
şad (krş. Soğ. *ġşyd*?) Batı Türklerinde, kağandan sonra en yüksek ünvan; bk. *yabġu*
şadapit (belki *şad* ve *pit* < İran. **pati*) asilzadeliğin yüksek bir sınıfı
şakimuni < Skr. *Śākyamuni* tarihî Buda'nın soyadı
şakşı (oku: *saḳız* + *ı*?) pis, kirli
şala, *şal* < Skr. *śāla* bir cins ağaç
şalçı, bk. *alp ş.*
şamnanç, *şmnanç*, *şimnanç* < Bud. Soğ. *şamnānç* (*şmn'nç*) = Skr. *śramanerī* rahibe
şanduŋ < Çin. 山東 *shan-tung* Huangho nehri dirseğinin doğu tarafı
şaniçar ≪ Skr. *śanaiścara* zühal gezegeni
şarir < Skr. *śarīra* bir azizin ölümünden sonra yadigâr kalan eşyası
ş(a)rmiranç (krş. *şarmiri*) müstakbel rahibe, rahibe
ş(a)rmiri < Kuç. *şarmire* Skr. *śrāmaṇera* rahip namzedi
şasan, bk. *şazan*
şastantri, *şastratantari* < Skr. *śāstratantrin* şahıs ismi
şastir < Skr. *śāstra* Budizmin tefsiri
şatabiş < Skr. *śatabhisaj* kamerin bir menzili

äzük, äzüg hata, yanlış, sahte

ba— bağlamak

baba baba, peder

baça— Soğut. **pāç*'a dayanır, o da *pa*— "korunmak" anlamında: oruç tutmak

baçaġ, baçaḳ (krş. *baça*—) oruç

badiyan < ?anason

badruḳ bayrak

baġ bağ, bohça, bölük

baġ (seyrek) < Orta Fars. *bāġ (b'ġ)* bahçe

baġar, bk. *baġır*

baġarsuḳ bağırsak

baġatur bahadır, kahraman, şahıs adı

baġır, baġar karaciğer, karın; dost, akraba

baġırsaḳ bağırsak, merhametli

baġış halat

baḫşı, bhāḫşi (br.), pāhśi (br.), *pahśi* (br.) <Çin.博士 *po-shï* < pâk-śi hoca, muallim, üstad

baḳa kara kurbağa

balaḳ, bk. *balıḳ* balık

b(a)lb(a)l (Yazıtlar) mağlup için dikilen heykel

balıġ yaralı

balıḳ şehir

balıḳ, balaḳ balık

balıḳ— yaralanmak

baltır baldız

baltır baldır

baltu balta

ban < Çin. 萬 *wan* < *ban* on bin

banıt < Kuç. *pañit, panit* < Skr. *phāṇita* şurup

bar, pār (br.) var, varlık

bar— gitmek, varmak, *ärür barur* hür, müstakil

baramlıġ, bk. *barımlıġ*

baranas < Toh. B *bārāṇas* < Skr. *vārāṇasī* Hindistan'da meşhur bir şehir

barani < Skr. *bharaṇī* ayın menzillerinden biri

barça, parçā (br.) bütün, hepsi

barçin < ? bir nevi kumaş

barıġ yürüyüş

barıġsa— gitmek istemek

barım mal, varlık

barımlıġ müreffeh, varlıklı

barış gidiş, varış

barḳ, parḳ (br.) mülk, bina, ev bark

barma yıl geçen yıl

bars, baars, bhars (br.) kaplan, şahıs ismi

bart—, bk. *bırt*—

bas (man.) ağız özelliği, bk. *baş*

bas— basmak, mahvetmek

basa, pasā (br.), *psa* (br.) ondan sonra, *b.b.* çok sonra, *una b.* derhal

basdıḳ—, bk. *bastıḳ*—

basġuḳ dağ silsilesi

basın— basmak, ezmek

basındur— ezilmek

basıt— ezilmek

bastıḳ—, *basdıḳ*— ezilmek

basur— ezilmiş olmak

basut yardım

basutçı yardımcı

baş, bhāś (br.), *baś* (br.), *paś* (br.), *bas* (man.) baş, ilk, öncü; *bhāśśi* (br.) başı

baş yara

b(a)şġu (Yazıtlar) özel ad

başḳa başka

başla—, *paśla*— (br.) başlamak

başlaġ başlangıç

başlayu başlayarak

baştınkı ilk, birinci, baştaki

bat çabuk, derhal

bat— batmak

**bat*—, *phat*— (br.) açmak, germek, dayanmak

bataḳlıḳ, bk. *batıġlıḳ*

batar— batırmak

batıġ bataklık, derin

batıġlıḳ, bataḳlıḳ, pattihliḳ (br.) abdesthane

batıl—, *patıl*— (br.) batmış olmak

batım batım

batman < Orta Fars. *patmān* bir ağırlık ölçüsü

batsıḳ batış

batur— gizlemek

bay zengin

baya evvelçe, önceden, demin

baya— müreffeh olmak, zenginleşmek

bayaġut zengin kimse

bayırḳu Türklerin kuzey veya kuzey doğusunda oturan Oğuz boyundan bir halk; *yir b.* bir halk adı

b(a)z (Yazıtlar) bir Oğuz kağanının adı

bazġan çekiç (?), tazyik ederek

baz ḳıl— hakimiyeti altına almak

bädiz resim, süs

bädiz (Yazıtlar) *bädük* yerine yazım yanlışı: yüksek

bädizäd— resim yapmak

b(ä)dü— büyümek

bädük büyük

bäg, pāg (br.) bey

bägimsin— bey olmaya alışmak

bäglig beyli, şahane, bey neslinden

bägräk bey

bägsig bey neslinden

bäk, bk. *bärk*

bäkini, bäkni, bhäkñi (br.) < Soğut. *bġ'ny* şarap

bäklä— tahkim etmek

bäksiz dayanaksız

bäkür— tahkim etmek

bäkürü sağlam

bäläk, biläk hediye

bälgü, bhälkü (br.), *pālgü* (br.) belgi, işaret, fal, nişan

bälgülük işaretli, delâletli, belirli, tanınan

bälgür—, *b(ä)lgür*— belirmek, görünmek, göstermek

b(ä)lgürt— belirtmek, göstermek, *bälgürtma ät'öz* = Skr. *nirmāṇakaya* görünen vücut

bälin korku

bälinlä— korkmak

bälinlägü korku

bälintäg korkunç

bältir dört yol ağzı

bältür— göstermek

b(ä)n, bk. *män*

bänü, bängü, bk. *mänü*

b(ä)rç(i)k (Yazıtlar) bir halk adı (İranlı?)

bärgä, bk. *birgä*

bärk, bk, pärk (br.), *bäk* (br.) sağlam, koyu (orman)

bärkä, bk. *birgä*

bärklig muhafaza ederek

bärü, pārü (br.)...den beri, beriye

bäş, beş (br.), bk. *biş*

bäz bez, çıban

bäz— titremek

beş (br.), *peş* (br.), *pheş* (br.), bk. *biş*

bhäkñi (br.), bk. *bäkini*

bhälkü (br.), bk. *bälgü*

bı, pi (br.) bıçak

bıç— kesmek, biçmek

bıçaḳ, biçäk bıçak

bıçġu bıçak, bıçkı

bıçıl— kesilmek, biçilmek

bıçın, bk. *biçin*

bıḳın kalça

bın, bk. *bin*

bır, bir, biri burada, sağ taraf, güney

bırt—, birt—, bart—, brt— kırmak, parçalamak

bış—, biş— olmak, pişmek

bışıġ, biśig (br.), *pśig* (br.) olgun, pişmiş; sây eden

bışrun—, piśrun— (br.) olgunlaşmak, temrin etmek

bıtbul << Skr. *pippala* Bitmul biberi

bi < Çin. 毗 *pei* < hi (pi) yazılı taş

biçäk, bk. bıçaḳ

biçin, bıçın, peciṃ (br.), *pceṃ* (br.) maymun

bil bel

bil—, pil— (br.) bilmek

bilāk bilek

biläk, bk. *bäläk* hediye

bilän ile, birle

bilgä bilge, dirayetli, fetanetli, hakîm; şahıs adı, ünvan

bilig, plik (br.), *plig* (br.) bilgi, bilim, akıl, şuur *bilgä b.* = Skr. *prajñā* fetanet, veya = Skr. *jñāna* bilgi, *b. köŋül* = Skr. *vijñāna* akıl, biri birine bağlı 12 sebepten Skr. *(nidāna)* üçüncüsü

biligsiz akılsız *b. bilig* = Skr. *avidyā* bilgisizlik, biri birine bağlı 12 sebepten *(nidāna)* 12'ncisi

bilin— bilmek, pişman olmak, itiraf etmek

bilsik— bilinmiş, tanınmış olmak

biltiz— bildirmek, belli etmek

biltür— bildirmek

bin—, bk. *min—*

biŋ, bıŋ, bk. *miŋ*

biir, bir (bir.) < Çin. 筆 *pi* < *pĭĕt* yazı fırçası

bir, pir (br.) bir

bir, bk. *bır* güney

bir—, per— (br.) vermek, iade etmek

birä < Toh.? mil (ölçü)

birdäm, birtäm beraber, birden, birlik, büsbütün

birgä, bärgä, bärkä kamış, çubuk

birgärü beraber

birgin (borcunu) ödeme

biri, bk. *bır*

birik— birikmek

bir(i)ki birleşik

birim borç

birkü (Yazıtlar): *üç b.* bir yer ismi

birlä birlikte, ile

birök, birük, pirök (br.) şimdi, fakat, ise

birt vergi

birt—, bk. *bırt—*

birtäm, bk. *birdäm*

birtin bir taraflı

birük, bk. *birök*

biş, bäş, beş (br.), *peş* (br.), *pheş* (br.) beş, *b. balıḳ* şehir adı

biş—, bk. *bış—*

biśig (br.), bk. *bışıġ*

bişük, bk. *böşük*

bit yüz, bet

biti— (krş. *biir, bir* fırça) yazmak

bitig, ptig (br.) yazı, harf, mektup, vasiyetname, kitap

bitigüçi yazıcı

bitit— yazdırmak, istinsah ettirmek

bitkäçi < Sür. *peṭkā, peṭkā* vesika ve +*çi:* yazıcı

biz biz

bk, bk. *bärk*

bo, boo, po (br.) bu

bod vücut, boy, halk

bodasataw, bk. *bodisawat*

bodı—, bodu— yapıştırmak, boyamak

bodi < Skr. *bodhi* tenvir, ilham, nur, erme

bodimant < Skr. *bodhimaṇḍa* tenvir tahtı

bodisawat, bodisatav, bodhisatv (br.), *bodasataw* < Soğut. *boδisawd* (?) *(pwδsβt), bodisataw (pwδsβt)* < Skr. *bodhisattva* Buda olacak kimse

bodu—, bk. *bodı—*

bodul— takılmak, boyanmak

bodun halk

boġ küf

boġaz, boġuz, bhog(a)z (br.) boğaz

boġdam küflü, küf

bogtaçi (krş. *bogtag)* münci

bogtag < Orta Fars. (Turfan yazmalarına göre) *boḫtag (pwḫtg)* kurtarılmış, hidayete ermiş

boġuz, bk. *boġaz*

bokün, bökün bugün

bol—, pol— (br.), *pl—* (br.), *bhol—* (br.) olmak

bolçu (Yazıtlar) Batı Türkleri memleketinde bir yer adı

bor, bhor (br.) < Orta Fars. *bōr (bwr)*, Grek. βοτρος şarap

bora (Yazıtlar) < Grek. fırtına (?)

borluḳ bağ

boş boş

boşa—, bk. *boşu—*

boşġun— öğrenmek

boşġur— öğretmek

boşġut, pośgut (br.) öğüt

boşu—, boşa— kurtarmak, affetmek

boşuġ kurtuluş

boşun— kurtulmak, günahını çıkartmak

boşur— öğrenmek

boşurḳan— kurtarmak

botu deve yavrusu

bou < Çin. 武 *wu* ~ *mou* on kan'dan beşincisi (bk. § 210)

boy renk

boyun boyun

boyunduruḳ boyunduruk

boz boz

boz: üz b. kin, nefret

bögdä, böktä hançer

bögü, bk. *bügü*

bök— bir şeyden bıkmak, usanmak

bökli (ü?, Yazıtlar) bir halk adı

böksig karın, göğüs

böksil— (oku: *bükşil—* ?) yarılmak

böktä, bk. *bögdä*

bökün, bk. *bokün*

böl(ö)n (Yazıtlar) < Tib. *bodblon* > Sak. *buluna—* vekil, nâzır

bölük kısım, bölük

böri kurt, börü

börṭ—, börit—, pört— (br.) dokunmak, duymak *b.—mäk* = Skr. *sparśa* bir-

tik– dikmek (taş, abide)
tiki (–*g*–?) gürültü, şarıltı
til, tıl dil
tilä–, *telā*– (br.), *tilā*– (br.) dilemek
tiläk, tilik dilek
tilär, dileyen' (bir nevi böcek)
tilfä, bk. *tilwä*
tilgän tekerlek
tilik, bk. *tiläk*
tilkü tilki
tilwä, tilfä deli
timä– hazırlamak
timän– hazırlanmak
timin derhal
tin dizgin
**tir*– yaşamak
tir– toplamak, derlemek
tirä beraber
tirä– diremek, desteklemek
tirägük, bk. *tirgük*
tirgin, bk. *tirin*
tirgük, tirägük direk
tirgür– diriltmek
tirig diri
tiril– toplanmak
tiril– diriltmek
tirin, tirgin güruh, sürü, müfreze
tirin– toplanmak
tiriş, bk. *il-t.*
tirkiş haber getiren adam, büyük elçi
tirnägül toplayan
tirti, tirthi (br.) < Skr. *tīrthika* yanlış itikat hocası
tiş diş
tişdanti, dhiṣṭhanti (br.) < Skr. özel ad
tişi dişi
tit– (br.), *tıt*– vazgeçmek, terk etmek
titig, tithik (br.) çamur, balçık
titik, titig akıllı
titim cesaretli
titin– cesaret etmek, didinmek
titrä–, *titri*–, *tittrā*– (br.) titremek
titrü tam, sabit
titsi, bk. *tıtsı*
tiyin diye, için
tiyş– söyleşmek
tiz diz
tiz– dizmek
tizig dizi
tiziglig süs zinciri, gerdanlık
tḳigu (br.), bk. *taḳıġu*
tod tamam, dolu
tod–, *tot*– (br.) doymak
todunçsuz doymaz
toġa hastalık
toġa (Yazıtlar) geçen
toġan doğan
toġraḳ kavak
toġu (–*u*–?) şehir adı
toġur– atlamak, ileri gitmek, tecüvüz etmek
toḫrı (–u–?) krş. *toḳar* bir halk adı
toḳ tok
toḳar (Yazıtlar) (krş. *toḫrı*) bir halk adı
toḳı–, *toḳu*– vurmak, sokmak, kurmak, tepinmek; dokunmak
toḳıġu davul tokmağı
toḳılıġ, bk. *toḳuluġ*
toḳr(a)ḳ(ı)ḳ (Yazıtlar) *toḳ*+*ır*–?
toḳu toka, kuşak süsü; merasim
toḳu–, bk. *toḳı*–
toḳuluġ, toḳılıġ nizamî, örfe uygun, faziletli
toḳuz, toḳus+ (br.) dokuz

tol– dolmak, doldurmak
tolġaḳ sancı, keder
tolġan– dönmek, dolanmak
tolġat– rahatsız etmek, incitmek
tolı dolu
tolḳuḳ tulum
tolo (br.), bk. *tolu*
tolp bütün, hep
tolu, tolo (br.) dolu, tamamıyla, hep, mükemmel
tolun bütünlük, mükemmellik; *ay t.*–*t. ay* ayın bedir hali, dolun ay
toluy, bk. *taluy*
ton, toon, tom (br.) < Sak. *thauna* elbise, kürk
toŋ– donmak
toŋa (–u–?) (krş. *Kāşġarī*:, Tiger') kahraman, şahıs adı
tonaġu, tonanġu elbise
toŋla– vurmak
toŋra (–u–?) bir Türk halkı
toŋtar– dönmek
toŋuz domuz
top bütün, hep
top– yığmak, toplamak
topıḳ topuk
tor (br.) ağ
torḳu ipek
toruġ, toruḳ doru (at v.s.)
toruş kavga
tosıḳ tok
toş (–u– ?) menba
toş– doldurmak, bütünlemek
tot–, bk. *tod*–
toy balçık, şehir
toyġun, bk. *tayġun*
toyın, toyim (br.)< Çin. 道人 *tao*–*jên* < *d'âu*~*dō*–*ńźiĕn* rahip
toz kayın ağacı
toz (br.), *tooz* toz
toz– (koku) çıkmak, yükselmek
tozġaḳ çiçek tozu
tödüş, bk. *tötüş*
tögi, töhö (br.) kabuğu çıkarılmış darı
tögül (Yazıtlar) dağlarda suyun boşaltılması, akaçlama (?)
töhö (br.), bk. *tögi*
tök– dökmek
tökä– (–ü–?) işba haline getirmek
tökük ilâhların şerefine dökülen içki, şarâp
tökül– dökülmek
töl döl, zürriyet
töliş (*ttūdīśa*) Türk devletinin doğu kısmı
tölit, tölöt (br.) yatak takımı
tölüg (–ü–?, –*k* ?) kuvvet
töŋit– yıkmak, yıkılmak
töpü, töpi tepe
töpürä tamamen
töpüt (–ü–?) Tibet
törçi– (–ü–?) türemek, meydana gelmek
törlüg (br.) türlü
törö, bk. *törü*
tört dört
törtkil murabba, dört köşe
törü, törö (br.) = Skr. *dharma* kanun, merasim, hükûmet, akide = Skr. *dharma:* mana, tasavvur
törü– türemek, husule gelmek
törüçi muallim
törülüg kanunî
törüsüz kanunsuz
törüt– meydana getirmek, türetmek
tös (br.), bk. *töz*

töşäk yatak, döşek
tötüşlüg (br.), bk. *tötüşlüg*
tötüş, tödüş kavga, mücadele
tötüşlüg, tötöslüg (br.), *tödüşlüg, tötüşlügü, tötüşlügü* düşman, düşmanlık
töz, tös (br.) damar, unsur
tözkärinçsiz bilinemez, temelsiz
tözün, tözöṃ (br.) asîl
tr— (br.), bk. *tur*—
tsaŋ < Çin. 倉 *ts'ang* ambar, hazine
tsi—in—çuin < Çin. 慈恩傳 *Ts'ŭ—ên—chuan* Hüan-tsang'in tercümei hali
tsirki, sirki <Çin. 節氣 *tsiĕ-k'i* <*tsiet-k'jei*, yılın 24 kısmı
tsu, bk. *t(a)su*
tsun < Çin. 寸 *ts'un* uzunluk ölçüsü
tsuy, suy < Çin. 罪 *tsui* günah, tövbe
tsuyurḳa—< Çin. 慈 *ts'u* + *urḳa*— merhamet etmek
tu— (—*o*—?) seddetmek, kapatmak
tuda, tudhā (br.) tehlike
tudun—, bk. *tutun*—
tuġ <= Çin. 纛 *tu* < *d'uok* tuğ, bayrak
tuġ—, *tuh*— (br.) doğmak, doğurmak
tuġum, tuḳum, tugum (br.), *tuhūm* (br.) doğum
tuġur—, *tuḫur*— doğurmak
tuh—, bk. *tuġ*—
tuhūm (br.), bk. *tuġum*
tuhur—, bk. *tuġur*—
tuji < Çin. 屠子 *t'u-tsŭ* kasap
tujit < Sak. < Skr. *tuṣita* bir semanın adı
tuḳum, bk. *tuġum*
tul dul
tul— kapanmak, kapatılmış olmak
tuluŋ, tulūṅ (br.) şakak
tuman duman
tumlıġ soğuk
tumşıḳ, tumşuḳ gaga
tun— tıkanmak, kapanmak
tuprāḳ (br.) toprak
tur— zayıflamak
tur— (br.), *tr*— (br.) durmak, kalkmak, ayakta durmak
turġınça derhal
turġur— (taş) dikmek, meydana getirmek, meydana gelmek, tahrik etmek, ayaklandırmak
turıġ, bk. *turuḳ*
turḳar—, bk. *turḳur*—
turḳaru, turḳārū (br.) daima
turḳur—, *turḳar*— boyunca yürümek, uzun devam etmek bk. *arḳuru*
turuġ, bk. *turuḳ*
turuḳ, turuġ duru, berrak
turuḳ, tuŕuġ, turıġ zayıf
turul— durulmak
turum ara esnasında, bu arada
turuŋaya turna
tusu (br.) fayda
tusul— fayda vermek
tuş (—o—?) vakit
tuş arkadaş, rastlayan, uygun, uygunluk
tuş— rastlamak
tut— (br.) tutmak, takdim etmek, saklamak, idare etmek
tutayaḳ, bk. *tutyaḳ*
tutçı daima
tutmaḳ sap; 12 Kien-çu-man'dan altıncısı
tutsıḳ tutma
tutsuḳ— yakalanmak
tutuḳ (—*o*—?, —*ġ*—?) = Çin.都督 *tu-tu* < *tuo-tuok* askerî vali

tutum avuç
tutuŋ < Çin 都統 *tut'ung* vali
tutun—, *tudun*— yakalanmak, tutulmak
tuturḳām (br.) pirinç; *t. suwsuş* pirinç şarabı
tutuş— sinir çekilmesine duçar olmak, kramp hastalığına tutulmak
tutuz— emretmek, idare etmek, teslim etmek
tut(u)zt (Yazıtlar)?
tutyaḳ, tutayaḳ tutunmak, sağlam bağlanmış olma
tutyaḳlan— tutunmak
tuy— duymak
tuymış = Skr. *Buddha* ermiş, nurlanmış, Buda
tuyuġsuz idraksiz
tuyun—, *tuyuṃ*— (br.) idrak etmek, duymak
tuyuz— anlatmak, duyurmak
tuz+ (br.) tuz
tuzaḳ tuzak
tü, tüü tüy
tüg— düğümlemek
tügün düğüm
tüg(ü)lt(i)n (Yazıtlar) değil (?)
tükä— tükenmek—, yetmek, icra etmek
tükägü tükenme
tükāl (br.) tamam, sağlam
tükällig teçhiz edilmiş, hissedar, kudretli
tükät— tüketmek, bitirmek
tükäti tamam
tükün— tamamlanmak
tül rüya, düş
tülüg (br.) tüylü
tümän = Toh. *tmāṃ*, Kuç. *tumane, tmane*, Yeni Fars. *tumān* on bin
tümkä (—*ö*—?; —*g*—?) aptal
tün gece
tünär— karanlık basmak
tünärig karanlık
tünlä geceleyin
tünür akraba, dünür
tüp (br.) dip
tüpkär— aslını araştırmak
tür— katlamak, dürmek
türgi (—*ö*—?) *yarġun* (Yazıtlar) bir göl adı
türgiş Türgeş, Batı Türkleri
türk kudretli
türk Türk, Türkçe
türt— dürtmek
türtün— (br.) merhem sürünmek
türtüngü, türtüṃkü (br.) merhem
tüsük—, bk. **tüzük*—
tüş, tüṣ (br.) meyva
tüş— düşmek
tüşä— rüya görmek
tüşnäk konak, konaklama yeri, yerleşme merkezi
tüt— tütmek
tütrüm zeki
tütsük, tützük (—*g*?) tütsü, buhur değneği
tütsüklük buhur kabı, buhurluk, tütsülük
tütün duman
tütüz—, *tütüş*— yak—
tützük, bk. *tütsük*
tüz (br.) düz, sakin, o kadar, tamam
tüz— düzmek, düzeltmek
tüzmiş kadın şahıs adı
tüzü mütenasip, tamam, hep
tüzügü (krş. **tüzük*—) bütün, hep
**tüzük*—, *tüsük*— (br.) düzletmek

tüzül— düzlemek, anlaşmak, uyuşmak
tüzülmäk sükûnet, tevekkül
tüzün bütün
tvişkam (br.), bk. *tawışkan*
tvār (br.), bk. *tawar*
u, uu, bk. *uw*
u— (br.) muktedir olmak, bilmek
ucusla— (br.), bk. *uçuzla*—
uç uç, uzak
uç— uçmak, ölmek
uçağan < Skr. *Ujjayinī*, Hindistan'da bir şehir
uçruġ bayrak şeridi
uçuk uçarak
uçuz ucuz, sefil
uçuzla—, *ucusla*— (br.) istihkar etmek, aşağı görmek
ud (br.) inek, sığır
ud— takip etmek
ud(a)r (*o*—?) (Yazıtlar) şahıs adı
udarabatirawat < Skr. *uttarabhadrapadā* kamerin menzillerinden biri
udçı çoban
udhli (br.), bk. *utlı*
udı—, *uudı*—, *utı*—, *uvdı*— uyumak
udl(u)k kalça kemiği
udu sonra, maiyet
uduġ hürmet, saygı
udun, bk. *utun*
udun— hürmet etmek, saymak
udun— takip etmek
uduntur— hürmet ettirmek, saydırmak
ud(u)şru takip ederek
uduz uyuzlu
uduz— götürmek, sevketmek
uġan ilâhî
uġra—, *uġura*—, *ugra* (br.) uymak, plânlamak, niyetlenmek
uġur, ugur (br.) vakit, fırsat, sebep, dolayı, uğur
uġura—, bk. *uġra*—
uġuş, uķuz (br.) *ūhūş* (br.) kabile, nesil, akrabalık; *üç u.* üç devir: mazi, hal ve istikbalin nesli
ūhūş (br.), bk. *uġuş*
ujik, uzik, ujak, uzak < Çin.字 *tsŭ* < *dz'iag* harf, hece
uķ— (br.) anlamak
uķıt— anlatmak, okutmak, bildirmek
uķmaķ idrak, akıl
uķtur— anlatmak
uķunçsuz tedbirsiz
uķuz (br.), bk. *uġuş*
ul zemin, toprak
ula—, bk. *ulı*—
ula— (krş. *ulāl*—) uzatmak, devam etmek
ulādhi (br.), bk. *ulatı*
ulaġ sıra, irtibat, münasebet; ulak
ulāl— (br.) birleştirilmek, bağlanmak
ular keklik
ulatı, ulādhi (br.), *ulāti* (br.) ve başkalar, ve, v.s., ve daha
ulayu dahi, ve
ulġad—, uluġad— büyümek
ulı—, *ula*— inlemek, ulumak
ulınçıġ dönen, dönerek
ulış— (pek) inlemek, ulumak
uluġ, ulug (br.), *ulūg* (br.) ulu, büyük
uluġad—, bk. *ulġad*—
ulul— ilâve etmek
ulun sap, sâk
uluş, uluş (br.) ulus, millet, devlet
ulyaķ pençe, taban
um(a)y (Yazıtlar) bir ilâhe

umaz çaresiz
umduķ umut
umuġ, umug (br.) umut
umun— ummak
umunç umut
una bak!; *u. basa*, bk. *basa*
una— tasvip etmek
unaķaya derhal
unıt—, *uñit*— (br.) unutmak
upasanç, vpasanç < Soğ. *upāsānç* (*'wp's'nç*) = Skr. *upāsikā* Budizme mensup, fakat ruhanî tarikata girmemiş rahibe
upasi, vpasi < Soğ. *upāsi* (*'wp'sy*) < Skr. *upāsaka* Budizme mensup, fakat ruhanî tarikata girmemiş rahip
ur— (br.) atmak, kurmak, (kanun) çıkarmak, isabet ettirmek, vurmak
urdun örs
urı, bk. orı
ursuķ— vurulmak
uruġ = Skr. *bīja* tohum, ekin; uruk, nesil
uruġsırat— ahfadından mahrum etmek
uruguni < Skr. *rohiṇī* kamerin menzillerinden biri
urun— çarpışmak, vuruşmak
urunçaķ vedia, rehin, emanet
urungu, bk. *urunju*
urunt kavga, tecavüz
urunju, urungu savaşçı, muharip, sancak
uruş mücadele, vuruşma
uskun sarımsak, soğan
usuz (br.) uykusuz
uşaķ, bk. *uwşaķ*
ut— yenmek, utmak, ütmek
utı—, bk. *udı*—
utlı, udhli (br.) teşekkür, netice, minnettarlık, karşılık
utru karşı— *u...u...* derhal, olur... olmaz
utrun— muhalefet etmek, karşı koymak
utruñuk (br.) karşıda
utsuķ—, bk. *utzuķ*—
utun, uvtun (*uutun?*), *udun* küstah, günahkâr, utandırıcı
**utur*— (br.) muhalif olmak
utuz— (br.) yenilmek, kaybetmek
utzuķ—, *utsuķ*— yenilmek
uut, bk. *uwūt*
uvdı—, bk. *udı*—
uw, uu (*uv?*), *u* (br.), uyku
uwat— parçalamak, ufaltmak
uwşaķ, uşaķ ufak
uwūt (br.), *uut* (*uv?*) utanma, ayıp
uya yuva, çukur, mağara
uyat utanma, ayıp
uyāt— (br.) utanmak
uyġur Uygur
uyırķan— (*o*—?) feryat etmek, ağlamak, ağıt yakmak
uyur kudretli, asil
uz (br.) usta; iyi, kabiliyet
uza— uzamak
uzak, bk. *ujik*
uzaķ uzun devam eden
uzan— mahir olmak, usta olmak
uzat— refakat ettirmek, yola koymak
uzatı, uzatti (br.) daima, mutat; uzun müddet; uzunluğuna
uzik, bk. ujik
uzun uzun; *u. tonluġ* rahip, kadın
übüp hüthüt
üç, üc (br.) üç
üçkil üçgen
üçün, ücüṃ (br.) için
üçürgü at örtüsü
üdlän— sevinmek

ügin, bk. *ükün*
ügli—, bk. *ükli*—
üglit—, bk. *üklit*—
ügrä lâpa
ügşürü, bk. *ükşürü*
ügün, bk. *ükün*
ükin, bk. *ükün*
ükli— (br.), *ügli*— çoğalmak, büyümek
üklit—, *üglit*— çoğaltmak, arttırmak
ükşürü, *ügşürü* tekrar, tekrarlanan
ükün, *ükin*, *ügün*, *ügüṃ (br.)*, *ügin*, *hüküṃ*, (br.) yığın halinde
üküş, *üküş* (br.) çok
ülä— üleşmek, üleştirmek
ülgän (Soğ.)?
ülgü, *ülgü* (br.) ölçü
ülgülänçsiz ölçülmez, ölçüsüz
ülgüsüz ölçüsüz
ülüg hisse, kısmet, saadet
ülüglüg kısmetli, iyi kısmetli, mesut
ülügsüz kısmetsiz, mutsuz
ülüş, *ülüş* kısım, fasıl
üm (*ö*—?) pantalon, don
ün ses
ün—, *üṃ*— yükselmek, kalkmak
üntä— seslenmek
üntür— (br.) çıkarmak, yükseltmek, uzaklaştırmak, (uğurlarken) refakat etmek
üŋür mağara
ünüş yükseliş
ür (br.) uzun müddet, her zaman
ür— şişirmek, üflemek
ür— havlamak
ürk— ürkmek
ürkä daima
ürkit— ürkütmek, korkutmak
ürkür— ürkütmek
ürlüg daima
ürlüglüg daimî
ürlüksüz fanilik, geçici
ürt— (br.), bk. *örtmek*
ürtül— (br.), bk. *örtülmek*
ürüg, bk. *ürüŋ*
ürük uzun müddet, sürekli
ürül— (br.) şişirilmek
ürüŋ, *ürüg*, *yürüŋ*, *yrün* (br.) açık renkli, ak
üsdün, bk. *üstün*
üsk ön
üst üst
üstä— çoğaltmak, eklemek
üstäl— çoğalmak
üstün, *üstüṃ* (br.), *üsdün* üstün, yukarda
üstünräk üstün olarak
üstürti yukarı, yukardan
üsüksüz, bk. *üzügsüz*
üt (br.) delik, geçit
üt+ (br.), ögüt, nasihat
üy— (*öy*—?, Yazıtlar) vasıl olmak (?)
üyür darı
üz boz nefret, kin
üz— kırılmak, kırmak, koparmak, mahvetmek
üzā (br.) üstünde, —de
üzälänü yüksek
üzälik yükseklik
üzäliksiz ulaşılmaz
üz(ä)n— (Yazıtlar) (ö—?)
üzlün— sona ermek, tükenmek
üzlüñçülüg (br.) bitirmiş, sona ermiş
üzmälä— imha etmek
üznä— muhalefet etmek, karşı gelmek
üzügsüz, *üsüksüz* durmadan, daimî

üzül— kırılmak, bitmek, kopmak
vaḫşig bk. *waḫşig*
waḫman < Orta Fars. *wahuman (whwn)* şahıs adı
visai (br.), bk. *wişay*
vpasanç bk. *upasanç*
vpasi, bk. *upasi*
waçir, *w(a)zır*, *w(a)jir* < Toj. *waśir*, Soğ. *βajir (βj'yr)* < Skr. *vajra* (İndra'nın silâhı:) yıldırım; elmas
waḫşig, *vaḫşig* (krş. *vaḫş (wḫş)* cin
w(a)jir; *w(a)zir*, bk. *waçir*
wap < Çin. 法 *fa* < *wap* = Skr. *dharma* kanun, akide
wapşı < Çin. 法師 *fa-shĭ* < *wap-şi* (Budizmde) hoca
waybaziki (krş. Sak. *vibhāṣo*) < Skr. *vaibhāṣika* Budizmin bir mezhebine mensup
wayduri < Skr. *vaiḍūrya* kaya billûru
wayşali < Skr. *Vaiśālī* Kuzey Hindistan'da, bugünkü Patna'nın kuzeyinde bir şehir
widis (krş. *'βdys*, *abdēs*) talim, öğretme, ders verme
wiḫar, *w(i)rḫar* < Bud. Soğ. *βrḫar (βrḫ'r)* < Skr. *vihāra* manastır, mabet
wişay, *fişay*, *viṣai* (br.) < Skr. *viṣaya* his ve düşünme organı
wiyakrit < Skr. *vyākṛti* kehanet
wjır, bk. *waçir*
wjir, bk. *waçir*
wusanti < Soğ. *βusanti* (*βws'nty*) < Skr. *upavasatha* oruç; *w. olur*— w. bayramı yapmak
ya! bir ünlem
ya yay
yabaş, bk. *yawaş*
yabġu < İr.? (krş. *şad*) Töliş'lerde, (Türk devletinin doğu kısmında) kağandan sonra en yüksek ünvan
yabız, bk. *yavız*
yablaḳ bk. *yawlaḳ*
yad, bk. *yat*
yad < ? yağmur taşı
yad— yaymak
yadaḳ, bk. *adaḳ*— *yadaġ*+*ın* yayan
yāḍāl— (br.), bk. *yadıl*—
yadçı büyücü, yağmur büyücüsü
yadıl—, *yāḍāl*— (br.) yayılmak, uzanmak
yafşur—, bk. *yapşur*—
yaġ, *yag* (br.) yağ
yaġ— yağmak
yaġ—, *yaġa*— kurban takdim etmek
yaġaḳ ceviz
yaġçırd—?
yaġı, *yāgi* (br.) düşman
yaġıd— düşmanlaşmak
yaġış, *yaḳış* kurban, kurban aşı
yaġıt— yağdırmak
yaġız yağız (yer)
yaġmur, *yamġur* yağmur
yaġmurlayu yağmur gibi bol
yaġuḳ yakın, civar
yaġur— yağdırmak
yaġuru, bk. *yaḳuru*
yaġut— yaklaştırmak
yaḳ— kendini ovmak
yaḳ— yaklaşmak
yaḳa yaka; şef, reis, iktidar
yaḳa icare
yaḳıl— yaklaştırılmak
yaḳın yakın

yaḳış, bk. *yaġış*
yaḳrı iç yağı
yaḳşa < Skr. *yakṣa* bir cins şeytan
yaḳuru, yaġuru yakın, bir az evvel
yal— alevlenmek
yala iftira, şüphe
yala—, bk. *yalġa*—
yalabaç bk. *yalawaçı*
yalan, bk. *yalın*
yalaŋ, bk. *yalıŋ*
yalaŋuḳ insan
yalaŋuz, yālińus (br.) yalnız
yalawaçı, yalawaç, yalabaç yalvaç elçi; *y. burḫan* (Maniheizm'de:) ışıkla gönderilmiş, Mehdi
yalbar—, bk. *yalwar*—
yalġa—, *yala*— yalamak
yalġan yalan
yalım (Yazıtlar) dik
yalın, yalan alev
yalıŋ, yalaŋ yalın
yalıŋ—, *yalıŋa*— alevlenmek
yalınlıġ parlak
yālińuz (br.), bk. *yalaŋuz*
yalḳ— muhalefet etmek, zıddına gitmek
y(a)lm(a)s (Yazıtlar) < Fars. Ar., Grek. elmas
yalpırġaḳ, yapırġaḳ yaprak
yalpırġaḳlıġ yapraklı
yaltır—, yaltrı— parlamak
yaltrır— parlatmak
yalwar—, *yalbar*— yalvarmak
yamġur, bk. *yaġmur*
y(a)mt(a)r, bk. *ışbara y.*
yam(u)z, yomuz böğür, yan
yan yan, kalça
yan— dönmek
yan— tehdit et; *y.*—*ar ärŋäk* işaret parmağı
yana, yanya (Yazıtlar), *yänä, yiṇā* (br.), *yṇā* (br.), *yñā* (br.) yine, gene
yanç—, *yançı*— günah işlemek; ezmek
yançal— ezilmek
yançı—, bk. *yanç*—
yanduru, bk. *yanturu*
yantud cevap
yantur— döndürmek
yanturu, yanduru tekrar; karşı
yaŋ, yāń (br.) < Çin. 樣 *yang* tarz, örf, ölçü
yaŋ, yoo < Çin. 陽 *yang* < *iang* ~ *iō* kâinatın aydınlık kısmı, aydın, sıcak, erkek v.s.
yaŋa fil
yaŋġu, yaŋḳu, yāńku (br.) yankı, ses, gürültü
yaŋġur— sesi aksettirmek, çınlamak
yaŋı, yańı (br.) yeni, taze
yaŋıl— yanılmak
yaŋırtı, yaŋırdı yeniden
yaŋḳır— aksetmek (ses)
yaŋḳu, bk. *yaŋġu*
yaŋḳurt— sesi aksettirmek
yaŋluḳ, yanlog (br.) yanlış
yaŋuruş aksi seda, yankı
yany—, bk. *yay*—
yanya, bk. *yana*
yap— yapmak
yapıġ yapışkan
yapın— örtünmek; *aya y.* el çırpmak
yapırġaḳ, bk. *yalpırġaḳ*
yapırḳaḳlıġ, bk. *yalpırġaḳlıġ*
yapşın— yapışmak
yapşur—, *yafşur*— yapıştırmak; biribirini örtmek

yar tükürük
y(a)r-ögüz (Yazıtlar) nehir adı
yar—, bk. *yart*—
yara— yaramak, uymak
yaraġlıġ yarar, uygun
yaraş, yaraşı vasıf, uygun
yaraş— yaraşmak, yakışmak
yaraşlaġ müzeyyen, tefriş edilmiş
yarat— yaratmak, yoktan var etmek, süslemek, hazırlamak, tercüme etmek
yaratıġ, yrātig (br.) teşebbüs, girişme
yaratıġlıġ yaratan
yaratun— (Yazıtlar) hazırlanmak, teşkilâtlanmak
yarġan özel ad (?)
y(a)rġun (yazıtlar) yabani bir hayvan — *türgi y.* (yazıtlar) bir göl adı
yarıḳ, yāriḳ (br.) zırh, askerî rütbe
yarıl— yarılmak
yarım yarım
yarın yarın, sabah
yarlaġḳançuçı, bk. *yarlıḳançuçı*
yarlıġ yarlık, karar, emirname, akide
yarlıġ sefil, fakir
yarlıġḳa—, bk. *yarlıḳa*—
yarlıġḳançuçı, bk. *yarlıḳançuçı*
yarlıḳa—, *yarlıġḳa*— buyurmak, emretmek, va'zetmek
yarlıḳançsız merhametsiz
yarlıḳançuçi, yarlıġḳançuçı, yarlaġḳançuçı merhametli
yarmaḳ (Man. Skr.)?
yarman— binmek, çıkmak
yāroḳ (br.), bk. *yaruḳ*
yarp sağlamlık
yarsı—, *yarsi*— (br.) nefret etmek, kızmak, hiddetlenmek
yarsınçtıġ menfur, iğrenç
yart—, *yar*— yarmak, yırtmak
yartım kısım, parça, bölük
yaru— parlamak
yaruḳ, yāroḳ (br.) parlak, parlaklık
yaruḳsuz ışıksız, bulanık
yas bk. *yaş*
yasa— tayin etmek, karar vermek
yasıç (yazıtlar) ok başı
yasḳaġ yassı (?)
yāsoḳ (br.), bk. *yazuḳ*
yasul eğri, yokuşlu (?)
yaş (göz) yaşı
yaş, yaś+ (br.) yaş, taze
yaş, yas, yāş (br.), *yaś* (br.) zarar
yaş— gizlenmek, sürünmek
yaşa— yaşamak
yaşaġu hayat
yaşaḳ (Yazıtlar, okunuşu?) yaşamış, yaşlı
yaşar o kadar yaşlı, ...yaşında
yaşar— yeşermek
yaşıl yeşil; y. ögüz Huang-ho nehri (?)
yaşın ışık, şimşek
yaşla— şimşek çakmak
yaşuḳ ziya, parlak
yaşur— gizlemek
yaşut— aydınlatmak
yat, yad yabancı
yat— yatmak
yawa < Skr. *yava* tane, tohum, arpa
yāwāl— (br.) sükûnet bulmak
yawaş, yabaş yavaş, uysal; özel ad
yawaz, bk. *yawız*
yawışġu yapraklık, yeşillik
yawız, yawaz, yabız kötü, yavuz

yawlaḳ, yablaḳ, yawlāḳ (br.), *yawlāhk* (br.) kötü, pek, düşmanlık; *y. kigür*— korkak olmak
yawrı— sefil olmak, zayıflamak
yay yaz
yay—, *yany*— yaymak
yay— salla—, sarsmak
yayıl— dağıtılmak, yayılmak
yayıl— sarsılmak
yayılmaḳsız sarsılmaz, daimî
yayḳal— sarsılmak
yayḳan— sallanmak
yayla— yaz mevsimini geçirmek, yaylaya çıkmak
yaylaġ yayla
yaylıġ yazın, yazlık
yaylıḳ yaz meskeni
yaz ilk bahar
yaz— kusur, hata etmek; ihmal etmek
yazd < Orta Fars. *yazd* ilâh, tanrı
yazı ova, düzlük
yazın— günah işlemek
yazuḳ, yāsoḳ (br.) günah
yägäd—, bk. *yigäd*—
y(ä)g(i)n-silig (Yazıtlar) özel ad
yäk, yāk (br.) obur, şeytan
yäl— yelmek, atla koşmak
yälmä süvari
yälwi, bk. *yilwi*
yäm, bk. *äm*
yänä, bk. *yana*
yäŋä (büyük) yenge
yät—, bk. *yit*—
yäwäk, bk. *yiwäk*
y(ä)zligird Yezdicirt III., Sasanilerin sonuncu hükümdarı; onun tarafından tesis edilen sene hesabı 16.VI.632'de başlar.
ye— (br.), bk. *yi*—
yeg (br.), bk. *yig*
yel (br.), bk. *yil*
yemiş (br.), bk. *yimiş*
yer (br.), bk. *yir*
yerteñcö (br.), bk. *yirtinçü*
yetirü (br.), bk. *yitirü*
yg— (br.), bk. *yıġ*—
ygermi (br.), bk. *yigrmi*
yıd, yıt koku, misk
yıdı— kokmak
yıdıġ fena kokan
yıdıt— kokutmak
yıdla— koklamak
yıdruḳ yumruk
yıġ—, *yg*— (br.) yığmak
yıġla—, *ıġla*—, *aġla*—, *aḳıla*—, *ıḳıla*— ağlamak, inlemek
yıḳ fırsat
yıḳ— atmak, yıkmak
yıl, bk. *yil*
yıl, yil (br.) yıl
yılan, ylaṃ (br.) yılan
yıldız, bk. *yıltız*
yılıġ ılık, sıcak
yılın, yilin sıcak
yılkı, yilḳ (br.) yılkı, davar; hayvanlar dünyası, (cins) at
yıls(ı)ġ (Yazıtlar) müreffeh (?)
yıltız, yıldız kök
y(ı)mraḳ, bk. *amraḳ*
yımşaḳ, bk. *yumşaḳ*
yıŋaḳ tarafına, taraf
yıntam, yındam (-i-?) daima
yıpar koku
yır, ır şarkı, musiki
yır, bk. *yir*

yıra—, bk. *ıra*—
yıraḳ, bk. *ıraḳ*
yırı, bk. *yir*
yırla— ırlamak, şarkı söylemek
yırt— yırtmak
yış dağlardaki otlak, yayla
yıt, bk. *yıd*
yıw— methetmek, övmek
yi—*ye*— (br.) yemek
yiç ?
yiçä (Yazıtlar) yeniden (?)
yig, bk. *ig* hastalık
yig, yeg (br.) daha iyi, mükemmel
yig taze, pişmemiş
yigäd—, *yägäd*— iyileşmek, daha iyi olmak, üstün olmak, yenmek
yigän yeğen, şahıs adı
yigän-känt bir şehir adı
yigdi (Yazıtlar, okunuşu?) daha iyi (?)
yigi sık
yigit yiğit
yigrmi, ygrmi (br.), *ygermi* (?) yirmi
yigü yemek
yil, yıl, yiil, yel (br.) yel, cin çarpması
yil—, bk. *il*—
yilik ilik
yilin, bk. *yılın*
yilin—, bk. *ilin*—
yilpag (br.), bk. *yilpig*
yilpi— yellemek, yelpazelemek
yilpig, yilpag (br.) cin, hastalık şeytanı
yilpigü yelpaze
yiltir—, *yiltri*— esmek
yilwi, yälwi büyü
yim yem
yimä, bk. *ymä*
yimiş, yemiş (br.) yemiş
yimişlik yemişlik
yimril— yıkılmak
yin, yini vücut, vücudun âzaları
yiñā (br.), bk. *yana*
yinçkä, bk. *inçkä*
yinçü inci; Sir derya
yinçür— secde etmek, eğilmek
yini, bk. *yin*
yinik hafif, ucuz
yiŋ çıkarılan şey, kusma, kazurat
yiŋil kolay, hafif
yip ip
yipin, yipün menekşe rengi, kırmızı
yipkä ince ip
yipün, bk. *yipin*
yir, yer (br.) yer; *y. suw* yer su, ruhlar, Tanrı
yir, yır, yırı, ir orada, solda, kuzey
yir—bayırḳu Türk devletinin kuzeyinde veya kuzey doğusunda oturan, belki Oğuzlara mensup bir Türk halkı
yir—, bk. *ir*—
yirçi, yirtçi rehber
yiril— ayrılmak
yirin—, bk. *irin*—
yirinçig tekdire müstahak, iğrenç
yiriŋ, iriŋ irin
yiriŋü— feryat etmek
yirtçi, bk. *yirçi*
yirtinçü, yirtünçü, yerteñcö (br.) yer, dünya
yirü— çürütmek
yit—, *yät*— yetmek, varmak; *ḳolın y.* elinden sevketmek
yit— kaybetmek, yitirmek
yitärü yeter
yitdür—, *yitür*— kaybetmek, yitirmek

yiti, yitti, yti (br.) keskin
yiti, yte (br.) yedi
yitiglig yeterli, kuvvetli
yitikän (yıldız kümesi:) Büyük Ayı, Dübbüekber, Yedigir
yitinçsiz ulaşılmaz, uzak
yitirü, yetirü (br.)...+a kadar, yeteri (kadar)
yitiz, bk. *idiz*
yitlin— (vakit) geçmek, yok olmak, mahvolmak
yitmiş yetmiş
yitti, bk. *yiti* keskin
yitür—, bk. *yitdür*—
yiwäk, yiwik, yäwäk, ywig (br.) Skr. *sambhāra* teçhizat, süs
yiwät— teçhiz edilmek
yiwik, bk. *yiwäk*
yiz pirinç (maden)
yl—, bk. *il*—
ylaṃ (br.), bk. *ylan*
ymā̈ (br.), *yimä* ve, dahi, her ne kadar
yṇā̈ (br.), *yñä* (br.), bk. *yana*
yod—, *yot*— (br.) mahvolmak
yodun mahvolma
yodun— bitmek, bitirmek
yoġ cenaze merasimi, yas, yuğ
yogrot (br.), bk. *yoġurt*
yoġrul— karışmak, yoğrulmak
yoġun, yoguṃ (br.) kalın
yoġun— kalınlaşmak
yoġur— (—*u*—?) yoğurmak
yoġurḳan yorgan
yoġurḳan—, *yoḳurḳan*— feryat etmek
yoġurt, yorġurd, yogrot (br.) yoğurt
yoḳ (br.) yok; *y. bol*— ölmek, yok olmak
yoḳad—, *yoḳāt*— (br.) mahvetmek, yok etmek
yoḳāru (br.) yukarı
yoḳāt— (br.), bk. *yoḳad*—
yoḳla— çıkmak, yükselmek
yoḳlun— mahvetmek
yoḳlunmaḳsız mahvedilemez
yoḳsuz, yoḳsoz (br.) nafile, manâsız
yoḳurḳan—, bk. *yoġurḳan*—
yol (br) yol
yola— yola çıkmak
yolḳ— raslamak; yolda olmak
yolluġ mes'ut
yol(u)ġ, yoll(u)ġ Bilge Kagan ve Kül Tegin'in akrabası ve onlar adına dikilen taş kitabelerin yazarı
yomḳı hepsi
yomuz, bk. *yam(u)z*
yoŋa— iftira etmek
yoŋaḳ iftira
yoŋşur—, *yoŋ(a)sur*— (Yazıtlar) iftira ettirmek
yoo, bk. *yaŋ*
yor—, bk. *yorı*—
yorġurd, bk. *yoġurt*
yorı—, *yor*—, *yorri*— (br.), *yuorri*— (br.) yürümek
yorıġ tercüme-i hal
yorıt— yürütmek, işletmek, ayartmak
yort— tırıs gitmek
yot— (br.), bk. *yod*—
yota kalça
yöläş— (br.) benzemek
yör—, *yorä*— izah etmek, açıklamak
yörgä— sarmak
yörgäl— sarılmak
yörüg, yörög (br.) izah, tefsir, açıklama
yrātiġ (br.), bk. *yaratıġ*
yrüṅ (br.), bk. *ürüŋ*

yte (br.), bk. *yiti*
yti (br.), bk. *yiti*
yu— yıkamak, yumak
yuḳ— yapışmak, ilişmek
yuḳa ince, muhtaç
yul (br.), *yuul* çay, göl
yul— koparmak, yolmak
**yul*— ticaret yapmak, pazarlıkla alış veriş etmek
yula meşale
yulaḳ (br.) küçük çay
yulat küçük çay, akar su yolu
yulduz, bk. *yultuz*
yulġaḳ meşale, fener
yultuz (br.), *yulduz* yıldız, seyyare
yultuzçı müneccim
yuluġ, yuluh+ (br.) yıldız, seyyare
yuluzçı müneccim
yuluġ, yuluh+ (br.) satın alma
yulun— satın almak
yum— yummak
yumġaḳla— hap yuvarlamak
yumşaḳ, yımşaḳ, yumśāḳ (br.) yumuşak
yumşaḳ yudum, içilen nesne
yumurtġa yumurta
yumuş iş, vazife
yun—, *yūṃ* (br.) yıkanmak
yunla— < Çin. 用 *yung*, "barış" +*la*— kullanmak, gayret etmek, harcamak
yunla— < Çin. 雍 *yung* 'barış' +*la*— sulh tesis etmek
yuorri— (br.), bk. *yorı*—
yurç kayınbirader
yurt yurt, tarla, ev
yutuz (—*o*—?) kadın, eş
yuw— dolandırmak
yüd— yüklemek
yüdül— yüklenmek
yüg— yıkılmak (kişi)
yügärü şimdiki
yügrük, yügürük, yürük çabuk (koşan)
yügür— çabuk koşmak
yügürük, bk. *yügrük*
yük (br.) yük
yük— toplamak
yükmäk Skr. *skandha, saṃbhārā* yığın, yığma
yüksäk yüksek
yükün dizgin
yükün— secde etmek, hürmet etmek
yükünç hürmet, mukaddime (ithaf)
yükündür— hürmet ettirmek
yür— yürümek
yüräk yürek
yürük, bk. *yügrük*
yürüŋ, bk. *ürüŋ*
yürüntäg (—ö—?) ilâç, vasıta, tedbir
yütürük yüklenmiş; kaybedilmiş
yüz, yuz, yüüz yüz (100)
yüz yüz (vecih)
yüz (br.) uzuv (?)
ywig (br.), bk. *yiwäk*
zawtay < Sür. *zabdai*, söylenişi: *zawdai* Zebedäus
zruşç < Soğ. *zruşç (zrwşç)* Zerdüşt
züṅim, zuṅum < ? diba denilen ipek kumaş